T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİMDALI

PREHİSTORYA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜVERCİNKAYASI: PREHİSTORİK KÜLTÜR MİRASI ALAN YÖNETİMİ VE YÖNETİM PLANLARININ HAZIRLANMASI

ABDULLAH HACAR

2501060070

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Sevil GÜLÇUR

İSTANBUL, 2011

Bu tez 3350 proje numarası ile İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Birimi tarafından desteklenmiştir.

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **PREHİSTORYA BİLİM** Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2501060070** numaralı **ABDULLAH HACAR'ın** hazırladığı **"GÜVERCİNKAYASI:PREHİSTORİK KÜLTÜR MİRASI, ALAN YÖNETİMİ VE YÖNETİM PLANLARININ HAZIRLANMASI"** konulu **YÜKSEK LİSANS/** ~~**DOKTORA TEZİ**~~ ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI,** Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **18.02.2011 CUMA** günü saat 15.30**'da** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ..kabulü.....'ne* **OYBİRLİĞİ /**~~**OYÇOKLUĞUYLA**~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.SEVİL GÜLÇUR	kabul	
PROF.DR.MEHMET ÖZDOĞAN	Kabul	
PROF.DR.İCLAL SEMA DİNÇER	kabul	
PROF.DR.FETHİYE ERBAY	kabul	
DOÇ.DR.ERHAN BIÇAKCI	kabul	

Adres: Besim Ömerpaşa Caddesi Kaptan-ı Derya Sokağı 34452 Beyazıt/İstanbul
Tel: 0212 440 00 00 / 14219-14220-14221-14222-14226-14227-14243
Fax: 0212 440 03 40 e-mail: sbe@istanbul.edu.tr

Güvercinkayası: Prehistorik Kültür Mirası Alan Yönetimi ve Yönetim Planlarının Hazırlanması

Abdullah HACAR

ÖZ

Bu çalışma; Orta Kalkolitik Çağ'a (M.Ö. 5200-4750) tarihlenen Güvercinkayası Yerleşmesi'nin, çevresindeki kültür öğeleriyle birlikte sürdürülebilir bir şekilde korunmasını sağlayacak Arkeolojik Miras Yönetim Planı'nı hazırlamayı amaçlamaktadır. Türkiye'de gerek arkeolojik alanların yoğunluğu, gerekse sosyolojik ve ekonomik farklılıklar, ülkemize özgü yeni ilkelerin hazırlanmasını zorunlu kılmaktadır. Çalışmamda bu amaçla, arkeolojik yerleşmelerin alan yönetimi ve yönetim planlarının hazırlanmasına ilişkin ulusal ve uluslararası yasal mevzuat ile literatür incelenmiştir. Kültür Mirası Yönetimi'nin uluslararası düzeyde kabul görmüş kuramsal tanımları ve uygulama örnekleri üzerinde durulduktan sonra, Güvercinkayası'nın çevresindeki kültür varlıkları ve sosyal doku ile birlikte sürdürülebilir korunmasını amaçlayan "Güvercinkayası Yönetim Planı" hazırlanmıştır.

Güvercinkayası: Prehistoric Cultural Heritage, Site Management and Preparing Management Plans

Abdullah HACAR

ABSTRACT

The aim of this study is to prepare Archaeological Heritage Management Plan purposing the sustainable protection of the cultural property of the Güvercinkayası Settlement which is dated to the Middle Chalkolitchic Period (5200B.C.-4750 B.C.) and its Interaction Site. Both the intensity of archeological sites and sociological and economic differences in Turkey necessiate prepration of new principles which are peculiar to our country. For this purpose, in my study, I examined the national and international legal statue and literature regarding field management of archeological sites and preparation of management plans. After elaborating internationally accepted theoretical definitions of Cultural Heritage Management and examples of implementation, the "Güvercinkayası Magament Plan" was prepared, which aimed to ensure the sustainable protection of cultural assests in its surrounding along with the social texture.

ÖNSÖZ

Maratonun sonuna doğru en yakın rakibiyle arasındaki mesafeyi oldukça açan insanoğlu, bu güne nasıl geldiğini merak ederek arkasına dönüp bakma ihtiyacı hissetti. Arkasına dönüp bakma cesaretini gösterebilmesi için Kant'ın "Aydınlanma Nedir" makalesinde belirttiği gibi erginleşmesi gerekmekteydi; Tüm yaşananları anlamlandıracak, her gerçekliği kabul edecek, erginliğe sahip olması. Gelinen süreç sonunda fark etti ki, aradan epey zaman geçmiş, maratona nasıl başladığını unutmuş, hangi engelleri aşarak bu günlere geldiğini, en kötüsü de maratona neden başladığını...

Arkeoloji işte bu yüzden doğdu. "Eski"yi kazdıkça merak daha da arttı, üstteki önemli yapıları kaldırmaktan çekinmeden, derine daha da derine inilmek istendi, böylece belki kökene arkhe'ye, ilk nedene veya adına ne denirse densin her insanın merak ettiği yaşama amacına ulaşılabilirdi.

Günümüz Arkeolojisi, artık bu maceraperestliği önemsememektedir. Çünkü artık arkeoloji tam anlamıyla bir sistematiğe oturmuştur. İnsanların süreç içerisinde yaşadıkları biyolojik ve sosyal gelişimler, birincil araştırma unsurlarıdır. Bu nedenle ortaya çıkardığı buluntuları tüm insanlığın ortak mirası olarak görmekte ve bu mirasın gelecek nesillere ulaştırılabilmesi için fedakarca çabalamaktadır. Gelinen süreçte, arkeologlar artık, sadece arkeolojik buluntuların korunmasına yönelik değil kültürel kimliği belirleyen tüm geleneksel öğelerin de korunması için ön ayak olmaktadır.

Bu çalışmamda Güvercinkayası Yerleşmesi arkeolojik kazılarında ortaya çıkarılan buluntuların dışında, yerleşmenin çevresinde belirlenen etkileşim alanındaki diğer kültür varlıklarının korunması için plan kararları oluşturulmuştur. Ayrıca günümüzde tahrip olan arkeolojik alanlar ile aynı kaderi paylaşan sosyal dokuya yönelik koruma önlemlerinin alınması için de çeşitli müdahaleler önerilmiştir. Çünkü yok olmak üzere olan geleneksel kültür öğelerinin korunması için çabaların yetersiz olduğu bir dönemde, taşrada kazı yapan arkeologların bu konuya müdahil olması gerekmektedir.

İnsanlık tarihinde önemli bir basamak olan “Kentleşme” sürecini aydınlatmaya yönelik buluntular içeren Güvercinkayası Yerleşmesi ve çevresindeki kültür öğelerinin sürdürülebilir korunmasını sağlamayı amaçlayan bu çalışmamın hazırlanmasında büyük payı olan, öğrencisi olduğumdan beri yapıcı yaklaşımı ile beni yönlendiren, tez aşamasında ise bana cesaret, özgüven veren ve çalışmamda kullanabileceğim verileri açık yüreklilikle paylaşmaktan kaçınmayan danışmanım Prof.Dr. Sevil GÜLÇUR’a içtenlikle teşekkür ederim.

3350 proje numarası ile çalışmama mali olarak destek sağlayan İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Birimi’ne teşekkür ederim.

Güvercinkayası Kazısı Alan Sorumlusu Pınar Çaylı’ya ve tüm ekip üyelerine ihtiyacım olan zamanlarda sağladıkları her türlü yardım için teşekkür ederim.

Disiplinler arası işbirliğini gerektiren çalışmamda istediğim zamanlarda görüşlerine başvurarak beni yönlendiren Sanat Tarihçisi Çiçek AKÇIL’a, Mimar Özge ÖZTÜRK’e, Mimar Cansu SAĞLAM’a, Şehir Plancısı Buket BAYDEMİR’e teşekkür ederim.

Alandaki tespit çalışmalarında bana yardımcı olan Arkeoloji Bölümü öğrencileri Celal YALÇIN ve Ramazan ÖZEL’e teşekkür ederim.

Tez aşamasında bana verdikleri özgüven ve cesaretten dolayı yakın arkadaşım H. Simge EĞECİ’YE ve sevgili aileme sonsuz teşekkür ederim.

Abdullah HACAR

İstanbul, Eylül 2010

İÇİNDEKİLER

Öz iii
Abstract iv
Önsöz v
İçindekiler vii
Şekiller Listesi xiii
Tablolar Listesi xiii
Planlar Listesi xiii
Resimler Listesi xiv
Haritalar Listesi xvi
Kısaltmalar Listesi xvii

GİRİŞ 1
1. KORUMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ 4
1.1. ARKEOLOJİDE KORUMANIN GELİŞİMİ 4
1.1.1. Rönesans ve Koleksiyonculuk 5
1.1.2. İlk kazılar ve Arkeolojinin Bilimselleşmesi 6
1.1.3. Arkeolojik Buluntuların Korunması ve Sergilemesi 8
1.2. ANIT YAPILARDA KORUMANIN GELİŞİMİ 10
1.2.1. Üslup Birliği 10
1.2.2. Romantizm'in Etkisinde Restorasyon 12
1.2.3. Tarihi Belgelere Dayalı Restorasyon 14
1.3. ÇAĞDAŞ KORUMA ANLAYIŞI VE BÜTÜNCÜL KORUMA 14
1.3.1. Atina Konferansı 15
1.3.2. Carta Del Restauro 17
1.3.3. Venedik Tüzüğü 19
2. KORUNMASI GEREKLİ KÜLTÜR VARLIKLARI VE TAHRİBAT NEDENLERİ 22
2.1. KORUNMASI GEREKLİ KÜLTÜR VARLIKLARI 22
2.1.1. Korunması Gerekli Taşınır Kültür Varlıkları 22
2.1.2. Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıkları 24

2.1.2.1. Anıtsal Yapılar 25
2.1.2.2. Sivil Mimarlık Örnekleri 26
2.1.2.3. Kentsel Sit Alanları 27
2.1.2.4. Arkeolojik Sit Alanları 28
2.1.2.5. Tarihi Alanlar 30

2.2. KORUMADAN SORUMLU KURUMLAR 31
2.2.1. Uluslararası Kurumlar 31
2.2.1.1. UNESCO 31
2.2.1.2. Avrupa Konseyi 32
2.2.1.3. Avrupa Birliği 32
2.2.1.4. İCOM 33
2.2.1.5. İCOMOS 34
2.2.1.6. İCAHM 35
2.2.2. Türkiye'deki Kurumlar 36
2.2.2.1. Kültür ve Turizm Bakanlığı 36
2.2.2.1.1. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları 38
2.2.2.1.2. Müzeler 39
2.2.2.2. Belediye Başkanlıkları ve Valilikler 40
2.2.2.3. Sivil Toplum Örgütleri 42
2.3. KORUNMASI GEREKLİ KÜLTÜR VARLIKLARININ TAHRİBAT NEDENLERİ 44
2.3.1. Doğal Nedenler 44
2.3.2. İnsan Merkezli Nedenler 45
2.3.2.1. Kültür Envanterindeki Eksiklik 45
2.3.2.2. Yasal Sorunlar 45
2.3.2.3. Denetim Eksikliği 48
2.3.2.4. Kültür Bilincindeki Eksiklik 49
2.3.2.5.Turizm 50
2.3.2.6. Bayındırlık Faaliyetleri 51
2.3.2.7.Tamamlanamayan Bilimsel Kazılar 51

3. KÜLTÜR MİRASI YÖNETİMİ, ULUSLARARASI VE ULUSAL MEVZUATTAKİ YERİ VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ 52
3.1. KÜLTÜR MİRASI YÖNETİMİ 52
3.1.1. Kültür Mirası Yönetimi'nin Tanımı ve Amacı 52
3.1.2. Kültür Mirası Yönetimi Fikrinin Gelişimi 55
3.1.3. Kültür Mirası Yönetim Planı'nın İçeriği 56
3.1.3.1.Yönetim ve Planlama Ekibi 58
3.1.3.2.Alanın Tanımlanması ve Öneminin Ortaya Çıkartılması 59
3.1.3.3. Belgeleme Çalışmaları 59
3.1.3.4. Alan Üzerindeki Kısıtlayıcı Baskılar 61
3.1.3.5. Genel Planlama ve Koruma Politikaları 61
3.1.3.6. Proje Çalışmaları 62
3.1.3.7. Uygulama ve Finansal Kaynaklar 63
3.1.3.8. İzleme ve Gözden Geçirme 64
3.2. ULUSLARARASI- ULUSAL MEVZUATTA KÜLTÜR MİRASI YÖNETİMİ 64
3.2.1. Uluslararası Mevzuatta Kültür Mirası Yönetimi 64
3.2.1.1 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi (UNESCO, 1972) 65
3.2.1.2. Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü (İCOMOS, 1990) 68
3.2.1.3. Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi (Değiştirilmiş Şekli) (COE, 1992) 71
3.2.1.4. Uluslararası Kültür Turizmi Tüzüğü: Miras Açısından Önem Taşıyan Yerlerde Turizmin Yönetilmesi (İCOMOS, 1999) 74
3.2.1.5. Kültür Miras Alanlarının Bilgilendirme ve Sunumu ile İlgili Tüzük (İCOMOS, 2008) 77
3.2.2. Ulusal Mevzuatta Kültür Mirası Yönetimi 79
3.2.2.1. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kanunu 79
3.2.2.2. Alan Yönetimi İle Anıt Eser Kurulunun Kuruluş

ve Görevleri İle Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik 81
3.2.2.3. Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi, Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik 89
3.2.2.4. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 03.05.2006 Gün ve 714 Sayılı İlke Kararı 94
3.3. UYGULAMA ÖRNEKLERİ 94
3.3.1. Yurtdışı Uygulama Örnekleri 94
3.3.1.1. Hadrian Duvarı 94
3.3.1.2. Petra 99
3.3.1.3. Stonehenge 103
3.3.2. Yurtiçi Uygulama Örnekleri 107
3.3.2.1. Çatalhöyük 107
3.3.2.2. Çayönü 111
3.3.2.3. Hattuşa 113
3.3.2.4. Karatepe-Aslantaş 116
3.3.2.5. Kırklareli Arkeolojik Sit Alanı 119
3.3.2.6. Troya 122

4. GÜVERCİNKAYASI ARKEOLOJİK MİRAS YÖNETİMİ PLANI ANALİZ ÇALIŞMALARI 125
4.1. ALANIN TANIMI 125
4.1.1. Coğrafi ve Jeolojik Özellikleri 126
4.1.2. Genel Hatlarıyla Bölgenin Kültür Tarihi 127
4.2. ALANININ MEVCUT DURUM ANALİZİ 131
4.2.1. Güvercinkayası Yerleşmesi 131
4.2.1.1. Güvercinkayası Yerleşmesi'nin Bölgeye Kattığı Değer 132
4.2.1.2. Güvercinkayası Kazı Çalışmaları 134

4.2.1.2.1. Kazı Yönetimi ve Ekibi 135
4.2.1.2.2. Kazı Programı 136
4.2.1.2.3. Taşınmaz Kültür Varlığı Buluntuları 138
4.2.1.2.4. Taşınabilir Kültür Varlığı Buluntuları 141
4.2.1.3. Yapılan Diğer Çalışmalar 144
4.2.1.3.1. Deneysel ve Etnoarkeoloji Çalışmaları 145
4.2.1.3.2. Landscape Arkeoloji 147
4.2.1.3.3. Toplumsal ve Eğitsel Çalışmalar 148
4.2.2. Kazı Evi 150
4.2.3. Etkileşim Alanı 153
4.2.3.1. Kültür Envanteri 153
4.2.3.2. Sosyal ve Ekonomik Durum 181
4.2.3.2.1. Nüfus ve Eğitim Düzeyi 181
4.2.3.2.2. Gelir Kaynakları 186
4.2.3.3. Turizm 188
4.2.3.4. Ulaşım 190
4.3. ÜST ÖLÇEKLİ PLAN KARARLARI 191

5. GÜVERSİNKAYASI YÖNETİM PLANI KARARLARI 193
5.1. YÖNETİM PLANININ AMAÇLARI 193
5.2. ARAZİ KULLANIMI 193
5.2.1. Sektör I Müze Alanı 194
5.2.2. Sektör II Kırsal Kent Dokusu ve Konaklama Alanı 196
5.2.3. Sektör III Eski Yol Güzergâhı ve Tümülüs Alanı 198
5.2.4. Güvercinkayası Yerleşmesi 198
5.2.5. Ulaşım 200
5.3. SÜREKLİ BAKIM, KORUMA VE RESTORASYON 201
5.3.1. Güvercinkayası Mimari Buluntularına İlişkin Koruma Önlemleri 201
5.3.2. Etkileşim Alanı Ve Yakın Çevresindeki Taşınmaz Kültür Varlığı Yapıları 202
5.4. BİLGİLENDİRME 204

5.5. SOSYAL ÇALIŞMALAR 206
5.6. EĞİTİM FAALİYETLERİ 206
5.6.1. Arkeoloji Öğrencilerine Yönelik Eğitim Çalışmaları 206
5.6.2. Örgün Eğitimdeki Çocuklara Yönelik Eğitim Çalışmaları 209
5.6.3. Yerel Toplumun Yetişkinlerine Yönelik Eğitim Çalışmaları 210
5.7. BELGELEME ÇALIŞMALARI 211
5.8. EKONOMİK KAYNAK ARAYIŞLARI 212
5.9. UYGULAMA 213
5.9.1. Uygulamadan Sorumlu Kurumlar 213
5.9.2. Eylem Planı 214
DEĞERLENDİRME-SONUÇ 215
KAYNAKÇA 220

EKLER

GÜVERCİNKAYASI YÖNETİM PLANI UYGULAMA TAKVİMİ
HARİTA 1
HARİTA 3

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 : Arkeolojik Miras Yönetimi'nin Dairesel Yöntemi 60
Şekil 2 : Türkiye geneli eğitim durumu 181
Şekil 3 : Gülağaç ilçesi 2008 yılı eğitim durumu 182
Şekil 4 : Çatalsu 2000 yılı yaş grupları 183
Şekil 5 : Çatalsu cinsiyete göre okuma yazma oranları 183
Şekil 6 : 2000-2008 yılları Saratlı Nüfus değerleri 184
Şekil 7 : Saratlı Beldesi 2000 yılı kadın nüfusu eğitim durumu 184
Şekil 8 : Saratlı Beldesi 2000 yılı erkek nüfusu eğitim durumu 185
Şekil 9 : Demirci Beldesinin yıllara ve cinsiyete göre nüfus oranları 186
Şekil 10 : Aksaray ili, Gülağaç ilçesinde ekimi yapılan ürünlerin oranları 187
Şekil 11 : "Müze ve Ören Yerleri Giriş, Bilgilendirme ve Yönlendirme Tabelalarına İlişkin Yönerge"de yer alan Ören Yeri Giriş Tabela örneği 205

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 : Yönetmeliğin 9. maddesinde yer alan "Eylem Planı Tablo Örneği" 87
Tablo 2 : Aksaray ili, Gülağaç ilçesi'nde ekimi yapılan başlıca tarım ürünleri ve ekim alanları 187
Tablo 3 : 2008 yılı Aksaray turistik yerlerin ziyartçi sayıları 189
Tablo 4 : 2009 yılı ilk altı ay (ocak-haziran) Aksaray turistik yerlerin ziyaretçi sayıları 189

PLANLAR LİSTESİ

Plan 1: Hattuşa şehir planı 114
Plan 2: Hattuşa rekonstrüksiyonu yapılan sur bölümü 115
Plan 3: 10x10 plan karelere bölünmüş Güvercinkayası Yerleşmesi 137
Plan 4: Demirci Beldesi 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı 151
Plan 5: Demirci Beldesi 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı 210

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Walltown yakınlarında Hadrian Duvarı ve yürüyüş güzergahı 95
Resim 2: Vindolanda Roma Yerleşmesi'nde sürdürülen kazı çalışmaları 96
Resim 3: Birdoslav Kalesi yakınlarında Hadrian Duvarı ve bisiklet tur güzergahı 97
Resim 4:Petra Yerleşmesindeki Khazneh (Hazine) Binası 100
Resim 5: Petra Yerleşmesi'nde yer alan Roma Tiyatrosu 101
Resim 6: Stonehenge'nin havadan görünümü 104
Resim 7: Stonehenge'in mevcut ve ulaşım yolları 106
Resim 8: Stonehenge'teki yolların kaldırılmış hali 106
Resim 9: Stonehenge'de yapılması düşünülen ziyaretçi merkezi 106
Resim 10: Çatalhöyük'ün üstü örtülü güney alanı 108
Resim 11: Çatalhöyük ziyaretçi merkezinin iç görünümü 109
Resim 12: Çatalhöyük kazı evi 109
Resim 13: Çayönü hücre planlı yapının sergileme çalışması sonrası görünümü 112
Resim 14: Hattuşa'da rekonstrüksiyonu yapılmış surun kuzeyden görünümü 115
Resim 15: Karatepe-Aslantaş genel görünüm 117
Resim 16: Karatepe-Aslantaş yerleşmesi ve üst örtüsü 118
Resim 17: Aşağı Pınar sergi alanı iç mekan 120
Resim 18: Modellemesi yapılan Kanlıgeçit yapıları 121
Resim 19: Troya VI. tabaka rekonstruksiyon çalışması 123
Resim 20: Troya II kazıklı çevre duvarının kazı sonrası özgün hali 124
Resim 21: Troya II kazıklı çevre duvarının rekonstrüksiyonu 124
Resim 22: Güvercinkayası Yerleşmesi'nin güneydoğu yönünden görünümü 132
Resim 23: Güvercinkayası Yerleşmesi'nde bulunan kerpiç temel kalıntısı. 139
Resim 24: Güvercinkayası aşağı ve yukarı yerleşmelerinden genel görünüş 140
Resim 25: Güvercinkayası bastiyon benzeri yapıdan detay 141
Resim 26: Güvercinkayası 'ında 2006 yılında elde edilen damga mühür 143
Resim 27: Güvercinkayası'nda 2009 yılında elde edilen damga mühür 144
Resim 28: Güvercinkayası deneysel evi dıştan genel görünüm 145
Resim 29: Güvercinkayası deneysel evi iç mimari öğeler 146
Resim 30: Drama tekniği ile önemli sağlık konularının anlatılması 149

Resim 31: Öğrencilerin program sonunda ürettikleri eserlerden bazıları 150
Resim 32: Demirci Beldesinde yer alan Güvercinkayası kazı evi alanı 152
Resim 33: Demirci Beldesinde yer alan Güvercinkayası kazı evi alanı 152
Resim 34: Tepesidelik Han restorasyon uygulaması sürerken 154
Resim 35: Tepesidelik Han Höyük'ün batıdan görünümü 155
Resim 36: Saratlı I Yeraltı Şehri'nin giriş kapısı 156
Resim 37: Saratlı I Yeraltı Şehri'ndeki galerilerden görünüm 157
Resim 38: Saratlı I Yeraltı Şehri koridoru ve taş kapısı 157
Resim 39: Saratlı II Yeraltı Şehri'nin girişlerinden bir tanesi 158
Resim 40: Saratlı II Yeraltı Şehri'nde yer alan bir galeriden görünüm 159
Resim 41: Malayır Tümülüsü'nün güneydoğu yönünden görünümü 160
Resim 42: Malayır Tümülüsü üzerinde tespit edilen defneci çukuru 160
Resim 43: Bokluçöğül Yol Kalıntısı 161
Resim 44: Bokluçöğül Yol Kalıntısı köşe taşları 162
Resim 45: Kerkezlik Örenyeri'nin doğu yönünden görünümü 163
Resim 46: Kerkezlik Örenyeri'nde tespit edilen defineci çukuru 163
Resim 47: Musalla Tepesi'nin Eski Mezarlık olarak kullanılan kuzey eteği 164
Resim 48: Gökdeşöreni ve eteklerindeki günümüzde kullanılan bağ alanı 166
Resim 49: Gökdeşöreni'nde tespit edilen duvar kalıntısı 166
Resim 50: Kızlarkalesi Tepesi'nin doğu yamacına kurulan Demirci Kırsal Yapı Dokusu 167
Resim 51: Demirci Kırsal Kent Dokusu 168
Resim 52: Demirci Beldesinde yer alan sivil mimari örnekleri 169
Resim 53: Demirci Kırsal Kent Dokusu'nda tahrip olarak yıkılan yapıların oluşturduğu moloz alanı 169
Resim 54: Karabayırıniçi Antik Yol Kalıntısı ve yanı başındaki Küçük Deller Tümülüsü 170
Resim 55: Karabayırıniçi Yol Kalıntısı'nın sökülmüş köşe taşları 171
Resim 56: Doğal bir kayalık formasyonu üzerindeki Küçük Deller Tümülüsü 172
Resim 57: Zindanlık Tümülüsü üzerinden Büyük Deller Tümülüsü ve Örenyeri (önde) ile Küçük Deller Tümülüsü (arkada) 173
Resim 58: Büyük Deller Yerleşmesi'nde tespit edilen duvar kalıntıları 174

Resim 59: Büyük Deller Yerleşmesinin eteklerinde anakayaya oyulmuş mekanlardan görünüm 174
Resim 60: Büyük Deller Tümülüsü'nde tespit edilen define kazısı 175
Resim 61: Zindanlıktepe Tümülüsü'nden genel görünüm 176
Resim 62: Zindanlıktepe Tümülüsü'nde tespit edilen kaçak define kazısı 176
Resim 63: Zindanlıktepe Tümülüsü'nde tespit edilen taş plakalar (Güvercinkayası kazı arşivi) 177
Resim 64: Mencilis mevki Kaşağıtakası ve Zindanlık Tümülüsü (Güvercinkayası kazı arşivi) 178
Resim 65: Toptepe Tümülüslerinden genel görünüm 179
Resim 66: Toptepe Tümülüslerinden genel görünüm 180
Resim 67: Saratlı Beldesi'nde yeni yeni başlayan el işleri satış barakaları. 195
Resim 68: Eski Çatalsu (Apsarı) Köyü genel görünümü 208
Resim 69: Bir ören yeri görünümünde olan Eski Çatalsu (Apsarı) Köyü 208

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Güvercinkayası Etkileşim Alanı ve Çevresi Kültür Varlıkları Ek
Harita 2: Aksaray ve çevresinin Bizans dönemindeki hacı yolu güzergahı 130
Harita 3: Güvercinkayası Etkileşim Alanı ve Çevresi Ulaşım Ağı Ek

KISALTMALAR LİSTESİ

ABB : Aksaray Belediye Başkanlığı
AEESD : Antikacılar ve Eski Eserleri Sevenler Derneği
AKTM : Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
AKTMAM : Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Aksaray Müzesi
AV : Aksaray Valiliği
C14 : Karbon 14
COE :Avrupa Konseyi
cm : Santimetre
ÇKM : Çatalsu (Apsarı) Köyü Muhtarlığı
DBB : Demirci Belde Başkanlığı
DSİ : Devlet Su İşleri Müdürlüğü
EG : Emniyet Güçleri
GBB : Gülağaç Belediye Başkanlığı
GİS : Coğrafi Bilgi Sistemi
GKB : Güvercinkayası Kazı Başkanlığı
İCAHM : Uluslararası Arkeolojik Miras Yönetimi Konseyi
İCCROM : Uluslararası Kültürel Zenginliği Koruma ve Restorasyon Merkezi
İCOM :Uluslararası Müzeler Konseyi
İCOMOS :Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
İULN :Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği
km : Kilometre
KUMİD : Kültürel Mirasın Dostları Derneği
KVMGM : Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
m : Metre
SBB : Saratlı Belde Başkanlığı
TEMPER : Training, Education, Management Prehistory in the Mediterranean
TUİK : Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Organizasyonu

GİRİŞ

Kültür varlıklarınının korunmasına yönelik hazırlanan ilk düzenlemelerden günümüze uzanan süreç içinde, elde edilen deneyimlerin de katkısıyla tekil korumadan, yani kültür varlığının tek başına korunması fikrinden, kültür varlığının bütüncül olarak çevresiyle birlikte korunması gerektiği bilincine ulaşılmıştır. 1964 Mayıs'ında Venedik'te, yapılan "Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi"nde alınan kararlar, bütüncül koruma fikrinin uluslararası koruma politikaları kapsamında yasallaşmasında bir dönüm noktası olmuştur.

Ülkemizde bütüncül korumaya yönelik hükümler içeren 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu 1973 yılında onaylanmıştır (AEESD, 1976). Ancak öncesinde, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 24.09.1967 gün ve 3674 sayılı kararıyla, Venedik Tüzüğü kabul edilmiştir. Daha sonra 1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çıkarılmıştır. 1987 yılında 3386 sayılı yasa ve 2004 yılında 5226 sayılı yasa ile değişiklik yapılan 2863 sayılı yasada uluslararası mevzuata uygun olarak bütüncül korumaya yeni tanımlar getirilmiş, bu konudaki belirsizlikler ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ülkemizdeki koruma politikalarının belirlendiği 2863 sayılı yasanın, kültür varlıklarının korunmasına yaptığı en önemli katkılardan biri de bütüncül korumada planlamanın zorunlu kılınmasıdır.

Bütüncül koruma fikrinin, 1964 yılında Venedik Tüzüğü ile uluslararası mevzuata girmesine ve buna katkı sağlayacak yönde birçok ülkede gerekli yasal değişiklikler yapılmasına rağmen, kültür varlıklarını korunmanın istenilen düzeyde olmadığı, tahribatın yoğun bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Arkeolojik alanlarda korumanın sağlanması ise ortaya çıkarılan varlığın niteliğinden dolayı daha zordur. Bu varlıkların bir çoğu kendi dönemlerinde doğal afetler, işgal, göç veya eski yapıların yıkılarak yenilenmesi gibi nedenlerle tahrip olmuştur. Ayrıca yapılan arkeolojik kazılarla gün yüzüne çıkarılan buluntular, binlerce yıl korunmasına yardım eden topraktan ayrıldığında bu tahribat kaçınılmaz olarak daha da artmaktadır. Özellikle Prehistorik yerleşmelerde bu daha büyük bir sorun olmaktadır. Çünkü yapı katları genellikle bir sonraki tabaka tarafından tahrip edilmiştir. Bu

nedenle çoğu zaman ele geçen yapı kalıntıları, kullanılan malzemeye göre değişse de ya yapı temellerine ait taş veya kerpiç sıraları ya da eğer ahşap mimari söz konusu ise ahşap delikleri olmaktadır.

Arkeolojik alanlardaki bu sorun -diğer bilim dallarının da yardımıyla- geliştirilen koruma yöntemleri ile aşılmaya çalışılmaktadır. Ancak bir çok yerleşmede yaşanan bu olumsuzluk, dolaylı olarak bir başka soruna daha neden olmaktadır. Bu; arkeolojik kazılar sırasında insanlığın değişik dönemlerine ilişkin edinilen bilginin, toplumun tabanına ulaştırılamaması sorunudur. Kazılar sırasında belgelenen buluntular genellikle yapılan yayınlar ile bilimsel alana taşınmaktadır. Ancak daha çok görsel ve eğitsel metodlar kullanılarak topluma aktarılması gereken üyesi oldukları "insanlığın tarihine" ait bilgiler, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı arkeolojik alanda yapılamamakta, bu bilgilendirmeler genellikle bulundukları ortamdan kopartılarak sergilendiği müzelerde yapılmaya çalışılmaktadır.

Kültür Mirası Yönetimi bu ve alanın korunmasına engel teşkil eden sorunların çözümüne yönelik, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, bir çok ülkede uygulanmaya başlamıştır. Miras Yönetimi, korunacak alandaki tüm unsurlara yapılacak müdahalelerde planlamaya gidilerek korumanın, ilke ve yasa metinlerinden çıkarılıp somut bir şekilde hayata geçirilmesinin sağlanması fikrine dayanmaktadır (Failden-Jokilehto,1993). Yönetim Planı'ndaki müdahalelerin hangi kurum tarafından, hangi süre içerisinde yapılacağının açıkça belirtilmesinin, özellikle ülkemiz yasal metinlerindeki karışıklık ve kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliğinden kaynaklanan tahribatın önlenmesinde etkili olacağı düşünülmektedir. Bütüncül korumanın gereği olarak sadece kültür mirasının korunmasına yönelik değil, alandaki diğer kültür öğeleri ile sosyal ve eğitim konularında da müdahale karaları alınabilmesi, ülkemizdeki korumanın gerçekleştirilmesinde ayrıca önemlidir.

Yukarıda da belirtildiği gibi özellikle batı ülkelerinde korumaya engel sorunlar hazırlanan yönetim planları ile aşılmaya çalışılmaktadır. Ülkemizde ise yönetim planına sahip arkeolojik alan sayısı oldukça sınırlıdır. Çalışmamda hem bu sorunun çözümüne, hemde Kalkolitik Çağ'a ait önemli buluntulara sahip Güvercinkayası Yerleşmesi ve yakın çevresinin sürdürülebilir bir şekilde korunmasına katkı sağlayacak "Güvercinkayası Yönetim Planı" hazırlanmıştır. Bu amaçla çalışmamın ilk bölümde çağdaş koruma bilincinin tarihsel gelişimi üzerinde

durulmuştur. İkinci Bölümde korunması gerekli kültür varlıkları ve günümüzdeki tahribat nedenleri verilmiştir. Üçüncü Bölümde Kültür Mirası Yönetimi'nin kuramsal tanımı, tarihsel gelişimi ve plan içeriğinde olması gerekenler ile kısıtlayıcı nitelikte olan ulusal ve uluslararası mevzuat hükümleri yorumlanmıştır. Teorik olan bu bilgilerin dışında yine bu bölümde yurt dışından ve yurt içinden miras yönetimi uygulama örnekleri verilmiştir.

Çalışmamın son iki bölümü ise Güvercinkayasını ve yakın çevresindeki kültür varlıklarını sürdürülebilir bir şekilde korumayı hedefleyen Yönetim Planı'na ayrılmıştır. Bu bölümde öncelikle alanın kültürel, sosyal ve ekonomik mevcut durum analizleri yapılarak, kısıtlayıcı nitelikte olan üst ölçekli planlar ve plan notları incelenmiştir. Daha sonra ise Güvecinkayası Yerleşmesi, Kazı Evi ve Etkileşim Alanı'na ilişkin plan kararları oluşturulmuştur.

1. KORUMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Çağdaş anlamda kültür varlıklarının korunması yeni bir olgu olmasına rağmen insanlık tarihi boyunca bazı taşınmaz varlıklar yüklendikleri anlamlar nedeniyle korunmuşlardır. Bu varlıkların ortak özelliği, ait oldukları toplumu bir arada tutan dinsel veya ideolojik anlamlar yüklenmiş olmalarıdır. Toplumun tüm üyelerince önemli oldukları bilinmekte, korunmaları ve zarar görmemeleri için büyük özen gösterilmektedir. Bu varlıkların zarar görmesi durumunda, bunun o toplum için bir yıkım olacağı düşünülmektedir. Tarihi belgeler ve arkeolojik veriler bize gösteriyor ki bu türdeki yapılar, toplum içindeki öneminden dolayı defalarca onarılarak veya işlevi arttırılarak yüzyıllarca korunmuşlardır. Çağdaş koruma anlayışından önceki bu koruma güdüsü yapının, toplumdaki işlevsel öneminden kaynaklanıyordu (Ahunbay, 2007: 8). İşlevini kaybeden yani toplumdaki ideolojik veya dinsel alandaki değişiklik nedeniyle önemini yitiren yapı, tahribata uğramıştır. Çağdaş koruma anlayışında yapının işlevini kaybetmesi korumaya engel teşkil etmemektedir. Kültür varlıklarının korunması; mimari, sanatsal, tarihi belge olma gibi kuramsal temeli zaman içinde oluşmuş nedenlere dayandırılmaktadır.

1.1. ARKEOLOJİDE KORUMANIN GELİŞİMİ

Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan kültür varlıklarının korunması, 18.yüzyılda ilk kazıların başlamasından itibaren günümüze kadar bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bu sorunun başlıca nedeni korunması gereken varlığın niteliğidir. Arkeolojik kazıların yapıldığı alanlar ve ortaya çıkarılan buluntuların çoğu kendi döneminde tahribata uğramıştır. Bu tahribatın nedenleri arasında; doğal afetler, işgal, göç ve ömrünü tamamlayan yapıların yerleşimciler tarafından yıkılarak yeni yapıların inşa edilmesi ve bunun sonucunda oluşan tabakalanmalar sayılabilir. Bu nedenle günümüzde yapılan bilimsel kazılarda dahi, ortaya çıkarılan buluntulardan bazıları, çağdaş metodlarla konservasyon çalışmalarının yapılmasına rağmen, yok olabilmekte veya zarar görebilmektedir.

Günümüzde yardımcı bilim dalları ile birlikte geliştirilen yöntemler sayesinde zamanın ve doğal şartların neden olduğu tahribat en aza indirilmeye çalışılmaktadır. Açığa çıkarılan buluntular için ivedi olarak koruma önlemleri alınmakta, taşınmaz kültür varlıklarının yerinde korunmasına özen gösterilmektedir. Kazılar sonucu elde edilen her buluntuyu sanatsal ve estetik değerlerden önce insanlık tarihinin belli bir dönemine ait belge olarak değerlendiren günümüz Arkeoloji'sinin bilimsel disiplini, Rönesanstan başlayan bir süreç içerisinde gelişmiştir.

1.1.1. Rönesans ve Koleksiyonculuk

M.S. 13. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın Doğu ile kurduğu yoğun ilişkiler sonucunda düşünce sisteminde olumlu değişiklikler meydana gelmiştir (Ronan, 2005: 301-304). Daha sonra Osmanlı'nın İstanbul'u fethetmesi ile Roma'ya sığınan Bizans'ın bilim adamları, Avrupa'nın içinde bulunduğu Ortaçağ skolastik düşüncesinden kurtulma sürecini hızlandırmışlardır. "Yeniden Doğuş" olarak adlandırılan bu dönem 15 ve 16. yüzyıllarda ilk olarak İtalya'da gelişmiştir (Ronan, 2005: 301-304).

Bu dönemde Ortaçağ skolastik düşüncesini yadsıma her alanda olduğu gibi kendini sanatta da göstermektedir. Özellikle mimaride klasik dönem anlayışı tekrar canlanmıştır (Erder, 2007:18-22). Eskiye özellikle de Klasik ve Roma Dönemleri'ne ilginin arttığı bir başka alan da koleksiyonerliktir. Önceki dönemlerde de koleksiyonerlik denilebilecek eser toplama faaliyetlerinin [1] olmasına rağmen Rönesansta bu moda haline gelerek yaygınlaşmıştır. Örneğin 15. yüzyılın sonlarında Papa olan IV. Sixtus (Venedikli II. Paulos) Hellen, Roma ve Bizans Dönemine ait eserlerden oluşan koleksiyona sahiptir.[2] İtalya'nın varlıklı ailelerinden Medici ve Kardinal Pietri Barbo da dönemin koleksiyonerlerdendir (Trigger, 1989:36). 16. ve 17 yüzyıllarda Venedik şehirlerinde yaklaşık 70 koleksiyonerin olduğu bilinmektedir

[1] Roma Dönemi imparatorlarından Hadrian ve Neron Klasik Dönem heykel koleksiyolarına sahiptir. Ortaçağ'da pagan kültürünü yansıttığı için bu türde bir koleksiyonerlik görülmez ancak kutsal emanetler olan dinsel nesneler korunarak saklanmıştır.
[2] Bu koleksiyonda yer alan eserlerle daha sonra Capitol Müzesi kurulmuştur (Jokilehto, 1999: 34)

(Pomian, 1990:79). Bu dönemde iyice yaygınlaşan koleksiyonerlik, 18. yüzyıldan itibaren günümüz sistematiğinde olmasa da arkeolojik kazıların yapılmasına yol açmıştır.

1.1.2. İlk kazılar ve Arkeoloji'nin Bilimselleşmesi

"Köken"in bilgisine ulaşma isteğinin bir sonucu olarak her dönemde eskiye ve onun kanıtları olan varlıklara ilgi duyulmuştur. Örneğin günümüz Arkeolojisi'nin bir konusu olan Yeni Babil Dönemi'nde Kral Nabonidus, yaşadığı dönemden binlerce yıl önce inşa edilmiş bir tapınakta kazılar gerçekleştirmiştir. Roma Dönemi'nde de, önceki döneme ait mezarlar, içlerindeki buluntulara ulaşmak için kazılmıştır (Bahn, 1999: 20-21). Ayrıca elde edilen buluntular ilkel bir koruma güdüsü ile biriktirilmiştir. Ancak spesifik örneklere rağmen buluntuları bilimsel belge olarak değerlendiren ve korumaya çalışan günümüz Arkeoloji'sinin oluşma temelleri çok daha sonraları atılmıştır.

Avrupa'da bir moda haline gelen koleksiyonerlik, aristokratlar arasında hızla yayılmıştır. Bu durum beraberinde koleksiyonlardaki eser sayısını arttırma isteğini getirmiştir. 1710 yılında Herculaneum'da[3] başlayan ilk kazılar da bu amaca yöneliktir. Koleksiyonunu genişletmek isteyen Elbouef Prensi burada heykel parçalarının olduğu söylentisiyle kazılara başlamıştır. Yapılan kuyu ve tünel şeklindeki kazı çalışmalarında Prens umduğu heykelleri bularak kazıyı sonlandırır. Daha sonra 1738 yılında Napoli kralı ve Kraliçesi, aynı amaçla tekrar kazı çalışmalarını başlatmışlardır. Herculaneum'da gerçekleştirilen kazı çalışmaları, elde edilen buluntuların güzelliği ile geniş yankı uyandırmıştır (Ceram, 2003:16). Kısa bir süre sonra Winckelmann'ın, 1762-1767 yıllarında yazdığı *"Herculaneum Buluntuları Üzerine Açık Mektuplar", "İlkçağ Sanat Tarihi"* ve "*Monumenti Antichi İnediti*" kitapları arkeolojinin, bilimselleşmesine önemli katkılar sağlamıştır (Ceram, 2003:20-24). Bu katkılardan en önemlisi hiç kuşkusuz Winckelmann'ın eserlerinde

[3] Herculaneum ile MS. 79 yılında Vezüv yanardagının püskürmesi sonucu Pompei ile birlikte tüf tabakasının altında kalan bir Roma yerleşmesidir.

kullandığı üslupsal sınıflandırma yöntemidir. Winckelmann'ın bir diğer önemli katkısı ise arkeolojiye ilgiyi arttırarak yeni kazıların başlamasına neden olmasıdır.

18. yüzyılın sonlarına doğru yukarıda belirtilen nedenler yanında yaşanan politik ve siyasal sebeplerin de etkisiyle arkeolojik araştırmalar Mısır, Mezopotamya, ve Filistin Bölgeleri'ne yayılmıştır. Bu bölgelerde yapılan araştırmalar neticesinde insanlığın uzun yıllar önce unuttuğu binlerce yıllık geçmişinin kapısı aralanmış oldu. Bu araştırmaların bir başka katkısı ise Arkeoloji'nin en önemli yardımcı bilim dallarından olan Dil Bilimi'nin temellerinin atılması olmuştur. Ancak yine de bu dönemde yapılan kazılar bugünkü bilimsellikten uzak, daha çok müze koleksiyonlarının genişletilmesine yöneliktir[4].

19. yüzyılda pozitif bilim dallarının gelişmesi arkeolojiyi de etkilemiştir. Bu dönemde özellikle Jeoloji ve Biyoloji'de yaşanan gelişmeler, Arkeoloji'nin bilimsel alandaki yerini belirlemeye yardım etmiştir (Özyarkent, 2007:19-21). Önce Sir Charles Lyel'in jeolojik ilkeleri belirlediği "*Principles of Geology"* daha sonra C. Darwin'in (1859) "*The Origin of Species"* Arkeoloji'yi bambaşka bir amaca yöneltiyordu (Sevin, 1995: 21). Arkeoloji'nin 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında kendi içinde yaşadığı gelişmeler de, onun bilimsel bir disiplin haline gelmesini sağlamıştır. İlk olarak C. J. Thomsen, sorumlusu olduğu Danimarka Müzesi'ndeki eserleri Taş, Tunç ve Demir Çağı buluntuları olarak sınıflandırmıştır. Daha sonra asistanı J.J. Worsaee insanlığın geçirdiği bu çağları yaptığı kazılarla desteklemiştir (Fagan, 1985: 91-93). 19. yüzyılda yaşanan başka bir gelişme ise o, güne kadar sürdürülen kazı tekniklerinin gözden geçirilmesi gerektiğini göstermiştir. Heinrich Schliemann tarafından başlatılan Troya kazılarına 1882 yılında katılan W. Dörpfeld yaptığı gözlemler sonucunda Troya'nın üst üste binmiş yerleşmelerin oluşturduğu tabakalanmaya sahip olduğunu fark etmiştir. Flinders Pietri'nin Mısır'da ve daha sonra Filistin'de yaptığı çalışmalarda kullandığı belgeleme yöntemi ise günümüz arkeolojik kazı sistematiğini belirliyordu.

[4] Layard'ın Nimrud ve Ninive kazısı buluntuları Biritish Museum'a, Botta'nın Dur Şarrukin kazısı buluntuları Louvre Müzesi'ne, Human ve Conze'nin Bargama kazısı buluntuları Berlin Müzesi'ne gönderilmiştir (Sevin, 1995:20-21)

1.1.3. Arkeolojik Buluntuların Korunması ve Sergilemesi

Arkeolojik varlıkların korunmasına yönelik ilk örnekler yukarıda da belirtildiği gibi koleksiyonerlerin çabaları ile olmuştur. Ancak koleksiyonerlerin eserleri arkeolojik buluntuların, iyi durumda olan küçük bir kısmını kapsamaktadır. Günümüzde bu eserler ile birlikte, ortaya çıkarıldıktan sonra korunması oldukça güç, kerpiç yapı kalıtıları, ahşap veya kemik buluntular da arkeolojik buluntular arasında değerlendirilmektedir.

Koleksiyonerlik her ne kadar görsel açıdan özelliği olan eserleri kapsasa da süreç içerisinde günümüz koruma kurumlarının oluşturulmasını sağladığı için önemlidir. Özellikle günümüz müze disiplininin oluşmasında ilk adımlardan biridir. Daha sonra ise Avrupa'da yaygınlaşan Tuhaf Nesne Sergileri veya Nadire Kabinetleri olarak dilimize çevrilen "Curiosity Cabinets" günümüz müzeciliğinin oluşmasına yardımcı olmuştur (Özyarkent, 2007:10).

Bu sergilerde arkeolojik buluntuların yanında genel olarak beş grupta toplanan eserler yer almamaktadır. Bu gruplar; doğal eserlerin yer aldığı "Naturalia", sanat ve arkeolojik eserlerin içerisinde bulunduğu "Artificilia" bilimsel aletlerin yer aldığı "Scientifica", hareket eden maketlerin toplandığı "Automata" garip yaratıkların içerisinde bulunduğu "Mirablia" kategorileridir (Artun, 2006:25-28). "Curiosity Cabinets"in Almanya'da görülen erken örneklerine Wunderkammern, 16. yüzyıl İtalya'sında görülen örneklere ise studio, studiolo, museo veya daha sonraları galleria denilmektedir (Greenhill, 1992:79-89). "Curiosity Cabinets" örneklerinden bir çoğu Avrupa'daki günümüz müzelerinin çekirdeğini oluştururlar (Trigger, 1989: 47). Örneğin 16. yüzyıldaki Patrik Giovanni Grimani, Federico Contarini, Zuanne Mocenigo eserlerinin halk tarafından izlenebilmesi için koleksiyonlarını Venedik şehrine bağışlamışlardır (Pomian, 1990, 66)."Curiosity Cabinets" sahibi John Tradescant'ın eserleri 1675 yılında Oxford'ta kurulan Ashmolean Müzesi'nin çekirdeğini oluşturmaktadır (Trigger, 1989: 47). Ashmolean Müzesi aynı zamanda halka açılan ilk müzelerden biridir.

18. yüzyılda sanatı ve arkeolojiyi dar bir kesimin ilgi alanından çıkararak toplumun geniş kesimine ulaşmasını sağlayan ulusal müzeler kurulmaya başlamıştır. 1753 yılında İngiliz Parlementosu Sir Hans Salaone'ye ait koleksiyonu satın alarak 1759 yılında British Museum'un açılmasını sağlamıştır. Ancak British Museum 19. yüzyılın ortalarına kadar sınırlı sayıda ziyaretçi kabul etmiştir. Fransız ihtilalinden sonra 1793 yılında halka açılan Louvre Müzesi ise döneminde diğer ülkelerdeki ulusal müzelerin kuruluşunda bir model olarak alınmıştır (Kohl ,1998: 227). Bu ülkelerden biri de daha sonra Fransa ile yakın ilişkileri olan Osmanlı Devleti'dir. Bilindiği gibi Fransa'da eğitim görmüş Osman Hamdi Bey öncülüğünde Osmanlı topraklarında çağdaş anlamda müzecilik çalışmalarına başlamıştır.

Ulusal Müzelerin kurulması yukarıda da belirtildiği gibi sanat ve arkeoloji bilgisini ve dolayısıyla koruma kaygısını toplumun geniş kesiminin ilgisi haline getirmiştir. Ulusal müzelerin arkeoloji bilimine ve korumaya yönelik bir diğer olumlu katkısı ise geliştirilen kazı ve koruma yöntemleri ile arkeolojik eserlerin tahribini oldukça azaltmasını sağlamasıdır. Günümüzde müzeler arkeolojik alanlarda ortaya çıkarılan taşınır kültür varlıklarının koruma, değerlendirme ve sergileme çalışmalarının yapıldığı yerler olarak hizmet vermektedir.[5]

Arkeolojik alanlarda ortaya çıkarılan taşınmaz kültür varlıklarının korunması ise geçmişten bu yana bir sorun olarak durmaktadır. İlk kazılarda ortaya çıkarılan taşınmaz kültür varlıkları veya bunlara ait mimari parçalardan bazıları yerlerinden alınarak çeşitli koleksiyonlara dahil edimiştir. Ancak daha sonra gelişen –özellikle mimari ve kentsel dokuya yönelik- koruma kuramları[6] ile bu varlıkların yerinden koparılmaması, ortaya çıkarıldığı alanda korunması gerektiği bilincine ulaşılmıştır. Bu soruna bir çözüm olarak 20. yüzyılda arkeolojik alanlar açık hava müzelerine dönüştürülmeye başlanmıştır. Açık hava müzeleri esasen 19. yüzyılda İskandinav ülkelerinde daha çok etnografik yapıların ve yaşayış biçimlerinin sergilenmesi amacıyla oluşturulmaya başlanmıştır (Eres, 2001: 20). 20. yüzyılda ise artan turizm hareketlerinin de etkisi ile sürdürülebilir korunmaya katkı sağlaması amacıyla arkeolojik alanlar da ziyarete açılmıştır. Örneğin Stonehenge, Pompei,

[5] 2.2.2.1.2. Başlığı altında ülkemiz müzelerinin görev ve sorumlulukları detaylı olarak incelenmiştir.
[6] Çağdaş koruma kuramları ile bu kuramların oluşmasına katkıda bulunan akımlar çalışmamın "1.2." ve "1.3." başlıkları altında incelenmiştir.

Lascaux ve Altamira ziyarete açılan arkeolojik alanlardandır. Ülkemizde ise açık hava müzelerinin oluşturulmasına yönelik ilk çabalar Hamit Zübeyir Koşay tarafından dile getirilmiştir (Eres,2010:124). Koşay'ın belirttikleri uygulanamasa da Halet Çambel'in çabalarıyla Karatepe-Aslantaş yerleşmesi buluntularının yerinde korunması ve sergilenmesi sağlanmıştır. Daha sonra ise Efes, Boğazköy ve Çayönü yerleşmelerinde koruma ve sergileme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

1.2. ANIT YAPILARDA KORUMANIN GELİŞİMİ

Anıt yapılar ile kentsel dokulara yönelik gelişen koruma kuramları yukarıda da belirtildiği gibi arkeolojik alanlarda ortaya çıkarılan taşınmaz kültür varlıklarının yerinde korunması gerekliliğine katkı sağlamıştır. Anıt yapılar ile kentsel dokuların günümüzde geçerli çağdaş koruma ilkelerinin temelleri ise aynı zamanda birçok pozitif bilim dalının da modern anlamda yön bulduğu ortamda, 19. yüzyıl Avrupa'sında atılmıştır. Daha öncesinde 17. yüzyılda İngiltere, İsveç, Portekiz ve Almanya yöneticilerinin kararnamelerine rastlanılmasına rağmen, bu kararnamelerin, yaygınlaşmadan spesifik olarak kaldığı görülür (Kuban, 2000: 24). Ancak 1818 tarihinde Hesse-Darmstadt Dükü 10. Lui'nin anıtların korunmasına yönelik hazırladığı ilkeler, çağdaş koruma ilkelerine yakınlığı ve Avrupa'nın koruma bilincinin kurumsallaşması yönündeki geçmişinin ne kadar uzun olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu ilkeler, -ancak çağdaş koruma anlayışında sahip olduğumuz- anıtları, sanatsal ve tarihi değer ile belge olarak kabul etmekte, korunmaları için envanter ve belgeleme çalışmalarının yapılmasını öngörmekteydi. Ayrıca görevi ve sorumlulukları arasında yapıların onarımlarına yönelik kararların da alınacağı Yapılar Yüksek Kurulu'nun oluşturulacağı belirtilmektedir (Kuban, 2000: 25).

1.2.1. Üslup Birliği

18. yüzyılın son çeyreğinde Fransız Devrimi'nin yaşandığı ortamda biraz da dönemin psikolojik etkileriyle özellikle dinsel işlevli anıtsal nitelikte birçok yapı

tahrip edilmiştir. 1830 tarihinden itibaren devrim döneminde tahrip edilen Ortaçağ yapılarına tekrar ilgi duyuldu (Ahunbay, 2007: 8). Bunun sonucunda da anıtların korunması ve onarılması yönünde bir ivme kazanıldı. Bu ortamda onarımların, kişiye göre değişmemesi ve belirli bir standardın oluşması için, Amines, Chartres, Notre Dame, Vezelay gibi yapıların restorasyon uygulamalarını gerçekleştiren, dönemin önde gelen mimarı Eugene Emmanuel Viollet le Duc "XI-XVI. yüzyıl Fransız Mimarlığı Açıklamalı Sözlüğü" *(Dictionnaire Raisonne de l'Arcitecture Française du XI'eme au XVI'eme Siecles)* adlı kitabını yayınlamıştır. Le Duc anıtlarda üslupsal bütünlüğü bozan sonradan yapılmış bütün eklerin kaldırılması gerektiğini savunuyor, ayrıca anıtta tahripler sonucu oluşan boşlukların restoratör tarafından tarihsel araştırma yapılarak tamamlanmasını öneriyordu. Viollet Le Duc'e göre restorasyon yapının belki de hiçbir zaman olmamış bir bütünlük içinde ayağa kaldırılmasıdır (Kuban, 2000: 28).

Üslup birliğine varma, bir yapının veya bir bölümünün yalnız görünüş olarak değil, strüktür olarak da ait olduğu dönemin özelliğiyle restore edilmesini kabul eder (Ahunbay, 2007: 9). Restorasyon uygulaması yapılacak anıt öncelikle, zaman içerisinde maruz kaldığı tüm eklentilerden arındırılmalı, restorasyon sonunda ilk yapıldığı dönemin özelliklerini yansıtmalıdır. Ancak bu akımda, yapımı uzun yıllar sürdüğünden, bünyesinde birçok dönemin özelliğini barındıran yapıların restorasyonunun nasıl gerçekleştirileceği bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş koruma ilkelerinde, yapının dönemsel bütün eklerinin korunması gerekmektedir. Ancak o dönem için bu bir sorun teşkil etmediğinden yapılan restorasyonlar bu günden bakıldığında ağır tahribata yol açmıştır. Örneğin Viollet Le Duc, Notre Dame kilisesinde merkezi kubbeye yeni ilavelerde bulunur, klasik devir süslemelerini, 17. ve 18. yüzyıl resimlerini kaldırır. Tüm bu uygulamalarla birlikte Sens ve Troyes katedrallerinin süslü demir kapıları, Bordeaux Sainte-Corix kilisesinin sunağının kaldırılması da üslup birliğinin sağlanmasına yöneliktir (Erder, 2007: 118).

Sir Gilbert Scott, İngiliz Mimarlar Kraliyet Enstitüsü Başkanlığı görevini de üstlenmiş, üslup birliğinin İngiltere'deki savunucularındandır. Scott, yaptığı onarımlarla yapıları birçok dönem ekinden arındırarak yoğun eleştiriler almıştır. Bu dönemde İngiltere'de birçok yapı onarılmaya başlanmış onarılan yapılarda

istenmeyen Geç Gotik ve Tudor mimari özellikler yapılardan kaldırılmıştır. Dönemin mevcut yöneticilerinin, yapıların onarımı için büyük mali kaynak ayırması, onarılan yapıların sayısını arttırmış, bu da yapıların yeterli düzeyde denetlenmeden, onarımların istenilen kaliteden yoksun olmasına neden olmuştur. Böyle bir ortamda Sir Gilbert Scott yılda neredeyse yirmi beş yapının onarımıyla uğraşmaktadır (Erder, 2007: 175). Üslup birliğini sağlama kaygısıyla Sir Gilbert Scott tarafından Ripon'da onarılan kilisenin batı cephesi ve kulelerindeki on dördüncü yüzyıl izlerinin silinerek on üçüncü yüzyıldaki haline döndürülmesi, Rocheste Kilisesi'nde iç mimari ve dış cephe öğeleri ile pencerelerin eldeki eski belgelere göre ihya etmesi, Westminster Abbey'in kuzey transeptin yüzünün Gotik mimari anlayışına göre yeniden düzenlenmesi yalnız bugün değil, döneminde de oldukça eleştirilmiş uygulamalardır (Erder, 2007: 175-176).

Çağdaş korumada, Üslup Birliği Akımı'nın savunduğu birçok müdahale biçimi terk edilmiştir. O dönem yapılan restorasyon uygulamalarının bazıları günümüzde vandalizme örnek olarak gösterilmektedir (Erder, 2007: 121). Ancak Üslup Birliği Akımı'nın öncüsü Viollet Le Duc'ün savunduğu bazı ilkeler hala geçerlidir. Korumanın sağlanmasında çok önemli olan mevcut durumun çizim ve fotoğraflarla belgelenmesi; mimarın üzerinde çalıştığı anıtın üslubu, yöresel özellikleri ve strüktürünün anlaşılması için derinlemesine bir analiz yapılması gerekliliği Viollet Le Duc'ün savunduğu ve bugün hala geçerli olan koruma ilkelerindendir (Ahunbay, 2007: 11).

1.2.2. Romantizm'in Etkisinde Restorasyon

Kültür varlıklarının bir belge olarak bugüne ulaştığı şekli ile korunması gerektiğini savunan romantik görüş, üslup birliğine varma ilkesini savunan mimarların bir çok anıtı tahrip eden restorasyon uygulamalarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Romantik görüşün temelinde sanat yapıtının dokunulmazlığı yer alır. Üslup birliğine ulaşma kaygısıyla yapılan uygulamalara, karşı tez olarak anıtların onarımlarına yönelik herhangi bir müdahalede bulunulmamasını savunduğundan, anti restorasyon akımı olarak da adlandırılır (Ahunbay, 2007: 15).

Bu akımın önde gelen iki savunucusundan biri olan John Ruskin'e (1819-1900) göre, tarihi yapılar bir belge olarak korunmalı, herhangi bir müdahalede bulunulmamalı kendi doğal ömrü ile yok olmalıdır[7]. Üslup birliğine ulaşmayı amaçlayan onarım uygulamalarında mimarların, dönem eklerini kaldırarak yerine sözde ilk üsluba uygun tasarımlar yapmalarını eleştiren John Ruskin'e göre restorasyon bir yapının başına gelebilecek en büyük felakettir, yok olanın yerine sahte bir kopyasını koymaktır. Yapıyı bakımsız bırakarak tahrip olmasına neden olmak ve daha sonra restorasyon yapmak yerine, zamanında tahrip olmasını engelleyecek önlemler almak daha önemlidir (Ahunbay, 2007: 14).

Romantik görüşün bir diğer savunucusu William Morris'tir. O da Ruskin gibi onarım adına yapılan yıkımlara karşı 1877 yılında Anıt Yapılarını Koruma Derneği'ni (SPAB) kurmuştur. Derneğin kuruluş bildirgesinde son yarım yüzyılda yapılan restorasyonlar sert bir dille eleştirilerek restorasyonlardaki tahribatın boyutlarına ilişkin,

" ...,eğer şu anda yapılmakta olan işlemler (restorasyonlar) böyle sürerse gelecek kuşaklar bu eserleri araştırmaya değer bulmayacaklar, ilgisiz kalacaklardır. Kanımızca son elli yılın restorasyonları daha önceki yüzyılların ihtilal, şiddet ve aşağılamalarının neden olduğu tahripten daha fazlasını yapmıştır..."

ifadeleri kullanılmıştır (Ahunbay, 2007: 15). Morris'in dönemindeki restorasyonlar daha çok üslup birliğine ulaşma kaygısı ile yapılmaktaydı. Bu yüzden, o dönem uygulamalarında yapıyı geçmişindeki ilk haline getirme çabasıyla ona değer katan eklerinden arındırılmıştır. Morris kurduğu Anıt Yapılarını Koruma Derneği'nin manifestosunda mimarların kişisel yargılarıyla gerçekleştirdikleri restorasyon uygulamalarını eleştirerek, yapılan bu uygulamalar sırasında yapının tüm yüzeyi ile oynandığı, eski dokunun izlerinin silinerek ortaya anıt eserin zayıf cansız bir taklidinin çıktığını söylemektedir. Morris tüm bunlara bir çözüm olarak da sanat eserinde restorasyon yerine korumanın sağlanması gerektiğini dile getirmiştir (Erder, 2007: 180).

[7] Romantik Ruskin J. ile üslup birliğini savunan Viollet Le Duc'ün savunduğu görüşlerin romantik içerik olarak benzerliğine ilişkin bkz (Kuban, 2000:28)

1.3.3. Tarihi Belgelere Dayalı Restorasyon

19. yüzyılda üslup birliğine ulaşma kaygısı ile birçok yapının restorasyon adı altında dönem eklerinden arındırılması ve mimarın restorasyon çalışmalarında yapının zaman içinde oluşan kimliğini yok edecek müdahale kararları alması kendi dönemlerinde dahi eleştirilmiştir. Buna karşıt olarak ortaya çıkan Romantik görüş ise acil müdahale zorunluluğu bulunan anıtların korunmasına ilişkin uygulanabilir, gerçekçi öneriler sunmuyordu. Böyle bir ortamda, Luca Beltrami romantik görüşün kaderciliğine (Ahunbay, 2007: 16) ve üslup birliğine ulaşmayı hedefleyen restorasyon uygulamalarının öznelliğine karşı, anıtların tarihsel belgelerden yararlanılarak restorasyonun yapılması gerekliliğini savunmuştur (Kuban, 2000: 28). Böylece üslup birliğine ulaşmayı hedefleyen mimar kendi öznel yaklaşımını yapıya uygulamayacak, tarihi belgelerden nesnel bilgiler kullanacaktır.

1.3. ÇAĞDAŞ KORUMA ANLAYIŞI VE BÜTÜNCÜL KORUMA

19. yüzyılın son çeyreğinde Camilo Boito'nun, üslupsal bütünleme, romantik görüş ve tarihi bütünleme kuramlarından faydalanarak açıkladığı onarım ilkeleri çağdaş restorasyon kuramının oluşmasına doğru atılan ilk adımdır[8]. Boito'ya göre, anıtlar tüm insanlığın tarihini belgelemektedir. Bu nedenle restorasyon sırasında yapılacak tüm değişikliklerin yanıltıcı sonuçlar doğurabileceğini belirtmiştir. Bir yapının ihyası için öncelikle sağlamlaştırmaya başvurulmalı bunun yeterli olmadığı durumlarda onarım uygulaması yapılmalı, en son çare olarak yapının korunabilmesi için restorasyona başvurulmalıdır. Yenileme ve eklerden kaçınılmalı, strüktürel nedenlerden dolayı yapıya ek yapılacaksa bunlar yapının görsel bütünlüğüne saygı göstermeli, özgün haliyle ayırt edilebilmelidir (Erder, 2007: 175). Boito'nun ilkelerine bakıldığında bunların, üslup birliğine ulaşma kaygısı ile yapılan "restorasyonlar"a karşı duyulan kaygıların önlenmesine yönelik belirlendiği görülür. Ancak romantik görüşün kaderciliğini de yadsır. Restorasyon uygulamasının kaçınılmaz durumlarda belli ilkelere göre yapılabileceğini belirtir.

[8] Camilo Boito'nun restorasyon ilkeleri için bkz. Ahunbay, Z. 2007: 18

Gustavo Giovannoni, Roma Nazım Planı'nın hazırlanmasında görev almış, ayrıca Roma Mimarlık Yüksek Okulu'nda Sanat ve Mimarlık Tarihi ile Anıtların Belgelenmesi ve Onarımı derslerini vermiş, çağdaş restorasyon kuramının oluşmasında emeği geçen bir başka mimardır. Giovannoni, anıt kavramını tek yapı ölçeğinden çıkararak sanatsal ve tarihi değeri olan bütün yapılar ile sokakların, meydanların, kentsel çevrenin de korunması gerekliliğini dile getirmiştir. Ayrıca günümüzdeki restorasyon çalışmalarının olmazsa olmazı belgesel araştırma, yapısal ve üslupsal analiz, rölöve ve restitüsyon çalışmalarının sistematik olarak yapılması gerektiğini belirtmiştir. Boito'nun belirlediği restorasyon ilkelerini geliştiren Giovannoni'nin ilkeleri İtalya'da Carta del Restauro olarak kabul edilmiştir[9]. Ayrıca 1931 yılında Atina'da toplanan I. Uluslararası Tarihi Anıtların Korunması İle İlgili Mimar ve Teknisyenleri Konferansı'nda alınan ilkelere de Giovannoni'nin büyük katkısı olmuştur (Ahunbay, 2007: 16).

1.3.1. Atina Konferansı

21-30 Ekim 1931 tarihinde Atina'da toplanan I. Uluslararası Tarihi Anıtların Korunması İle İlgili Mimar ve Teknisyenleri Konferansı sonucunda alınan ilkelere bakıldığında; uluslararası işbirliğinin sağlanarak, anıtların korunmasına yönelik temel ilkelerin belirlendiği görülür. Bu ilkelerin alınmasında, daha önceki yıllarda yapılan öznel restorasyon uygulamaları sonucu birçok yapıda geri dönüşü olmayan tahribatların gerçekleşmesi etkili olmuştur. Örneğin konferans sonunda kabul edilen ilkelerin[10] "A I- Maddesi"nde mimarların üslup birliğine ulaşma kaygısıyla anıtların zaman içersinde sahip olduğu dönem eklerini kaldırmasına tepki olarak;

"...,yıkım veya eskime sonucu, restorasyon elzem olduğu hallerde, herhangi bir devire ait üslup yok edilmeksizin, geçmişe ait sanat ve tarihi eserin saygı görmesi önerilir."

denilmiştir. Ayrıca korumaya katkı sağlayacağından anıtların sanasal ve tarihi kişiliklerine saygılı bir işlevde kullanılmaları önerilmektedir.

[9] Carta del Restauro için bkz. Erder, 2007:235
[10] İlkelerin tam metni için bkz. Erder, 2007:231-235

A-II- maddesinde anıtlara yönelik gerçekleşebilecek olumsuzluklara yönelik acil müdahale gerektiren durumlarda özel mülkiyette kamu yararlarının korunması için, kamu yetkililerinin korumaya katkı sağlayacak şekilde güçlendirilmesi önerilmiştir.

Atina Konferansı'nda belirlenen ilkelerin belki de en önemlisi daha önce bazı mimarların bireysel olarak açıkladığı ilkelerde yer alan, yapıların bulunduğu çevre ile birlikte korunması gerekliliğidir. Uluslararası bir konferansın sonucunda yer alması nedeniyle koruma tarihinde önemli bir dönüm noktası olan bu düşünceye ilişkin Madde III'de;

"Yapılar yapılırken yerleşmelerin kişiliğine ve dış görüntülerine, özellikle çevreleri özel itina isteyen tarihi anıtların etrafına saygı gösterilmesi önerilir. Hatta bazı yapı kümeleri ve bazı özellikleri olan güzel görünüşlü manzaraların oluşumu korunmalıdır..., ;Sanat ve tarihi anıtların çevrelerinde her türlü ilanların, çirkin elektrik direklerinin konması ve her türlü gürültülü imalathanelerin ve hatta çok yüksek boru ve bacaların yapılmasının önlenmesi özellikle önerilir."

ifadeleri yer almıştır. IV. Madde'de restorasyonda modern tekniğin bütün olanaklarının akıllıca kullanılması, V. maddede her ülkede korumadan sorumlu mimarların özel durumlarda uygulanacak metotların saptanması için disiplinler arası bir işbirliği yapmaları önerilmiştir. Ayrıca yine çağdaş koruma anlayışında halen tartıştığımız anıtların taşınması konusuna ilişkin olarak V. maddede;

" ...,sanat eserinin yapılmış oldukları çevrelerden uzaklaştırılmaları, kural olarak tasvip edilmediği fikri belirmiştir. Tedbir olarak da orijinal modellerin var oldukları durumda veya bu olanaksızsa kopyaların yapılarak korunması önerilir."

denilmiştir.

Arkeolojik kalıntıların korunmasına ilişkin alınan VI. maddede Anastilosis[11] için her türlü olanağın sağlanması, bunun için kullanılacak yeni malzemenin

[11]Anastilosis arkeolojik kazı sonucu yıkıntı halinde ortaya çıkarılan mimari öğelerin, hiçbir yeni öğe eklenmeksizin eski, özgün yerine yerleştirilmesidir. Anastilosis'te restorasyon ve rekonstrüksiyon uygulamalarının aksine bazı parçalar eksik bile olsa, yerlerine yenileri konulmaz; eldeki öğelere göre, yalnızca çağdaş konstrüksiyon teknikleriyle sağlamlaştırılarak inşasına girişilir. Efes'teki Celcius Kitaplığı bu tür bir anastilosis örneğidir. (Sözen ve Tanyeli,1996:21)

[6] Carta del Restauro'nun çevirisi için bkz. Ahunbay, Z. 2007: 148-149

orijinalden ayırt edilebilir olması istenmiştir. Kazılar sonucu ortaya çıkarılan buluntuların korunamayacak durumda olduğu zamanlarda belgelendikten sonra tekrar kapatılması önerilmiştir. VII. Madde'de uluslararası işbirliğinin önemi vurgulanmakta, ayrıca -günümüzde de dile getirilen ancak bir türlü istenilen düzeye çıkarılamayan- korumanın sağlanmasındaki en önemli unsurun yerel halk olduğu dile getirilerek; halkın sanat eserine bağlılığı ve saygısı korumada en önemli girdi olarak gösterilmiştir. Bu bağlılığın ve saygının kamu yetkililerinin yerinde uygulamalarıyla arttırılabileceği belirtilmiştir.

İlkelerin sonuç bölümünde beş madde halinde her ülkede yapılması umulanlar sıralanmıştır. Bu maddelerden ilk ikisi günümüz koruma anlayışının olmazsa olmazı kültür varlıklarının envanter çalışmasıdır. Bir ülke anıtların korunmasında ne kadar iyi niyetli olursa olsun koruyacak neleri olduğunu bilmiyorsa, istediği amaca ulaşamaz. 3, 4 ve 5. maddelerde anıtların korunmasına yönelik uluslararası düzeyde işbirliğinden Uluslararası Müzeler Örgütü sorumlu tutularak her ülkenin, sahip olduğu anıtlarla ilgili yayınlarının kopyalarını bu örgüte iletmeleri istenmiştir. Ayrıca Uluslararası Müzeler Örgütü'den, hazırladığı yayınlarda anıtların korunmasında kullanılan genel usuller ve metotlara ait makalelere yer vermesi istenmiştir.

1.3.2. Carta Del Restauro

1931 yılında Gustavo Giovannoni'nin katkılarıyla genişletilen Atina Konferansı'nda alınan ilkeler, İtalya'da Restorasyon Tüzüğü (Carta del Restauro) olarak kabul edilmiştir (Kuban, 1962: 149). 11 maddeden oluşan Carta del Restauro'da, Atina Tüzüğü'ne benzer olarak, anıtlara yönelik sürekli bakım ve sağlamlaştırmaya önem verme, anıtlardaki tümlemelerin kesin verilere dayanılarak yapılması gerektiği, arkeolojik yapılarda sadece anastilosis uygulamasının yapılması, anıtlara verilecek yeni işlevler belirlenirken yapıya zarar verilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca üslup birliğine ulaşmak için anıta değişik dönemlerde yapılan tarihi ve sanat değeri olan dönem eklerinin kaldırılmasının kabul edilemeyeceği, anıta yapılacak zorunlu eklerin yalın olarak özgün yapıdan ayırt edilebilir şekilde

inşa edilmesi, bu müdahaleler için disiplinler arası bir çalışmanın yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Çağdaş koruma anlayışında hala geçerli olan bazı kavramları içermesi yönünden Carta del Restauro'nun 6, 10 ve 11. maddeleri üzerinde ayrıca durmak faydalı olacaktır. Atina Tüzüğünde de yer alan anıtların çevresiyle birlikte korunması gerektiğine yönelik 6. maddede;

"Anıta ve geçirdiği dönemlere[12] olduğu kadar çevresine de saygılı olunmalıdır. Anıtın çevresindeki yapılar yıkılarak uygunsuz bir biçimde yalnız bırakılmamasına veya çevresinin niteliği, kütlesi, rengi, üslubu ile rahatsız edici yapılarla sarılmasına engel olunmalıdır."

denilerek kültür varlıklarının yakın çevresiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Ahunbay, 2007: 148). Bu ifadeler çağdaş koruma anlayışındaki "Sit" kavramından uzak olmasına rağmen bütüncül korumanın gelişmesine doğru bir adım niteliğindedir.

Arkeolojik kazı sonucu açığa çıkarılan yapıların korunması günümüzde de bir sorun olmakta, bu yapıların korunması genellikle sağlanamamaktadır. Carta del Restauro'da buna yönelik 10. maddede;

"Antik eselerin gün ışığına çıkarıldığı kazı ve araştırmalarda, topraktan çıkan kalıntıların düzenlenmesi ve in-situ olarak bırakılacak olan sanat eserlerinin sürekli olarak korunması çabalarını kapsayan "kurtarma" çalışması derhal ve sistemli bir şekilde gerçekleştirilmelidir."

denilmiştir (Ahunbay, 2007: 148). Çalışmamın da konusu olan arkeolojik kültür mirası yönetiminin izlerini bu ifadede bulmak mümkündür. Carta del Restauro'nun 11. maddesinde kazılarda ve restorasyonlarda her aşamanın rapor, çizim ve fotoğraflarla belgelenmesi gerektiği belirtilmiş, böylece anıtın biçim ve strüktürüne ilişkin bütün ayrıntıların, bütünleme, temizleme ve yenilemenin tüm aşamalarının güvenli olarak kaydedilmiş olacağı ifade edilmiştir.

Tüzüğün sonuç bölümünde ise uygulayıcısı kim olursa olsun yapılan tüm restorasyon çalışmaları öncesinde Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu

[12] Anıta değişik dönemlerde yapılan tarihi ve sanat değer taşıyan dönem ekleri

görüşünün alınması gerektiği belirtilmiştir. Ülkemiz sınırları içerisinde günümüzde tescilli kültür varlıklarına yapılacak tüm müdahaleler öncesinde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu onayının alınması zorunludur. Sonuç bölümünde dile getirilen bu ifadeler de çağdaş koruma anlayışını etkilemesi yönünden önemlidir.

1.3.3. Venedik Tüzüğü[13]

Atina Konferansında kabul edilen ilkelerden kısa bir süre sonra yaşanan II. Dünya Savaşı sırasında birçok tarihi yapıt bulundukları çevreyle birlikte yıkıma uğramış ve kullanılamaz duruma gelmiştir. Bu yapılar arasında o dönem için korunması gerekli görülen kiliseler, saraylar vb. yapılar yanında henüz anıt olarak görülmeyen tarihi kent dokuları ile sivil mimari örnekleri de yer almaktaydı. Savaş sonrasında -biraz da psikolojik olarak-[14] yok olan bu eski kent dokularında, yeni yapıların inşası yerine eski kent dokusunun tekrar canlandırılma isteği uyanmıştır (Ahunbay, 2007: 19). Bu nedenle hem yeni bir tanıma ihtiyaç duyan anıt kavramının yeniden tanımlanmasına hem de koruma ve onarım sırasında yapılacak müdahaleleri düzenlemeye yönelik 25-31 Mayıs 1964 tarihinde Venedik'te II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi toplanmıştır. Bu kongre sonucunda belki de çağdaş koruma anlayışının anayasası sayılabilecek Venedik Tüzüğü olarak bilinen ilkeler kabul edilmiştir. Ancak Venedik Kongresi sonucunda kabul edilen ilkeleri belirleyen üyelerden sadece üçü[15] Avrupa dışındaki ülkelerden oluşmaktadır. Bugün hala, çoğunluğu Avrupa ülkelerinin temsilcilerinden oluşmuş bir kongrede alınan ilkelerin dünyanın diğer ülkelerine uygunluğu tartışılmaktadır (Erder, 1977: 180).

Venedik Tüzüğü'nde görülen en önemli yenilik -korumanın tam olarak sağlanması için hangi varlıkların korunması gerektiğinin tam olarak belirlenmesi fikrinden hareketle- kendinden önceki koruma ilkelerinde tanımlanan anıt kavramının yeniden ele alınarak tanımlanması olmuştur. Tüzüğün "Tanımlar" başlığı altında yer alan birinci maddesinde anıt kavramı şu şekilde tanımlanmıştır:

[13]Venedik Tüzüğü için bkz. Ahunbay, Z. 2007: 150-151

[14] Girişte belirttiğimiz anıtların toplumu bir arada tutmaya, ulus kimliğinin oluşmasına yaptığı katkı somut olarak burada izlenmekte

[15] Bu üyeler Tunus, Peru ve Meksika temsilcileridir (Erder, 1977:180).

"*Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil , ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar."*

Bu ilk maddenin içeriğine geçmeden önce yazım üslubu üzerinde biraz durmak yerinde olacaktır. İlk bakışta bile dikkati çeken anlatımda; anıtın ne olduğunun belirtilmesi gerekirken ne olmadığı üzerinden gidilerek tanımlanmıştır. Erder'in; (1977: 167-190)

"...,Nitekim tüzüğün ilk maddesinde tarihi anıt nedir sorusuna yanıt verileceğine, adeta bu tanımın bilindiği varsayımından hareket edilerek bunda eksik olan özellikler sıralanmıştır. Belki de bu özellikler içinde tüme gidilmek istenmiştir. Ancak bunda başarılı olunduğu iddia edilemez..."

ifadeleri oldukça açık bir şekilde söz konusu üslup hatasını belirtmiştir. Ancak Venedik Tüzüğünün bu maddesindeki üslup bir tarafa bırakılırsa kırsal kent dokuları ile sivil mimarlık örneklerini de anıt tanımı içerisinde değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Bununla birlikte artık anıt kavramı sadece dini ve kamusal yapıları kapsamayacak, bunun yanında o güne kadar önemsiz olarak görülen konutlar ile kent dokularını da kapsayacaktı. Bu türlü yaklaşımın, korumanın sağlanmasında iki faydası olacaktır: Bunlardan biri tek yapı olan anıtın ait olduğu kent dokusu içinde korunarak anlamsallığı artacak, diğeri ise o güne kadar belli bir elit kesimin ilgilendiği koruma, sivil mimari örneklerinin de korunmasıyla tabana yayılacaktı (Kuban, 2000: 34). Ayrıca bu maddenin tamamlayıcısı niteliğinde olan Venedik Tüzüğü'nün 6. maddesinde geçen;

"*Anıtın korunması, ölçeği dışına taşmamak koşuluyla çevresinin de bakımını içine almalıdır. Kütle ve renk ilişkilerini değiştirecek hiçbir yeni eklentiye, yok etmeye, ya da değiştirmeye izin verilmemelidir."*

ifadeleri ile 7. maddede geçen;

"*Bir anıt, tanıklık ettiği tarihin içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır. Anıtın tümünün, ya da bir parçasının başka bir yere taşınmasına -anıtın korunması bunun gerektirdiği, ya da çok önemli ulusal veya uluslar arası çıkarların bulunduğu durumlar dışında izin verilmemelidir."*

ifadesi kültür varlığının çevresiyle bir bütün oluşturduğunu ve çevresiyle birlikte korunması gerektiğini, korumada bütüncül yaklaşımlarla başarıya ulaşılabileceğini

ortaya koymuştur. Diğer maddeleriyle Venedik Tüzüğü, Carta del Restauro ve Atina Tüzüğünün tekrarı niteliğindedir (Kuban, 2000: 36). Yalnız Amaç başlığı altında yer alan 3. maddeyi de diğerlerinden ayırmak gerekmektedir. 3. maddede;

"Anıtların korunmasında ve onarılmasında amaç, onları bir sanat eseri olduğu kadar bir tarihi belge olarak da korumaktır."

denilmekle o güne dek estetiğe önem verilerek yapılan korumanın yanına estetik değeri olmayan, belge değeri taşıyan arkeolojik ve tarihi yapılar da katılmıştır.

2. KORUNMASI GEREKLİ KÜLTÜR VARLIKLARI VE TAHRİBAT NEDENLERİ

2.1. KORUNMASI GEREKLİ KÜLTÜR VARLIKLARI

Çağdaş koruma anlayışında, korunacak varlıklar, sadece dini ve ideolojik kaygılarla değil, sanatsal, estetik, tarihsel ve belge olma özelliklerine bakılarak belirlenmektedir. Örneğin göze hitap eden bir yapı veya bir heykeltıraşlık örneği nasıl kültür varlığı olarak değerlendiriliyorsa, kazıdan çıkan ve aslında hiç bir estetik değer taşımayan, bir ok ucu, bir cüruf parçası veya bir yapı temeli, insanlık tarihinde önemli bir gelişim evresini temsil ettiği için kültür varlığı olarak değerlendirilmektedir. İstanbul Boğazı'nda yer alan bir yalı, tarihi yarımadada yer alan Süleymaniye Cami veya karşısında etkilenmeden durulmayacak betimlere sahip İskender Lahdi nasıl ki estetik, mimari ve sanatsal özelliklerinden dolayı korunuyorlarsa Orta Paleolitik Çağ'da görülen Mousterien[1] bir alet, Neolitik veya Kalkolitik Çağ'da ilk örnekleri görülen maden eserler veya Mezopotamya'da ilk örnekleri görülen çivi yazılı tabletler estetik ve sanatsal özelliklerinden ziyade insanlık tarihinin devrim sayılacak dönüm noktalarının birer belgesi oldukları için kültür varlığı olarak değerlendirilmekte ve korunmaktadırlar. Korunacak varlıklar taşıdıkları özelliklere göre tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de sınıflandırılmıştır. Bu yaklaşımla hem korunacak varlıkların tespit ve tescil işlemleri sağlıklı bir şekilde yapılmakta hem de kültür varlıklarına yapılacak müdahalelerin en doğru şekilde uygulanması sağlanmaktadır.

2.1.1. Korunması Gerekli Taşınır Kültür Varlıkları

Bir kalem, kitap, kolye veya bir elbise oluştuğu kültürün ürünlerindendir. Ancak bunların öyleleri vardır ki toplumun gelecek nesillerine aktarılmaları gerekmektedir. Bunlar da taşınır kültür varlığı kapsamına girmektedir. Taşınır kültür varlıklarını Asatekin (2004: 23);

[1] Mousterien Alt Paleolitikte görülen Acheuleen endüstriden gelişmiş ve bu endüstriye nazaran hammaddeyi daha ekonomik kullanan bir endüstridir (Harmankaya,1996:18)

"Bir kültürün sosyal, ekonomik, politik, kültürel, tarihsel, teknik/teknolojik, estetik, niteliklerine ilişkin belge değeri olan her türlü taşınıra verilen isimdir."

olarak betimlemektedir. Ülkemizde, koruma mevzuatının temel yasası olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu 21.07.1983 tarihinde kabul edilmiştir. Bu yasada 17.06.1986 tarihinde 3386 ve 14.07.2004 tarihinde 5226 sayılı yasalar ile değişiklik yapılmıştır. 2863 sayılı yasanın 3. Bölüm, 23. Maddesi'nde tanımı yapılan taşınır kültür varlıklarına ilişkin şu ifadeler kullanılmıştır (KVMGM, 2004: 21-22):

"Korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları şunlardır:

***a) (Değişik: 17/6/1987 - 3386/9 md.)** Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini yansıtan her türlü kültür ve tabiat varlıkları;*

Her çeşit hayvan ve bitki fosilleri, insan iskeletleri, çakmak taşları (sleks), volkan camları (obsidyen), kemik veya madeni her türlü aletler, çini, seramik, benzeri kab ve kacaklar, heykeller, figürinler, tabletler, kesici, koruyucu ve vurucu silahlar, putlar (ikon), cam eşyalar, süs eşyaları (hülliyat), yüzük taşları, küpeler, iğneler, askılar, mühürler, bilezik ve benzerleri, maskeler, taçlar (diadem), deri, bez, papirus, parşümen veya maden üzerine yazılı veya tasvirli belgeler, tartı araçları, sikkeler, damgalı veya yazılı levhalar, yazma veya tezhipli kitaplar, minyatürler, sanat değerine haiz gravür, yağlıboya veya suluboya tablolar, muhallefat (religue'ler), nişanlar, madalyalar, çini, toprak, cam, ağaç, kumaş ve benzeri taşınır eşyalar ve bunların parçaları,

Halkın sosyal heyetini yansıtan, insan yapısı araç ve gereçler dahil, bilim, din ve mihaniki sanatlarla ilgili etnografik nitelikteki kültür varlıkları.

Osmanlı Padişahlarından Abdülmecit, Abdülaziz, V. Murat, II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat ve Vahidettin ve aynı çağdaki sikkeler, bu Kanuna göre tescile tabi olmaksızın yurt içinde alınıp satılabilirler.

Bu madde kararına girmeyen sikkeler bu Kanunun genel hükümlerine tabidir.

***b)** Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna ait tarihi değer taşıyan belge ve eşyalar, Mustafa Kemal ATATÜRK'e ait zati eşya, evrak, kitap, yazı ve benzeri taşınırlar."*

Bu maddenin ilk bölümünde korunması gerekli taşınır kültür varlıklarının tanımı yapılmış, maddenin devamında da bu konuda bir belirsizliğin yaşanmaması için taşınır kültür varlıklarının ne olduğu, ne olmadığı açık bir şekilde ifade edilmiştir. Söz konusu maddedeki bu tanımlama şekli uygulamada yaşanabilecek sorunların en aza indirilmesine yöneliktir.

2.1.2. Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıkları

Çağdaş koruma anlayışında; korumanın sağlanmasına yönelik doğru müdahale karaları alınması için korunacak varlıklarda sınıflamaya gidilmiştir. Öncelikle taşınır ve taşınmaz olarak ayrılan korunması gerekli kültür varlıkları daha sonra kendi içinde de sınıflandırılmıştır. Taşınmaz kültür varlıklarının korunmasında, yapılacak müdahalenin ona uygun olması büyük önem taşır, örneğin kentsel dokunun korunmasına yönelik uygulamalar ile bir yapının korunmasına yönelik yapılacak uygulamalar hiç şüphesiz farklı olacaktır. Eserlerde sınıflamanın yapılmasının bir diğer işlevi de, ülkemizde olduğu gibi, kültür envanteri tamamlanmamış ülkelerde yapılacak tespit ve tescil çalışmalarında nelerin korunması gerektiğinin netleştirilmesidir. Korumanın sağlanmasında şüphesiz nelerin korunması gerekli kültür varlığı kapsamında olduğu nelerin bu kapsam dışında olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Ülkemiz koruma kanunu 2863 sayılı yasada korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının hangi özelliklere sahip olması gerektiği belirtilmiş, daha sonra çıkarılan yönetmelik, ilke kararları, genelgeler, ve diğer yasal mevzuatla bu tanım tamamlanmaya çalışılmıştır. 2863 sayılı yasanın 6. maddesinde tanımlaması yapılan kültür varlığına ilişkin; (KVMGM,2004:6-7)

"Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları şunlardır:

***a)** Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar*

***b)** Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar,*

***c)** Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,*

***d)** Milli tarihimizdeki önlemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tesbit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evler.*

Ancak, Koruma Kurullarınca mimari, tarihi, estetik, arkeolojik ve diğer önem ve özellikleri bakımından korunması gerekli bulunmadığı karar altına alınan taşınmazlar, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı sayılmazlar.

Kaya mezarlıkları, yazılı, resimli ve kabartmalı kayalar, resimli mağaralar, höyükler, tümülüsler, ören yerleri, akropol ve nekropoller; kale, hisar, burç, sur, tarihi kışla, tabya ve isihkamlar ile bunlarda bulunan sabit silahlar; harabeler, kervansaraylar, han, hamam ve medreseler; kümbet, türbe ve kitabeler, köprüler, su kemerleri, su yolları, sarnıç ve kuyular; tarihi yol kalıntıları, mesafe taşları, eski

sınırları belirten delikli taşlar, dikili taşlar; sunaklar, tersaneler, rıhtımlar; tarihi saraylar, köşkler, evler, yalılar ve konaklar; camiler, mescitler, musallalar, namazgahlar; çeşme ve sebiller; imarethane, darphane, şifahane, muvakkithane, simkeşhane, tekke ve zaviyeler; mezarlıklar, hazireler, arastalar, bedestenler, kapalı çarşılar, sandukalar, siteller, sinagoklar, bazilikalar, kiliseler, manastırlar; külliyeler, eski anıt ve duvar kalıntıları; freskler, kabartmalar, mozaikler, peri bacaları ve benzeri taşınmazlar; taşınmaz kültür varlığı örneklerindendir.

Tarihi mağaralar, kaya sığınakları; özellik gösteren ağaç ve ağaç toplulukları ile benzerleri; taşınmaz tabiat varlığı örneklerindendir."

ifadeleri yer almaktadır. Taşınmaz kültür varlıklarının tanımı yapılan 6. maddede de 23. madde gibi belirsizlikleri ortadan kaldırmak için taşınmaz kültür varlığının açık uçlu bir tanımı yapıldıktan sonra örnekleri somut olarak verilmiştir. Bu tanımdan da görüldüğü gibi taşınmaz kültür varlıkları; saray, cami, kilise, hamam gibi anıt yapılarını, köşk, ev, yalı, gibi sivil mimarlık örnekleri ile bu yapıların doku oluşturduğu kentsel alanları, höyük, kaya mezarı, kaya yazıtları, kaleler gibi, arkeolojik ve tarihi alanları kapsamaktadır.

2.1.2.1. Anıtsal Yapılar

Topluma açık veya topluma belirli konularda hizmet eden kamu sınıfının (yerel veya merkezi yöneticiler, dini veya askeri temsilciler) kullandığı ve bulunduğu toplum için tarihsel, simgesel ve estetik değer taşıyan yapı veya yapı kompleksleridir. Bunlar arasında saray, köşk yalı gibi yönetime ve yöneticilere ait yapılar, cami, kilise, tekke, türbe gibi dini yapılar, kale, kışla, tabya gibi askeri yapılar, çeşme, sebil, hamam, köprü, gibi sosyal yapılar, okul, medrese gibi eğitim yapıları yer alır.

Anıtsal yapıların, koruma ve restorasyon uygulamalarında gereken hassasiyetin gösterilmesi amacıyla mevzuatımızda hükümler yer almaktadır. Yasal mevzuatımızda münferit olarak korunması gerekli yapılar iki gruba ayrılmıştır[2]. Bu başlık altında incelediğimiz anıtsal yapılar; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 05.11.1999 gün ve 660 sayılı ilke kararında[3];

[2] bkz. 2863 sayılı yasanın 18. maddesi (KVMGM,2004:18-19)
[3] Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 05.11.1999 gün ve 660 sayılı ilke kararının tam metni için bkz. KVMGM,2009:11-19

“ Toplumun maddi tarihini oluşturan kültür verileri içinde, tarihsel, simgesel, anı ve estetik nitelikleriyle korunması zorunlu yapılar”

olarak tanımlanan, I. grup korunması gerekli kültür varlığı olarak değerlendirilen yapılardır. 2863 sayılı yasanın 18. maddesinde de korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenen yapılara yönelik onarım ve yapı esaslarının belirlenmesinden önce koruma bölge kurullarınca gruplandırmanın yapılması gerektiği belirtilmiştir. Böylelikle I. grup eserlere doğru müdahale kararlarının alınması hedeflenmiştir.

2.1.2.2. Sivil Mimarlık Örnekleri

İçinde bulunduğu bölgenin dokusuna katkıda bulunan, o bölgenin kent kimliğini oluşturan yapılar içinde, en belirleyici mimari örnekleri sivil yapılar oluşturur. Günümüzde de çok eleştirilen “kimliksiz kent” olgusu, bu yapıları korumakta geç kalışımız nedeniyledir. Artık Kars ilinde de Edirne ilinde de Diyarbakır ilinde de aynı nitelik ve nicelikte yapılar yükselmekte, bir bölgenin diğerinden ayırt edici özelliği giderek azalmaktadır. Ancak geleneksel sivil mimari örneklerinin korunmasında -en azından yasal alt yapının oluşturulmasında- yalnızca Türkiye değil uluslararası düzeyde de geç kalınmıştır. Ülkelerin yerel uygulamaları dışında, sivil mimarlık örneklerinin korunması ilk kez 1975 yılında Amsterdam Kongresi’nde uluslararası düzeyde tartışılmıştır (Asatekin, 2004: 23). Bu tarihten sonra Ülkemizde de sivil mimarlık örneklerinin korunmasına yönelik çalışmalar hızlandırılmıştır.

Günümüzde bu yapılar, hem kentsel sit alanlarında dokuya yaptıkları katkıdan dolayı hem de tarihi, estetik ve sanatsal özellikleri nedeniyle koruma bölge kurullarınca korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmektedir. Genellikle koruma bölge kurullarınca tescil edilen sivil mimari örneği yapıların koruma grubu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun 05.11.1999 gün ve 660 sayılı sayılı kararında geçen;

“ 2. Grup Yapılar: Kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan kültür varlığı niteliğindeki yöresel yaşam biçimini yansıtan yapılardır.”

ifadesine uygun olarak II. grup olarak belirlenmektedir.

2.1.2.3.Kentsel Sit Alanları

Bazı bölgelerde anıtsal yapılar ile sivil mimarlık örnekleri kendileri ve içerisinde bulundukları alandaki sokak, meydan, bahçeler ile organik bir bağ içerisindedir. Kentsel sit alanı özelliği taşıyan bu tür bölgelerde; tek yapının korunması kadar bu organik dokuyu oluşturan sokakların, bahçelerin, meydanların veya parkların korunması da önemlidir. Çünkü bu tür geleneksel alanlarda yaşayan yerel halkın yaşantısı, oturduğu ev ile sınırlı kalmamaktadır. Sokaklar çocukların oyun oynadığı, ev hanımlarının gündelik işlerini yaptığı, meydanlar pazarların kurulduğu, yerel duyuruların yapıldığı, kahvehaneler erkeklerin toplandığı dönemin yaşantısını yansıtan alanlardır (Asatekin, 2004: 43). Çağdaş korumanın değerlerinden estetik ve belge olma özelliği nasıl ki tek yapı ölçeğinde önemli ise aynı şekilde sokaklar, meydanlar, çarşılar gibi dokuyu oluşturan alanlar içinde geçerlidir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 04.10.2006 gün ve 720 sayılı ilke kararında;

"..., Kentsel sitler, mimari, mahalli, tarihsel, estetik, ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan kültürel ve çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar) birlikte bulundukları alanlardır."

şeklinde tanımlanan kentsel sit alanlarının korunmasına, mevzuatımızda ayrıca önem verilmiştir. 2863 sayılı yasanın 17. maddesinde bir alanın koruma bölge kurulunca sit ilan edilmesinden sonra her ölçekteki plan uygulamasının durdurularak, iki yıl içinde koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması öngörülmektedir. Bu süre içerisinde koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmaması durumunda tüm yapılaşmanın durdurulacağı belirtilmiştir (KVMGM, 2004: 15-18). Bununla kentsel sit alanlarındaki korunması gerekli tek yapılar kadar sokakların, çarşıların, meydanların da önemli olduğu bilincine varıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu alanların korunması yönünde önlemler alınsa da gerek sanayileşme gerekse de çağdaş yaşam tarzı bu alanların özgün işlevi ile kullanılmalarını engellemektedir. Bu nedenle nasıl ki tek yapılarda yapının özgün durumuna ilişkin belgelemelere önem veriliyorsa aynı

şekilde yapılacak sosyolojik, sosyal antropolojik ve etnoarkeolojik çalışmalarla belgelemeye hız verilmelidir.

Her biri belge değeri taşıyan bu alanların korumaya katılması fikri yukarıda da belirtildiği gibi uluslararası alanda ilk defa Venedik tüzüğüyle gündeme gelmiştir. Ülkemizde de bunu takip eden yıllarda 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nda geçen sit kavramı tanımlanmıştır. Günümüzde gerek mevzuatta gerekse literatürde oldukça iyi tanımlamalara sahip olmamıza rağmen kentsel sit alanlarında korumanın sağlanmasına yönelik gerçekleştirilen müdahalelerde sınırlı sayıda olumlu örnek dışında, çok kötü, hatta tahribatı arttıran örneklere sahibiz. Oldukça yakın bir süre önce Neslişah ve Hatice Sultan Mahallesi Yenileme Alanı'nda yaşananlar buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Söz konusu alanın yenileme alanı ilanından itibaren geçen üç yıllık süre içerisinde korunması gerekli kültür varlığı yapıların büyük çoğunluğu ya yıkılmış ya da ağır tahribata uğramıştır. Bölgenin kentsel sit alanı olduğu göz ardı edilerek şantiye alanına dönüştürülmüştür[4].

2.1.2.4.Arkeolojik Sit Alanları

İnsanlık tarihinin herhangi bir dönemine ait, o dönemin belgesi niteliğinde somut kültür varlıklarını bünyesinde barındıran yer altında, yer üstünde veya su altındaki alanlardır. Bu alanlar arasında; düz yerleşim alanları, dikey tabakalanmaya sahip höyükler, yatay tabakalanmaya sahip yerleşmeler, kaleler, kaya sığınakları, sezonluk kamp alanları, kaya mezarları, tümülüsler, yol kalıntıları, kült alanları yer almaktadır.

Arkeolojik sit alanlarında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 05.11.1999 gün ve 658 sayılı ilke kararıyla sınıflamaya gidilmiştir.[5] Buna göre Koruma Bölge Kurulu'nca değerlendirilecek bu alanlar, alanın niteliğine göre I.,II. veya III. derece arkeolojik sit olarak ilan edilmektedir. Söz konusu ilke kararına göre I. derece arkeolojik sit alanlarında; hiçbir yapılaşmaya, yeni tarımsal alanların açılmasına izin verilmeyerek sadece korumaya yönelik bilimsel çalışmalara

[4] İstanbul Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nde görevde bulunduğum sırada yaptığım tespitler sonucu hazırlanan 07.10.2009 gün ve 358 sayılı rapor

[5] Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 05.11.1999 gün ve 658 sayılı ilke kararının tam metni için bkz. KVMGM,2009:6-10

izin verilmektedir. Ancak zorunlu durumdaki alt yapı çalışmaları; müze müdürlüğünün ve varsa kazı başkanının uygun görüşüyle koruma kurulu kararından sonra yapılabilmektedir. Bu alanlarda gezi yolu düzenlemesi, meydan tanzimi, açık otopark, WC, bilet gişesi, bekçi kulübesi gibi ünitelerin koruma kurulundan izin alınarak yapılabileceği belirtilmiştir. Aynı ilke kararında arkeoloji bilimi için çok önemli olan höyük ve tümülüslerin korunmasına özel olarak değinilmiş, bu alanların toprağının tarım faaliyetleri nedeniyle sürülmesinin, ağaçlandırmaya gidilmesinin yasaklandığı belirtilmiştir.

Ülkemiz mevzuatında II. derece arkeolojik sit alanlarının, nitelik olarak I. derecede arkeolojik sit alanlarından hiç bir farkı yoktur. Bu alanların tek farkı höyükleşmenin günümüzde de devam etmesidir. Bu nedenlerle I. derece arkeolojik sit alanları için yukarıda belirtilen tüm özellikler II. derece arkeolojik sit alanları içinde geçerlidir. Ancak günümüzde kullanılan ruhsatlı yapıların onarımı ilgili koruma bölge kurulunun uygun görüşü ile yapılabilmektedir.

III. derece arkeolojik sit alanlarında mevzuatımız gereği koruma bölge kurulunun belirlediği geçiş dönemi yapılanma koşulları kapsamında veya onaylı koruma amaçlı imar planı hükümlerine göre yeni yapılaşmaya izin verilmektedir. Ancak bu alanlarda da ilgili Belediye veya Valilikçe inşaat izni verilmeden önce Müze Müdürlüğü uzmanlarınca sondaj kazısının yapılması öngörülmektedir. Yapılan sondaj sonuçlarının koruma bölge kuruluna iletilmesinden sonra kurulun uygun kararıyla inşaat uygulaması gerçekleştirilebilmektedir.

Arkeolojik alanlar, korunması gerekli diğer kültür varlıklarından yapılacak müdahale şekilleri yönünden ayrılırlar. İnsanlık tarihinin belli bir dönemini yansıtan varlıkların, o dönemi anlamak adına, bulundukları alanda açığa çıkarılması, belgelenerek değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak tam burada Arkeoloji'nin günümüzde halen çözülememiş bir sorunu ortaya çıkar. "Açığa çıkarılan eserler belgelendikten sonra nasıl korunacak" sorusu bir çok yerleşme için geçerlidir. Taşınır kültür varlıkları 2863 sayılı yasanın 41. maddesi gereği ilgili müzelere teslim edilmekte, müzelerde de -eğer özverili olarak çalışan uzmanlar yoksa- genellikle bir daha değerlendirilmemek üzere depolara kaldırılmaktadır. Taşınmaz mimari buluntuların korunması sorunu ise arkeolojik kazılar için daha da vahimdir. Birçok mimari buluntunun alt tabakalara inilmek için kaldırılması gerekmekte, bunun

dışında kaldırılmayan mimari yapılar da kazı bitiminden sonra zaman içinde tahrip olmaktadır. Tüm bu örnekler arkeolojik kazıların belli bir koruma planı olmadan gerçekleştirilmesinin bilimsel açıdan doğru olup olmadığı sorusunu gündeme getirmekte, toprak altında gelecek nesillerce daha iyi şartlarda değerlendirilebileceği ihtimalini arttırmaktadır. Ancak böylesi romantik bir düşünce yaşadığımız dönem için gerçekçi değildir. Özellikle son yıllarda gerek doğal nedenlerle gerekse de insan merkezli nedenlere bir çok arkeolojik alanın –bünyesinde neler barındırdığı bilinmeden- tahrip edilmesi, bu alanların bilimsel arkeolojik kazılarla belgelenmesinin en doğru seçenek olduğunu göstermektedir.

2.1.2.5.Tarihi Alanlar

Toplumun hafızasında yer etmiş önemli olayların meydana geldiği alanlardır. Bu alanlar daha çok milli tarihimizle ilgili olayların cereyan ettiği alanlardır. Örneğin Malazgirt savaşının meydana geldiği Malazgirt ovası, Çanakkale savaşlarının yaşandığı Gelibolu yarımadası tarihi sit alanı örneklerindendir. Bu bağlamda tarihi sit alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 19.04.1996 gün ve 421 sayılı ilke kararında;

" Milli tarihimiz ve askeri harp tarihi açısından önemli tarihi olayların cereyan ettiği ve doğal yapısıyla birlikte korunması gerekli alanlardır."

şeklinde tanımlanmıştır.[6] Aynı ilke kararında tarihi sitlerin korunmasına yönelik bazı hükümler getirilmiştir. Buna göre tarihi sit alanlarında; bitki örtüsünü, topoğrafik yapıyı, siluet etkisini bozabilecek, tahribata yönelik hiçbir eylemde bulunulamayacak, tescil tarihi öncesi doğal dengeyi bozucu yapılmış her türlü uygulamalar sonlandırılacak ve ıslahı gerçekleştirilecek ayrıca ilgili idarece hazırlanacak çevre düzeni planları Koruma Bölge Kurulu'nun onayına sunulacaktır.

[6] Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 19.04.1996 gün ve 421 sayılı ilke kararının tam metni için bkz. KVMGM,2009:4

2.2. KORUMADAN SORUMLU KURUMLAR

2.2.1. Uluslararası Kurumlar

Bu bölümde kültür varlıklarının ve içerisinde bulundukları alanların korunması konusunda uluslararası düzeyde yaptırımı olan kurumlar ile meslek örgütleri tanımlanmıştır.

2.2.1.1. UNESCO

İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcılığı, ülkeler arasındaki ilişkilerin salt çıkar ilişkisine dayanmaması, bunun yanında ulusların birbirine yakınlaşmalarını sağlayacak sosyal, kültürel ve eğitim alanlarında da işbirliği yapmaları gerektiğini göstermiştir. Bu doğrultuda Birleşmiş Milletler bünyesinde eğitim, bilim ve kültür alanlarında faaliyet gösterecek UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) 1946 yılında kurulmuştur (Jokilehto, 1999:419). Ülkemiz de 1946 yılında UNESCO sözleşmesini onaylamıştır.

UNESCO'nun kültür alanındaki çalışmaları başlangıçta müzecilikle sınırlı olsa da daha sonra tarihi alanların korunması öncelikli amaç haline gelmiştir (Jokilehto, 1999: 419-420). UNESCO'nun 1956 yılında Yeni Delhi'de yapılan 9. Genel Kurulu'nda, kültür varlıklarındaki koruma çalışmalarının kalitesini yükseltmek amacıyla İCCROM'un (İnternational Center for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property) kurulması kararlaştırılmıştır. 1959 yılında Roma'da kurulan İCCROM, çalışmalarını eğitim, danışmanlık ve araştırma alanlarında sürdürmektedir (İCCROM, 2010).

UNESCO'nun tarihi alanların korunmasına yönelik en önemli belgelerinden birisi 1972 yılındaki Genel Konferans sonunda imzalanan *"*Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi*"*dir. Bu alanları korumanın tüm insanlığın ortak görevi olduğunu esas alarak üye devletlere çeşitli sorumluluklar yükleyen sözleşmeye çalışmamın "3.2.1.1." başlığı altında ayrıntılı olarak değinilmiştir.

2.2.1.2. Avrupa Konseyi

İngiltere Başbakanı Sir Winston Churchill, İkinci Dünya Savaşından sonra 1946 yılında Zürih'te "Avrupa Birleşik Devletleri" fikrini açıklamıştır. Bu yönde ilk adım olarak ise **"**Avrupa Konseyi" ni önermiştir (COE, 2010). Bundan üç yıl sonra 1949 yılında 10 ülkenin katılımıyla Avrupa Konseyi kurularak merkezi Strazburg olarak belirlenmiştir. Günümüzde ise Avrupa Konseyi Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu 47 üye ülkeye sahiptir.

Avrupa Konseyi'nin en önemli amaçlarından biri "Avrupa kültürel kimliğinin oluşması ve gelişmesine katkıda bulunmak" tır. Bu yönde çalışmalarda bulunan Konsey 1954 yılında Paris'te Avrupa Kültür Antlaşması'nı kabul etmiştir (Öz-Güner, 2007: 17-20). Bunun dışında kültür mirasının korunmasına yönelik sempozyum, sergi ve yayın faaliyetleri düzenlenmektedir. Bu çalışmaların yoğunlaştığı 1975 yılı (Avrupa Mimari Miras Yılı) sonunda korumada envanter çalışmalarına ve planlamaya önem verilmesi gerektiğini belirten Amsterdam Bildirgesi açıklanmıştır (Ahunbay, 2007: 135).

Korumaya katkı sağlayacak diğer bir belge, 1985 yılında kabul edilen, Ülkemizin de, 1989 yılında 3534 sayılı yasa ile onayladığı, "Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi" dir. Giriş bölümündeki ifadelerden, Sözleşmenin imzalanmasındaki amacın Konsey'in üyeleri arasında sağlamaya çalıştığı birliğe katkıda bulunmak olduğu anlaşılmaktadır [7] . Konsey'in arkeolojik alanların korunmasına ilişkin onayladığı "Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi" (Değiştirilmiş Şekli) ise çalışmamın 3.2.1.3. bölümünde etraflıca incelenmiştir.

2.2.1.3. Avrupa Birliği

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra temelleri atılan Avrupa Birliği başlangıçta ekonomik kaygılarla oluşturulmuş bir topluluktur. 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile "Avrupa Birliği" adını almıştır. Birliğin temel hedefleri arasında "Avrupa Vatandaşlığı" kavramının oluşturulması, Özgürlük,

[7] Kültür varlıklarının toplumu bir arada tutma işlevi için bkz. Bölüm 1. Korumanın Tarihsel Gelişimi

güvenlik ve adaletin güvence altına alınması, ekonomik ve sosyal gelişmenin desteklenmesi, Dünyada Avrupa'nın rolünün vurgulanması yer almaktadır (EU, 2010). Avrupa Birliği başlangıçta ekonomik kaygılarla doğal ve kültürel konuları göz ardı etmiştir. 1970'li yıllarda ise çevre ve koruma sorunlarına çözüm olabilecek politikaların geliştirilmesi gündeme gelmiştir (Gülersoy-Günay, 2005: 20).

1985 yılında kabul edilen Granada Sözleşmesi Avrupa Birliği'nin kültürel miras konusundaki en önemli düzenlemelerinden biridir. Önemi, Avrupa Devletleri arasında geniş kapsamlı kültür alış verişinin ve işbirliğinin sağlanmasına yönelik hükümler içermesinden kaynaklanmaktadır. Sözleşmeye genel olarak bakıldığında, kültür varlıklarının tanımları yapılmış ayrıca koruma ölçütleri ve yetkili kurumlar belirlenmiştir. Bunun dışında Sözleşmede, bilgilendirme ve eğitim konularına yönelik hükümler yer almaktadır (Gülersoy-Günay, 2005: 21). Yukarıda kısaca söz edilen Maastricht Antlaşması'nın 151. maddesinde ise Avrupa Birliği'nin artık bir ekonomik topluluk olmadığı açıkça belirtilmektedir. Buna göre birliğe üye ülkelerin kültürlerinin gelişmesine katkıda bulunulacak ve ortak kültürel miras ön plana çıkartılacaktır.

Bu kapsamda, özellikle 1990'lı yıllardan sonra üye ülkeleri birbirine yakınlaştıracak programlar geliştirilmiştir. Bunlar arasında; her yıl 100.000 öğrencinin yurtdışına çıkarak kültürel miras alanında çalışmalarını destekleyen SOKRATES Programı, geleneksel zanaatçiliği taşvik eden Leonardo da Vinci Programı ile kültür projelerine fon sağlayan Culture 2000 Programı yer almaktadır. Bunun dışında Dünya Miras Alanları'nın korunmasına yönelik UNESCO ile yürütülen HertageNET, Akdeniz ülkelerinde yürülen EUROMED Heritage Programları bulunmaktadır.

2.2.1.4. İCOM

1926 yılında kurulan Uluslararası Müzeler Dairesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında UNESCO bünyesinde Uluslararası Müzeler Konseyi (İCOM) ismini almıştır. 1946 yılında ilk toplantısını Paris'te düzenlemiştir. İCOM kültürel varlıkların sürdürülebilir bir şekilde korunarak toplum ile paylaşılmasının sağlanması

amacıyla kurulmuş bir meslek örgütüdür (İCOM, 2010). Başlıca amaçları arasında aşağıdakiler yer almaktadır.

- Müzelerde profesyonel ve etik standartları oluşturmak,
- Yayınların arttırılmasına yönelik çalışmalarda bulunmak,
- Müzecilik eğitimini ilerletmek,
- Toplumun müzelere olan ilgisini arttırmak,
- Kültür varlıklarının yasa dışı ticaretini engellemek,

Ülkemizde de 16.11.1970 gün ve 7/1600 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile İCOM Türkiye Milli Komitesi'nin kuruluş görev ve sorumluluklarının tanımı yapılmıştır.

2.2.1.5. İCOMOS

1964 yılında, yapılan II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi sonunda kabul edilen Venedik Tüzüğü gereği, 1965 yılında Varşova'da kurulmuştur. Başlangıçta Venedik Tüzüğü'ne imza atan 25 ülkenin katılımıyla kurulan İCOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) günümüzde 110 ülkede kurulu ulusal komitelere ve 7500'ü aşkın üyeye sahiptir (İCOMOS, 2010).

İCOMOS'un amaçları arasında,

- *Dünyadaki koruma uzmanlarını bir araya getirerek, bir mesleki diyalog ve fikir alışverişi forumu oluşturmak,*
- *Koruma ilke, teknik ve siyasetleri üzerine bilgi toplamak, değerlendirmek ve yaymak,*
- *Koruma alanında uzmanlaşmış belgeleme merkezlerinin kurulması için ulusal ve uluslararası otoritelerle işbirliği yapmak,*
- *Mimarlık mirasının korunmasını ve geliştirilmesini amaçlayan uluslararası sözleşmelerin kabulü ve yürürlüğe sokulması için çalışmak,*
- *Tüm dünyada koruma uzmanları için eğitim programlarının düzenlenmesine katkıda bulunmak,*
- *Yüksek düzeyde meslek insanlarının ve uzmanların bilgi ve birikimini, uluslararası topluluğun hizmetine sunmaktır.*
- *Türkiye'deki taşınmaz kültür varlıklarının uluslararası düzeyde tanıtılmasını sağlamak*
- *Kültür kanalıyla uluslararası ilişkilerin gelişmesine yardımcı olmak*

yer almaktadır. Bu maddelerden ilk altısı İCOMOS'un genel amaçlarıdır. Son iki madde ise Türkiye Milli Komitesi Tüzüğü'nde eklenmiştir (İCOMOS, 2010).

Çağdaş koruma anlayışının az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yerleşmesini sağlayan önemli örgütlerden biri olan İCOMOS, yukarıda belirtilen amaçlarına uygun faaliyetleri Türkiye Milli Komitesi aracılığıyla ülkemizde de gerçekleştirmektedir.

2.2.1.6. İCAHM

Arkeolojik alanların sürdürülebilir bir şekilde korunması doğaları gereği özel bir uzmanlık konusudur. Bu alanlardaki buluntuların niteliğine uygun tekniklerle ortaya çıkarılması, belgelenmesi ve anında ivedi koruma müdahalelerinde bulunulması gerekmektedir. Arkeolojik alanların özel konumunu dikkate alan İCOMOS, bu alanların sürdürülebilir korunmasına yönelik yönetim çalışmalarında bulunması için 1985 yılında bir alt birim niteliğinde, İCAHM'yi (Uluslararası Arkeolojik Miras Yönetimi Konseyi) kurmuştur (BIÖRNSTAD, 2000:70).

İCAHM, arkeolojik miras yönetiminde uluslararası bilgi paylaşımını ilerletmek ve İCOMOS'a arkeolojik miras yönetiminin gelişmesi için tavsiyelerde bulunmakla görevlidir. Bu kapsamda İCAHM öncelikli olarak aşağıdaki faaliyetleri gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (İCAHM, 2010).

- En iyi uygulamalara ve yüksek standartlara bağlı kalarak arkeolojik miras yönetimini destekleme,
- Profesyonel arkeologlar ile alan yöneticileri arasında teorik ve pratik bilgilerin paylaşıldığı ortamları geliştirmek,
- Konu ile ilgili konferanslar organize etmek, yayınlar, web siteleri ve diğer kitle yayımlarından yararlanarak bilgi üretmek,
- Dünya Miras Listesine aday olan arkeolojik alanların denetimi ve değerlendirilmesi için nitelikli uzman sağlamak,
- Dünya Miras Listesine adaylığı uygun görülen arkeolojik alanları aday göstermek, ve bu süreçte planlama ve diğer konularda destek olmak

- Dünya Miras Listesinde kayıtlı arkeolojik alanların durumunu gözlemlemek için nitelikli uzman sağlamak.

2.2.2. Türkiye'deki Kurumlar

2.2.2.1. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Her devlet, toplumun ortak hafızasını canlı tutmak ve çağdaş koruma ilkeleri gereği ortak mirası olarak kabul edilen somut veya soyut kültür varlıklarını korumak için yasal önlemler alarak bazı kurumlara, bu konuda uygulayıcı ve denetleyici olarak görev ve sorumluluklar vermiştir. Ülkemiz Anayasasının 63. maddesinde geçen;

"Devlet tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar ve teşvik edici destekleri alır."

ifadesiyle Devlet bu konudaki sorumluluğu kendisine yüklemektedir.

Anayasada yer alan bu ifadenin gereği olarak ülkemizde kültür ve tabiat varlıklarını korunmanın görev ve sorumluluğu, 16.4.2003 tarih ve 4848 sayılı yasa ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'na verilmiştir. Yasa'nın "Amaç" başlıklı 1. maddesinde kültürel değerleri değerlendirmek, tahribini ve yok edilmesini önlemek, turizmin geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli önlemleri almak buna yönelik ilgili kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile iletişimi geliştirmek ve işbirliği yapmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kurulduğu belirtilmektedir.

4848 sayılı yasanın 2. maddesinde ise Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görevleri şu şekilde tanımlanmıştır:

" a) Millî, manevî, tarihî, kültürel ve turistik değerleri araştırmak, geliştirmek, korumak, yaşatmak, değerlendirmek, yaymak, tanıtmak, benimsetmek ve bu suretle millî bütünlüğün güçlenmesine ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunmak,

b) Kültür ve turizm konuları ile ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek, bu kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve işbirliği yapmak,

c) Tarihî ve kültürel varlıkları korumak,

d) Turizmi, millî ekonominin verimli bir sektörü hâline getirmek için yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını değerlendirmek, geliştirmek ve pazarlamak,

e) Kültür ve turizm alanlarında her türlü yatırım, iletişim ve gelişim potansiyelini yönlendirmek,

f) Kültür ve turizm yatırımları ile ilgili taşınmazları temin etmek, gerektiğinde kamulaştırmak, bunların etüt, proje ve inşaatını yapmak, yaptırmak,

g) Türkiye'nin turistik varlıklarını her alanda tanıtıcı faaliyetler ile her türlü imkân ve araçlardan faydalanarak kültür ve turizmle ilgili tanıtma hizmetlerini yürütmek,

h) Kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak."

Kültür ve Turizm Bakanlığı, yukarıda tanımlanan görev ve sorumlulukları kendisine bağlı Genel Müdürlükler aracılığıyla yürütür. 4848 sayılı kanunun 9. maddesinde kültür ve tabiat varlıklarını koruma ve değerlendirme görevi ve sorumluluğu Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Buna göre;

"*a) Yurdumuzdaki korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının arkeolojik araştırma ve kazılarla açığa çıkarılmasını, korunmasını, değerlendirilmesini ve tanıtılmasını sağlamak, tahribini ve kaçırılmasını önleyici tedbirleri almak,*

b) Gerekli görülen yerlerde müzeler, rölöve ve anıtlar müdürlükleri, restorasyon ve konservasyon laboratuvarları kurulmasını teklif etmek ve bunların idare ve ihtisas işlerini düzenlemek ve yürütmek, özel müzelerin kurulmasına rehberlik etmek, desteklemek ve belirli esaslar çerçevesinde bunları kontrol altında bulundurmak,

c) Millî sınırlarımız dışında kalan, korunması gerekli, ata yadigârı taşınmaz kültür varlıklarını tespit etmek, karşılıklı kültürel anlaşmalar ve kültürel mübadele programları çerçevesinde bunların bakım ve onarımlarını sağlayıcı tedbirleri almak,

d) Müzelerin geliştirilmesi, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının bakımı ve restorasyonu konularında gerekli tedbirleri almak ve uygulamak,

e) 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve koruma kurullarına verilen görevlerin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla araştırma, inceleme, tespit, değerlendirme ve planlamaya yönelik hizmetleri yapmak veya yaptırmak,

f) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve koruma kurulları kararlarının alınmasına ve uygulanmasına dair işlemlerin yürütülmesini ve koordinasyonunu sağlamak,

g) Gerekli görülen yerlerde kültür ve tabiat varlıkları koruma kurulları ile büro müdürlükleri kurulmasını Bakanlık makamına teklif etmek ve bunların idare ve ihtisas işlerini düzenlemek ve yürütmek,

h) Her türlü imkân ve araçtan faydalanarak, koruma kültürünün geliştirilmesini sağlamak,"

görevlerini Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü yürütmektedir. Genel Müdürlük Türkiye genelinde taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması çalışmalarını taşra teşkilatına bağlı Müzeler ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları ile sağlamaktadır.[8]

2.2.2.1.1. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları

Ülkemizde taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması, değerlendirilmesi ve bu varlıklara yapılacak her müdahaleye ilişkin uygulama kararları, sorumlu oldukları bölgede, koruma bölge kurullarınca alınmaktadır. Koruma bölge kurullarının sayısı ve sorumlu oldukları alanlar bağlı bulundukları Kültür ve Turizm Bakanlığınca 2863 sayılı yasanın 51. maddesi kapsamında belirlenmektedir (KVMGM, 2004: 35).

Koruma bölge kurulu üyelerinden beş tanesi Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca Arkeoloji, Sanat Tarihi, Hukuk, Mimarlık ve Şehir Plancılığı alanlarında uzmanlaşmış kişiler arasından, iki tanesi de Yükseköğretim Kurulu'nca Arkeoloji, Sanat Tarihi, Mimarlık ve Şehir Plancılığı bilim dalı öğretim üyeleri arasından seçilir. Bu asil üyeler dışında kurul gündeminde görüşülecek konuya göre İl, İlçe Belediyesi, Valilik, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı veya Müze Müdürlüğü temsilcileri kurul toplantısına katılabilmektedirler (KVMGM, 2004: 40).

[8] 4848 sayılı yasanın tam metni için bkz. 29.04.2003 gün ve 25093 sayılı Resmi Gazete

Teknik ve idari hizmetleri Müdürlükleri aracılığıyla yapılan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları'nın görev ve yetkileri arasında hiç kuşkusuz en önemlisi kültür envanterinin tamamlanmasına yönelik olarak kültür ve tabiat varlıklarının tespit ve tescil işlemleridir. Korumanın gerçekleşmesinde ilk ve en önemli husus korunacak nelere sahip olunduğunun bilinmesidir. Bundan sonraki adım ise tescillenen kültür ve tabiat varlıklarının sınıflandırılması, yani koruma gruplarının veya sit derecelerinin belirlenmesidir. Mevcut durumun tespitine yönelik bu konuların dışında kültür ve tabiat varlıklarına yönelik ilgili şahıslar veya kamu kurumlarca yapılacak her müdahalenin de koruma bölge kurulu onayından geçmesi gerekmektedir. Sit alanlarında 2863 sayılı yasanın 17. maddesi kapsamında hazırlanacak koruma amaçlı nazım ve uygulama imar planları, kentsel tasarım projeleri, çevre düzenleme planları, peyzaj projeleri ilgili koruma bölge kurulunca onaylandıktan sonra yürürlüğe girmektedir (KVMGM, 2004: 38). Ayrıca I. ve II grup korunması gerekli kültür varlıklarına yönelik hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri de koruma bölge kurulunun onayını almak zorundadır. Kurul gündeminde değerlendirilen bu konulara ilişkin verilen karar bağlayıcı niteliktedir. 2863 sayılı yasanın 61. maddesi kapsamında tüm kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve gerçek ve tüzelkişiler bu karalara uymak zorundadır.

2.2.2.1.2. Müzeler

2863 sayılı yasanın 23. maddesinde belirtilen taşınır kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Müzelerce gerçekleştirilir. Müzeler taşınır kültür varlıklarını bilimsel esaslara uygun olarak tasnif ve tescil ederler. Korunmalarına yönelik uygun ortamı sağlarlar ayrıca restorasyona ihtiyaç olan eserleri onarmak için müdahalede bulunurlar. Müzelerin önemli bir başka görevi de envanterlerinde bulunan eserlerden karakteristik olanları sergileyerek toplumu o, konuda bilgilendirmeleridir.

Müzecilik konusunda köklü bir deneyime sahip olan ülkemizde, bazı dönemlerde müzelere gereken ilgi ve destek vazaltılmış, bu nedenlerden dolayı Müzecilikte duraklama dönemleri yaşanmıştır. Oysa ki mevzuatımızda müzelerin

görevleri ideal şekilde tanımlanmıştır. Ancak bu tanımlanan görev ve sorumlulukların, yerine getirilmesi için gerekli alt yapı ve personel sağlanmamıştır. Müzeler İç Hizmetler Yönetmeliği'nin 4. maddesinde müzeler; kültür varlıklarını bilimsel esaslara göre değerlendiren ve korunmasını sağlayan bunun dışında bu eserleri topluma tanıtan, toplumun kültür ve tabiat varlıkları konusundaki dünya görüşünü geliştiren daimi kuruluşlar olarak tanımlanmıştır. Ayrıca 5. madde de müzelerin toplumu bilgilendirmesine yönelik;

"...,Müzede ve müze dışında eğitici kurslar, konferanslar, geziler düzenlenir. Çevrenin kültür hayatının geliştirilmesine, kültürel ve turistik değerlerimizin halka tanıtılmasına, eski eser sevgisinin uyandırılmasına, eski eser kaçakçılığı, tahrip ve gizli kazılarla yurdun milli değerlerini yok edici faaliyetlerin önlenmesine çalışılır."

İfadeleri kullanılmıştır. Mevzuattaki bu hususların dile getirilmiş olması, kültür varlıklarının tahribinin önlenmesinde, toplumun bilinçlenmesinin öneminin anlaşıldığını göstermektedir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi yasal mevzuatımızdaki bu idealist tanımlamalar uygulamada yaşanmamaktadır.

Müzelerin gerek teknik alt yapı gerekse uzman personel eksikliği nedeniyle toplumun kültür varlıkları konusunda eğitim çalışmaları yapması bir yana, birinci derecede önem taşıyan taşınır kültür varlıklarının tasnif ve değerlendirme çalışmaları yapılamamaktadır. Müze depoları arkeolojik kazılar veya diğer çalışmalar sonucunda getirilen eserlerle -herhangi bir bilimsel çalışma yapılmadan- dolup taşmaktadır.

2.2.2.2. Belediye Başkanlıkları ve Valilikler

Ülkemiz kültür varlıklarındaki yoğun tahribatın önemli nedenlerinden biri denetimsizliktir. Yukarıda tespit çalışmalarının tamamlanmamış olmasının, tahribatı arttırdığına değinilmiştir. Aynı şekilde tespit çalışmaları tamamlanarak kültür varlığı olarak tescillenmiş yapıların da denetimsizlik veya herhangi bir koruma önleminin alınmaması nedeniyle tahrip olduğu görülmektedir. Bu nedenle ülkemizde yapılan tescil çalışmalarının hızlandırılması kadar, kültür varlıklarına yönelik yetkili idarelerce koruma önlemlerinin alınması da koruma açısından büyük önem taşımaktadır. Buradaki denetim, sadece mevcut durumu koruma olarak

anlaşılmamalıdır. Tahribatın önemli nedenlerinden biri de yapılara yönelik restorasyon adı altında gerçekleştirilen uygulamalardır. İlgili kurumlardan onay alan restorasyon veya diğer uygulama projelerinin doğru bir şekilde uygulanıp uygulanmadığının düzenli olarak kontrolu, bu konudaki tahribatın azalmasını sağlayacaktır. Özellikle günümüzde restorasyonun rant sağlayan bir araç olarak görülmesi, yapıların belge değerinin bir kenara bırakılarak sadece göze hoş gelecek şekilde onarılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, geri dönüşü olmayacak müdahalelerin sistemli denetimlerle önlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Mevzuatımıza göre korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenen bir yapı veya alana ilişkin yapılacak her müdahale, koruma bölge kurulunun onayından geçmek zorundadır. Bir yapıya ilişkin hazırlanan restorasyon projesi, bir sit alanına ilişkin hazırlanan koruma amaçlı imar planı veya çevre düzenleme projesi, ancak kurul onayından sonra uygulanabilmektedir. Kurul onayından geçen bu projelerin doğru bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını denetleme görev ve sorumluluğu belediye sınırları içerisinde ilgili belediyeye, diğer alanlar için ise ilgili valiliklere verilmiştir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanununun 7. maddesi "Büyükşehir belediyesinin görev, yetki ve sorumlulukları" başlığı altındaki o) fırkasında:

"*Kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak, bu amaçla bakım ve onarımını yapmak, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa etmek.*"

aynı maddenin "İlçe ve ilk kademe belediyelerinin görev ve yetkileri" başlığı altındaki d) fırkasında;

"*...,kültür ve tabiat varlıkları ve tarihî dokuyu korumak; kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin geliştirilmesine ilişkin hizmetler yapmak...*"

denilerek ilgili belediye başkanlıklarına taşınmaz kültür varlıklarının korunması görev ve sorumluluğu verilmiştir.

5226 sayılı yasa ile değişik 2863 sayılı yasanın 10. maddesinde; özellikle korunması gerekli kültür varlıklarının yoğun olduğu bölgelerde, denetimin sağlanmasına yönelik belediye başkanlıkları veya il özel idareleri bünyesinde koruma

uygulama ve denetim bürolarının kurulabileceği belirtilmektedir. İlçe belediyelerinde bu büroların kurulması Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın iznine tabidir. Koruma Uygulama ve Denetim Bürolarının görev ve sorumlulukları "Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları, Proje Büroları İle Eğitim Birimlerinin Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmeliği"nin 7. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre Koruma Uygulama ve Denetim Bürolarının görev ve sorumlulukları aşağıda verilmiştir:

- Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarına yönelik yapılacak basit onarım öncesinde yapıyı incelemek,
- Tadilat ve tamirat uygulamalarının özgün biçim ve malzeme kullanılarak yapılıp yapılmadığını denetlemek,
- Basit onarım uygulamasında esaslı onarım gerektiğinde konuyu koruma bölge kurulu müdürlüğüne iletmek,
- Taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile bunların korunma alanlarında Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararları, koruma bölge kurulu kararlarına aykırı ve ruhsatsız olarak yapılan inşaatlar ile koruma amaçlı imar planlarında, plana; sitlerde, sit şartlarına aykırı olarak inşa edilen yapılar hakkında imar mevzuatına göre gerekli işlemleri yapmak, uygulamayı durdurarak konuyu belgeleriyle koruma bölge kurulu müdürlüğüne iletmek,
- Onaylı koruma amaçlı imar planlarının hükümlerinin uygulanmasını ve Koruma bölge kurulları tarafından onaylanmış rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerine ilişkin uygulamaları denetlemek.

2.2.2.3. Sivil Toplum Örgütleri

Avrupa'da çağdaş koruma bilincinin gelişmesinde sivil toplum kuruluşlarının önemli bir rölü vardır. Üslup birliğine ulaşma adına yapılan restorasyonlara, bireysel tepkilerin yanı sıra kurulan derneklerle de karşıt görüşler etkili bir şekilde dile getirilmiştir. Fransa'da kurulan Paris Anıtlarını Sevenler Derneği 1884 yılında "restorasyon değil bakım" parolasıyla bu dönemdeki üslup

birliği uygulamalarına karşı harekete geçmiştir. Ayrıca Eski Paris Komisyonu yapılan uygulamalara yönelik eleştirileriyle şehir plancılarını hedef almıştır (Erder, 2007: 127).

Bu dönemdeki etkili derneklerden biri de İngiltere'de William Morris'in kurduğu ve restorasyon adı altında tarihi anıtların özgünlüğüne zarar veren uygulamalara karşı romantik görüşü savunan "Tarihi Yapıları Koruma Derneği" (Society for the Protection of Ancient Building) dir. Derneğin 1877 yılında yayınladığı ve mevcut uygulamalara ilişkin sert ifadeler içeren manifestosu, çağdaş korumanın oluşumuna doğru gelişen süreçte önemli bir belge niteliğindedir (Ahunbay, 2007: 15). Ayrıca yine İngiltere'de Eski Eserler Derneği, İngiliz Arkeoloji Birliği ve Arkeoloji Enstitüsü, koruma bilincinin oluşmasına katkıda bulunan etkili kuruluşlardır.

Günümüzde korumanın sağlanmasına yönelik yapılacak uygulamalara ilişkin bilimsel kurallar genel olarak tanımlanmışsa da, sivil toplum örgütlerinin ileriye yönelik öngörüler çerçevesindeki katkıları tam anlamıyla olgunlaşmamıştır. Artık, ana hatlarıyla kültür varlıklarının korunmasına yönelik bilimsel alanda ve yasal mevzuatta bir gelenek oluşmuştur. Buna karşılık, kültür varlıkları üzerinden rant sağlama ve çıkar çatışmaları nedeniyle tahribat, hiç olmadığı kadar yoğun bir biçimde sürmektedir. Birçok defa, bayındırlık faaliyetleri veya diğer çeşitli uygulamalar ile kültür varlıkları arasında, toplumun bir tercih yapması istenmektedir. Burada toplumun bilinçlenmesinin sağlanması çok önemlidir. Doğru bir planlama ile hem kültür varlıklarının korunacağı hem de yeni uygulamaların yapılabileceği, uzman kişilerin oluşturduğu sivil toplum örgütleri tarafından dile getirilmelidir (Özdoğan, 2008: 45-46). Korumadan sorumlu kamu kurumlarının denetlenmesinde de bağımsız sivil toplum kuruluşlarına büyük görevler düşmektedir (Keyman, 2004: 18-19).

Yurtdışında ve ülkemizde yukarıda belirtilen amaçlarla kurulmuş sivil toplum örgütleri korumaya katkı sağlamaktadır. Örneğin İngiltere'de kurulan English Heritage arkeolojik alanlarla birlikte bir çok kültür varlığının korunmasında etkin görev almaktadır. Avrupa Konseyi bünyesindeki European Association of Archaeologists (EAA) ve Amerikada faliyet gösteren Archaeological Institute of America (AIA) korumaya katkı sunan örgütlerdendir.

Ülkemizde de özellikle son dönemlerde kurulan sivil toplum örgütlerinin çalışmaları yukarıda belirtilen sorunların aşılmasında ve korumanın toplumun geniş kesimlerine yayılmasında ön ayak olmaktadır. Örneğin kültür envanterine yönelik yaptığı çalışmalarla kültür varlıklarındaki tahribatın boyutlarını gözler önüne seren Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (TAY), daha çok doğal ve mimari yapılar ile şehir dokularının korunması ve değerlendirilmesine yönelik faaliyet gösteren Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL) ile Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı (TAÇ) bu örgütlerdendir. Yine bu örgütlerden Kültürel Mirasın Dostları Derneği (KUMİD), korumaya ilişkin Avrupa Birliği ve diğer uluslararası mevzuat metinlerinin Türkçeye kazandırılmasını sağlamıştır.

2.3. KORUNMASI GEREKLİ KÜLTÜR VARLIKLARININ TAHRİBAT NEDENLERİ

Herakleitos'un (2005:217) "*...,aynı nehirde iki kere yıkanamazsın"* sözüyle vurguladığı değişmezliğin imkansızlığı, korunması gerekli kültür varlıkları için de geçerlidir. Yaşlanan kültür varlıklarında, bozulmalar meydana gelmesi kaçınılmazdır. Çağdaş korumanın gereği, yapılacak sürekli bakım ve onarımlarla bozulmalar minimalize edilebilmektedir. Ancak alınacak önlemlerin etkili olması için, öncelikle tahribat nedenlerinin çok iyi çözümlenerek analizi büyük önem taşımaktadır.

Bu başlık altında tartışılan tahribat nedenleri, sadece günümüz koşulları içinde geçerlidir. Çağdaş koruma bilincinin oluşmasından önce yaşanan inanç ve ideolojik kaynaklı tahribatı kapsamamaktadır. Korunması gerekli kültür varlıklarındaki tahribatın, ortaya çıkış nedenlerine göre iki ana başlık altında toplanması doğru olacaktır (Asatekin, 2004: 52).

2.3.1. Doğal Nedenler

Doğal nedenlere meydana gelen tahribat yer kabuğunun hareketleri, jeolojik yapı ve iklimsel olaylara bağlı olarak gelişendir. Kabaca sıralanmak istenirse,

depremler, erozyon, sel baskınları, gece-gündüz sıcaklık farkı ve yağış başlıca etmenlerdir. Özellikle, toprak altında bulunmayan anıtsal ve sivil mimari örnekleri bu tür tahribattan yoğun biçimde etkilenmektedir.

2.3.2. İnsan Merkezli Nedenler

2.3.2.1 Kültür Envanterindeki Eksiklik

Kültür varlıklarındaki tahribatın en önemli nedenlerinden biri de Türkiye Kültür Envanteri'nin tamamlanmamış olmasıdır. Ülkemizde her geçen saat bir höyük veya tümülüste kaçak kazı yapılmakta, bir anıt definecilerce dinamitlenmekte, veya başka bir kültür varlığı değişik şekillerde tahrip edilmektedir. Ancak nitelik ve nicelik bilgilerine dayanan envanterleri halen tamamlanamadığından kültür varlıklarımızın sayısı, buna bağlı olarak da tahribatın boyutları bilenememektedir (Özdoğan, 2008: 143). Kültür varlığı tescil kayıtlarında olmayan bir höyüğün, tümülüsün, anıt yapının veya sivil mimari örneğinin yok edilmesinin yasal açıdan yaptırımı da yoktur. O zaten, resmi olarak var olmayan, bilinmeyen bir taşınmazdır.

İmar faaliyetlerinin yoğunlaştığı günümüzde envanter çalışmalarının hızlandırılması büyük önem taşımaktadır. İmar planlarının sağlıklı bir şekilde hazırlanması, kültür varlıklarına zarar vermeden çevresiyle bütünleşmesi, ancak envanterin tamamlanması ile mümkündür (Özdoğan, 2008: 45-46). Ülkemizde plansız yapılaşma ve rant çatışması eski yerleşme dokularının, pek çok anıt, sivil mimari örneği ve arkeolojik alanın yok edilmesini de beraberinde getirmektedir.

2.3.2.2. Yasal Sorunlar

Ulusal mevzuatımızdaki kültür varlıklarını olumsuz yönde etkileyen sorunları, dolaylı ve doğrudan tahrip nedenleri olarak ikiye ayırmak yerinde olacaktır.[9] Dolaylı tahribata örnek olarak, kültür varlıklarının sürdürülebilir bir şekilde korumasını amaçlayan plan ile projelerin hazırlanmasındaki görev ve

[9]Tezim sırasında yasal mevzuata yönelik yaptığım incelemeler sırasında tespit ettiğim bu ayırım, yapılacak yeni incelemeler sonrasında yeni örneklerle desteklenmelidir.

sorumluluğun belirlenmesine yönelik mevzuattaki boşlukların yansıra bütüncül korumayı olumsuz etkileyen yasa ve yönetmelik maddeleri verilebilir.

2863 sayılı yasa kapsamında sit alanı olarak ilan edilen bir bölge için aynı yasanın 17. maddesine göre ilgili idarelerce iki yıl içerisinde koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması gerekmektedir. Ancak Ülkemiz kurumlarındaki teknik personel eksikliği uç noktadadır. Sit alanı olarak ilan edilmiş bir bölgenin koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması çoğunlukla ya uzun zaman almakta ya da herhangi bir çalışma yapılmamaktadır. Plansızlıktan, sit alanlarındaki yeni yapılaşmaların birçoğu koruma bölge kurulunun 2863 sayılı yasanın 57. maddesi kapsamında belirlenen geçiş dönemi yapılanma koşullarına göre veya bölge dokusu tümüyle göz ardı edilerek, kaçak yapılmaktadır.

Bunun dışında, özellikle son dönemde getirilen yasal düzenlemelerle bütüncül korumanın gereği "sit alanı" kavramı, çağdaş koruma literatüründeki anlamından uzaklaştırılmıştır. 16.06.2005 tarihinde kabul edilen 5366 sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun" ile 14.12.2005 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren uygulama yönetmeliği, bu tür yasal düzenlemelere örnek olarak verilebilir. 5366 sayılı yasa ve uygulama yönetmeliğine dayanılarak sit alanı içerisindeki bir bölge yenileme alanı ilan edilebilmektedir. Yenileme alanı ilanından sonra, ilgili kurumlarca yenileme avan projesi ve bu projeye çerçevesinde uygulama projesi hazırlanmaktadır. 5366 sayılı yasa ve uygulama yönetmeliğinde, 2863 sayılı yasada sit alanlarındaki tüm uygulamalar için şart koşulan, koruma amaçlı imar planlarına değinilmemesi, üretilecek projelerin bütüncül korumaya katkı sağlamayacağı endişelerini arttırmaktadır. Nitekim bu alanlar için hazırlanan projelerin, koruma amaçlı imar planına uygun olmadığı halde, koruma bölge kurullarınca onaylanması da bu endişeleri haklı çıkarmaktadır.[10]

Koruma mevzuatımızda, kültür varlıklarını olumsuz yönde ve doğrudan etkileyen yasa maddeleri de bulunmaktadır. Buna örnek olarak 2863 sayılı yasanın

[10] Fatih ilçesi koruma amaçlı nazım ve uygulama imar planlarına uygun olmayan Neslişah ve Hatice Sultan yenileme avan projesi, İstanbul Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 02.11.2007 gün ve 20 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

57. maddesi verilebilir. Koruma bölge kurullarının görev, yetki ve çalışma şekillerini belirleyen bu maddenin f) fıkrasında geçen;

"Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarından özelliklerini kaybetmiş olanlarının tescil kaydını kaldırmak,"

ifadesi, koruma bölge kurulunun görevleri arasında sayılmaktadır. Çağdaş koruma anlayışıyla tamamen ters düşen bu yasa maddesi nedeniyle, özellikle bir ekonomik feragat olarak görülen kültür varlıkları, mülkiyet sahipleri veya diğer ilgililerince olumsuz müdahalelere maruz bırakılmaktadır. Kültür varlığının özelliğini kaybetmesi durumunda, tescil kaydının ilgili kurumca kaldırılacağı ve arazinin istenildiği gibi kullanabileceği düşünülmektedir.

Mevzuatımızda yer alan tahribat nedenleri arasında, define kazılarına izin veren maddeler de sayılmalıdır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 50. Maddesinde, define aramak isteyenlere kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu alanlar dışında define arama ruhsatnamesinin Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca verilebileceği belirtilmektedir. Söz konusu maddede define kazılarının arkeolojik ve diğer kültür varlığına sahip alanların dışında olması gerektiği belirtilmişse de kültür envanterindeki boşluklar, bazı define kazılarının höyüklerde, mezarlıklarda veya diğer arkeolojik alanlarında yapılmasına neden olmaktadır.

2863 sayılı yasanın 26. maddesi kapsamında izin verilen taşınır kültür varlığı koleksiyonerliği, arkeolojik alanların tahribinde öncelikli bir başka yasa maddesidir. Mevzuat gereği, gerçek veya tüzel kişilerin koleksiyonlarına katmak istedikleri eserleri kaynağını belirtmeden, usulüne uygun olarak kaydettirebilmektedirler. Bu kolaylık, koleksiyonerlere malzeme temin eden defineci sayısını ve yasa dışı eski eser ticaretini arttırmaktadır. Özel kolleksiyonlar bağlamında bir başka sorun ise Özdoğan (2008:144) tarafından çarpıcı bir şekilde dile getirtilmiştir. Özdoğan, koleksiyonerliği arkeoloji açısından değerlendirirken:

"...,Bilimsel açıdan bulunduğu yerde belgelenmemiş, buluntu ilişkileri bilinmeyen bir arkeolojik nesnenin hiçbir anlamı yoktur. Sanat açısından yorumlanabilir, ama kültür tarihi, geçmişi anlama açısından anlamsızdır. Yukarıda da değindiğimiz gibi genellikle bilgiyi veren nadide eserler değil, "antika" değeri olmayan parçalardır. Antika değeri olan nadide bir eseri elde etmek için arkeolojik

bir yerin tahribi, bu bilgiyi kültür tarihinden, bir daha yerine konmayacak şekilde silecektir..."

ifadelerini kullanmaktadır. Buna göre ivedilikle, özel kişilerin koleksiyonlarındaki eserlerin kaynağını bildirme zorunluluğu getirecek yeni yasal düzenlemeler gerekmektedir. Aksi halde, suç örgütlerinin kaçak kazıları sonucu arkeolojik ve tarihi alanlardaki tahribat devam edecektir.

2.3.2.3. Denetim Eksikliği

Koruma mevzuatımızda kültür ve tabiat varlıklarının korunmasından birinci derecede sorumlu kurumlar, yukarıda da belirtildiği gibi, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları ile müzeler, valilikler, büyükşehir, il ve ilçe, belediye başkanlıklarıdır. Gerek bilimsel çalışma yöntemleri, gerekse yetkileri bakımından en büyük görev koruma bölge kurullarına düşmektedir. Ancak koruma bölge kurullarının görev ve sorumlulukları ile teknik ve idari yeterlilikleri karşılaştırıldığında, görevlerin tam anlamıyla sağlanmasının neredeyse imkansız olduğu görülecektir. [11] Gerek koruma bölge kurullarının sayılarının azlığı ve iş yükü, gerekse kurullardaki personel, araç ve gereç eksikliği sağlıklı bir çalışmayı engellemektedir. Örneğin, tahribat veya aykırı uygulamalar için büyük önem taşıyan acil müdahale, çoğu koruma bölge kurulu müdürlüğünün bir araca sahip olmaması nedeniyle zamanında yerine getirilememektedir. Özellikle, pek çok arkeolojik ve tarihi sit alanı sınırlarının belirsizliğinin yanısıra çoğu eski saptamaların kesin konumlarının bir GPS aleti, ya da bir GIS programıyla yeniden kayıt altına alınamaması da büyük sorun yaratmaktadır. Mevzuatımız gereği korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarına yapılacak her müdahale[12] öncesinde

[11] 2005-2007 tarihlerinde çalıştığım Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü zaman içerisinde değişen 5-12 uzman sayısı ile Erzurum, Erzincan, Ağrı, Bayburt, Kars, Iğdır, Ardahan, Muş, Tunceli illerindeki kültür ve tabiat varlıklarının Kanunda belirtildiği şekli ile tespiti, tescili, korunması, onarılması ve denetiminden sorumlu idi.

[12] Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 5.11.1999 gün ve 660 sayılı ilke kararında korunması gerekli kültür varlıklarına yönelik yapılacak onarımlar basit onarım ve esaslı onarım olarak ikiye ayrılmıştır. Basit onarım; taşınmazların çürüyen veya bozulan ahşap, madeni, pişmiş toprak, taş mimari ögelerinin, özgün biçimlerine uygun olarak aynı malzeme ile değiştirilmesini kapsamaktadır. Esaslı onarım ise taşınmazın; sağlamlaştırma, temizleme, bütünleme,

koruma bölge kurulundan onay alınmalıdır. Koruma bölge kurulu müdürlüklerindeki uzman personel yetersizliği nedeniyle, basit onarım izni alan veya restorasyon projesi onaylanan bir yapının uygulama sonrasında denetimleri hemen hemen olanaksızdır.

Valiliklere ve belediyelere de koruma mevzuatında yükümlülükler verilmiştir. 5226 sayılı yasa ile 2863 sayılı yasada bazı değişiklikler yapılarak il özel idareleri ve belediyeler bünyesinde kültür ve tabiat varlıklarının korunması çerçevesinde denetleme görevi verilen "Koruma Uygulama ve Denetim Büroları" kurulmaya başlanmıştır. Yukarıda yasa ve yönetmelikleri ayrıntılı olarak verilen bu büroların faydalı olup olmayacağını zaman gösterecektir. İdari kurumlarda sıkça rastlanan günü kurtarma alışkanlığı, ekonomik ve siyasi nedenler de bu kurumların işleyişi yönünde şüpheler doğurmaktadır.

2.3.2.4. Kültür Bilincindeki Eksiklik

Toplumumuzda, eski eser ve koruma bilinci henüz yerleşmemiştir. Bu konuda ancak sınırlı sayıda aydın bir kesim kaygı duymaktadır. Bu bilincin toplumun geniş kesimlerine gerek örgün eğitim, gerekse diğer eğitim ve öğretim programları yardımıyla aşılanmamış olması, yaygın koruma açısından en büyük engeldir. Çoğunluğun düşünceleri arasında; "neyi, niçin korumak gerekir" sorusunun cevabı yoktur. Dolayısıyla, özgün bir sivil mimari örneğinin, kendi döneminin bir belgesi niteliği taşıması gene bu çoğunluk için her hangi bir anlam ifade etmemektedir. Bu bireyler için özgün yapı, rant sağlayacak çok katlı bir binanın inşaasına engel gereksiz bir kütledir. Aynı şekilde belki de insanlık tarihinin karanlık bir dönemini aydınlatacak bir arkeolojik alan, değerli madenlerin çıkabileceği bir yerdir. Bu yaklaşım, pek çok eski eserin yok olmasının ana nedenlerinden biridir. Sorunun çözümü ne yazık ki çok karmaşıktır. Bu sorunun çözülmesinde, yaygın eğitimin yanısıra, müze teşkilatının da çağdaş müzecilik anlayışı doğrultusunda yeniden yahpılandırılması etkin bir rol oynayabilecektir. Bu yapılandırmanın olmazsa

---

yenileme, yeniden yapma (Rekonstrüksiyon), taşıma, önerilerini içeren rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerini kapsamaktadır.

olmazları, ilçeler bazında bölge müzelerine bağlı, bilimsel çalışmalar da gerçekleştirecek uzmanların görev aldığı arazi ekipleriyle dış istasyonların tesisidir.

2.3.2.5.Turizm

Turizm sayesinde düzenli gelir getiren kültür ve tabiat varlıkları, sosyal yaşama katkılarından dolayı yerel halk tarafından, kültürel açıdan ise ziyaretçiler tarafından önemsenmektedir. Ancak turizm etkinliklerinin her açıdan doğal ve kültürel varlıklara baskı yapmayacak düzeyde tutulması gerekmektedir. Kültür ve tabiat varlıklarına yönelik olumsuz müdahaleler yiyecek, içecek veya diğer çöplerin etrafa saçılması türünden salt duyarsız davranışlardan kaynaklanmamaktadır. Bunun dışında, çok iyi niyetle de olsa ziyaretçi sayısının fazlalığı da geri dönüşü olanaksız tahribata yol açabilir. Örneğin; kültür varlığının özgün döşemelerinin aşınması (Ahunbay, 2007: 56), duvar resimlerinin solunan havadaki nemden zarar görmesi, ziyaretçi yoğunluğu nedeniyle bir milli parktaki endemik bitkilerin istenmeden çiğnenmesi, ya da kuluçka dönemindeki hayvanların rahatsız olması gibi, istenmeden verilen zararlardır. [13] Sürdürülebilir korumanın önceliği, turizmin tahribattan çok korumaya katkı sağlamasıdır. Bu nedenle, kültür ve tabiat varlıklarını içeren alanların yönetim planlarının hazırlanmasında mevcut durum analizlerinin çok iyi etüt edilmesi gereklidir. Yönetim planlarında yapılacak etüt çalışmaları sonrasında bölgenin etkin denetimine, ziyaretçi sayılarının her türden varlığa zarar vermeyecek düzeyde tutulmasına, ulaşım ve gezi güzergahlarının da aynı şekilde düzenlenmesine yönelik müdahale kararları alınmalıdır.

[13]Altamira Mağarası bu konuda iyi bir örnek olarak verilebilir. 20. yüzyılın başlarında ziyarete açılan mağarada 1955 yılında yıllık 50.000 olan ziyaretçi sayısı, 1973 yılında 177.000'e ulaşmıştır. Artan bu turizm baskısı nedeniyle İspanya hükümeti 1982 de ziyaretçi sayısını 8500 kişi ile sınırlandırmıştır. Mağarayı gezmek isteyen ziyaretçiler randevu alarak sıraya girmektedir. İspanya azalan bu turizm gelirlerini karşı mağaranın paleolitik dönemini esas alan bir replikasını bilgisayar modellemesi yardımıyla tasarlayarak uygulamıştır. Altamira mağarasının kopyası kaybedilen 2001-2003 yılları arasında 1 milyonu aşkın ziyaretçi sayısına ulaşmıştır. (Monforte ve Corruchaga,2006:177-183)

2.3.2.6. Bayındırlık Faaliyetleri

Yeni yollar, barajlar, sulama kanalları, doğal gaz ve petrol boru hatları, sanayileşme ile imar faaliyetleri tüm dünyada ve özellikle gelişmekte olan ülkelerden biri olan ülkemizde kültür varlıklarının tahrip olma nedenlerinin başında gelir. Örneğin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde ancak bir kısmında kurtarma kazıları yapılabilmiş onlarca arkeolojik yerleşme, 1960 yıllarında yapımına başlayan baraj suları altında kalmıştır. Aynı şekilde, ülkemizde birçok anıt yapı imar faaliyetlerinden dolayı ya tamamen yok olmakta ya da tahrip edilmektedir. Tüm bu örneklerden yola çıkılarak, gelişme ve kalkınmanın gereği olan bayındırlık faaliyetleri ile kültür ve tabiat varlıklarının korunmasının birbirinin karşıtı olduğu izlenimi doğabilir. Ancak çağdaş koruma gereği, birbirine karşıt gibi gözüken bu iki olgu, yerinde bir planlama ile birbirinin tamamlayıcısı olabilmektedir (Özdoğan, 2006a: 28). Yukarıda da belirtildiği gibi, planlara altlık oluşturacak kültür ve tabiat varlıklarının tespitine yönelik çalışmaların hızlandırılması kaçınılmazdır. Kültür varlığı ve çevresine zarar vermeyecek yeni bayındırlık uygulamaları için, ancak tespit çalışmaları sonrasında uygun alanlar seçilebilir. Son olarak yaşanan Allianoi, ve Hasankeyf gibi örnekler sübjektif yaklaşımlar ve tüm katmanları içermeyen öngörüsüz planlamalar sonucunda ünik kültür varlıklarının bile bayındırlık faaliyetlerine feda edilebildiğini göstermektedir.

2.3.2.7.Tamamlanamayan Bilimsel Kazılar

Bilimsel kazılarına başlanılıp çeşitli nedenlerle sonuca ulaştırılamamış arkeolojik alanlardaki tahribat da azımsanmayacak boyutlardadır. Kazılar sonrasında terk edilen plankarelerde doğal koşullar sonucunda meydana gelen bitkilenmeler, aşınmalar, toprak kaymaları, yaban hayvanları özellikle de kemirgenlerin açtığı yuvalar, dehlizler v.b. türden olaylar da tabakalarda bozulmaya yok açmaktadır. Koruma mevzuatında herhangi bir yaptırımı olmayan bu tahribat, define dedikodularının yayılmasıyla eklenen kaçak kazılar sonucunda daha da artmaktadır.

3. KÜLTÜR MİRASI YÖNETİMİ, ULUSLARARASI VE ULUSAL MEVZUATTAKİ YERİ VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Bu bölümde, Güvercinkayası Yönetim Planı'nın başarılı bir şekilde hazırlanması için öncelikle "Kültür Mirası Yönetimi"nin kuramsal tanımı, yönetim planlarına neden ihtiyaç duyulduğu ve yönetim planının içeriğinde genel olarak hangi hususların bulunması gerektiğine değinilecektir. Daha sonra "Yönetim Planı" hazırlarken kısıtlayıcı nitelikte olan uluslararası ve ulusal mevzuat hükümleri analiz edilecektir. Bölümün son kısmında verilecek yurtdışı ve yurtiçi örneklerle uygulamada yaşanan deneyimlerden yararlanılması hedeflenmektedir.

3.1. KÜLTÜR MİRASI YÖNETİMİ

"Kültür Mirası Yönetimi" kavramının iyi anlaşılabilmesi için öncelikle dünya genelinde bu terimle aynı veya yakın anlamlarda kullanılan kavramlara açıklık getirmek doğru olacaktır. Uluslararası alanda "Kültür Mirası Yönetimi" terimine karşılık olarak Kültür Varlığı Yönetimi, Arkeolojik Miras Yönetimi gibi değişik terimlerin kullanıldığında görülmektedir. "Kültür Varlığı Yönetimi" Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya'da daha geniş kültür buluntularını kapsar nitelikte kullanılmaktadır. Arkeolojik alanlara yönelik ise "Arkeolojik Miras Yönetimi" terimi uluslararası alanda tercih edilmektedir (Cooper, 1995: 242).

3.1.1. Kültür Mirası Yönetimi'nin Tanımı ve Amacı

Genel bir tanımlama ile "Kültür Mirası Yönetimi", içerisinde koruma, kullanım, sunum, ziyaretçi yönetimi, işletme, araştırma, planlama konularını barındıran bir terimdir (Kerber, 1994:3). Yönetim planlama ile mümkündür. Bu nedenle Kültür Mirası Yönetimi aynı zamanda, yönetilen alandaki tüm unsurlara yapılacak müdahaleleri belli bir planlamayla uygulayarak, yukarıda belirtilen konuların, ilke ve yasa metinlerinden çıkarılarak somut bir şekilde hayata geçirilmesi

fikrine dayanır (Failden-Jokilehto,1993). Bu genel tanımın dışında konu ile ilgili uzmanların tanımları şöyledir:

Cleere'e (2000: 10) göre arkeolojik miras yönetimi eğitimle bağlantılı olarak kültürel kimliği tanımlayan ideolojik bir temele sahiptir. Ekonomik girdileri genel olarak turizme dayanır, yönetim sırasında oluşturduğu veri tabanını arkeoloji bilimi için korumalıdır.

King (2005: 87) kültürel miras yönetimini, modern dünyanın yasal, politik, yönetimsel ve ekonomik koşulları içerisinde, insanlar için neyin önemli olduğunu ortaya çıkarmaya çalışan bir terim olarak tanımlamaktadır. Bu terimin ortaya çıkarmaya çalıştığı önemli olgular arasında arkeolojik, kentsel ve tarihi alanlar ile eski yapılar gibi somut varlıklar, bu alanların ve yapıların içini dolduran insanların şarkıları, dansları, dinsel inanış ve uygulamaları gibi somut olmayan kültürel varlıklar yer alır.

Kristiansen (2000: 23-29) miras yönetimini, Arkeoloji Bilimi'nin gelecekteki yönünü belirlemede merkezi bir konumda görür. Arkeolojik miras yönetimi politik ve sosyal çevre ile arkeoloji arasında bir köprüdür. Ona göre arkeolojik miras yönetiminde arkeolojik alanların korunmasından sorumlu yöneticiler ve gruplar ile sosyal, politik sektörler arasında sürekli bir diyalog zorunludur. Alan yönetim planlarında Kristiansen'in belirttiği hususların yer alması, ülkemizde de yaşanan Arkeoloji Bilimi'nin idari mekanizmalardan ve toplumun geniş kesimlerinden uzak duruşuna da çözümler getirebilecektir.

Kristiansen'in (1996: 295-302), "Between Rasionaism and Romanticism Arcaheological Heritage Management in the 1990's" makalesinde belirttikleri ise arkeolojik miras yönetimi kapsamının ne denli geniş olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Arkeologlar artık sadece yerleşmelerindeki buluntuları açığa çıkarmak için kazı yapmıyorlar, kültürel çevrenin oluşumuna katkı sağlayan tarihi yolların, köprülerin, anıtların, ve yapıların envanter kayıtlarını yapıyorlar. Korumanın sağlanmasında kültürel çevrenin analizinin yapılması önemlidir. Ancak bu ilgili tüm kurumların -tarım, bayındırlık, ulaştırma ve diğer bakanlıklar başta olmak üzere - mevzuatını ve planlamalarını bu amaca uygun hale getirmesiyle sağlanabilir.

Özdoğan'a göre (2006a: 29) Kültür Mirası Yönetimi, ortaya çıkartılan kültür varlıklarının korunarak gelecek kuşaklara aktarılması ve bunların kullanılabilir

bir bilgiye dönüştürülmesini içermelidir. Ayrıca topluma sosyal ve ekonomik katkıda bulunan sürekli bakım ve gelişime açık bir yönetim modeli ile parasal olanakların üretilebilmesi gibi çok yönlü bir işleve sahip olmalıdır.

Smith (1995: 147) arkeolojik mirasın günümüz ve gelecek toplumlarının yararı gözetilerek yönetilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu yönetim, toplumun farklı kesimlerini göz önünde bulundurmalıdır. Akademik ve politik kesimin, gelişim plancılarının, ticari şirketlerin, ilgili sosyal grupların değişik görüşleri dikkate alınmalı, amaçlar bu sorunların çözümüne yönelik oluşturulmalıdır.

Yukarıda belirtilen tanımlardan Kültür Mirası Yönetimi'nin öncelikli amaçları şu şekilde sıralanabilir:

a) Yönetilen alandaki mevcut tahribatı en az seviyeye indirmek, alanın kendi bütçesini oluşturarak, sürdürülebilir bir şekilde korunmasını sağlamak,

b) Kazılar sonucunda elde edilen bilgileri yerel halka ve toplumun diğer kesimlerine aktarmak için güncel yöntemleri kullanmak,

c) Yönetilen alan içerisinde kalan kültür ve tabiat varlıklarının envanter işlemlerini tamamlamak ve sürdürülebilir korumaya katkı sağlayacak şekilde değerlendirmek,

d) Disiplinler arası çalışma ortamını oluşturmak, korumaya katkı sağlayacak kararların ilgili uzmanlarca alınmasını sağlamak,

e) Koruma mevzuatını yakından takip ederek, arkeoloji ile politik ve sosyal sektörler arasındaki kopukluğu gidermek,

f) Korumanın sağlanmasında gerçekleştirilecek tüm uygulamalara ilişkin ilgili kurum ve kişilere görev ve sorumluluk yüklemek, çok başlılığı veya görev tanımlarındaki belirsizliği en aza indirmek.

3.1.2. Kültür Mirası Yönetimi Fikrinin Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı sırasında "Kültürel Kimlik"e katkıda bulunan yapıların bir çoğunun yok olması, savaş sonrasında anı değeri taşıyan bu yapıların yeniden inşa edilmesi isteğini uyandırmıştır (Ahunbay, 2007: 19). Bu itici güç ile savaş ve diğer nedenlerden dolayı yok olan kültür varlıklarının yeniden ihyasına ve ayrıca mevcut kültür varlıklarının korunmasına yönelik esasların belirlenmesi için uluslararası kongreler ve toplantılar düzenlenmiştir. Bunlardan en önemlisi yukarıda belirtildiği gibi 25-31 Mayıs 1964 tarihinde Venedik'te II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'dir. Uluslararası geçerliliği olan ve günümüzde de bir anıt gibi korunması gerektiğine inanılan (Erder, 1977: 167-190) Venedik Tüzüğü, kültür ve tabiat varlıklarına yapılacak tüm müdahalelere bilimsel çağdaş metotlar ile yaklaşımlar getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına yönelik kabul edilen tüm ideal yasa ve tüzüklere karşın, koruma ilkeleri bir türlü yasa maddeleri zırhından sıyrılarak uygulamaya dönüştürülememiştir. Tahribatın önlenememesi, başka çözüm yollarının araştırılmasını sağlamıştır. Bunlardan biri de bireysel çabalarla 1930'lu yıllardan beri uygulanan, ancak bilimsel anlamda 1970 yıllarından sonra şekillenmeye başlayan "Kültür Miras Yönetimi"dir. "Kültür Mirası Yönetimi", korunacak alanın veya yapının çevresindeki sosyal yapı ve diğer kültür varlıkları ile beraber, sürdürülebilir bir şekilde korunmasını amaçlar. Yönetim planında her kurumun yapacağı görevler zaman kısıtlamasıyla birlikte tanımlandığından, uygulamada ortaya çıkan sorunlar en aza indirilmektedir. Buradan Kültür Mirası Yönetimi'nin en önemli işlevinin, "korumanın gerçekleştirilmesine yönelik yasal maddelerin uygulanmasının sağlanması" olduğu sonucu çıkmaktadır.

Miras Yönetimine ilişkin uluslararası düzeydeki ilk çaba, 1978 yılında Almanya'da ülkedeki arkeologların ve miras yöneticilerinin girişimi ile yapılan çalışmadır. Aynı dönemlerde, Uluslararası Müzeler Konseyi (İCOM) ve Avrupa Konseyi tarafından korumanın yasal boyutuna ilişkin olumlu düzenlemeler de çıkarılmıştır (Cleere, 2000: 5). Ancak, daha öncesinde kültür ve tabiat varlıklarının korunmasının tüm insanlığın ortak görevi olduğunu esas alan "Dünya Kültürel ve

Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi*",* Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) 1972 yılındaki Genel Konferansı sonunda imzalanmıştır[1](Öz-Güner, 2007: 52-64). Evrensel kültür mirasına vurgu yapan bu sözleşme, kültür ve tabiat varlıklarına sahip alanların planlanarak korunması çalışmalarını hızlandırmıştır. Artık Dünya Miras Listesi'ne aday olan her yerleşme, "Alan Yönetim Planı"nı hazırlamak zorundadır. Bir çok gelişmekte olan ülke gibi ülkemizde de "Alan Yönetim Planları"nın esaslarını düzenleyen yasal değişiklikler bu zorunlulukla karşılaşıldıktan sonra hazırlanmıştır.[2]

1964 yılında, Venedik Konferansı sonucunda hazırlanan Venedik Tüzüğü gereği, 1965 yılında 25 ülkenin katılımıyla Varşova'da, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi İCOMOS oluşturulmuştur. Günümüzde 84 ülkenin üye olduğu İCOMOS'un amaçları arasında, dünyanın değişik ülkelerindeki koruma uzmanlarını bir araya getirerek bilgi alışverişini sağlamak, koruma ilkeleri teknikleri ve politikaları konusunda bilgi toplamak, değerlendirmek ve yaymak, mimari mirasın korunması ve geliştirilmesi konusundaki uluslararası sözleşmelerin kabulü ve uygulanması için çalışmak, çok iyi yetişmiş uzman ve meslek adamlarının bilgilerini uluslararası camianın hizmetine sunmak yer alır (Ahunbay, 2007: 134).

Daha çok tarihi kent dokuları ile mimari mirasın korunmasına yönelik çalışmalarda bulunan İCOMOS, özel uzmanlık alanı gerektiren arkeolojik varlıkların sürdürülebilir korunmasına yönelik çalışmalarda bulunması için 1985 yılında bir alt birim niteliğinde, Uluslararası Arkeolojik Miras Yönetimi Konseyi'ni (İCAHM) kurmuştur (BIÖRNSTAD, 2000:70).

3.1.3. Kültür Mirası Yönetim Planı'nın İçeriği

Kültür Mirası Yönetimi kavramının ülkemiz ve aynı zamanda tüm dünya ülkeleri için yeni bir olgu olduğu yukarıda belirtilmiştir. Özellikle kuramsal olarak tanımlanma süreci halen devam etmektedir (Kristiansen, 1999: 295-302). Ancak batı

[1] Ülkemiz bu sözleşmeye 1982 yılında 2685 sayılı kanun ile taraf olmuştur.bkz. Resmi Gazete, 20.04.1982/17670

[2] Ülkemiz koruma mevzuatı Alan Yönetimi ve Yönetim Planlarının hazırlanmasına ilişkin yasal düzenleme Efes Antik kenti ile Mardin ilinin Dünya Miras adaylığında yaşanan sorunlardan sonra yapılmıştır bkz. (Ahunbay,2005:35).

ülkelerinde hem Kültür Mirası Yönetimi'nin kuramsal temelinin oturduğu hem de korunması gerekli alanlarda başarılı uygulama örneklerine sahip oldukları görülmektedir. Bu nedenle özellikle batı ülkelerinin çabalarıyla uluslararası koruma örgütleri ve akademisyenlerce Kültür Mirası Yönetimi'nin dünya üzerinde yaygınlaştırılarak bu bilincinin yerleştirilmesi amacıyla rehber niteliğinde çeşitli yönergeler hazırlanmıştır. Bu bölümde çeşitli uzmanların Kültür Mirası Yönetimi'ne ilişkin kuramsal görüşlerinin yanı sıra plan içeriği olarak daha çok Feilden ve Jokilehto'nun (1993) Dünya Miras Alanları'nın yönetilmesine yönelik hazırladıkları "Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites" çalışması ile Ahunbay'ın (2005) Tarihi Kentlerin Yönetimi Paneli'nde sunduğu İngiltere İCOMOS'u tarafından Tarihi Kentlerin Yönetimi'ne ilişkin hazırlanan belgeden yararlanılmıştır.

Yönetim planının içeriği, yönetilen alandaki kültür varlıklarının sürdürülebilir korunmasının sağlanması için oldukça önemlidir. Plan içeriği, gerekli etüt çalışmaları sonucunda tespit edilen tüm tahribat nedenlerine, bakım, onarım ve belgeleme çalışmalarına, kazı uygulamalarına ve sürdürülebilir korumaya katkı sağlayacak ekonomik girdilerin sağlanmasına cevap verir nitelikte olmalıdır. Planının başarıyla uygulanmasında finansal kaynakların sürekliliği, yerel halkın katılımı ve desteği ile yöneticilerin kararlılığı belirleyicidir (Ahunbay, 2005: 35). Ayrıca yönetim planı oluşturulurken alanın özelliğine göre ihtiyaç duyulan disiplinler arasında işbirliği sağlanmalı, plan hazırlandıktan sonra da öngörülen tüm kararlar düzenli aralıklarla gözden geçirilmelidir (Feilden, Jokilehto, 1993: 23). Aşağıda bir alanın sürdürülebilir korunmasının sağlanmasına yönelik hazırlanan yönetim planında olması gerekenler verilmiştir (Feilden, Jokilehto, 1993: 35):

- Alanın ilk yüzey araştırması,
- Alanın tanımlanması ve sınırının belirlenmesi,
- Kültür varlıklarının tanımlanması,
- Kültür varlıklarının değerlendirilmesi,
- Hedefin belirlenmesi ve kısıtlamaların dikkate alınması,
- Projelerin tanımlanması,
- Çalışma programı ve yıllık planın hazırlanması,

- Çalışmaların uygulanması,
- Sonuçların kaydedilmesi, değerlendirilmesi ve gözden geçirilmesi,
- Verilerin ve bilgilerin arşivlenmesi,
- Alan tanımının ve değerlendirmesinin gözden geçirilmesi,
- Yeniden düşünülen kısıtlamaların ve gözden geçirilen hedeflerin tekrar belirlenmesi,
- Sonraki projelerin tanımlanması,
- Çalışma programının ve yıllık planın gözden geçirilmesi.

Yönetim planı, bir alandaki kaynakların en verimli şekilde kullanılmalarını sağlar. Ekonomik gelişmenin önündeki tüm engelleri kaldırmaya ve yeni ekonomik girdilerin sağlanmasına yönelik önerilerde bulunur (Ahunbay, 2005: 37). Bu nedenle, yukarıdaki maddelerde de belirtildiği gibi mevcut durum analizlerinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi önemlidir. Bu analizlerde tespit edilen kaynaklar, korumaya katkı sağlayacak şekilde plan kararlarında yer almalıdır. Yukarıdaki kaygıları içeren, gerçekçi bir yönetim planının hazırlanması ise bir süreç gerektirir. Aşağıda korunması istenilen bir alana yönelik hazırlanacak yönetim planının içeriğinde olması gerekenler başlıklar halinde verilmiştir.

3.1.3.1.Yönetim ve Planlama Ekibi

Korunması gerekli bir alana ilişkin hazırlanacak yönetim planında öncelikle planlama ekibinin oluşturulması gerekmektedir. Ekip üyeleri alanın özelliğine göre ihtiyaç duyulan arkeolog, antropolog, sanat tarihçi, harita mühendisi, mimar, şehir plancısı, restoratör, biyolog, kimyager, işletmeci, inşaat mühendisi gibi meslek gruplarından oluşur. Ayrıca plan kararlarının gerçekçi ve uygulanabilir olması için devlet yetkililerinin, yerel halkın, ve mülkiyet sahiplerinin katılımının sağlanması gerekmektedir (Ahunbay, 2005: 35).

3.1.3.2.Alanın Tanımlanması ve Öneminin Ortaya Çıkartılması

Yönetim Planı'nda ilk olarak alanın ayrıntılı tanımının yapılması gerekmektedir. Bu tanımın içerisinde, alanın:

- Coğrafi konumuna,
- Jeolojik ve iklimsel yapısına,
- Tarihsel özelliklerine,
- Sosyal ve kültürel yapısına,
- Ekonomik girdilerine

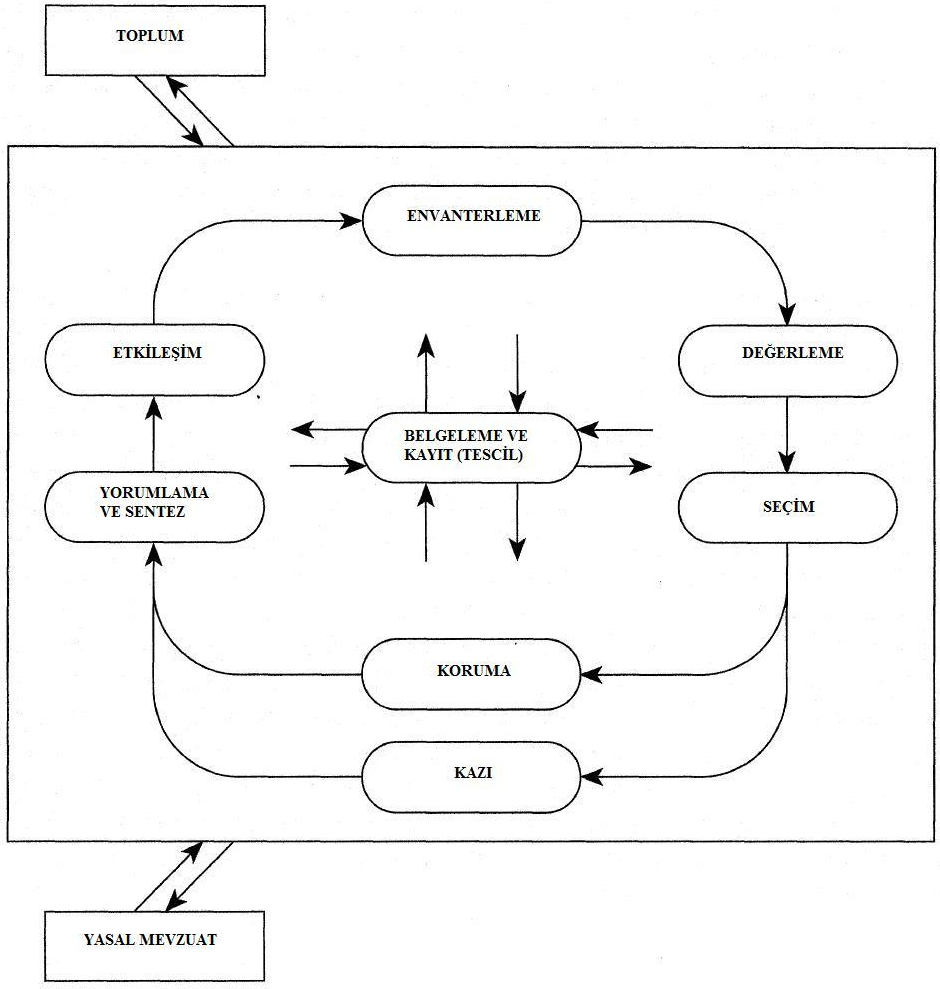
ilişkin bilgiler yer almalıdır (Feilden, Jokilehto, 1993: 38). Bu tanımdan sonra alanın bölgesel, ulusal ve uluslararası alandaki önemi dayanaklarıyla açıklanmalıdır. Bu açıklamanın eleştirel bir şekilde yapılarak, benzer diğer yerleşmelerle karşılaştırılması ve kültürel değerinin bu şekilde irdelenmesi, alanın öneminin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır (Ahunbay, 2005: 35).

3.1.3.3. Belgeleme Çalışmaları

Yönetilen alandaki kültür varlıklarında oluşan bozulma nedenlerinin analizi hiç kuşkusuz plan ilkelerinin oluşturulmasında önemli bir fonksiyon üstlenecektir. Doğru, detaylı ve sağlıklı bir şekilde yapılan tespit çalışmaları, plan ilkelerinin de korumaya katkı sağlayacak şekilde oluşturulmasını sağlayacaktır.

Yönetilen alan ve etkileşim sahasındaki korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının tespiti de kültür mirası yönetiminin amaçlarındandır. Bu nedenle yönetilen alan ve çevresine yönelik konusunda uzman personelce yüzey araştırmaları yapılmalıdır. Bu tespit çalışmalarında korunması gerekli her varlığın bilimsel esaslara uygun olarak, kısa tanımı, konumu, mevcut durumu ve fotoğraflarını içeren envanter çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Belgeleme çalışmalarında verilerin sayısal olarak kaydedilmesi ve özellikle geniş alanlarda coğrafi bilgi sisteminden (GİS) yararlanılması belgelemeyi sağlıklı kılacaktır (Feilden, Jokilehto, 1993: 26).

Kültür mirası yönetiminde belgeleme merkezi konumdadır. Örneğin Willems (1999: 177-199), arkeolojik mirasın yönetiminde, belgelemeyi ve tescili temel alan dairesel bir yöntem önerir. Merkezdeki belgeleme ve tescili, envanterleme, değerleme, seçim, koruma/konservasyon ve kazı uygulamaları takip eder. Son olarak da gerekli geri bildirimleri sağlayacak etkileşim, yorumlama ve sentez bulunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1: Arkeolojik Miras Yönetimi'nin Dairesel Yöntemi (Willems, 1999: 179)

Kültür Mirası Yönetimi yukarıda da açıklandığı gibi korumayı bütüncül olarak sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıntılı olarak hazırlanan bir yönetim planında, somut olan yapı veya kalıntıların korunmasına yönelik kararlar yanında alan içerisinde ve çevresinde yer alan yerel toplumların somut olmayan gelenek, görenek,

dinsel inanışlarının korunmasına yönelik kararlar da yer almalıdır. Bu nedenle yapılacak tespit ve analiz çalışmalarında yerel halkın sosyal yaşamını belgelemeyi amaçlayan etnoarkeolojik çalışmaların da katılması gerekmektedir.

3.1.3.4. Alan Üzerindeki Kısıtlayıcı Baskılar

Yönetim planı ilkelerinin oluşturulmadan veya oluşturuluş aşamasında alandaki tüm kısıtlayıcı yani alınacak ilkeleri sınırlayıcı etmenler tespit edilir. Plan kararlarında yönetilen alanın özel şartlarının yanında her alan için kısıtlayıcı özelliğe sahip o, alanın:

- Ulusal ve bölgesel üst ölçekli planlarına,
- Demografik yapısına,
- Ekonomik gelir kaynaklarına,
- Ulaşım olanaklarına,
- Endüstriyel sanayi bölgelerine,
- Tarihsel kullanım ve özelliklerine

dikkat edilmelidir (Feilden, Jokilehto, 1993: 23). Bu maddelerin dışında özellikle plan kararlarının uygulamasının gerçekleştirilmesi için mevzuat hükümleri belirleyicidir. Bu nedenle ilgili tüm yasa, yönetmelik ve diğer mevzuat hükümleri dikkatle incelenmeli ve bu hükümlere uygun yönetim planı kararları alınmalıdır. Genel olarak tüm yerleşmeler için geçerli olan bu kısıtlamalar dışında yönetilen alan üzerinde imar hareketleri, bayındırlık faaliyetleri, yerel toplumun tutumu gibi sınırlayıcı özellikte alana özgü baskılar olabilir. Bu baskıların çok iyi etüt edilerek önlenebileceklerin plan kararlarına yansıtılması gerekmektedir.

3.1.3.5. Genel Planlama ve Koruma Politikaları

Yönetim planı, hedeflerin açıklanmasıyla başlamalıdır. Böylece hazırlanan yönetim planıyla nelerin amaçlandığı açıkça belirtilmiş olacaktır. Planlamaya yerel halk ile toplumun değişik kesimlerinden bir çok kişinin katılması amaçlandığından plan kararlarında kullanılan dilin yalın ve herkes tarafından kolayca anlaşılabilir

olması gerekmektedir (Feilden, Jokilehto, 1993: 29). Hedefler belirlenirken kültür mirası yönetiminin ana ilkesinin sürdürülebilir korumanın sağlanması olduğu unutulmamalıdır.

Genel planlama kararları, yukarıda belirtilen belgeleme çalışmaları ve kısıtlayıcı faktörlerin tespitinden sonra konusunda uzman kişilerce belirlenmelidir. Bu kararlarda yine alana ilişkin koruma faaliyetleri olan sürekli bakım, koruma, onarım, yeniden kullanım çalışmalarına öncelik verilmelidir. Sürekli bakım, koruma ve onarıma yönelik alınan kararlar belgeleme çalışmalarında tespit edilen tüm bozulma nedenleri göz önünde bulundurularak belirlenir. Genel plan kararlarında yönetilen alandaki arazi kullanımı içerisinde değerlendirilen:

- Ulaşıma,
- Ziyaretçi güzergahlarına,
- Sergi alanlarına,
- Bilet gişeleri ve satış ofislerine

çözümler üretilmelidir. Arazi kullanımı ve yeniden kullanım kararlarında kültür varlığının değerini azaltacak müdahalelerden kaçınılmalıdır (Ahunbay, 2005: 44). Yönetilen alanın özelliğine göre yerel toplumun sosyal yaşantısına ve ekonomik gelirlerinin arttırılmasına yönelik koruma veya müdahale önerileri de plan kapsamına alınmalıdır.

Genel yönetim planında, plan hükümlerinin uygulanması sırasında çalışacak personelin sayısı, uzmanlıkları ve çalışacakları görevler belirtilmelidir. Görevler ve sorumluluklar karışıklığa neden olmayacak şekilde açık olmalı gerektiğinde personelin inisiyatif kullanmalarına izin verilmelidir (Feilden, Jokilehto, 1993: 29-30).

3.1.3.6. Proje Çalışmaları

Yönetim planında alandaki kültür varlıklarının korunmasının sağlanması ve alanın ekonomik girdilerinin arttırılmasına yönelik projelerin hazırlanması öngörülebilir. Hazırlanacak uygulama projeleri genel olarak aşağıdaki konulara ilişkin olabilir (Feilden, Jokilehto, 1993: 35-40):

- Alandaki kültür varlıklarının bakımı, konservasyonu, restorasyonu veya rekonstrüksiyonu,
- Yönetilen alan ve etkileşim alanındaki kültür varlıklarının tespit çalışması,
- Ziyaretçi güzergahlarının düzenlenmesi,
- Yerel toplum üyelerine yeni iş alanları oluşturma,
- Turizm gelirlerinin arttırılması,
- Deneysel arkeoloji çalışmaları,
- Alt yapı uygulamaları,

Yönetim planında öngörülen projelerin uygulanması, yönetilmeyi gerektiren ayrı bir süreçtir. Hazırlanacak projelerin maliyetlerinin bütçeye uygun, kültür varlığına zarar vermeyecek şekilde hazırlanması gerekmektedir.

3.1.3.7. Uygulama ve Finansal Kaynaklar

Kültür Mirası Yönetimi çalışmalarının, kültür varlıklarının korunmasından sorumlu tüm kurum ve kişilerin görev ve sorumluluk tanımlarındaki belirsizliği en aza indirmeyi amaçladığı yukarıda "3.1.1. Kültür Mirası Yönetimi'nin Tanımı ve Amacı" başlığı altında belirtilmiş idi. Kültür varlıklarındaki tahribat nedenlerinden birisi de görev tanımlarındaki boşluklar ve belirsizliklerdir. Bu nedenle yönetim planında öngörülen kararların nasıl, ne zaman ve kim tarafından uygulanacağı açıkça belirtilmelidir (Ahunbay, 2005: 46). Böylece kurum ve kişiler üzerindeki görev belirsizlikleri ortadan kalkmış olacak, süre kısıtlamasının yer alması da korumanın sağlanmasına yönelik plan kararlarının vakit geçirilmeden uygulanmasını sağlayacaktır. Ancak oluşturulacak plan kararlarının gerçekçi, mevcut bütçeye uygun olması gerekmektedir. Bunun için yönetilen alanın yıllık bütçeleri çıkartılarak eldeki kaynaklara uygun plan kararları alınmalıdır.

3.1.3.8. İzleme ve Gözden Geçirme

Plan ilkelerinin uygulanıp uygulanmadığı veya hedeflere uygun olup olmadığı uzman personelce düzenli aralıklarla izlenmelidir. Bu izlemeler sonucunda raporlar hazırlanmalı gerekli görülürse plan kararlarında revizyona gidilmelidir. Yönetim planı kararlarına genel geçer, değişmez olarak bakılmamalıdır (Ahunbay, 2005:44). Yönetim planına yönelik düzenli olarak yapılan gözden geçirmeler sonucunda, alanın hem güncel ihtiyaçları karşılanmış olacak hem de daha önceden alınan ve korumaya katkı sağlamayan kararlarda düzeltmelere gidilecektir.

3.2. Uluslararası- Ulusal Mevzuatta Kültür Mirası Yönetimi

3.2.1. Uluslararası Mevzuatta Kültür Mirası Yönetimi

1970'li yıllarda artan turizm ve imar hareketleri nedeniyle kültür ve tabiat varlıkları olumsuz yönde etkilenmiştir (Cleere, 2000: 10). Buna karşın uluslararası düzeyde yapılan kongreler sonucunda imzalanan sözleşmeler ve tüzüklerle, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına yönelik kaygıların da aynı orantıda arttığı görülmektedir. Genel olarak yapılan yasal düzenlemelere bakıldığında 1964 yılında kabul edilen Venedik Tüzüğü'nde belirtilen ilkelerin benimsendiği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak turizm ve imar hareketlerinin kültür ve tabiat varlıklarına yönelik artan baskısını azaltmak amacıyla planlama esaslarını belirleyen maddeler de eklenmiştir. Yapılması önerilen planlama ile;

- Yeni yapılaşmaların kültür ve tabiat varlıklarına vereceği zararları minimuma indirmek,
- Turizmi kültür varlığını tehdit etmeyecek düzeyde tutmak,
- Turizmin sağladığı ekonomik girdilerle kültür varlıklarının konservasyon giderleri karşılayabilmek,

amaçlanmıştır.

3.2.1.1 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi (UNESCO, 1972)[3]

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)'nun 17 Ekim-21 Kasım l972 tarihleri arasında Paris'te toplanan Genel Konferansı'nda kabul edilen, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, Ülkemizde de 2658 sayılı yasa ile uygun bulunmuştur (Öz ve Güner, 2007: 64).

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin giriş bölümü incelendiğinde; Sözleşmenin oluşturulma amaçlarından birinin, kültür ve tabiat varlıklarının tahribine sebep olan geleneksel bozulma nedenlerin yanında sosyal ve ekonomik şartların tetiklediği çürüme ve tahribatın gittikçe artması ve bunun kültür ve tabiat varlıklarını yok etmeye başlamış olması görülmektedir. Sözleşmede kültür ve tabiat varlıkları tüm milletlerin ortak mirası olarak kabul edilmektedir. Herhangi birinin zarar görmesinin tüm ulusları ilgilendirdiği bunun dünya mirasında fakirleşmeye yol açacağı belirtilmiştir. Dünya üzerinde bir çok ülkedeki ekonomik, bilimsel ve teknik yetersizlikler göz önünde bulundurularak, bu eksikliklerin giderilmesine yönelik uluslararası işbirliğinin önemi vurgulanmıştır.

Sözleşmenin ilk üç maddesi " Kültürel ve Doğal Mirasın Tanımları" başlığı altında yer almaktadır. Kültürel Mirasın tanımlarının yapıldığı 1. maddeye göre;

- Tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri olan anıtlar,
- Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları,
- Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitler,

"Dünya Kültür Mirası" sayılacaklarıdır. "Dünya Doğal Mirası"nın tanımları ise ikinci maddede yapılmıştır. Buna göre estetik veya bilimsel açıdan istisnaî evrensel

[3] Sözleşmenin tam metni için bkz. 14.02.1983 gün ve 17959 sayılı resmi gazete

değeri olan, bilim veya muhafaza açısından istisnaî evrensel değeri olan jeolojik ve fizyografik oluşumlar ve tükenme tehdidi altındaki hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği kesinlikle belirlenmiş alanlar "Doğal Miras" sayılmaktadır. Sözleşme, tanımlanan bu alanların tespit sorumluluğunu da 3. madde ile tüm taraf ülkelere vermektedir.

Sözleşmenin "Kültürel ve Doğal Mirasın Ulusal ve Uluslararası Korunması" başlığı altında yer alan 4. maddesinde, yukarıda tanımlanan kültürel ve doğal mirasın tespiti, korunması, teşhiri ve gelecek kuşaklara iletilmesi görev ve sorumluluğunun taraf devletlerin kendisinde olduğu belirtilmiştir. 5. madde de ise çalışmamın ana konusu olan "Alan Yönetimi"ne ilişkin taraf devletlerin kendi koşullarına göre yapmaları gerekenler belirtilmiştir. Özellikle maddenin a) bendinde geçen kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilir korunmasının sağlanması için toplum yaşamında bir işlev verilmesi, planlamaya dayalı bir koruma politikasının benimsenmesi gerekliliğinin ifade edilmesi günümüz yönetim planlarının da ana hedefleri arasındadır. Yine b) bendinde geçen;

"Kültürel ve doğal mirasın korunması, muhafazası ve teşhiri için, halen mevcut değilse, topraklarında bir veya daha fazla hizmet kurumunu, işlevlerini ifaya yeterli olacak görevli ve araçlarla kurmak",

a) bendinde geçen *"Bilimsel ve teknik çalışma ve araştırmaları geliştirmek ve Devletin kültürel ve doğal mirasını tehdit eden tehlikelere karşı harekete geçmesine olanak sağlayacak müdahale yöntemlerini mükemmelleştirmek"*,

d) bendinde geçen *"Bu mirasın saptanması, korunması, muhafazası, teşhiri, yenileştirilmesi için gerekli olan uygun yasal, bilimsel, teknik, idarî ve malî önlemleri almak"*

e) bendinde geçen *"Kültürel ve doğal mirasın korunması, muhafazası ve teşhiri konularında eğitim yapan ulusal veya bölgesel merkezlerin kurulmasını veya geliştirilmesini desteklemek ve bu alandaki bilimsel araştırmaları teşvik etmek"*

ifadeleri günümüz yönetim planı hedefleri arasındadır. Aynı başlık altında yer alan 6. ve 7 maddelerde koruma konusundaki uluslararası işbirliğinin önemi vurgulanmış, miras alanlarının saptanması ve korumanın sağlanması için uluslararası işbirliği ve yardım sisteminin kurulacağı ifade edilmiştir.

"Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması İçin Hükümetler arası Komite" başlığı altında yer alan 8, 9 ve 10 maddelerinde "Dünya Mirası Komitesi"

adı altında hükümetler arası bir Komite kurulduğu ifade edilerek, Komite üyelerinin seçilme ve çalışma esasları belirlenmiştir. 11. maddeye göre taraf her ülke kendi topraklarındaki kültür varlıklarının bir envanterini hazırlayıp "Dünya Mirası Komitesi"ne sunacaktır. Komite de bu kültürel ve doğal varlıkları değerlendirerek gerekli görülenleri "Dünya Kültür Mirası Listesi" başlığı altında yayınlayacaktır. Ayrıca Komite bu listede bulunup korunması için acil önlemler alınması gereken miras alanlarını "Tehlike Altındaki Dünya Kültür Mirası Listesi" başlığı altında yayınlayacaktır. Bu listelerin ölçütlerini komite belirleyecektir. Bu listelere alınmayan kültürel ve doğal varlıkların daha az öneme sahip oldukları anlaşılmamalıdır (12. madde). Dünya Kültür Mirası Komitesi taraf devletlerin kültürel ve doğal mirasın tespit çalışmaları ile korunmasını, muhafazasını, teşhirini veya yenilenmesini sağlamaya yönelik uluslararası yardım isteklerini değerlendirir. Bu değerlendirmede koruma gerektiren kültür varlığının dünya kültürel ve doğal mirası içindeki önemini, alınacak koruma önlemlerinin aciliyeti ile bulunduğu Devletlerin kaynaklarının durumunu ve göz önünde bulundurularak bir öncelik sırası oluşturulacaktır. Komite bu programların uygulanması için Kültürel Varlıkların Muhafazası ve Restorasyonu Çalışmaları Uluslararası Merkezi (Roma Merkezi), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ve Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) gibi kuruluşlardan yardım alabilecektir(13.madde).

Sözleşmenin "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Fonu" başlığı altında yer alan 15. maddesi, gelirlerini vakıf şeklinde elde edecek "Dünya Mirası Fonu"nun kurulduğu belirtilmektedir. 17. madde de ise taraf devletlerden aynı şekilde sınırlarında yer alan kültürel ve doğal mirasın korunmasını sağlamayı amaçlayan resmi veya özel vakıflar ile dernekler kurmasını veya teşvik etmeleri istenmektedir. 19-26. maddeler kültürel ve doğal mirasın korunmasına yönelik uluslararası yardımın şartlarını belirlemektedir. Bu maddelere göre kültürel ve doğal mirasın korunması için yardım talebinde bulunacak taraf ülke gerekli belgelerle birlikte talebini Komiteye sunmalıdır. Komite yapacağı değerlendirmelerde felaket ve doğal afetler nedeniyle acil müdahale gereken miras alanlarına öncelik vermektedir.

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin önemli maddelerinden ikisi "Eğitim Programları" başlığı atında yer alan 27. ve 28. maddeleridir. Sözleşmenin bu maddeleri, kültürel ve doğal mirasın ancak yerel toplumun bilinçlendirilmesi ile sağlanacağını belirtmesi yönünden önemlidir. Sözleşmede taraf devletlerden, kendi toplumunu kültürel ve doğal mirasın korunmasına yönelik bağlılık ve saygı hislerini arttırmak amacıyla uygun araçlarla eğitim faaliyetlerinde bulunmaları istenmektedir. Sözleşmenin "Raporlar" başlığı altında yer alan 29. maddede üye devletlerden Komiteye sunulmak üzere yapılan işlemlere ilişkin Genel Kurula raporlar sunmaları, ayrıca istenmektedir.

3.2.1.2. Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü (İCOMOS, 1990)[4]

Kültür varlıklarındaki tahribatın önlenmesinde son dönemlerde gelişen "Alan Yönetim" kavramının belli bir sisteme oturması için Uluslararası Arkeolojik Miras Yönetimi Komitesi (İCAHM) tarafından hazırlanan bu tüzük 1990 yılının Ekim ayında İCOMOS Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Tüzüğün giriş bölümünde arkeolojik mirasın, geçmişteki insan kalıntılarını içermesi ve bu yönde belge sağlaması işlevine değinilerek, bu mirasın gelecek kuşaklara aktarılması için korunmasının ve doğru yönetilmesinin zorunlu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Venedik Tüzüğü'nün korumaya sağladığı katkıdan esinlenilerek bilim adamları, uzmanlar ve taraf ülkeler için Arkeolojik Mirasın Yönetimi'nde karşılaşılan genel sorunların çözüm yolları ile genel ilkeleri belirlemeyi amaçladığı ifade edilmiştir. Arkeolojik mirasın korunmasının disiplinler arası bir çalışmayı gerektirdiği özellikle mimari yapıların 1964 tarihli Anıtların ve Sitlerin Korunmasıyla ilgili Venedik Tüzüğü kapsamında korunmalarının gerektiği, bu yapılar ile diğer buluntuların korunmaları ve yaşatılabilmeleri için yerel halkın ve ilgili sivil toplum kuruluşlarının katılımının gerektiği belirtilmiştir.

Tüzüğün 1. maddesinde Arkeolojik Miras;

[4] Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü'nün tam metni için bkz. Ahunbay, 2005:165-168

"...,temel verileri arkeolojik yöntemlerle elde edilen maddi mirastır. İnsan varlığının her tür izini kapsar ve her tür insan etkinliğini yansıtan yerleri, terk edilmiş yapıları, toprak ve su altındaki sitler de dahil olmak üzere her tür kalıntıyı, bunlarla ilişkili taşınabilir tüm kültürel malzemeyi içerir."

şeklinde tanımlanmıştır. "Bütünleşik Koruma Politikaları" başlıklı 2. maddesi,

Arkeolojik Mirasın;

- Hassas ve yeri doldurulamayan özelliği nedeniyle tahribatın en aza indirilmesi,
- Her ölçekteki planlara yansıtılması,
- Korumaya halkın etkin katılımının sağlanması,

gerekliliğini vurgulamıştır.

"Yasa ve Ekonomi" başlıklı Tüzüğün 3. maddesinde Arkeolojik Mirasın bütün insanlığın ortak mirası olduğuna vurgu yapılarak tek şahsa veya bir ulusa bağlanmasının yanlış olduğu belirtilmektedir. Arkeolojik mirasın korunması ahlaki bir zorunluluk ve toplumsal bir sorumluluk duygusu gerektirir. Bu kapsamda her ülke arkeolojik mirasın yönetimi için gerekli kaynakları sağlamalıdır. Bu yönetim arkeolojik mirasın yerinde korunmasını esas almalıdır. Oluşturulacak yasalarla arkeolojik mirasın tahribi engellenmeli, bakım onarım ve yönetimi sağlanmalıdır. Bayındırlık projelerinin uygulanmasından önce arkeolojik mirasa yönelik araştırmaların yapılması, bu projelerin arkeolojik mirasa en az zarar verecek şekilde değiştirilmesi gerekliliği yasalaştırılmalıdır. "Belgeleme" başlıklı 4. maddede korumada belgelemenin ve buna dayanılarak üretilen bilginin önemine değinilmiştir. "Arkeolojik Miras Yönetimi" araştırma temeline dayanmalıdır. Söz konusu maddede envanter çalışmalarının önemi şu şekilde ifade edilmiştir:

"Envanterler de, bilimsel çalışma ve araştırma için temel veri tabanını oluştururlar. Envanter hazırlanması sürekli ve dinamik bir süreç olarak düşünülmelidir. Yüzeysel bir bilgi dahi koruma önlemleri alınması için bir başlangıç noktası oluşturabileceğinden, envanterler değişik önem ve güvenilirlik düzeylerinde bilgiler içermelidirler."

"Araştırma" başlığı altında yer alan 5. madde ise bir önceki maddenin açıklaması niteliğindedir. Genel olarak Arkeoloji biliminde üretilen bilginin esaslarına değinilmiş daha sonra Arkeolojik kazıların öncelikle;

- kentsel büyüme,

- arazi kullanımı değişimi,
- kaçak kazı,
- doğal bozulma gibi tahribata maruz kalan alanlarda yapılması gerektiği

belirtilmiştir. Kazı çalışmalarına başlamadan önce alanın çok iyi araştırılması, kazılar sırasında ortaya çıkarılan çok önemli anıtların yerlerinden kaldırılması gibi sorunları yaşatmayacaktır. 5. maddenin devamında kazı çalışmalarının kısmi olması, gelecekteki araştırmalar için dokunulmamış kısımların bırakılması, kazı tamamlandıktan sonra da ayrıntılı sonuç raporlarının bilim dünyasına duyurulması istenmektedir. "Bakım ve Koruma" başlıklı 6. maddede Arkeolojik Miras Yönetimi genel hedefinin; eserin yerinde, uzun süreli olarak korunmasını sağlamak olduğu belirtilmiştir. Ortaya çıkarılan buluntunun sürekli bakımı ve konservasyonu yapılmalıdır. Eğer bunlar sağlanamayacaksa arkeolojik mirasın ortaya çıkarılmaması gerekmektedir.

Arkeolojik bilginin toplumla paylaşılması, çağdaş toplumların kökenini ve gelişimini göstermesi açısından önemlidir. Bundan hareketle "Sunuş, Bilgi, Yeniden Yapım" başlıklı 7. maddesinde Arkeolojik bilginin halk ile paylaşılarak, toplumun onun, korunması zorunluluğunun farkına varacağı belirtilmiştir. Ancak bu konuda sunuş çok önemlidir. Bilimsel bilgiler popüler bir dil ile verilmeli ve sürekli güncellenmelidir. Yeniden yapımlar da topluma bilgi aktarmada önemli işlevlere sahiptir. Ancak yeniden yapımda arkeolojik eserlere zarar verilmemeli ve mümkün olduğunca özgünlüğe sadık kalınmalıdır.

Arkeolojik Miras Yönetimi'nde uzman personel sayısının yetersizliğine "Mesleki Nitelikler" başlıklı 8. maddede değinilmiştir. Her ülkenin öncelikli hedefleri arasında ilgili alanlarda nitelikli uzmanların yetiştirilmesine yönelik eğitim faaliyetleri yer almalıdır. Ayrıca arkeoloji eğitiminde korumada yaşanan değişikliklere yer verilmeli korumanın ancak mirasın yerinde korunması ile mümkün olacağı bilincine ulaşılmalıdır. Üniversitelerde Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi'ne ilişkin yüksek lisans programları geliştirilmelidir. "Uluslararası İşbirliği" başlıklı 9. maddede insanlığın ortak mirası olan arkeolojik mirasın yönetiminde standartların oluşturulması için uluslararası işbirliğinin gerekli olduğu

belirtilmiştir. Bu konuda çalışan uzmanların bilgi ve deneyimlerini paylaşacağı ulusal ve uluslararası düzeyde konferanslar, seminerler ve kurslar düzenlenmelidir. Ülkeler arasında uzman değişimi yapılmalı, ICOMOS'un gözetiminde, arkeolojik miras yönetimi konusunda teknik yardım programları geliştirilmelidir.

3.2.1.3. Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi (Değiştirilmiş Şekli) (COE, 1992)[5]

Sözleşme, 6 Mayıs 1969'da Londra'da imzalanan Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi'nin yerine Avrupa Konseyi üye devletlerince 16.01.1992 yılında Valetta'da imzalanmıştır. Ülkemiz de 1999 tarihinde bu sözleşmeye taraf olmuştur.

Sözleşmenin giriş bölümünde üye devletlerin;

- 19 Aralık 1954 tarihinde Paris'te imzalanan Avrupa Kültür Sözleşmesi,
- 3 Ekim 1985'te Grenada'da imzalanan Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi,
- 23 Haziran 1985'te Delphi'de imzalanan Kültür Mallarına karşı işlenen Suçlar Sözleşmesi'ni

göz önünde tuttuğu belirtilmiştir. Bu kapsamda üye devletler arkeolojik mirasın insanlık tarihi'ne yönelik bilgiler barındırması sebebiyle korunmasının gerekli olduğu ifade etmişlerdir. Sözleşmede esas maddelere geçilmeden önce günümüzde arkeolojik mirasın karşı karşıya olduğu tahrip nedenlerine ilişkin;

"*Eski tarihin delillerini sağlayan Avrupa arkeolojik mirasının, büyük planlama girişimleri, doğal tehlikeler, gizli veya bilimsel olmayan kazılar ve yetersiz kamu bilinci yüzünden ciddi bir tehdit altında olduğunu kabul ederek;*"

ifadeleri kullanılmıştır.

Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi'nin giriş kısmının devamında arkeolojik mirasın korunmasına yönelik bilimsel denetim

[5] Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi'nin tam metni için bkz. 08.08.1999 gün ve 23780 sayılı Resmi Gazete

mekanizmasının kurulması ile şehir ve kırsal bölge planlarında ve kültürel gelişme politikalarında yer almasının önemi belirtilmiştir. Giriş bölümünün son kısmında planlama politikalarının gelişmesi nedeniyle 6 Mayıs 1969'da Londra'da imzalanan Arkeolojik Mirasın Korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi'nde bu yöndeki eksikliğin tamamlanmasına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

"Arkeolojik mirasın tanımlanması" başlığı altında yer alan 1. maddede Sözleşmenin amacına ilişkin;

"Avrupa'nın kolektif hafızasının kaynağı ve tarihi ve bilimsel incelemeler için bir araç olarak arkeolojik mirası korumaktır." denilmiş ve Arkeolojik miras; "*...,geçmiş çağlardaki insanlığın bütün kalıntıları ve objeleri ile diğer izleri...,"*

şeklinde tanımlanmıştır. Arkeolojik mirasın korunmaları ve araştırılmaları insanlık ve onun doğal çevre ile ilişkilerini anlamamamıza yardımcı olur. Sözleşmenin 2, 3 ve 4. maddeler "Mirasın Tespiti ve Koruma Önlemleri" başlığı altında yer almaktadır. 2. maddede;

- Arkeolojik miras alanlarının ve anıtların envanterinin çıkarılması,
- Arkeolojik kültür varlıklarının -görülebilir kalıntılar olmasa dahi- daha sonraki nesiller tarafından incelenmesine imkân vermek üzere arkeolojik kapalı alanların yaratılması,
- Arkeolojik miras varlıklarının tesadüfen bulunması hallerinde bunların resmi makamlara zorunlu olarak bildirilmesi ve incelemeye sunulması,

Konularında taraf ülkelerin kendilerine uygun yasal düzenlemeleri sağlamaları istenmiştir. 3. madde taraf ülkelerden Arkeolojik mirası korumayı ve arkeolojik araştırmaların bilimsel önemini teminat altına alması istenmiştir. Kaçak kazı yapılması engellenmeli, metal dedektörlerin ve arama cihazlarının kullanılması ön izne bağlanmalıdır. Korunması ve yönetimi sağlanamayacak arkeolojik mirasın çıkarılması engellenmeli, kazıların ve diğer kültür varlığını tahrip edebilecek uygulamaların sadece kalifiye ve özel olarak yetkili kılınmış kimseler tarafından yapılması sağlanmalıdır. 4. madde arkeolojik mirasın fiziksel korunmasına yönelik ifadeler içermektedir. Üye devletler arkeolojik alanların kamulaştırılmasını, yerinde

korunmasını ve bakımını sağlamayı ilk yerlerinden taşınmış arkeolojik kalıntılar için uygun depolama yerleri oluşturmayı taahhüt etmelidir.

5. maddede daha çok imara açılan alanlarda ortaya çıkabilecek arkeolojik alanlara ilişkin hükümler bulunmaktadır. Bu kalkınma projelerine arkeologların katılımının sağlanarak kalkınma projeleri ile arkeolojik gereksinimlerin bütünleştirilmesi taraf devletlerden istenmektedir. Arkeolojik varlığı olumsuz etkileyecek projeler tadil edilmeli, arkeolojik varlığın yerinde korunması sağlanmalıdır. İmar faaliyetleri dışında da taraf devletler, arkeolojik alanların korunması ve güçlendirilmesi için politikalar hazırlamalı, ziyarete açılan arkeolojik alanlarda ziyaretçi sayısının ve yapısal düzenlemelerin, kalıntılara ve onların bilimsel niteliklerini olumsuz yönde etkilememesini sağlamalıdır. 6. madde Arkeolojik araştırmaların ve bu alanları korumanın finansmanına ilişkin hükümler içermektedir. Taraf ülkeler arkeolojik araştırmalar için, ulusal, bölgesel ve yerel yönetimlere mali destek sağlamalıdır. Ayrıca arkeolojik kurtarma çalışmalarında hazırlık çalışmaları, arazi incelemeleri, bilimsel kayıtların özetlenmesi ve bulguların tam olarak yayınlanması için kaynak sağlamalıdır.

"Bilimsel Bilginin Toplanması ve Dağıtımı" başlıklı 7. ve 8. maddede üye devletlerden arkeolojik alanların envanter ve harita çalışmalarının yapılması istenmektedir. Arkeolojik eserlerin ulusal ve uluslararası hareketi esere zarar vermeyecek şekilde kolaylaştırılmalı, arkeolojik kazılar hakkında bilgilerin paylaşılması teşvik edilmelidir. Korumanın sağlanmasında önemli bir yeri olan toplumun bu konuda bilgilendirilmesinden yola çıkılarak 9. maddede taraf devletler bazı yükümlülükler getirilmiştir. "Kamu Bilincinin Arttırılması" başlıklı bu maddede arkeolojik alanlardaki tahribat nedenleri ile bu varlıkların öneminin anlaşılmasına yönelik toplum bilinçlendirilmelidir. Bunun, toplum üyelerinin arkeolojik varlıklar ile alanları ziyaret etmelerinin teşviki ile sağlanabileceği belirtilmiştir.

"Arkeolojik Miras Elemanlarının Kaçak Dolaşımının Önlenmesi" başlıklı 10. ve 11. maddeler genel olarak kaçak kazılar sonucunda elde edilen arkeolojik varlıkların dolaşımının ve satışının engellenmesine yöneliktir. Taraf devletler, kendilerine bağlı kamu veya özel müzelerin yasa dışı yollarla elde edilmiş arkeolojik varlıkları satın almamalarını, tespit edilen kaçak kazılar ile ilgili bilgi paylaşımını sağlamalıdır. 12. madde, arkeolojik varlıkların korunması ile ilgili konularda

deneyimlerin paylaşılması, uzman değişimi, teknik ve bilimsel yardımlaşmaya yönelik hükümler içermektedir.

Tüm yasal mevzuattın ortak sorunu olan uygulamaya yönelik denetleme mekanizmasına sözleşmenin 13. maddesinde değinilmiştir. Buna göre Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi bu sözleşmenin uygulanmasını izleyecek bir uzmanlar komitesi kuracaktır. Komite yaptığı tespitler konusunda Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine dönemsel raporlar verecektir. "Son Hükümler" başlığı altında Sözleşmenin usulüne yönelik hükümler içeren 14, 15, 16, 17 ve 18. maddeleri yer almaktadır.

3.2.1.4. Uluslararası Kültür Turizmi Tüzüğü: Miras Açısından Önem Taşıyan Yerlerde Turizmin Yönetilmesi (İCOMOS, 1999)[6]

1999 yılında İCOMOS'un 12. Genel Kurulu'nda kabul edilen Tüzük, genel olarak incelendiğinde, turizmin korumaya katkı sağlayacak şekilde düzenlenmesine yönelik hükümler içerdiği görülmektedir. Giriş bölümü, "Tüzüğün Ahlaki Değerleri", "Turizm ve Kültürel Miras Arasındaki Dinamik Etkileşim", "Tüzüğün Amaçları" alt başlıklarından oluşmaktadır. "Tüzüğün Ahlaki Değerleri" başlığı altında değinilen kültürel ve doğal mirasın tanımı, yukarıda verilen tüzük ve sözleşmelerden farklı olarak, turizm penceresinden bakılarak yapılmıştır. Buna göre kültürel ve doğal miras tanımı şu şekilde yapılmıştır:

"Miras, hem doğal hem de kültürel çevreyi kapsayan geniş bir kavramdır. Manzara, tarihi mekanlar,sit ve inşa edilmiş ortamlar ile beraber biyolojik çeşitlilik, birikim, geçmiş ve mevcut kültürel adetler, bilgi ve hayat deneyimlerini içerir. Tarihsel gelişimin uzun süreçlerini belgeleyerek ve ifade ederek modern hayatın ayrılmaz bir parçası olan muhtelif ulusal, bölgesel, yerli ve yerel kimliklerin özünü oluşturur. Gelişme ve değişim için dinamik bir referans noktası ve müspet bir araçtır. Her yöre veya toplunun kendine has mirası ve toplumsal hafızası eşsiz olduğu gibi, hem halihazırda hem de gelecekte kalkınma için önemli bir temeldir."

[6] Uluslararası Kültür Turizmi Tüzüğü'nün tam metni için bkz. Öz ve Güner,2007:574-581

Bu tanımın en önemli kısmı; kültür varlıklarının tüm insanlığın ortak mirası olduğundan yola çıkılarak, miras yönetimi amacının hem ev sahibi topluma hem de ziyaretçilere onun önemini ve korunması gerektiğini iletme gerekliliğini içermesidir.

Çalışmamda hazırlayacağım yönetim planında, korumaya katkı sağlayacak en önemli girdinin turizmle gerçekleştirilmesi amaçlanacaktır. Tüzüğün "Turizm ve Kültürel Miras Arasındaki Dinamik Etkileşim" başlığı altında bu konunun olumlu ve olumsuz yönleri dile getirilmiştir. Buna göre; Turizm kültürel alışverişi sağlayan en önemli araçlardan biridir. Ayrıca başarılı bir şekilde yönetildiğinde sağladığı finansal gelirleri toplumu eğitmek ve mirasın korunması için kullanılabilmektedir. Ancak ziyaretçiler ile yerel halkın beklentileri birbirleriyle her zaman uyuşmayabilir. İyi bir şekilde yönetilmeyen turizm sonucunda; hem kültürel ve doğal mirasın korunmasına baskı oluşturabilir hem de yerel halk ile ziyaretçiler arasındaki ilişki düzenlenmediğinden yerel halkın ekonomik düzeyi, kültürü, ve yaşam tarzı aşağılanabilir. Turizmin önemli işlevlerinden biride yerel toplumlara sağladığı ekonomik gelirlerdir. Bunun sağlanması durumunda yerel halk; gelenek, görenek, kültürel ve doğal miraslarını korumak yönünde motivasyon sağlamış olurlar. Bu şekildeki sürdürülebilir bir turizmin sağlanması; yerel halk temsilcilerinin, çevrecilerin, turizm işletmecilerinin, mülk sahiplerinin, politika belirleyicilerinin, ulusal kalkınma planlarını düzenleyenlerin ve sit yöneticilerinin katılımı ve işbirliği ile sağlanabilir. Uluslararası Kültür Turizmi Tüzüğü'nün amaçları "Tüzüğün Amaçları" başlığı altında şu şekilde ifade edilmiştir:

- *"Mirasın korunması ve yönetilmesi ile ilgilenenlerin, söz konusu mirasın öneminin, ev sahibi toplum ve ziyaretçiler için erişilebilir hale getirmesini kolaylaştırmak ve teşvik etmek.*

- *Turizm endüstrisinin, turizmi ev sahibi topluluğun mirasını ve yaşayan kültürlerini geliştiren ve bunlara saygı duyan bir şekilde yönetmesini kolaylaştırmak ve teşvik etmek.*
- *Bunlar için sürdürülebilen bir gelecek sağlanması ihtiyacı da dahil miras yerlerinin, birikimlerinin ve yaşayan kültürlerin önemine ve ne kadar kolay zedelenebileceklerine istinaden korunma menfaatleri ve turizm endüstrisi arasındaki diyalogu kolaylaştırmak ve teşvik etmek.*
- *Plan ve politika düzenleyenleri, miras yerleri ve kültürel faaliyetlerin korunması ve muhafaza edilmesi kapsamında, bunların*

tanıtımı ve yorumu ile ilgili ayrıntılı, ölçülebilen hedefler ve stratejiler geliştirmeye teşvik etmek."

Tüzükte "Kültürel Turizm Tüzüğü 6 ana ilkeye dayandırılmıştır. Tüzüğün 1. ilkesinde; Turizmin, kültürel alışverişin önde gelen araçları arasında olduğu belirtilerek doğal ve kültürel mirasın korunmasını, hem yerel halkın, hem de ziyaretçilerin anlamalarına ve yaşayabilmeleri amacına uygun olarak yönetilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu ilkenin alt başlıklarında Doğal ve Kültürel Mirasın korunmasına yönelik hazırlanacak programlardan, -koruma bilincinin toplumun geniş kitlelerine ulaşması için- uygun fiyatlarla yararlanılması gerektiği belirtilmiştir. Bu program ve etkinlikler toplumun farklı kesimlerinin-yerel halk ve ziyaretçiler-koruma konusunda bilinçlenmesine yönelik yorumlama programları, canlandırıcı ve çağdaş eğitim, medya, teknoloji usulleri, tarihi, çevresel ve kültürel bilgilerin şahsi açıklama teknikleriyle yapılmalıdır. 2. ilkede Miras ve Turizm arasındaki ilişkinin dinamik olduğu ve birbiriyle çelişebileceğinden yola çıkılarak günümüz ve gelecek nesilleri için iyi bir şekilde yönetilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Soyut ve somut kültür varlıkları ile çevresel konumunun uzun vadeli olarak korunması için sosyal, iktisadi, politik, yasal, kültürel ve turistik gelişim politikalarının tasarlanması yönetimin temel unsurlarından olmalıdır. Turizm projeleri de ziyaretçilerin ihtiyaçlarını, yerel halkın kültürüne ve hayat tarzına zarar vermeyecek şekilde karşılayabilecek şekilde oluşturulmalıdır. Ayrıca Turizm geliştirme ve alt yapı projelerinde miras alanının estetiğine sosyal ve kültürel boyutuna, biyolojik çeşitliliğine, dikkat edilmeli yapılaşmalarda yerel malzemenin kullanılmasına dikkat edilmelidir. 3. ilkede Doğal ve Kültürel Miras alanları için hazırlanacak koruma ve turizm planlamalarının, ziyaretçi deneyimlerini tatmin edici ve zevkli olmasını sağlaması gerektiği belirtilmiştir. Ziyaretçiler için sınırlayıcı programlar olmamalı, miras alanlarının önemli özellikleri ve onların korunması gerekliliği hakkında bilgileri zevkli bir şekilde almalıdırlar. Bu zevki ve rahatlığı sağlamak için miras alanlarını ve ekolojik çevreyi tahrip etmeyecek konaklama ve dinlenme tesisleri yapılmalıdır. 4. ilkede planlamada en önemli işleve sahip yerel toplumun katılımının sağlanmasına yönelik ifadeler yer almaktadır. Yerel toplumun kendi toprakları üzerindeki hak veya sorumluluğa saygı duyulmalıdır. Bu kişiler, turizm planlarında yer alacak politikaların ve stratejilerin belirlenmesinde katkıda bulunmalıdır. Bu

miras alanlarının önemi evrensel boyutta dahi olsa yönetim planlarında yerel toplumun kültürel adetlerine, inançlarına, saygı gösterilmelidir. Tüzüğün 5. ilkesinde yine 4. ilke gibi koruma ve turizm faaliyetlerinin yerel toplumun yararına olması gerektiği ifade edilmiştir. Koruma ve turizm yönetimi sağlayacağı ekonomik girdileri yerel toplumun kadın ve erkek üyeleri arasında adil bir şekilde paylaşımını öngören mekanizmalar oluşturmalıdır. Bunlardan biri olan rehberlik hizmetleri için yerel halkın eğitilmesi ve istihdam edilmesi sağlanmalıdır. Bu şekilde bir uygulama hem yerel halkın ekonomik kalkınmasını sağlayacak hem de miras alanlarının yerel halk tarafından sahiplenerek koruma bilincinin artması mümkün olacaktır. Turizmden sağlanan gelirin önemli bir kısmı miras alanlarının korunmasına yönelik kullanılmalı ve bu uygulamadan ziyaretçiler bilgilendirilmelidir. 6. ilkede turizm tanıtım programlarının, doğal ve kültürel mirası koruması ve geliştirmesi gerektiği belirtilmiştir. Bilgilendirmeler mirasın özgünlüğüne ilişkin ifadeler içermeli, miras alanı ziyaretçide oluşacak izlenimi genişletecek şekilde tanıtılmalıdır. Turizm tanıtım programı ile daha çok ziyaretçi çeken tanınmış miras alanları üzerindeki baskının hafifletilmesi için bölgedeki diğer miras alanlarının tanıtılmasına ağırlık verilmeli, yerel topluma ekonomik girdi sağlayacak el işlerinin tanıtımı yapılmalıdır.

3.2.1.5. Kültür Miras Alanlarının Bilgilendirme ve Sunumu ile İlgili Tüzük (İCOMOS, 2008)[7]

2008 yılında İCOMOS'un 16. Genel Kurulu'nda kabul edilen Tüzük, kültür miras alanlarındaki bilgilendirme ve bu alanların sunumunu düzenlemektedir. Tüzük genel olarak dört bölümden oluşmaktadır. Bunlar giriş, tanımlar, hedefler ve politikaların belirlendiği bölümlerdir. Tanımlar bölümünde genel olarak Bilgilendirme, Sunum Bilgilendirme Altyapısı, Alan Rehberi, Kültürel Miras Alanı kavramlarının tanımı yapılmıştır. Hedef bölümünde tüzüğün bir sonraki bölümünde belirlenen politikalar dışında yedi hedef belirlenmiştir. Bunlar hedefler şu şekildedir:

[7] Tüzüğün tam metni için bkz. www.international.icomos.org

- Kültür mirası alanlarının anlaşılmasının ve takdirinin kolaylaştırılması ve korunmaları konusunda halk bilincinin oluşturularak halk katılımının teşvik edilmesi
- Kültür mirası alanlarının değerinin, kabul görmüş bilimsel ve akademik yöntemler ve yaşayan gelenekler aracılığı ile toplumun geniş kesimine anlatılması
- Kültür mirası alanlarının somut ve somut olmayan değerlerinin, doğal ve kültürel ortamları içinde muhafaza edilmesi
- Kültür mirası alanlarının özgünlüğüne saygı duymak ve bu alanları olumsuz yönde etkileyecek bilgilendirme araçlarından, ziyaretçi baskısından ve yanlış bilgilendirmelerden korumak
- Bilgilendirme içeriğinin sürekli gözden geçirilmesi, halkın devam etmekte olan konservasyon çalışmalarına katılımının teşvik ederek; Kültür mirası alanlarının sürdürülebilir korunmasına katkıda bulunulması
- Kültürel miras alanının bilgilendirmeçalışmalarına ilgili grupların ve paydaşların katılımının teşvik edilmesi
- Mirasın bilgilendirmesi ve sunumu için, teknoloji, araştırma ve eğitimi de kapsayan teknik ve profesyonel yönergeler geliştirmek, yönergelerin sosyal çevreye uygun ve sürdürülebilir olması.

Tüzüğün son bölümünde, sunum ve bilgilendirmenin, kültür mirasının korunması ve yönetimi sürecinin bir parçası olduğu belirtilerek bu kavramların dayandırıldığı 7 temel ilke saptandığı belirtilmiştir. “Erişim ve Anlama” başlıklı birinci ilkeye göre miras alanındaki bilgilendirme ve sunum toplumun alana fiziksel ve zihinsel erişimini kolaylaştırmalıdır. Tüzüğün “Bilgi Kaynakları” başlıklı ikinci ilkesinde bilgi kaynaklarının geleneksel metodların yanı sıra bilimsel metodlara dayalı olması gerektiği açıklanmıştır. Üçüncü, dördüncü ve beşinci ilkelerde bilgilendirme ve sunumun Nara Özgünlük Belgesi ile alanın çevresindeki sosyal, kültürel ve doğal ortamına uygun olması gerektiğini belirtmiştir. “Çok Yönlü Katılım” başlıklı altıncı ilke miras alanlarının sunumunun ve bilgilendirmesinin, konunun uzmanları ile birlikte mülkiyet sahiplerinin, ilgili toplulukların ve diğer

paydaşlarının işbirliği sonucunda hazırlanması gerektiği, yedinci madde de ise alanın bilgilendirmesinde sürekli yenilenen araştırma, eğitim ve değerlendirme çalışmalarının temel bileşenler olduğu ifade edilmiştir.

3.2.2. Ulusal Mevzuatta Kültür Mirası Yönetimi

Kültür varlıklarının çevresiyle birlikte sürdürülebilir bir şekilde korunmasını esas alan "Kültür Mirası Yönetimi" Ülkemiz mevzuatında oldukça yeni bir kavramdır. Kültür Mirası Yönetimi yasal mevzuattan bağımsız olarak yapılan bireysel çalışmalar dışında, ilk olarak UNESCO Dünya Miras Listesi'ne aday olarak gösterilen, Efes arkeolojik yerleşmesinin yönetim planı olmadığından başvurusunun tamamlanamamasıyla karşımıza çıkmıştır. Aynı sorunla, Mardin'nin Dünya Miras Listesi'ne yapılan adaylık başvuru sürecinde ve İstanbul'un tarihi alanlarının Dünya Miras Listesinden çıkarılabileceğinin gündeme gelmesiyle tekrar karşılaşılmıştır (Ahunbay,2005:35). Yaşanan bu gelişmelerden sonra "Kültür Mirası Yönetimi" 2004 ve 2005 yıllarında yapılan yasal düzenlemelerle Ülkemiz mevzuatımıza girmiştir. Çalışmamın bu bölümünde alan yönetimi ile direkt olarak ilgili 2863 sayılı yasanın ek 2. maddesi[8] ve bu maddeye dayanarak hazırlanmış "Alan Yönetimi İle Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri İle Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmeliği" ile birlikte yönetim planlarının hazırlanış aşamasında yol gösterici ve sınırlayıcı nitelikte olan diğer yasal düzenlemelere yer verilmiştir.

3.2.2.1. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kanunu

2863 sayılı yasa 21.07.1983 tarihinde kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında çağdaş gereksinimleri karşılamayan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nun yerine kabul edilmiştir (Dinçer, Akın, 1994: 127-131). 2863 sayılı yasanın korumaya getirdiği en önemli gelişme sit alanlarında planlamanın zorunlu hale getirilmesidir. Bütüncül korumanın sağlanmasında çok önemli işlevi olan

[8] 2863 sayılı Kütür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun ek 2 . maddesi 2004 yılında kabul edilen 5226 sayılı yasa ile eklenmiştir.

planlamaya ilişkin esasların belirlendiği yasanın 17. maddesine göre; bir bölgenin koruma bölge kurullarınca sit alanı olarak ilan edilmesi her ölçekteki plan uygulamasını durdurur. Bu alanlara ilişkin yasanın öngördüğü şekilde koruma amaçlı imar planları yetkili idarelerce en geç 2 yıl içerisinde hazırlanmalıdır. Bu süre içinde gerçekleştirilecek sit alanındaki uygulamalara ilişkin koruma bölge kurullarınca geçiş dönemi yapılanma koşulları belirlenir. 2 yıl içerisinde yetkili idarelerce koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmaması durumunda, tüm geçiş dönemi yapılanma koşulları plan hazırlanıncaya durdurulmaktadır. Koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmasına ilişkin yasal düzenlemeler çalışmamın 3.2.2.3. başlığı altında detaylı olarak verilmiştir.

14.07.2004 tarih ve 5226 sayılı yasa ile hem koruma amaçlı imar planlarının uygulamadaki sorunları, hem de yukarıda 3.2.2 başlığı altında belirtilen, Ülkemizce UNESCO Dünya Miras Listesi'ne aday gösterilen bazı miras alanlarının dosyalarında yaşanan sıkıntılardan dolayı 2863 sayılı yasada bazı değişiklikler yapılmıştır. Koruma amaçlı imar planlarının uygulaması sırasında; sivil toplum örgütleri, akademisyenler, koruma uzmanları ve yerel halkın birlikte çalışabileceği ortamların oluşturulamaması, uygulamada diğer imar planlarında yaşanan sorunları beraberinde getirmiştir. 2863 sayılı yasaya 5226 sayılı yasa ile eklenen ek 2 maddesi, bu eksikliği gidermek ve 1970'li yıllardan beri batı ülkelerinde uygulamaya çalışılan Alan Yönetimi'ne ilişkin esasları belirlemek amacıyla oluşturulmuştur.

"Alan Yönetimi, müze yönetimi ve anıt eser kurulu" başlıklı 2863 sayılı yasanın ek 2 maddesi 3 bentten oluşmuş, bunlardan a) bendinde "Alan Yönetimi"ne ilişkin esaslar belirlenmiştir. Ek 2 maddesi a bendi incelendiğinde konuya oldukça yüzeysel olarak değinildiği, bu eksikliğin 3.2.2.2. başlığı altında incelediğim yönetmelikle giderilmeye çalışıldığı görülmektedir. Buna göre; Yönetim alanları ile bunların bağlantı noktalarının korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi için yetkili idarelerce yönetim planı taslağı hazırlanır veya hazırlattırılmaktadır. Yetkili idareler Belediye sınırları içerisinde ilgili belediye, Büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde Büyükşehir belediyesinin eşgüdümünde ilgili belediyeler, diğer bölgeler için ise Kültür ve Turizm Bakanlığı'dır. Yetkili idarelerce hazırlanan yönetim planı taslağı, alandaki mülkiyet sahipleri, meslek odaları, sivil toplum örgütleri ve üniversitelerin ilgili bölüm temsilcilerinden oluşturulmuş danışma kurulunca karara

bağlanır. Danışma kurulu ayrıca uygulamaya yönelik de önerilerde bulunabilmektedir.

Yönetilen alanda kurumlar arası koordinasyon ve eşgüdümün sağlanması amacıyla yetkili idareler sorumluluklarında alanlar için bir alan başkanı belirlerler. 2863 sayılı yasanın Ek 2 maddesine göre Danışma Kurulu'nca karara bağlanan yönetim planı taslağının onaylanma sorumluluk ve yetkisi Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'ndadır. Bu kurul hizmetine ihtiyaç duyulan idarelerin birer temsilci, danışma kurulunca seçilen iki üye ve alan başkanından oluşmaktadır. Alan başkanı aynı zamanda kurulunda başkanıdır. Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu yukarıda belirtildiği gibi denetleme kurulunca karara bağlanan yönetim planını inceleyerek mutabakata varmak koşuluyla altı ay içerisinde yönetim planını onaylar. Kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, gerçek ve tüzel kişiler Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'nca onaylanan yönetim planına uymak, plan kapsamında uygulamalara öncelik vermek zorundadırlar. Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu aynı zamanda yönetim planının uygulama aşamasını da demetlemekle yetkilidir. Bu amaçla kurul bünyesinde ilgili uzman personelden oluşan denetleme birimi kurulmaktadır. (KVMGM, 2004: 48-49).

3.2.2.2. Alan Yönetimi İle Anıt Eser Kurulunun Kuruluş Ve Görevleri İle Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik[9]

Yönetmelik, yönetim alanlarının belirlenmesi, bu alanların yönetimi, anıt eser kurulunun oluşumu ve görevlerine ilişkin esasları belirlemek amacıyla 27.11.2005 gün ve 26006 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Ülkemizde alan yönetimi ve yönetim planlarının hazırlanmasına ilişkin esasları ayrıntılı olarak belirleyen ilk ve şuan için tek yasal düzenleme olması nedeniyle oldukça önemlidir.[10] Ayrıca yönetmeliğin önemli olmasının bir başka nedeni de

[9] Yönetmeliğin tam metni için bkz. 27.11.2005 gün ve 26006 sayılı resmi gazete

[10] Ülkemizde kültür mirası yönetimi oldukça yeni bir kavram olduğundan ve henüz tam olarak yukarıda belirtilen yönetmeliğin uygulandığı bir yönetim alanı olmadığından bu yasal düzenleme ile uygulamada ne tür sorunlarla karşılaşılacağı, ülke şartlarına uygun olup olmadığı bilinmemektedir.

Ülkemizde oldukça sınırlı olarak çalışılan "Kültür Mirası Yönetimi" çalışmalarına katkı sağlaması ve bu yönde zorlayıcı hükümler içermesidir. Ülkemizde "Kültür Mirası Yönetimi"ne ilişkin uygulama örneklerinin azlığı nedeniyle bu yönetmelikte geçen hükümlerin uygulamada karşılaşılacak sorunlara çözüm sağlayıp sağlayamayacağı bilinmemektedir. Uygulama örneklerinin artması ve yaşanılan sorunların giderilmesine yönelik bilgilerin paylaşıldığı ortamların oluşturulması, "Kültür Mirası Yönetimi"ne ilişkin yasal düzenlemelerin geliştirilmesini sağlanacaktır.

Yönetmeliğin Birinci Bölümü'nde amaç, kapsam, dayanak ve tanımlara ilişkin hükümlerin bulunduğu ilk dört madde yer almaktadır. Yönetmelik, genel olarak yönetilen alanın sürdürülebilir korunmasını sağlamaya yönelik yönetim planlarının hazırlanma, onaylanma, uygulanma ve denetlenme mekanizmalarını, yetkili ve sorumlu kuruluşları belirlemeyi amaçlamaktadır. Buna göre yönetmeliğin amacı 1. maddede şöyle ifade edilmektedir:

"...,ören yerleri, sit alanları ve etkileşim sahaları ile bağlantı noktalarının kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin koordinasyonunda sürdürülebilir bir yönetim planı çerçevesinde korunması ve değerlendirilmesini sağlamak, yönetim alanlarının belirlenmesi, geliştirilmesi, yönetim planlarının hazırlanması, onaylanması, uygulanması ve denetlenmesi ile alan yönetimini gerçekleştirmek üzere görev alacak danışma kurulu, alan başkanı, eşgüdüm ve denetleme kurulu, denetim birimi ve anıt eser kurulunun görev, yetki ve sorumluluklarının belirlenmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir."

Tanımlar başlıklı 4. maddede yönetmelikte bazı kamu kurumları ile koruma ve alan yönetimi kapsamındaki kavramların tanımları verilmiştir. Yönetmelikte geçen ve anlam kargaşalığına sebep olmaması için verilen kavramlardan bazılarının tanımları şöyledir:

- Etkileşim sahası:*" Sit bölgeleri ile bütünlük gösteren, yoğunluk ve yerleşme düzeninin sit bölgeleri ile uyum içinde oluşması ve gelişmesi öngörülen, sit alanını bütünleyen, etkileyen ya da ondan*

Ülkemizde 2009 verilerine göre 300'ü aşkın kazısı yapılan arkeolojik alan olmasına rağmen halen yönetim planı hazırlanmış yerleşme sayısı bir elin parmaklarını geçmemektedir. Alan yönetimine ilişkin esasları belirleyen bu yasal düzenleme ülkemizdeki kültür mirası yönetimi çalışmalarına katkı sağlaması yönünden oldukça önemlidir. Ancak bu yasal düzenlemelerin geliştirilmesi ancak uygulamada yaşanılan sıkıntıların çözümüne yönelik geri bildirimlerle olacaktır.

etkilenen ve sit alanı ile koruma amaçlı imar planına konu olmayan alanlar arasında geçiş sağlayan alanları,"

- Anıt eser: *"Kullanım durumu, konumu, fonksiyonu, ziyaretçi yoğunluğu ile tarihi ve sanatsal özellikleri de dikkate alınarak Bakanlıkça belirlenen taşınmaz kültür varlıklarını,"*
- Danışma Kurulu: "*Alan yönetimine ilişkin yönetim plan taslağının karara bağlanması ve uygulanması konusunda önerilerde bulunmak amacıyla oluşturulan kurulu,"*
- Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu: "*Yönetim planını onaylamak ve uygulanmasını denetlemekle yetkili ve görevli kurulu,"*
- Denetleme birimi: "*Gerek görülmesi halinde eşgüdüm ve denetleme kurulunun denetim görevini yürütmek üzere kurulacak birimi,"*
- Yönetim alanı: "*Sit alanları, ören yerleri ve etkileşim sahalarının doğal bütünlüğü içerisinde etkin bir şekilde korunması, yaşatılması, değerlendirilmesi, belli bir vizyon ve tema etrafında geliştirilmesi, toplumun kültürel ve eğitsel ihtiyaçlarıyla buluşturulması amacıyla, plânlama ve koruma konusunda yetkili merkezî ve yerel idareler ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamak için oluşturulan ve sınırları ilgili idarelerin görüşleri alınarak Bakanlıkça belirlenen yerler"*dir.

Yönetmeliğin İkinci Bölümü'nde alan yönetimine ilişkin esaslar belirlenmiştir. Bu kapsamda 5. maddede alan yönetimi hedeflerinin nelerden oluşması gerektiği ifade edilmiştir. Alan yönetiminde mevcut durum analizlerinin doğru ve detaylı olarak yapılması oluşturulacak müdahale kararlarının da o denli doğru olmasını sağlayacaktır. Bu nedenle yönetilen alanın etkileşim sahalarıyla birlikte tarihi, sosyal, kültürel, coğrafi, doğal ve sanatsal yönlerinin her bakımdan tespit çalışmalarının yapılması alan yönetiminin hedefleri arasında olmalıdır. Ayrıca erişim sürdürülebilir koruma ve ekonomik kalkınma ile yerel toplumun ihtiyaçları arasında uygun bir denge oluşturmaya, genel stratejiler, yöntemler ve araçlar geliştirilerek alanın değerini arttırmak ve uluslararası bir seviyeye çıkarmak için mali kaynakların oluşturulmasına yönelik hedefler belirlenmelidir. Bunun için uluslararası etkinliklerin düzenlenerek kültür turizminin geliştirilmesi, belirli bir bölge içinde birbirleriyle ilişkilendirilerek sektör oluşturma potansiyeli bulunan sit alanlarında bölgesel kültür sistemlerinin gelişimi için uygulama planlarının yaratılması sağlanmalıdır. Ayrıca yönetimin hedefleri arasında kamu kurum ve kuruluşları, mülkiyet sahipleri, yerel halk ve sivil toplum örgütleri ile işbirliğinin sağlanmasına,

sit alanları ve etkileşim sahalarındaki çevre düzenlemelerine, teşhir ve tanzim ile kültür varlıklarının restitüsyon ve restorasyon uygulamalarına yönelik ifadeler yer almalıdır. "Yönetim Alanlarının Belirlenmesi" başlığı altında yer alan 6. maddede yönetim alanlarını belirleyen yetkili idarelerin uyması gereken hususlar ifade edilmiştir.[11] Yönetim alanı olarak belirlenecek sit alanı, ören yeri ve etkileşim sahalarında öncelikle etütlerin yapılması gereklidir. Yetkili idare bu etütler sonucunda ilgili mevzuata uygun olarak, ilgili kurum ve kuruluşlar, meslek odaları, üniversiteler, sivil toplum örgütlerinin ve alanda mülkiyet hakkı bulunanların da görüşlerini alarak öneri yönetim alanı sınırlarını belirlemektedir[12]. Yönetim planında hizmetine ihtiyaç duyulan kamu kurum ve kuruluşlarına bu sınır iletilerek görüşlerinin 30 gün içinde bildirilmesi istenecektir. İlgili kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve yerel halk ile yapılacak toplantılardan sonra yetkili idarece belirlenen nihai sınırlar ilgili kurum ve kuruluşlara iletilir. "Yönetim Planı" başlığı altındaki 7. maddede; yönetim planı taslağının bu yönetmelik maddelerine bağlı kalınarak alan başkanının eşgüdümünde alanın niteliğine göre oluşturulacak bir uzman ekipçe hazırlanacağı belirtilmiştir. Planların oluşum sürecine yerel halkın, ilgili sivil toplum örgütlerinin, meslek odalarının, üniversitelerin, gerekli görülecek özel sektör temsilcilerinin ve alanda mülkiyet hakkı bulunanların katılımının sağlanması ve yönetim planına veri oluşturacak konuların belirlenmesi için yetkili idarece asgari iki toplantı düzenlenmelidir. "Yetki ve Yöntem" başlığı altındaki 8. maddede yönetilen alanın özelliklerine göre yönetim planını hazırlamakla yetkili ve sorumlu kamu kurumları belirtilmiştir. Bu kapsamda yönetim planı taslağı;

- Kentsel sitlerde, eğer belediye sınırları içerisinde ise ilgili belediyesince değil ise Kültür ve Turizm Bakanlığınca,
- Arkeolojik, doğal ve tarihi sit alanlarında Kültür ve Turizm Bakanlığınca,

[11] Bkz. Yönetmeliğin 8. maddesi

[12] Yönetmelik gereği Ülkemizde yönetim alanı belirlemekle yetkili kamu kuruluşları belediyeler ile kültür ve turizm bakanlığıdır. Bu kamu kurumlarının iş yükü ve personel durumu ile ülkemizde yönetim planına ihtiyaç duyulan sit alanları ve ören yerleri karşılaştırıldığında bu maddenin işlevsel olmadığı görülmektedir. Çözüm olarak özellikle kazısı devam eden sit alanları ve yerleşmelerin yönetim alanlarının belirlenmesi ve planlarının hazırlanmasında ilgili akademik ekibe görev ve sorumluluklar verilmesinin tartışılması uygun olacaktır.

- Kentsel sit alanı ile diğer sit alanlarının birlikte bulunması halinde ilgili belediyesince,
- Birden fazla belediye sınırları içerisinde kalan kentsel sitlerde bu belediyelerin koordinasyonu varsa Büyükşehir Belediyesi ile Büyükşehir sınırları dışında ise ilgili belediyelerin koordinasyonu ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca,

hazırlanır veya hazırlattırılır. Yönetim planının hazırlanmasına ilişkin esaslar 9. maddede belirlenmiştir. Buna göre yönetim planının içeriğinde öncelikle alanın önemi, korunması, yönetimi, işlevi ve koruma sorunlarının mevcut durum tespitleri ve analizleri yer almalıdır. Ayrıca yönetim planında olmazsa olmaz idari ve yapısal politikalar belirlenmelidir. Bunlar; işletme, yönetim, idari ve finansal konular ile alanın korunması kullanımı, ziyaretçi yönetimi, alanın ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını sağlayacak politikaları kapsamaktadır. Yönetim planı uygulanmasının takip edilerek değerlendirilmesi yönetim hedeflerinin geliştirilmesi yönünde yapılacak revizyonlar için önemlidir. Yönetim planı uygulanmasını izleyerek değerlendirecek personelin eğitimine ilişkin programların hazırlanması da yönetim planında yer almalıdır. Alan yönetimi fikrinin gelişim nedenlerinden birinin korumanın sağlanmasında yaşanılan en önemli sorunlardan biri olan yetki karmaşasını önlemek olduğu 3.1.2. "Kültür Mirası Yönetimi Fikrinin Gelişimi" başlığı altında belirtilmiş idi. Yönetmeliğin 9. maddesinde de bu konuya değinilmiştir. Yönetim planında, alan yönetiminde yer alacak kurum ve kişilerin görev tanımlarına, uygulamaya ilişkin çalışma takvimine ve finans kaynaklarına yer verilmelidir. Buna ilişkin hazırlanacak tablo örneği de 9. maddede yer almaktadır (Tablo 1). 10. maddede yönetim planını hazırlayacak ekibin uzman bir danışman sorumluluğunda alanın niteliğine uygun uzmanlardan oluşacağı belirtilmiştir. Bu ekipteki uzmanların;

- Kentsel ve tarihi sit alanlarında üniversitelerin mimarlık, şehir ve bölge planlama, sanat tarihi, kamu yönetimi, işletme ve ekonomi bölümü,

- Arkeolojik sit alanlarında üniversitelerin mimarlık, şehir ve bölge planlama, sanat tarihi, arkeoloji, kamu yönetimi, işletme ve ekonomi bölümü,
- Doğal sit alanlarında üniversitelerin şehir ve bölge planlama, kamu yönetimi, işletme, çevre mühendisliği ile alanın doğal karakterine bağlı olarak orman mühendisliği, jeoloji/jeomorfoloji/jeoloji mühendisliği, ziraat mühendisliği, peyzaj mimarlığı, hidroloji, biyoloji, zooloji gibi bölümü,

mezunu olmaları gerekmektedir. Ayrıca alanın niteliğine göre bu ekibe sosyolog, antropolog, tarihçi, ekonomist, turizm işletmeciliği, reklamcı, halkla ilişkiler ve iletişimci dahil edilebilir.

"Yönetim Planının Değerlendirilmesi" başlığı altındaki 11. maddede, yetkili idarece hazırlanan yönetim planının Danışma Kurulu'nca değerlendirileceği belirtilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda Danışma Kurulu'nun alacağı kararlar doğrultusunda yetkili idarece yönetim planına son şekli verilecek ve yönetim planı tasarısı oluşturulacaktır. Bu yönetim planı tasarısının onaylanmak üzere yetkili idarece Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'na sunması gerektiği 12. maddede belirtilmiştir. Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu gerekli görürse istediği düzeltmeleri plan hazırlama ekibine yaptırabilir. Planın onayı en az kurul üyelerinin dörtte üçünün kabul oyu ile mümkündür. Yönetim planının hazırlanması kadar plan hükümlerinin uygulanması ve denetlenmesi de önemlidir. Özellikle sit alanlarına yönelik hazırlanan koruma amaçlı imar planlarına ilişkin yaşanılan tecrübelerden, plan kararlarının ne denli koruma yönünde dahi olsa uygulama denetlenmediğinde korumanın sağlanmasında bir önemi olmadığı bilinmektedir. Yönetmeliğin 13. maddesi yönetim planı kararlarının uygulanması ve denetimine ilişkin hükümlere ayrılmıştır. Yönetim planında tanımlanan uygulamaların gerçekleştirilmesi için alan başkanı, uygulamadan sorumlu kurum ve kuruluşlar ile yetkili idare koordineli olarak çalışır. Kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler ile gerçek ve tüzel kişiler, onaylı yönetim planına uymak zorundadırlar. Yetkili idareler de plan kararlarını uygulamaya öncelik vermeli, bunun için bütçelerinde gerekli ödenekleri ayırmalıdırlar. Uygulamaları denetlemekle yükümlü Denetim Birimi alana yönelik yıllık performans değerlendirmeleri yapmalı, bu değerlendirmeler sonucunda bir

sonraki yılın çalışma programı ile bütçe taslağı hazırlanarak onaylanmak üzere Eşgüdüm ve Denetleme Kuruluna iletilmelidir. Bunun dışında Denetim Birimi'nce beş yılda bir yönetim planının vizyon, amaçlar ve politikaları gözden geçirilerek Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'nun değerlendirmesine sunulmalıdır. Uygulamalar sırasında kültür ve tabiat varlıklarına yapılacak her müdahale için öncelikle ilgili koruma bölge kurulundan izin alınmalıdır.

KONULAR	Gereken Faaliyet	Sorumlu Kuruluş	Finans Kaynakları	Hedef Tarihi
Konu 1 Konu 2 Konu 3				

Tablo 1: Yönetmeliğin 9. maddesinde yer alan "Eylem Planı Tablo Örneği"

Yönetmeliğin Üçüncü Bölümü'nde alan yönetimi ile ilgili birimlerin kuruluş ve görevlerine yönelik esaslar belirlenmiştir. 14. maddede alan başkanının özellikleri ve görevlerine ilişkin ifadeler yer almaktadır. Buna göre alan başkanı kentsel sit alanlarında ilgili belediye diğer sit alanlarında ise Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca yönetilen alan ve kültür mirası yönetimindeki yeni yaklaşımlar hakkında bilgi sahibi, alan ile ilgili çalışmalarda bulunmuş, yönetim politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında deneyim sahibi üniversitelerin mimarlık, şehir ve bölge planlama, arkeoloji, sanat tarihi, kamu yönetimi, işletme ve ekonomi bölümü mezunlarından seçilir. alan yönetimi biriminin yer ve uzman personel ihtiyacı yetkili idarece karşılanır. 14. maddede alan başkanının görevleri şu şekilde tanımlanmıştır:

- *"Yönetim planının yıllık hedeflerinin gerçekleşmesi için yetkili idare ile birlikte çalışma programlarını belirlemek, kaynak araştırması yapmak,*
- *Yıllık bütçe tekliflerini hazırlamak,*
- *Alanın sunum, tanıtım, eğitim, bakım, onarım, güvenlik ve ziyaretçilerin ihtiyaçlarına yönelik hizmet ve ekipman alımı için her türlü sözleşme, şartname taslaklarını yetkili idare ile birlikte hazırlamak,*

- *Alanın doğal ve kültürel kaynaklarının yönetimi için ilgili kurum ve kişilerle işbirliğini sağlamak,*
- *Denetim birimince yıllık denetim raporlarının hazırlanması ve bu raporların eşgüdüm ve denetleme kuruluna sunulması için eşgüdümü sağlamak."*

Danışma Kurulu'nun kuruluş ve görevleri hakkındaki hükümler 15. maddede belirtilmektedir. Bu kurulun üyeleri, alanda mülkiyet hakkı bulunanlar, meslek odaları, sivil toplum örgütleri, ve üniversitelerin ilgili bölüm temsilcilerinden oluşmaktadır. Danışma Kurulu'na ayrıca alan başkanı ve yetkili idarece tespit edilecek en az beş üye daha katılır. Danışma Kurulu üyeleri aralarından birini başkan olarak seçerler. Yönetim planı taslağını inceleyerek taslağın karara bağlanması ve uygulanması konusunda önerilerde bulunmak üzere yılda bir kez toplanan kurul gerekli görüldüğünde Eşgüdüm ve Denetleme Kurulunca olağanüstü toplantıya çağrılabilir. "Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu ve Görevleri" başlığı altındaki 16. maddeye göre Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu alan başkanı, danışma kurulunca seçilen iki üye yönetim planı kapsamında hizmetine ihtiyaç duyulan idarelerin temsilcilerinden oluşur. Üye sayısı en az beş kişi olmalıdır. Alan başkanı aynı zamanda Kurulun da başkanıdır. Gündemi denetleme birimi ve yetkili idarece belirlenen kurul toplantısı yetkili idarenin çağrısı ile yılda iki kez yapılır. Kurulun asıl görevi yönetim planı taslağını incelemek ve altı ay içinde onaylamak ayrıca onaylı planın uygulanmasını denetlemektir. 17. maddede Denetim Biriminin oluşumu ve görevleri hakkında hükümler yer almaktadır. Buna göre zorunlu olmamakla birlikte Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'nun denetim görevini yerine getirmek, alana yönelik yapılan çalışmaların yıllık performans değerlendirmelerini yapmak ve bir sonraki yılın çalışma programını hazırlamak amacıyla Denetim Birimi kurulabilir. Üyeleri yetkili idarece, yönetim planlarının hazırlanması ve uygulanması sürecinde görev alan denetim elemanları ve üniversitelerin mimarlık, şehir ve bölge planlama, sanat tarihi, arkeoloji, kamu yönetimi, ekonomi ve işletme bölümlerinden mezun uzman personel arasından seçilen Denetim Birimi en az beş üyeden oluşmalıdır.

3.2.2.3. Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi, Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik[13]

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 17. maddesine dayanılarak sit alanlarındaki uygulamaların korumaya katkı sağlar niteliğe dönüştürülmesi amacıyla 26.07.2005 gün ve 25887 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Birinci Bölümde yönetmeliğin amacı, kapsamı, dayanağı ve tanımları üzerinde durulmuştur. 1. maddede yönetmeliğin amacı;

"*...,koruma amaçlı imar planlarının ve çevre düzenleme projelerinin hazırlanması, yapım esasları, gösterimi, onaylanması, uygulaması, denetimi ve bu plan ve projeleri hazırlayacak müelliflerin nitelikleri ile görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin usul ve esasları belirlemektir.*"

şeklinde ifade edilmiştir. Bir alanın sit alanı olarak ilan edilmesi, yukarıda da açıklandığı gibi koruma amaçlı imar planları yapılıncaya kadar tüm yapılaşmaları durdurmaktadır. Yönetmeliğin 2. maddesinde bu alanlara yönelik hazırlanacak koruma amaçlı imar planları ile ören yerlerinde gerçekleştirilecek çevre düzenleme projelerinin hazırlanma, uygulama ve denetim sürecinde uyulacak teknik ve yönetsel esasların Yönetmelik ile belirlendiği ifade edilmiştir. "Tanımlar" başlıklı 4. maddede koruma amaçlı imar planı ile çevre düzenleme projesinin tanımı şu şekilde yapılmıştır:

"...,Koruma amaçlı imar planı: *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca belirlenen sit alanlarında, alanın etkileşim geçiş sahasını da göz önünde bulundurarak, kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla arkeolojik, tarihi, doğal, mimari, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma verilerini içeren alan araştırmasına dayalı olarak; halihazır haritalar üzerine, koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren iş yerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarını iyileştiren, istihdam ve katma değer yaratan stratejileri, koruma esasları ve kullanma şartları ile yapılaşma sınırlamalarını, sağlıklaştırma, yenileme alan ve projelerini, uygulama etap ve programlarını, açık alan sistemini, yaya dolaşımı ve taşıt ulaşımını, altyapı*

[13] Yönetmeliğin tam metni için bkz. 26.07.2005 gün ve 25887 sayılı resmi gazete

tesislerinin tasarım esasları, yoğunluklar ve parsel tasarımlarını, yerel sahiplilik, uygulamanın finansmanı ilkeleri uyarınca katılımcı alan yönetimi modellerini de içerecek şekilde hazırlanan, hedefler, araçlar, stratejiler ile planlama kararları tutumları, plan notları ve açıklama raporu ile bir bütün olan nazım ve uygulama imar planlarının gerektirdiği ölçekteki planları,

Çevre düzenleme projesi: *Ören yerlerinin arkeolojik potansiyelini koruyacak şekilde, denetimli olarak ziyarete açmak, tanıtımını sağlamak, mevcut kullanım ve dolaşımdan kaynaklanan sorunlarını çözmek, alanın ihtiyaçlarını çağdaş, teknolojik gelişmelerin gerektirdiği donatılarla gidermek amacıyla her ören yerinin kendi özellikleri göz önüne alınarak hazırlanacak 1/500, 1/200 ve 1/100 ölçekli düzenleme projelerini,...ifade eder."*

Yönetmeliğin ikinci bölümünde yer alan 5- 11 maddelerinde koruma amaçlı imar planlarının yapım esasları, uygulaması ve denetimine ilişkin hükümler yer almaktadır. 5. maddede, yetkili idarenin,[14] koruma amaçlı imar planını bu yönetmeliğin 19. maddesinde belirtilen uzman ekibine sahip olması durumunda hazırlayabileceği, aksi halde ihale mevzuatına göre bir firmaya veya İller Bankası Genel Müdürlüğüne hazırlattırılabileceği belirtilmiştir. "Plan Hazırlama Esasları" başlıklı 6. maddede koruma amaçlı imar planının genel olarak aşağıda verilen esaslara uygun olarak hazırlanması gerektiği belirtilmiştir. Buna göre;

- Koruma bölge kurulunca bir alanın sit olarak ilanı edilmesi, her ölçekteki plan uygulamasını durdurur. Sit alanı ve etkileşim sahasına ilişkin 1/25000 ölçekli plan kararları ve notları gözden geçirilerek onaylanır.
- Yetkili idareler planları, Bakanlıkça hazırlanan koruma amaçlı imar planları teknik şartnamesinde belirtilen esaslara uygun olarak isterlerse planlama alanının özelliğine göre özel teknik maddeler ekleyerek hazırlarlar.
- Koruma amaçlı imar planları varsa etkileşim geçiş sahaları da göz önünde bulundurularak sit alanının bütününü kapsayacak şekilde, kadastral ve halihazır işlenmiş onaylı haritalar üzerine çizilir.

[14] Yetkili idare, belediyesi bulunan yerlerde büyükşehir belediyesi, belediye sınırları içinde ilgili belediyesi, belediye sınırları dışında il özel idarelerini, ayrıca özel kanunlarla belirlenmiş olan alanlarda imar planı yapma, yaptırma ve onama yetkisi bulunan ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıdır. Örneğin turizm alanlarında plan yapma veya yaptırma yetkisi Kültür ve Turizm Bakanlığındadır.

- Yetkili idareler plan kararlarının oluşturulmasından önce ilgili meslek odaları, sivil toplum kuruluşları, üniversitelerin ilgili bölümleri, koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren işyeri sahipleri ve etkilenen hemşerilerin katılımı ile sorunlar, olanaklar, vizyon, hedefler, araçlar, stratejilerin oluşturulması konulu toplantı düzenlerler bu toplantı taslak planın oluşturulmasından sonra da tekrarlanır.
- Planlamaya yerel halkın kalımının önemli olmasından dolayı gerekli duyurular, mahalli anonslar, ilan panoları, yerel yazılı yayın ve görsel medya kuruluşları aracılığıyla yapılmalıdır. Yetkili idarece ilgili meslek odalarına, üniversitelerin ilgili bölümlerine ve sivil toplum kuruluşlarına toplantılardan onbeş gün önce haber verilmelidir.
- Toplantı sırasında katılımcıların görüşlerinin belirtildiği tutanaklar koruma bölge kurulu müdürlüğüne iletilir.
- Yapılacak koruma amaçlı imar planlarında, Kanun gereğince kesin yapılaşma yasağı uygulanması gereken alanlar belirlenir.
- Koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması aşamasında; tarihi çevre, kültürel ve doğal miras, sosyal, kültürel ve ekonomik yapı, teknik altyapı, sosyal donatı, yapı ve sokak dokusu, mülkiyet yapısı, ulaşım, dolaşım sistemi, örgütlenme biçimi ve benzerlerine ilişkin gerekli etütler kent bütünü ile ilişkilendirilerek yapılır. Tespit edilen sorunların çözümü ve tarihi, kültürel, doğal çevrenin yaşanabilir ve sürdürülebilir biçimde korunabilmesi için alana özgü stratejiler belirlenir.

Koruma amaçlı imar planlarının gösteriminde Bayındırlık ve İskan Bakanlığının Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmeliğinde belirtilen gösterimlere uyulması gerektiği 10. maddede belirtilmiştir. Ancak sit alanlarına ilişkin hazırlanan koruma amaçlı imar planları, bünyesinde değişik bir çok nitelik barındırabileceğinden plana özel gösterimlerin kullanılabileceği belirtilmiştir. Koruma amaçlı imar planlarının nasıl onaylanacağına ilişkin hükümler yönetmeliğin

8. maddesinde belirtilmiştir. Koruma bölge kurulu müdürlükleri, yetkili idarece uygun bulunan koruma amaçlı imar planını 2863 sayılı yasa ve bu yönetmelik hükümleri kapsamında inceleyerek eksik belgelerin olup olmadığını tespit eder, belgeleri tam olan koruma amaçlı imar planları koruma bölge kurulu gündemine alınır. Kurul gündemine alınan koruma amaçlı imar planını en geç altı ay içinde karar bağlar. Bu aşamadan sonra uygun bulunan koruma amaçlı imar planları yetkili idarelere onaylanmak üzere gönderilir. Yetkili idarenin herhangi bir itirazı yok ise iki ay içerisinde onaylamak zorundadır.

Yönetmeliğin Üçüncü Bölümünde yer alan 12-16. maddelerde Çevre Düzenleme Projelerinin hazırlanması, gösterimi, uygulaması ve denetimine ilişkin hükümler yer almaktadır. Bu alanlarda Çevre düzenleme projesi yapmaya yetkili kurum Kültür ve Turizm Bakanlığı'dır (13. madde). Yönetmeliğin 14. maddesine göre çevre düzenleme projesi yapılacak ören yerlerinin –eğer arkeolojik kalıntıların korunması ve değerlendirilmesi için acil önlemlerin alınması gerekmiyor ise- onaylı koruma amaçlı imar planına sahip olması gerekmektedir. Aynı maddede çevre düzenleme projesinin hazırlanma esaslarına ilişkin;

"...,Çevre düzenleme projeleri, ören yerlerinin arkeolojik potansiyelini etkin bir şekilde korumak üzere, mevcut kullanım ve dolaşımdan kaynaklanan sorunların çözümü amacıyla yapım sürecinin genel ilke ve hedefleri, proje belgelerinin içeriği ve biçimi, yapılacak çalışmalarda izlenecek yöntem ve çalışmaların ayrıntılarıyla birlikte Bakanlıkça hazırlanan çevre düzenleme projeleri teknik şartnamesinde belirtilen esaslara uygun olarak hazırlanır."

ifadeleri kullanılmaktadır. Projelerin onaylanma aşaması sit alanlarındaki diğer uygulamalar gibi koruma bölge kurullarının onayı ile mümkündür. Ancak diğer uygulamalardan farklı olarak koruma bölge kurulunca uygun bulunan çevre düzenleme projeleri onaylanmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı'na gönderilir (15. madde).

Yönetmeliğin Dördüncü Bölümü'nde koruma amaçlı imar planları hazırlayacak müelliflerin görev ve sorumluluklarına ilişkin hükümler bulunmaktadır. Buna göre plan müellifi Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın vermiş olduğu imar planı yapımı yeterlilik belgesinden asgari (E) grubu yeterliliğine sahip şehir planlama veya şehir ve bölge planlama bölümünden mezun kişiler olmalıdır. Plan hazırlayacak

ekibin ise alanın niteliğine göre oluşturulacak meslek gruplarından olması gerekmektedir. Buna göre planlama ekibinde;

- Kentsel sit alanlarında şehir plancısı veya şehir ve bölge plancısı veya kent plancısı, restorasyon konusunda yüksek lisans yapmış mimar, peyzaj mimarı, sanat tarihçisi, sosyolog,
- Arkeolojik sit alanları için, şehir plancısı veya şehir ve bölge plancısı veya kent plancısı, restorasyon konusunda yüksek lisans yapmış mimar, arkeolog, sosyolog,
- Doğal sit alanları için, şehir plancısı veya şehir ve bölge plancısı veya kent plancısı, mimar, peyzaj mimarı, sosyolog ile alanın doğal karakterine bağlı olarak orman mühendisi, ziraat mühendisi, çevre mühendisi, hidrolog, biyolog, zoolog,
- Tarihi sit alanları için, şehir plancısı veya şehir ve bölge plancısı veya kent plancısı, mimar, tarihçi, sosyolog,

bulunmalıdır.

Kültür ve Turizm Bakanlığınca hazırlanacak veya hazırlattırılacak Çevre Düzenleme Projelerinde görev alacak meslek grupları ve müelliflerinin görev ve sorumluluklarına ilişkin hükümler Beşinci ve Altıncı Bölümlerde yer almaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kendi personelince hazırlanacak Çevre Düzenleme Projelerinde ekip üyeleri mimar (Restorasyon konusunda yüksek lisans yapmış), arkeolog, şehir plancısı veya şehir ve bölge plancısı veya kent plancısı, peyzaj mimarı, sanat tarihçisinden oluşacaktır. Bu projenin yürütücüsü en az beş yıllık deneyime sahip mimar veya peyzaj mimarı olmalıdır. Kültür ve Turizm Bakanlığı iş yükü nedeniyle Çevre Düzenleme Projelerini planlama bürolarına hazırlattırabilmektedir. Bu konudaki esaslar 24-28. maddelerde düzenlenmiştir. Bakanlıkça hazırlattırılacak Çevre Düzenleme Projelerinin müellifi mimar veya peyzaj mimarı olmalıdır. Proje ekibinde de yine Bakanlıkça hazırlanacak projelerdeki gibi mimar (Restorasyon konusunda yüksek lisans yapmış) arkeolog, şehir plancısı veya şehir ve bölge plancısı veya kent plancısı, peyzaj mimarı, sanat tarihçisi yer almalıdır.

3.2.2.4. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 03.05.2006 Gün ve 714 Sayılı İlke Kararı[15]

Arkeolojik sit alanlarının ziyaret açılması koruma yönünden belirli sorunları doğurmaktadır. Bunlardan biride ziyaretçilere yönelik sağlanması gereken otopark, Wc gibi mekanların oluşturulmasıdır. 714 sayılı İlke Kararı, I. ve II. derece arkeolojik sit alanları ile ören yerlerinde bu gibi zorunlu ihtiyaçların sağlanmasında ve bu alanda açığa çıkarılan taşınır kültür varlıklarının korunması ve sergilenmesinde uyulacak ilkeleri belirlemek üzere oluşturulmuştur. Bu kapsamda, ilke kararında kapalı ve açık sergi mekanları ile güvenlik odası, bilet gişesi, WC vb yapıların, yerleşmenin bütünlüğünü bozmayacak şekilde kazı heyetinin de görüşleri alınarak koruma bölge kurulunca onay alındıktan sonra yapılabileceği belirtilmiştir. Bu gibi yapıların uygulaması öncesinde, yakın çevresi ile işlevsel bütünlük içerisinde etkin bir şekilde korunması ve yaşatılmasına yönelik alan kullanım ve düzenleme kararlarını içeren tüm alanın 1/500 ölçekli Çevre Düzenleme Projesi ile her yapının da 1/50 ölçekli uygulama projelerinin koruma bölge kurulunca onaylanması gerekmektedir.

3.3. UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Bu bölümde "Kültür Mirası Yönetimi'ne ilişkin yukarıda verilen tüm ideal teorik tanımlamalar ile uluslararası ve ulusal mevzuat hükümlerinin yanında alan yönetiminin yurt dışı ve yurt içi uygulama örnekleri verilmiştir. Böylece "Alan Yönetimi"nin uygulama deneyimleri hakkında genel bilgiler edinilecektir.

3.3.1. Yurtdışı Uygulama Örnekleri

3.3.1.1. Hadrian Duvarı

Hadrian Duvarı, İngiltere'de Solvay Körfezi'nden Newcastle'da yer alan Tyne nehrine kadar doğu-batı doğrultusunda uzanan bir savunma duvarıdır (Resim 1). İskoç kabilelerinin saldırılarına karşı inşa edilen duvarın yapımına M.S. 122

[15] İlke kararının tam metni için bkz. 11.06.2006 gün ve 26195 sayılı resmi gazete

yılında Roma İmparatorluğu'nda geniş bayındırlık faaliyetlerinde bulunan İmparator Hadrian'ın emriyle başlanılmıştır (Wilmott, 2009). Yaklaşık 120 km uzunluğundaki Hadrian Duvarı'nın değişik alanlarında 19. yüzyılda başlamış ilk kazı çalışmaları günümüzde de devam etmektedir [16]. 1987 yılında kültür tarihindeki öneminden dolayı UNESCO Dünya Miras Alanları Listesi'ne dahil edilmiştir.

Resim 1: Walltown yakınlarında Hadrian Duvarı ve yürüyüş güzergahı (hadrians-wall.org)

Hadrian Duvarı yönetim alanına genel olarak bakıldığında kültürel landscape'indeki yapıların korumaya katkı sağlayacak şekilde işlevlendirildikleri görülmektedir. Böylece ziyaretçi profiline göre değişebilecek alternatif gezi güzergahları oluşturulmuştur. Örneğin savunma duvarına paralel uzanan hendeklerin bir kısmı ziyarete uygun hale getirilerek gezi parkurları oluşturulmuştur. Bu parkurlarda ziyaretçiler kültürel ve doğal varlıkları iç içe görebilmektedir. Ayrıca suru destekleyen yapılar ile Roma döneminden kalan diğer yapılar da alanın yönetilmesine ekonomik girdi sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra

[16] Alanın değişik kesimlerinde English Heritage tarafından desteklenen kazılar hakkında bilgi almak için bkz. Wilmott(Ed.), 2009

arkeolojik kazıların sürdürüldüğü alanların da ziyarete uygun hale getirilmesi alanın sahip olduğu kültür çeşitliliğini arttırmıştır (Resim 2). Günümüzde ziyaretçi çeken Hadrian Duvarı ve çevresindeki kültürel alanlardan bazıları şunlardır:

- Senhouse Roma Müzesi
- Birdoslav Roma Kalesi
- Roma Vindolanda Yerleşimi
- Vindolanda Roma Askeri Müzesi
- Chesters Roma Kalesi
- Corbridge Roma Yerleşmesi
- Northumberland National Park

Resim 2: Vindolanda Roma Yerleşmesi'nde sürdürülen kazı çalışmaları (hadrians-wall.org)

Alanın ilk yönetim planı 1996 yılında hazırlanmıştır. Daha sonra 2002 ile 2007 yılları arasındaki uygulamaları düzenleyen yönetim planı hazırlanmıştır. Bu yönetim planının olumlu sonuçları günümüzde hissedilmektedir. Örneğin 2003

yılının Mayıs ayında hayata geçirilen "National Trail" ile Hadrian Duvarı ve lanscape'inde 140 km'lik bir yürüyüş hattı, 2006 yılında ise bisiklet güzergahları oluşturulmuştur (Hadrian Wall Management Plan, 2008:35) (Resim 3). Bu turlara katılan ziyaretçiler alan ekonomisine sağladıkları girdilerle, korumaya dolaylı olarak katkı sağlamaktadır.

Resim 3: Birdoslav Roma Kalesi yakınlarında Hadrian Duvarı ve bisiklet tur güzergahı (cycle-routes.org)

Hadrian Duvarı ve çevresi günümüzde, 2008 ile 2014 yılları için hazırlanan yönetim planı ile yönetilmektedir. Güncel yönetim planı genel olarak iki kısma ayrılabilir. Birinci kısım Dünya Miras Alanı'nın analiz çalışmalarının yer aldığı 1.-5. bölümlerinden oluşmaktadır. İkinci kısım ise yönetim planı hedeflerinin ve uygulama takviminin belirlendiği 6-7 bölümlerinden oluşmaktadır.

Planın birinci bölümünde, planın hazırlanış aşaması, rolü ve ilgili gruplar ile vizyonunu içeren "Giriş" kısmı yer almaktadır. İkinci bölümde Hadrian Duvarı ile çevresinin analiz çalışması yapılmıştır. Bu kapsamda öncelikle alanın ve onu daha sağlıklı koruyacak koruma alanının sınırları belirlenmiştir. Daha sonra ise alanın tarihsel gelişimi ile coğrafi ve jeolojik özellikleri tanımlanmıştır. Ayrıca alanın

landscape'inde yer alan günümüz şehirleri ve kırsal bölgeleri ile Roma dönemi yerleşimleri, kaleleri ve diğer anıt yapıları etüt edilmiştir. Planın üçüncü bölümünde alanın yönetimi ile ilgili tüm kuruluşlar ve gruplar tanımlanmıştır. Bu ilgi grupları arasında UNESCO, İCCROM ve İCOMOS gibi uluslararası kuruluşların yanında ulusal ve bölgesel koruma kurumları ile koruma ve turizm alanında faaliyet gösteren yerel sivil toplum örgütleri yer almıştır. Dördüncü bölümde alanın önemi ve taşıdığı değerler beş başlık altında toplanarak incelenmiştir (Hadrian Wall Management Plan, 2008:25-32). Bu değer başlıkları şöyledir:

- Belge Niteliğindeki Değer
- Tarihsel Değer
- Estetik Değer
- Toplumsal Değer
- Doğal Değer

Bir önceki yönetim planı olan "2002-2007 Yönetim Planı, Beşinci bölümde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda yönetim planının korumaya katkı sağlamak üzere belirlediği politikaların başarıya ulaşıp ulaşmadığı irdelenerek, olumlu ve olumsuz geri bildirimler oluşturulmuştur. Böylelikle güncel yönetim planının hedef ve politikalarının belirlendiği altıncı bölüme önemli bir altlık daha oluşturulmuştur.

Altıncı bölümde belirlenen yönetim planı politikaları beş ana başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar;

- Alanın Yönetimi
- Alanın Tespiti
- Alanın Korunması
- Alanın Konservasyonu
- Alanın Sunumu ve Bilgi Aktarımı

şeklindedir. Alanın sürdürülebilir korunmasına yönelik hazırlanan yönetim politikaları ilgili olduğu ana başlığın altında oluşturulmuştur. Planın son bölümü ve eklerinde ise ana başlıklar, yönetim politikaları ve uygulamaya ilişkin bilgiler birlikte verilmiştir. Uygulanacak plan ilkeleri süre yönünden kısa, orta ve uzun vadeli olarak belirlenmiştir. Buna göre Hadrian Duvarı 2008-2014 Yönetim Planı uzun vadeli

amaçları arasında aşağıdaki maddeler yer almaktadır (Hadrian Wall Management Plan, 2008:A48):

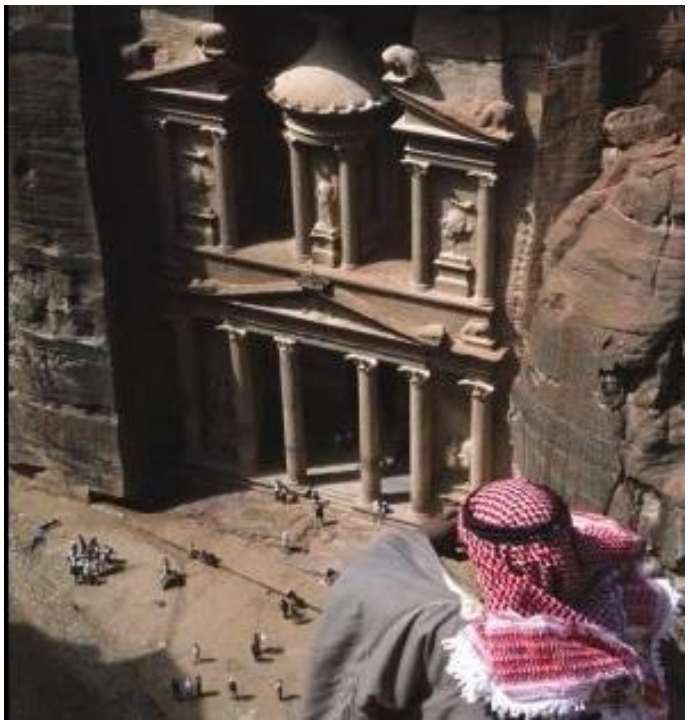
- Dünya Miras Alanını ve Koruma Bölgesini uygun koruma politikaları ve yeterli koruma önlemleri alarak gelecek nesillerle ulaşmasını sağlamak,
- Alanı çok özel kılan tarihi, arkeolojik ve diğer değerlerine yönelik bilinci ve farkındalığı geliştirmek,
- Kendine has bir özelliğe sahip alanın landscape'i ve içerisinde yer alan günümüz şehirlerini, kırsal ve doğal miras alanlarını korumak ve güçlendirmek,
- Alanın ve koruma bölgesinin evrensel değerlerinden ödün vermeden ziyaretçilere sunulması ve gerek turizm gerekse de diğer faaliyetlerle sürdürülebilir ekonomik girdi sağlamak,
- Alanın korunması için içerisinde kamu kurumlarının, yerel toplulukların da olduğu ilgili tüm grup ve bireyler arasındaki iletişimi güçlendirmek.

3.3.1.2. Petra

Ürdün sınırları içerisinde, Ölü Deniz ile Akabe Körfezi arasında Ölü Deniz'in yaklaşık 80 km güneyinde yer almaktadır. Geniş bir alana yayılan Petra Yerleşmesi'nde yapılar kayalara oyularak inşa edilmiştir. Yerleşmenin geneline bakıldığında Petra Kenti, önemli tapınak ve idari yapıların yanı sıra anıtsal nitelikte kaya mezarlarına ve Roma tiyatrosuna sahiptir (Resim 4-5). Kültür tarihindeki öneminden dolayı 1985 yılında UNESCO Dünya Miras Alanları Listesi'ne alınmıştır. Alanda korumaya yönelik önlemlerin alınmaması ve tahribatın artması nedeniyle 1999 yılında Dünya Anıtlar Fonu'nun (World Monuments Fund) belirlediği "tehdit altındaki 100 alan" listesine dahil edilmiş ve bu karar 2002 yılında yenilenmiştir (Akravi, 2006: 31).

Petra Kenti, M.Ö.4. yüzyılda Sami asıllı Nebatiler tarafından kurulmuş ve M.Ö. 106 yılına kadar ülkenin başkentliğini yapmıştır. Kent Helenistik Dönemde Selevkos Krallığı'nın kontrolü altında olan bölgede Akdeniz, Önasya, Orta Asya, Hindistan ve Arabistan arasındaki ticaret yollarının en önemli merkezlerinden biri

haline gelmiştir (Mansel, 2004: 500). Petra kenti M.S. 106 yılında İmparator Traianus döneminde tamamıyla Roma İmparatorluğu'nun denetimine girmiştir. M.Ö. 363 yılında yaşanan deprem sonucu zamanla önemini kaybederek unutulmuş, 1812 yılında İsveçli kaşif Johannes Burckhardt tarafından tekrar bilim dünyasına tanıtılmıştır.

Resim 4:Petra Yerleşmesindeki Khazneh (Hazine) Binası (Petra Archaeological Park, 2000)

Petra sahip olduğu anıtsal kültür varlıkları ile 2007 yılında dünyanın yedi harikası içerisinde yer almıştır. Yoğun bir ziyaretçi potansiyeli olan yerleşmede geniş izleyici kitlesine sahip sinema filmlerinin çekilmesi ile ziyaretçi sayısı özellikle son yıllarda daha da artmıştır[17]. Bu sayısının artmasındaki bir diğer neden de 1994 yılında Ürdün ile İsrail arasında imzalanan barış antlaşmasıyla sağlanan güvenli ortamdır. Hızla artan ziyaretçi sayısı nedeniyle alanın yönetilmesinden sorumlu Ürdün Turizm ve Eski Eserler Bakanlığı'nın(Ministry of Tourism and Antiquities)

[17] Bu filmlerden arasında; Sinbad and the Eye of the Tiger (1977), Indiana Jones: Son Macera (1989), Mortal Kombat: Annihilation (1997), Mumya Geri Döndü, (2001), Transformers: Revenge of The Fallen (2009) yer almaktadır.

Eski Eserler Departmanı (Departmen of Antiquities) ile Petra Arkeoloji Parkı hazırlıksız yakalanmıştır (Akravi, 2006: 30).

Resim 5: Petra Yerleşmesi'nde yer alan Roma Tiyatrosu

Yukarıda da belirtildiği gibi Petra Kenti, Dünya Anıtlar Fonu tarafından yerleşmedeki yoğun tahribattan dolayı "tehdit altındaki alanlar" listesine alınmıştır. Bu tahribatın önlenmesi ve yerleşmenin sürdürülebilir bir şekilde korunmasının sağlanması amacıyla, daha çok uluslararası koruma kuruluşlarınca, bir çok kez yönetim ve koruma planları hazırlanmıştır. Ürdün'deki sorumlu kurumlar tarafından şu ana kadar uygulanamamış bu planlar aşağıda verilmiştir (Akravi, 2006: 30).

- Petra Millli Parkı'nın Korunması ve Kullanılması Konusunda Nazım Planı, A.B.D. Milli Parklar Servisi (National Parks Service) (1968)
- Petra Milli Parkı Yönetim Planı, UNESCO (1994)
- Petra Dünya Mirası Alanı Yönetim Analizleri ve Önerileri, US/ICOMOS (1996)
- Petra Arkeolojik Park Eylem Planı, A.B.D. Milli Parklar Servisi (2000)

Bu planlar içerisinde özellikle 1994 yılında UNESCO tarafından hazırlanan Petra Yönetim Planı'nın uygulanmamış olması bir kayıp gibi gözükmektedir. Çünkü plan genel olarak incelendiğinde Petra Kenti'nin korunmasına yönelik çok önemli kararlar içerdiği görülmektedir (UNESCO, 1994). Planın ilk üç bölümünde alan, coğrafi, jeolojik, biyolojik ve sosyo-ekonomik yönden ayrıntılı olarak analiz edildikten sonra dördüncü bölümde alanın kültürel, tarihsel, sosyo-antropolojik ve

ekonomik değerleri saptanmıştır. Sonraki bölümlerde ise tahribat nedenleri detaylı olarak analiz edilmiş ve buna göre uygulama kararları belirlenmiştir.

2000 yılında Amerika Birleşik Devletleri Milli Parklar Servisi'nin (National Parks Service) öncülüğünde hazırlanan "Petra Arkeolojik Park Eylem Planı" ise resmen onaylanmıştır. Bu planın, 264 km2'yi kapsayan Petra Arkeolojik Parkı'nın yönetim planı olarak işlevlendirilmesi düşünülmektedir (Petra National Trust, 2010). Üç cilt olarak hazırlanan plan içeriğinde, korumaya katkı sağlayacak kapsamlı yönetim ilkeleri, işletme usulleri ve standartları ile eğitim çalışmaları yer almaktadır (Petra Archaeological Park Operating Plan, 2000).

Alanın önemi ve değerleri planın, ikinci cildinde belirlenmiştir. Bu kapsamda, alanın özgünlük, tarihsel, bilimsel, estetik ve çağdaş sosyo-ekonomik değerlerine açıklık getirilmiştir. Ayrıca planın yönetim amaçları da bu bölümde belirlenmiştir. Buna göre "Yönetim Amaçları" aşağıdaki maddeleri içermektedir:

- Petra'nın anıtsal eserlerini, arkeolojik buluntularını ve bilimsel değerini korumak
- Yerel toplum üyelerinin istihdam edilmesini ve alanın yönetilmesi ile planlamalarına etkin olarak katılımını sağlamak
- Alanda ve anıtların çevresinde olası olumsuz etkilerin tespitine yönelik Park Yönetimi, Yerel İdare ve Petra Bölgesel Konseyi arasında istişareye dayalı bir çalışmanın yapılmasını sağlamak
- Bilimsel araştırmaları desteklemek
- Tesislerin ve hizmetlerin yüksek standartlarda yapılmasını sağlamak.

Bu amaçlar doğrultusunda oluşturulan yönetim politikaları alandaki arkeolojik varlıkların yanı sıra doğal, jeolojik ve biyolojik varlıkların korunmasını da içermektedir. Anıtlar yapılacak sürekli bakım ve restorasyon çalışmaları ile korunacak, rekonstrüksiyon uygulamasından ise kaçınılacaktır. Alanda arkeolojik varlıklar ile diğer somut ve somut olmayan kültürel varlıkların envanter çalışmaları yapılacaktır. Ayrıca alana özgü yerel hayvan ve bitki türlerinin tespiti yapılarak koruma çalışmaları başlatılacaktır. Bunun dışında planın korumaya katkı sağlayacak önerilerinden biri de ziyaretçi yönetimi ile ilgilidir. Yukarıda da belirtildiği gibi

özellikle 1990'lı yıllardan sonra Petra'nın ziyaretçi sayısında yüksek bir artış görülmektedir. Ziyaretçi sayısının alandaki kültür varlıklarına zarar vermemesi ve gelen ziyaretçilerin beklentilerinin en verimli şekilde karşılanması amacıyla politikalar üretilmiştir.

"Petra Arkeolojik Park Eylem Planı"nın üçüncü cildi uygulama takvimine ilişkin bilgiler içermektedir. Planın ikinci cildinde önerilen politikaların 1-5 yıllık süreler içerisinde uygulanması önerilmektedir. Ancak 2000 yılında hazırlanan bu plan ne yazık ki planın uygulanabilirliğini sağlayacak olan finansal ve insan kaynakları gibi zorunlu noktaların eksikliğinden halen uygulanamamıştır (Akravi, 2006: 32).

Yerleşmedeki yönetim sorununun çözümüne yönelik Ürdün Hükümeti'nce 2009 yılında bir kanun çıkartılmıştır. Bu kanuna göre Petra Yerleşmesi'nin de içerisinde yer aldığı yaklaşık 755 km2 alan, günümüzde, Ürdün Başbakanlığı'na bağlı "Petra Turizm ve Gelişim Bölgesel Otoritesi" (Petra Development and Tourism Regional Authority) tarafından yönetilmektedir. Yönetimin sağlıklı olması için kurumun bünyesinde Altyapı Hizmetleri Birimi, Petra Arkeolojik Park ve Kültürel Miras Birimi, Turizm ve Yatırım İşleri Birimi, Çevre ve Toplumsal Gelişim Birimi oluşturulmuştur.

3.3.1.3.Stonehenge

İngiltere, Wiltshire'de, Amesbury'nin yaklaşık 3 km batısında yer almaktadır. Yapılan son araştırmalar sonucunda, ilk yapım tarihi yaklaşık olarak M.Ö. 3100 yıllarına tarihlenmektedir. Ancak üç yapım evresi geçiren Stonehenge, son halini M.Ö. 1500 yıllarında almıştır (Resim 6). Megalitlerin tam olarak işlevleri bilinmemektedir. Ancak yapıldığı dönemde Stonehenge'in dinsel ve törensel işleve sahip yapılar bütünü olduğu açıktır. (Golding, 2000: 256-264). Dönemi için ünik kabul edilen Stonehenge insanlık tarihindeki öneminden dolayı 1986 yılında UNESCO Dünya Miras Alanları Listesi'ne alınmıştır.

Resim 6: Stonehence'nin havadan görünümü (English Heritage, 2010)

Stonehenge belli bir süre sonunda işlevini kaybetmesine rağmen, anıtsallığı nedeniyle, her dönemde ilgi görmüştür. Bu nedenle ilk araştırmalar da daha arkeoloji biliminin bu günkü anlamıyla oluşmadığı 17. yüzyılda başlamıştır[18] (Trigger, 1989: 48). Sadece bilim adamlarının değil, toplumun da ilgisini üzerine çektiğinden, turizmin yaygınlaşmaya başladığı 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ziyaretçi baskısından dolayı oldukça zarar görmüştür. Alanın 1955 yılında 184.000 ziyaretçisi varken bu sayı 1965 yılında 363.000, 1977 yılında 815.000'e çıkmıştır (Golding, 2000: 256-264). 2008 yılında ise Stonehenge'i 887.000 kişi ziyaret etmiştir. Günümüzde alan üzerinde baskı oluşturan bu ve diğer sorunlar, hazırlanan yönetim planlarıyla azaltılmaya çalışılmaktadır.

Stonehenge'e yönelik ilk yönetim planı 2000 yılında hazırlanmıştır. Günümüzde ise English Heritage öncülüğünde 2009 yılında hazırlanan ve 2015 yılına kadar müdahale kararları öngören yönetim planı ile yönetilmektedir. Stonehenge Yönetim Planı'na bakıldığında alanın ve landscape'nin korunarak gelecek nesillere ulaştırılmasını amaçladığı görülmektedir. Plan genel olarak dört bölümden oluşmaktadır (Stonehenge Management Plan, 2009).

[18] Stonehenge'de ilk araştırmalar John Aubrey tarafından 1666 yılında yapılmıştır.

İlk bölümde alanın tanımı ve önemi ile 2000 yılında hazırlanan yönetim planının katkıları üzerinde durulmuştur. Ayrıca yönetim planının ana amaçları belirlenmiştir. Buna göre Stonehenge Yönetim Planı'nın amaçları şunlardır:

- Alanın taşıdığı evrensel önemdeki değerlerden dolayı korunması ve geliştirilmesi için yönetmek,
- Dünya Miras Alanı'nın mevcut diğer değerlerini, gereksinimlerini ve isteklerini ortaya çıkarmak,
- Alandaki tüm değerleri ve gereksinimleri dengelemeyi amaçlayan sürdürülebilir bir yaklaşımı ilke edinen, gelecekteki yönetiminin ana hatlarını belirlemek,
- Dünya Miras Alanı'na yönelik toplumun ilgisini ve farkındalığını arttırmak ve sadece tanınmış yapıların değil, alanın tümünün kültürel değerlerini ve eğitsel yönünü desteklemek,
- Alanın korunmasına katkıda bulunacak uygulanabilir öncelikli programları belirlemek.

Planın ikinci bölümünde alan ve çevresine yönelik planlama, koruma, ziyaretçiler, turizm, ulaşım, araştırma, yönetim, izleme ve eğitim konularında toplam 47 konu başlığı belirlenmiş ve bu başlıklara yönelik analizler yapılmıştır. Analiz sonuçlarından yola çıkılarak üçüncü bölümde, yönetim planının hedefleri ve politikaları oluşturulmuştur. Bu politikaların sadece Stonehenge için değil, alanın çevresinde korumaya katkı sağlayacak tüm unsurlara yönelik olması dikkat çekicidir. Bunun dışında özellikle alanın arazi kullanımına ilişkin uygulama önerileri öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Bu kapsamda Stonehenge'in aralarında kalarak olumsuz yönde etkilendiği A303 ile A344 isimli iki yolun kaldırılması öngörülmektedir (Resim 7-8). Böylece ziyaretçilere arkeolojik alanın çevresinde de gezinti yapma imkanı sağlanacaktır.

A344 yolunun kaldırılmasıyla boşalacak alana modern mimari anlayışı yansıtan ziyaretçi merkezi ile otoparkların yapılması düşünülmektedir. Ziyaretçi merkezi, mağaza, kafe, eğitim ile sergi alanlarını kapsaması düşünülmektedir (Resim 9) (English Heritage, 2010). Yönetim planında önem verilen bir diğer konu da eğitim

çalışmaları ile ilgilidir. Mevcut durumda devam eden bu çalışmaların geliştirilerek desteklenmesi öngörülmektedir.

Planın son bölümü olan dördüncü bölümde uygulama takvimi verilmiştir. Belirlenen sekiz hedefe uygun olarak oluşturulan politikaların uygulanmasından sorumlu kuruluşlar, ilgili ortaklar ve kısıtlayıcı süreler tanımlanmıştır. Bu süre uygulamaların niteliğine göre kısa (5 yıl), orta (10 yıl) ve uzun (30 yıl) vadeli eylemler olarak belirlenmiştir.

Resim 7-8: Stonehenge'in mevcut ulaşım yolları ve gelecekte bu yolların kaldırılmış hali (English Heritage, 2009)

Resim 9: Stonehenge'de yapılması düşünülen ziyaretçi merkezi

3.3.2. Yurtiçi Uygulama Örnekleri

3.3.2.1. Çatalhöyük

Konya ili, Çumra ilçesi sınırları içerisinde bulunan Küçükköy'ün yaklaşık 1500 metre güneyinde yer alan Çatalhöyük Doğu ve Batı olmak üzere iki tepeden oluşmaktadır. Batı Çatalhöyük M.Ö. 6000-5500 yılları arasında Kalkolitik Çağ'a tarihlenmektedir. Doğu Çatalhöyük ise Neolitiğin geç dönemlerinde, yaklaşık M.Ö. 7400 ile 6000 yılları arasında yerleşim görmüştür. Yerleşme 21 metre yüksekliğinde ve yaklaşık 13,5 hektarlık alana yayılmıştır (Hodder, 2006:8-27).

Çatalhöyük ilk olarak 1958 yılının Kasım ayında James Mellaart, David French ve Alan Hall'dan oluşan bir ekip tarafından tespit edilmiştir (Mellaart, 2003:9) İlk dönem kazıları 1961-1964 yıllarında Mellaart başkanlığında gerçekleştirilmiştir (Mellart, 2003:9). 1993 yılında ise İan Hodder başkanlığında ikinci dönem kazılarına başlanılmış ve halen uluslararası bir ekiple kazı çalışmaları Hodder başkanlığında sürdürülmektedir (Hodder, 2006:18-19). Çatalhöyük kazılarında şu ana kadar elde edilen bilgilere göre evler birbirine bitişik ve girişler damlardan sağlanmaktadır. Ancak yerleşmenin esas önemi evlerin içerisinde tespit edilen duvar resimleri ve kabartmalardan ileri gelmektedir. Çatalhöyük yapılarındaki öykücü duvar resimlerinin ve betimlerdeki sembolizmanın benzerlerine Anadolu ve Orta Doğu'daki diğer yerleşmelerde rastlanılmamaktadır. (Hodder, 2006:14-15)

1993 yılında başlayan ve İ. Hodder, başkalığında sürdürülen son dönem kazı ve koruma çalışmaları, yerleşmenin modern bir arkeolojik kazısını yapmayı, yerleşmeyi korumayı ve ziyarete açmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda yeni dönem hedefleri arasında çalışmaların höyüğün geniş bir alanına yayılması, ortaya çıkarılan buluntuların korunarak ziyaretçilere sunulması yer almaktadır (Hodder, 2006: 18-19). Yerleşmede sürdürülen kazı çalışmalarının ve sergilemenin daha sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla 25x50 metre çapında bir alanın üzeri kapatılarak sergilemeye uygun hale getirilmiştir (Resim 10).

Son dönem çalışmalarında ziyaretçilerin levhalar ve videolar aracılığıyla yerleşme hakkında bilgi alabilecekleri bir ziyaretçi merkezi inşa edilmiştir (Resim 11). Bu merkezde Çatalhöyük yakınlarındaki Küçükköy halkının hazırladığı panolar

da sergilenmektedir. Yine ziyaretçilere yönelik bilgi aktarımını kolaylaştıracak Neolitik Çağ ve Çatalhöyük yaşayışını yansıtan deneysel bir ev inşa edilmiştir. Uluslararası bir ekiple sürdürülen kazı çalışmalarında barınma ihtiyacı ile çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik, içerisinde 9 laboratuarı bulunan, 125 kişilik kazı evi inşa edilmiştir (Resim 12).

Resim 10: Çatalhöyük üstü örtülü güney alanı (Çatalhöyük Yönetim Planı, 2004:29)

Yukarıda belirtilenler dışında belki de en önemli uygulama, Çatalhöyük Yönetim Planı'nın hazırlanmasıdır. Yerleşme, Dünya kültür tarihindeki önemi dikkate alınarak, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen TEMPER projesine dahil edilmiş ve 2004 yılında yönetim planı hazırlanmıştır . Yönetim planı esas olarak giriş ve 3 bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Çatalhöyük ve çevresinin hem arkeolojik hem de çevresel açıdan korunmasının sağlaması, yönetim planının temel amacı olarak açıklanmıştır. Bu doğrultuda oluşturulan yönetim politikalarının hedefleri ise şu şekilde belirlenmiştir (Çatalhöyük Yönetim Planı, 2004:9):

- *"Arkeolojinin doğal, sosyal ve oluşmuş çevre ile birleştirilmesi*
- *Saha ve çevresi için sürdürülebilir idari uygulamaların tanımlanması*
- *Bölge için uygun ve bölge ile ilgili uygulamaların teklif edilmesi ve diğer alanlar için bir örnek oluşturması"*

Resim 11: Ziyaretçi merkezinin iç görünümü (Çatalhöyük Yönetim Planı, 2004:29)

Resim 12: Çatalhöyük kazı evi (www.catalhoyuk.com)

Yönetim planının birinci bölümünde öncelikle alanın ve yakın çevresinin coğrafi, jeolojik, arkeolojik ve tarihsel tanımı yapılarak Çatalhöyük kazılarında elde edilen buluntular ile bu buluntuların belgelenmesi ve yayınlanması konusu analiz edilmiştir. Daha sonra ise alanın mevcut yapısı hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler, yönetim planın "Uygulama" başlığı altında çeşitli müdahale kararları önerilen mevcut yönetim, mülkiyet, kazı ve koruma çalışmaları, turizm ve bilgilendirme konularını kapsamaktadır. Ayrıca yönetim planına katkı sağlayacak tüm ilgi grupları hakkındaki bilgiler de bu bölümde verilmektedir.

Yerleşmenin, Anadolu ve Dünya kültür tarihindeki önemi ile kültür tarihine kattığı değer, planın ikinci bölümünde ele alınmıştır. Bunun dışında Çatalhöyük'ün sağlıklı koruma politikalarının belirlenmesi için alan üzerindeki tehditler ve kısıtlayıcı baskılar tanımlanmıştır. Bu bölümün son kısmında yönetim planın yukarıda belirttiğim amacı ve hedefleri belirlenmiş ve bu hedeflere uygun "Yönetim Politikaları" oluşturulmuştur.

Çatalhöyük Yönetim Politikaları genel olarak 10 başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar şöyledir (Çatalhöyük Yönetim Planı, 2004):

- **Çevre ve Ortam**
- **Arazi kullanılması ve planlanması**
- **Arkeoloji**
- **Koruma**
- **Bilgilendirme**
- **Ziyaretçi Yönetimi**
- **Yerel Bölgesel ve Ulusal Çerçeve**
- **Eğitim, Öğretim ve Araştırma**
- **Turizm**
- **Yönetim Planı'nın Değerlendirilmesi ve İzlenmesi**

Yönetim planında belirlenen bu politikaların uygulamasına ilişkin bilgiler üçüncü bölümde yer almaktadır. Ayrıca sürdürülebilir korumanın sağlanmasına yönelik hazırlanan sekiz projenin tanımı bu bölümde yer almaktadır. Eylem planında yönetim politikalarının hangi süreler içerisinde, hangi sorumlu kurumlarca, nasıl gerçekleştireceği belirlenmiştir. Buna göre uygulamalar, hedef süre bazında kısa (5 yıl), orta (10 yıl) ve uzun (25 yıl) vadede yapılması gerekenler olarak 3'e ayrılmıştır. Kısa vadede gerçekleştirilecek uygulamalar arasında;

- Çatalhöyük'ün UNESCO Dünya Mirasları Listesi'ne aday gösterilmesi,
- Yeni depo mekanlarının ile kazı alanında yeni bir koruyucu çatının inşası,
- Ziyaretçi güzergahlarının düzenlenmesi,
- Bilgilendirme merkezi içerisinde bir eğitim alanının oluşturularak bir bilgilendirme ekibinin kurulması,

yer almaktadır. Orta vadede gerçekleştirilmesi düşünülen hedeflerden bazıları arasında aşağıdakiler yer almaktadır:

- Çatalhöyük'ün Dünya Miras Alanı olarak kabul edilmesi,
- Çarşamba Alüvyal Düzlüğü'nün (gelişimin kontrol edilmesi ve arazinin karakterinin korunması için bir planlama düzenlemesi oluşturularak) kültürel bir arazi olarak tayin edilmesi

- Çatalhöyük'ün Türkiye'deki Neolitik araştırmalar için bir merkez olması
- Alanda (yeraltında) duvar resimlerinin ve bulguların sergilendiği yeni bir Müze için fizibilite çalışması ve ekonomik etki incelemesinin yapılması ve kaynak oluşturulması
- Eğitim programlarının geliştirilmesi ve genişletilmesi
- Okullar için yatılı yaz kamplarının oluşturulması.

Uzun vadeli hedeflerin bazıları ise şu şekildedir:

- 2017 yılında, alanda yerel, ulusal ve devlet seviyesinde kaynaklarla finanse edilen ve Türk yetkililer tarafından idare edilen, kendi kendini idame ettiren bir araştırma, koruma, öğretim ve eğitim merkezi oluşturulmuş olması,
- Konya Ovası'nın, korunması ve bakımı için yerel destek ile birlikte, kültürel bir arazi olarak tanınması
- Alan içerisinde; duvar resimlerinin bulunmasına bağlı olarak – Çatalhöyük koleksiyonu ile ilgili bilgilendirme, sergileme ve saklama hizmetleri sunan bir müze inşa edilmesi
- Neolitik binaların rekonstrüksiyonu deneysel yapıların sürdürülmesi
- Batı höyüğünü de içine dahil eden kapsamlı bir ziyaretçi güzergahının oluşturulması
- Alanın, araştırma merkezinin ve ziyaretçilerin yarattığı sosyo-ekonomik kazançların bölgede hissedilmesi ve kabul edilmesi.

Çatalhöyük Yönetim Planı, genel olarak incelendiğinde konusunun uzmanı kişilerce disiplinler arası bir çalışmanın sonucu olduğu izlenmektedir. Türkiye'de alan yönetim planına sahip sayılı arkeolojik yerleşmelerden biri olması nedeniyle de -yönetim planı amacında yer aldığı gibi- diğer arkeolojik yerleşmelere rehber olma niteliğine sahiptir.

3.3.2.2. Çayönü

Diyarbakır ili, Ergani ilçesi'nin 7 km güneybatısında yer alan yerleşmedeki kazı çalışmaları 1964 yılında "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları Karma Projesi" kapsamında Halet Çambel ve Robert Braidwood başkanlığında başlatılmıştır. Kazı çalışmaları değişik nedenlerle verilen aralardan dolayı 1991 yılına kadar 17 sezon sürdürülmüştür. Kazı çalışmalarında M.Ö. 9200-6000 yılları arasına tarihlenen buluntulara ulaşılmıştır (Özdoğan, 2010:142). Çayönü kazılarında

elde edilen buluntular, insanoğlunun Neolitik Dönem yaşamındaki dönüşümleri göstermesi yönünden önemlidir. Bu dönüşümlerden biri alandaki koruma ve sergileme çalışmalarını zorunlu kılan mimari buluntulardır. Çayönü Neolitik Dönem yuvarlak yapı geleneğinin -barınak-, dörtgen planlı yapılara -konut- dönüşmesini iyi şekilde gösteren yerleşmelerden biridir (Özdoğan, 2011:59).

Resim 13: Çayönü hücre planlı yapının sergileme çalışması sonrası görünümü (Özdoğan, 2011:59).

Çayönü'ndeki koruma ve sergileme çalışmaları 1989 yılındaki kavramsal tanımlamalar ile başlamış ve 1990-1991 yıllarında yapılan uygulamalar ile devam etmiştir. Yapılan çalışmalarda, özgün buluntulara herhangi bir müdahalede bulunulmaması esas alınmıştır. Bu amaçla dolgu yapılacak her yer gelecekteki araştırmacıları yanıltmaması için öncelikle yoğun olarak cam kırıkları ile kaplanmıştır. Daha sonra ise alana gelecek ziyaretçilerin, insanlık tarihinin 3000 yıllık geçmişini yansıtan Çayönü'nün, 3 gelişim evresini izlemeleri için sergilenmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre yuvarlak planlı kulübeler, ızgara planlı yapılar ve hücre planlı yapıların bulunduğu evrede sergileme çalışmaları uygulanmıştır. Alanda yapılan sergileme çalışmalarında, kazılar sırasında açığa çıkarılan yapılar, biraz daha üst kodda özgün malzeme kullanılarak yeniden inşa edilmiştir. Bu şekilde iki yuvarlak planlı yapı, beş ızgara planlı, üç hücre planlı ve bir geniş odalı yapı inşa

edilmiştir (Resim 13). Ziyaretçilerin evreler arasındaki farkı anlayabilmeleri için dolgu yapılan toprakta özgün toprak renginden daha abartılı ve birbirinden kolay ayırt edilebilir renkler seçilmiştir. Açma kenarları oluşabilecek akıntılara karşı örülen duvarlar ile desteklenmiştir (Özdoğan, 2010: 141-154).

Yapılan planlama çalışmalarında ise Çayönü yerleşmesinin sınırları içerisinde yer aldığı Ergani ilçesinde bir müzenin kurulması önerilmiştir. Buna göre Müze, Çayönü'nün kültür tarihindeki önemini ve kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan buluntuları sergileyerek, gelen ziyaretçilere genel bilgiler sunacaktır. Bunun dışında Çayönü'ün çevresinde kamulaştırılan bir alanın deneysel çalışmaların yapılması için düzenlenmesi, yine alan yakınlarında yer alan Hilar Kayalıkları'nın ziyarete uygun hale getirilmesi önerilmiştir.

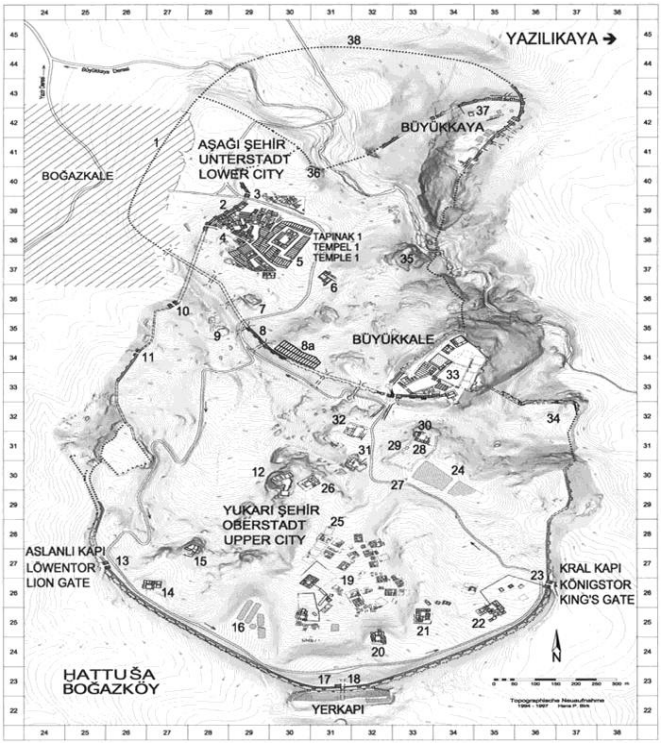
3.3.2.3. Hattuşa

Çorum ili Boğazkale ilçesi sınırları içerisinde yer alan Hattuşa, ilk olarak 1834 yılında Texier tarafından tespit edilmiştir. Değişik sezonlarda yapılan ilk kazı çalışmaları sırasında ele geçen çivi yazılı tabletler yardımıyla Bedrich Hrozný 1915 yılında Hititçe'yi çözmüştür. 1931-1939 yıllarında ve 1952 yılından günümüze kadar Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından yapılan kazı çalışmalarına sırasıyla Kurt Bittel (1977'ye kadar), Peter Neve (1993'e kadar), Jürgen Seeher (2005'e kadar) başkanlık yapmıştır (Seeher, 2002). Günümüzde ise kazı çalışmaları Andreas Schachner başkanlığında devam edilmektedir.

Hattuşa 1986 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınmış ayrıca 2001 yılında yerleşmeden çıkarılan çivi yazılı belgeler UNESCO'nun "The Memory of the World" listesine alınmıştır Ülkemizde de Hattuşa hem arkeolojik sit alanı olarak hem de Tarihi Milli Park olarak ilgili kurumlarca tescillenmiştir (UNESCO, 2009: 49).

M.Ö. 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra Hititlerin başkenti olan Hattuşa bu dönemden önceleri de yerleşim görmüştür. Yerleşmenin içerisinde Büyükkaya üzerinde M.Ö. 6. bin yıla tarihlenen küçük bir Kalkolitik Çağ yerleşmesi tespit edilmiştir. Hattuşa, M.Ö. 3. bin yılda ise artık sürekli iskan görmektedir. Bu dönemdeki Hatti yerleşmesine ait kalıntılar Büyükkaya, Büyükkale ve Aşağışehirde izlenmektedir. Hititler Döneminde şehir İmparatorluğun merkezi olmasından dolayı

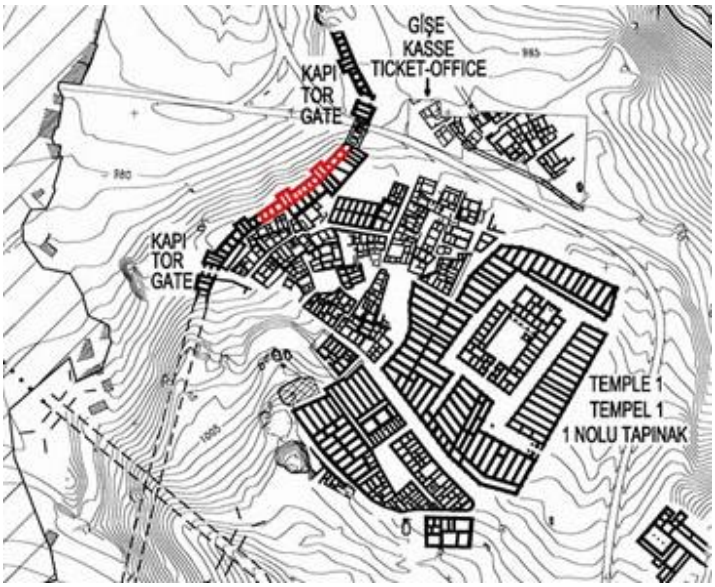
gelişmiştir. Yerleşme bu dönemde Büyükkale, Büyükkaya, Yukarı Şehir, Aşağı Şehir bölümlerinden oluşmaktadır (Plan 1).

Plan 1: Hattuşa şehir planı (Seeher, 2007:16)

Hattuşa'da kazı başkanlığının öncülüğünde açığa çıkarılan kalıntıların sürdürülebilir korunmasının sağlanması için ve alana gelen ziyaretçilerin yerleşme hakkında gerekli bilgileri almaları için bir çok çalışma yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi 2003 yılında başlanan ve 2005 yılında tamamlanan bir proje ile Büyük Tapınak ile bitişindeki yerleşimin kuzeybatı sınırını oluşturan Aşağışehir'deki surun bir kısmının rekonstrüksiyon uygulamasıdır (Seeher, 2007). Bunun için öncelikle surun kazılar sonucu açığa çıkarılan temel kalıntıları sağlamlaştırılmıştır (Plan 2). Bu sağlamlaştırma çalışmalarında temelin taşıma katsayısının yükseltilmesi için yeni taş sıraları örülmüş ayrıca çimento harcıyla desteklenmiştir. Daha sonra surun üst kısmının inşası için özgün malzemeler ve yöntemler kullanılarak kerpiçler hazırlanmıştır. Giderleri özel bir sponsor şirket tarafından karşılanan sur

rekostrüksiyonu, Hattuşa kazılarında ortaya çıkarılan pişmiş toprak modellerinden yararlanılarak yapılmıştır (Seeher, 2007:20-25) (Resim 14).

Plan 2: Rekonstrüksiyonu yapılan sur bölümü (Seeher, 2007:27)

Resim 14: Rekonstrüksiyonu yapılmış surun kuzeyden görünümü

Hattuşa kazılarından elde edilen buluntular yerleşmenin de sınırları içerisinde bulunduğu Boğazkale ilçe merkezinde yer alan müzede sergilenmektedir. Böylelikle yerleşmenin taşınmaz kültür varlıklarının yerinde inceleyen ziyaretçiler

Boğazköy Müzesi'ne giderek yerleşmeye ait taşınır kültür varlıklarını da görebilmektedirler. Ayrıca yerleşme yakınlarında yerel halka ekonomik gelir sağlayacak hediyelik eşya satış mekanları oluşturulmuştur. Bu mekanlarda yerel el işlerinin yanı sıra serpantin taşından buluntu replikaları satılmaktadır (UNESCO,2009: 39-69). Yerleşmenin ziyaretçi potansiyelini arttırmaya yönelik yapılan bir diğer çalışma ise Hattuşa'nın kazı başkanlığını da yapan J.Seeher'in (2006) hazırladığı rehber kitaptır.

3.3.2.4. Karatepe-Aslantaş

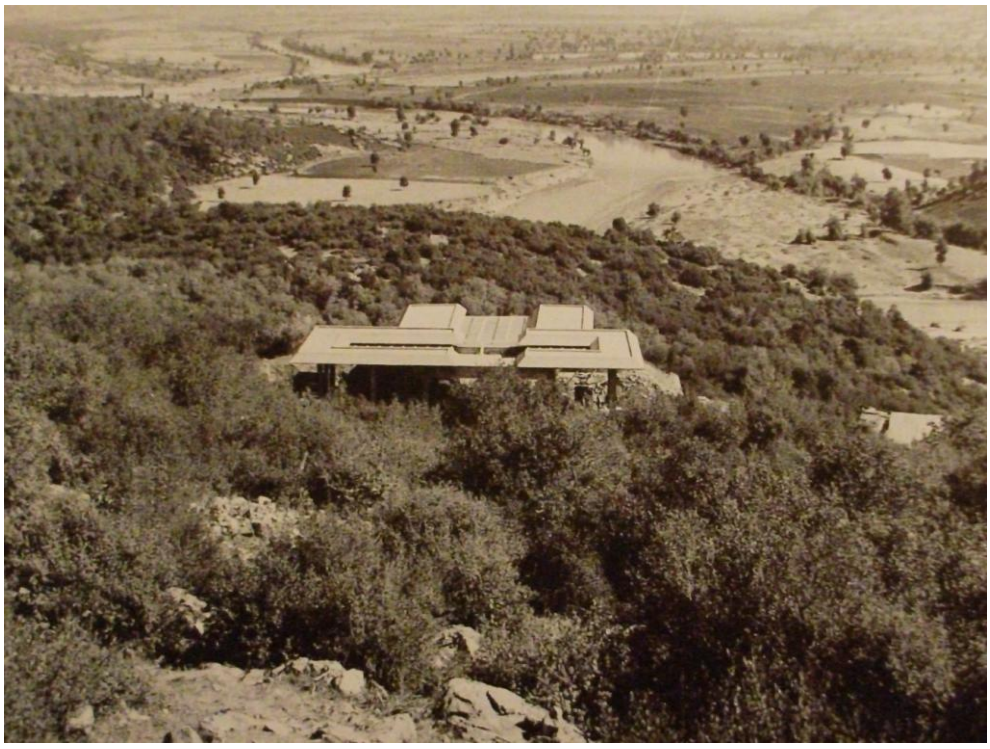
Ülkemizde kültür mirası yönetimi çalışmaları, Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Avrupa Ülkeleri dışında, tüm dünyada olduğu gibi oldukça yenidir. Ancak bu konuda bazı istisnalarda bulunmaktadır. Hatta bu istisnalara bakıldığında yapılan çalışmaların sadece ülkemiz için değil tüm dünyadaki miras yönetimi çalışmalarına örnek olabileceği görülmektedir. Bu örneklerden biri 1946 yılında H.Th. Bossert ve ekibi tarafından tespit edilen ve 1947 yılında kazı çalışmalarına başlanılan Karatepe Geç Hitit Dönemi yerleşmesidir (Çambel,1956: 23).

Karatepe Adana ili, Kadirli ilçe merkezinin 21 km. doğusunda yer almaktadır. Yerleşme, M.Ö. 8. ve 7 yüzyıllara tarihlenen yaklaşık 195x375 metre çapında bir Geç Hitit kalesidir (Resim 15). Kalenin etrafı düzenli aralıklarla yerleştirilmiş kulelerle desteklenen bir çevre duvarı ile korunmaktadır. Mimaride genel olarak bazalt kullanılmıştır.Yerleşmedeki miras yönetimi çalışmaları, "Kültür Mirası Yönetimi"nin, tüm dünyada halen kurumsallaşmadığı bir dönemde Halet Çambel'in bireysel çabalarıyla başlatılmıştır (Çambel, 2001: 134-135). Yerleşmenin sürdürülebilir korunmasının sağlanması için yapılan çalışmaları genel olarak üç kısma ayırabiliriz: Bunlar yerleşmeye yönelik koruma çalışmaları ile yerel halka yönelik eğitim ve sosyal çalışmalarıdır.

İlk kazı çalışmalarından itibaren ortaya çıkarılan anıtsal nitelikte taşınmaz kültür varlıklarının o, dönemde müzeye taşınması gerekirken gerek yer sorunu gerek taşımadaki sorunlar gerekse diğer nedenlerle ilgililerce yerinde korunmasına karar verilmiştir. Bu amaçla kazılar sırasında ortaya çıkarılan ve oldukça tahrip olmuş

bazalt mimari buluntular Çambel başkanlığında -o, dönemde ülkemizde yeterli koruma uzmanı olmadığından- İtalya'daki Roman İnstitute Centrale del Restaura (İCR) Enstitüsü uzmanlarından oluşan bir ekiple onarılmaya başlanmıştır. Onarımlarda genel olarak şu esaslara dikkat edilmiştir (Çambel, 2001: 137):

- Yerleşmenin anıtsallığının ve bütünlüğünün bozulmaması
- Yerleşmenin anlamını yitirmemesi
- Yerleşmenin tarihsel ortamından kopartılmaması

Resim 15: Karatepe-Aslantaş genel görünüm (Çambel, 2001: 136):

Ancak yapılan onarımların alandaki yüksek sıcaklık nedeniyle olumsuz etkilendiği görülmüştür. Bu amaçla alanın üstünün geçici olarak hafif malzemlerle örtülmesi kararlaştırılmıştır. Daha sonra ise bu üst örtü yerine ICR Müdürü Prof. Brandi ve Mimar Minissi'in ön çizimlerini yaptığı ve Ülkemiz mimarı T. Cansever'in çizimleri ile son şeklini alan kalıcı üst örtü inşa edilmiştir (Resim 15-16). Yapılan onarımlar ile düzenlemelerin gidişatı doğrultusunda kazı yönetimince alanın açık hava müzesi olarak düzenlenemsi kararlatırılmıştır. Bu amaçla Çambel, 1958 yılında alan ve çevresindeki yaklaşık 7715 hektarlık ormanlık alanının Milli Park olarak ilan edilmesini sağlamıştır. Ormana zarar veren keçi yetiştiriciliğine

karşılık dönemin idarecilerinin de desteği ile yerel halka koyun dağıtılmıştır (Çambel, 1993: 507)

Çambel, Karatepe'nin korunmasının yerel halkın bu konuda bilinçlendirilmesinden geçtiğinin farkındaydır. Bu amaçla yerel halka yönelik eğitim programlarının hazırlanmasına öncülük etmiştir. Kazı çalışmalarının sürdürüldüğü dönemde Kadirli ve çevresinde okul olmadığından şehirlerdeki akrabalarının yanına gönderilemeyen çoğu çocuk okula gidememiştir (Çambel, 1993: 506). Çalışmaların sürdürüldüğü yaz mevsimi boyunca, yerleşmede oluşturulan bir alanda, aralarında S. R. Eyyüboğlu'nunda bulunduğu gönüllülerce dersler verilmiştir. Ayrıca yerel toplumun yetişkinlerine yönelik dönemin yerel idarecilerinin de yardımıyla zanaat kursları düzenlenmiştir. Bu kapsamda erkeler için marangozluk ve demircilik atölyesi kurulmuş, kadınlar ise zaten varolan kilimciliğin geleneksel yöntemlerle yapılması yönünde teşvik edilmiştir (Çambel, 2001: 137).

Resim 16: Karatepe-Aslantaş yerleşmesi ve üst örtüsü

Çambel, Kaletepe'nin korunması için her alanda mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bunlardan biri de bölgeye 1970'li yıllarda yapılmak istenen ve Karatepe, Domuztepe ve çevresini tehtid edecek Aslantaş Barajı ile ilgilidir. Çambel, barajın inşasının yanlış bir karar olduğunu göstermek için bir dizi girişimlerde bulunarak İstanbul Üniversitesinin ilgili bölümlerine bu yönde rapor hazırlattırmıştır. Bunun sonucunda da baraj kodu makul bir seviyeye düşürülmüştür (Çambel, 1993:507). Çalışmamda hazırladığım Güvercinkayası Yönetim Planı'nda da benzer bir yaklaşımla çözüm önerisi sunulmuştur.

3.3.2.5. Kırklareli Arkeolojik Sit Alanı

Günümüzde Kırklareli il merkezi sınırı içerisinde kalan sit alanı bünyesinde barındırdığı kültür varlıklarıyla bölgenin 7000 yıllık tarihine ışık tutmaktadır (Arı, 2009: 188). Alan içerisinde yer alan Aşağı Pınar Yerleşmesi Neolitik ve Kalkolitik, Kanlıgeçit Yerleşmesi Tunç, Tümülüsler ise Demir Çağı'na tarihlenmektedir. Kırıklareli Höyüğü'nde[19] kazı çalışmaları İstanbul Üniversitesi Prehistorya Bölümü ve Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün ortak girişimi ile M. Özdoğan ve H. Panzinger 'in eş başkanlığında; 1993 yılında Aşağı Pınar yerleşmesinde, 1994 yılında ise Kanlıgeçit yerleşmesinde başlatılmıştır (Özdoğan, 2006b:55).

Kazı yönetimince, 1998 yılında deneysel arkeoloji ve ziyaretçilere bilgi aktarımı bağlamında Aşağı Pınar Yerleşmesi "Açık Hava Müzesi" projesi tasarlanmıştır[20] (Özdoğan, 2006b:55). Projenin amaçları;

- Koruma
- Bilgi Aktarımı
- Kaynak Yaratma

olarak belirlenmiştir (Eres, 2001:19). Bu kapsamda 1998 yılında yerel ustalardan yardım alınarak Ahmetler Köyü'nden sökülen iki dal örgü yapı tekrar inşa edilmeye başlanmıştır. 2006 yılında ise, daha sonra Aşağı Pınar sergi alanı olarak düzenlenecek, büyük bir dal örgü yapı inşa edilmiştir (Arı, 2009:211-212).

[19] Yapılan kazı çalışmaları ile Aşağıpınar ve Kanlıgeçit Doğu-Batı-Güney yerleşmelerinin yatay tabakalanmaya sahip birbirinin devamı yerleşmeler olduğu anlaşıldığından alan bütünüyle Kırklareli Höyüğü olarak adlandırılmıştır (Arı, 2009: 189)

[20] Eres tarafından çalışılan Aşağı Pınar yerleşmesi "Açık Hava Müzesi" projesi'nin detayları için bkz Eres, 1999

Kırklareli ilinde yapılan arkeolojik kazılar ve elde edilen bilgilerin yerel toplum yöneticileri ile halka aktarımına yönelik 2008 yılı Ağustos ayında "Aşağı Pınar Sergisi" düzenlenmiştir (Arı, 2009:211-212). Sergi yerel halkı merkez alan sergileme teknikleri ile yukarıda belirtilen dal örgü yapılarında gerçekleşmiştir. (Resim 17). Bu amacı taşıyan bir başka çalışma da 2009 yılında gerçekleştirilen Kanlıgeçit projesidir. Bu kapsamda yerleşmede ortaya çıkarılan yapıların üzeri kapatılarak korumaya alındıktan sonra sergilemeye uygun şekilde modellemeleri yapılmıştır (Resim 18).

Kırklareli Höyüğü kalıntılarının sürdürülebilir bir şekilde korunmasını öneren "yönetim planı modeli" İ. Arı tarafından (2009) hazırlanmıştır. Yönetim planında öncelikle Trakya ve Kırklareli ilinin tarihsel, coğrafi, iklimsel, jeolojik ve arkeolojik çalışmaları içeren bölgesel analizler yapılmıştır. Daha sonra ise Kırklareli Arkeolojik Sit Alanı'nın tanımı yapılmıştır. Bu tanım, yerleşmenin önemi, buluntuları, araştırma ve kazı tarihçesi konularını kapsamaktadır. Ayrıca yönetim planı kararları oluşturulmadan önce korumayı olumsuz yönde etkileyen sorunlar ile mevcut koruma ve sergileme çalışmaları etüt edilmiştir.

Resim 17: Aşağı Pınar sergi alanı iç mekan (Arı, 2009: 287)

Kırklareli Sit Alanı Yönetim Planı'nın amaçlarına bakıldığında arkeolojik alanlardaki korumanın gerçekleştirilmesinde yaşanan zorlukları aşmaya yönelik kaygıları içerdiği görülmektedir. Bu nedenle plan ilk olarak ortaya çıkarılan arkeolojik varlıkları bulunduğu çevre ile birlikte korumayı amaçlamıştır. Ortaya çıkarılan buluntulardan elde edilen bilginin, topluma aktarılması için yeni yöntemler geliştirmek ve toplumu kültür varlıklarıyla bütünleştirerek sürdürülebilir korumayı sağlamak yönetim planının önemli amaçlarındandır.

"Çözüm Önerileri ve Uygulama" başlığı altında, yönetim planının amacına uygun, uygulama önerilerinde bulunulmuştur. Bu önerilerden biri; Kırklareli Arkeoloji Müzesi'nin Kırklareli Höyüğü'nün yakınlarında yer alan mülkiyeti ilgili belediyeye ait bir yapıya taşınması ve çağdaş teşhir teknikleri kullanılarak buluntuların sergilenmesidir (Arı, 2009: 242-251). Tarihöncesi dönemin yaşayışları hakkında edinilen bilgilerin toplumla paylaşılmasını sağlayacak diğer öneriler de "Aşağı Pınar Açık Hava Müzesi" ile "Kanlıgeçit Açık Hava Müzesi" projeleridir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu önerilerin uygulamasına geçilmiştir (Resim 18).

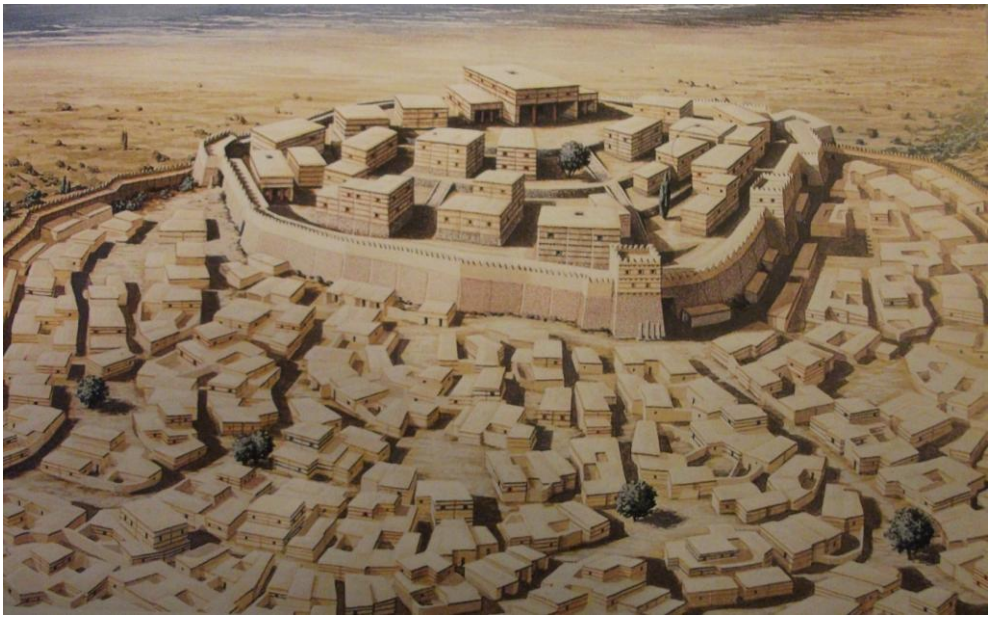
Resim 18: Modellemesi yapılan Kanlıgeçit yapıları

Yönetim planında Kırklareli Höyüğü sınırları içerisinde yer alan ve günümüze değin çeşitli define kazıları ile tahrip edilen tümülüslerin korunmasına yönelik de uygulama önerileri getirilmiştir. Buna göre tamamen tahrip olan A Tümülüsü'nün benzerlerinden yola çıkılarak yeniden tümülüs haline getirilmesi, B Tümülüsü'nün özgün biçimde modern malzeme ile üstünün örtülerek toplantı/sergi alanı olarak kullanılması, günümüze değin koruna gelmiş C Tümülüsü'nün müze haline getirilmesi önerilmiştir (Arı, 2009:264-266)

3.3.2.6. Troya

Çanakkale ili, Biga Yarımadası'nda yer alan Troya Yerlemesinde ilk kazılar, H. Schliemann tarafından 1871 yılında başlatılmıştır. Daha öncesinde ise Frank Calvet tarafından ufak çaplı kazılar yapılmıştır (Korfmann, 2001: 4-25). Günümüzden bakıldığında herhangi bir define kazısından farklı olmayan bu ilk dönem kazıları sonucunda arkeolojik alanlardaki tabakalanmalar hakkında bilgiler edinilmiştir. Daha sonra ise 1932-1938 yıllarında ise Cincinnati Üniversitesi'nden Carl Blegen, 1988-2005 yıllarında Tübingen Üniversitesi'nden Manfred O. Korfmann başkanlığında kazılar sürdürülmüştür. Günümüzde kazı ve koruma çalışmaları Ernst Pernicka başkanlığında devam etmektedir.

Troya yerleşmesi kültür tarihindeki öneminden dolayı 1998 yılında UNESCO tarafından Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır. Ülkemizde ise yerleşme ilk olarak Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu'nca 1968 yılında tescil edilmiştir. Başlangıçta sadece yerleşmenin konisini kapsayan tescil kararı Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 26.05.1995 gün ve 2414 sayılı kararı ile aşağı yerleşmeyi de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ayrıca yerleşmenin içerisinde bulunduğu alan Çevre ve Orman Bakanlığı'nca Tarihi Milli Park olarak ilan edilmiş ve 2004 yılında bu alana ilişkin "Troya Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı" onaylanmıştır (Aslan, 2006: 489-491). Korfmann'a (2006:383-393) ilgili makamlarca 1997 yılında yapılacağı sözü verilen "Troya Müzesi"ne yönelik uluslararası bir yarışmanın düzenlenmesi için Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı ile Çanakkale Valiliği arasında protokol imzalanmıştır.

Resim 19: Troya VI. tabaka rekonstruksiyon çalışması (Korfmann, 2001:17)

Yerleşmedeki kültürel miras yönetimi kapsamındaki çalışmalara son dönem kazılarıyla birlikte hız verilmiştir (UNESCO, 2009:24). Bu kapsamda kazılarda ortaya çıkarılan mimari kalıntılarda koruma ve sağlamlaştırma çalışmaları başlatılmıştır. Ayrıca ziyaretçilerin yerleşmedeki kalıntılara zarar vermeden dolaşabilecekleri gezi yolları düzenlenmiş ve üç dilde hazırlanmış bilgilendirme panoları yerleştirilmiştir. Bu bilgilendirme panoları kalıntıların rekonstrüksiyon çizimleri ile desteklenmiştir (Resim 19). Blegen'in 1930'lu yıllarda inşa ettirdiği yapılardan bir bölümü ziyaretçi bilgi odası olarak düzenlenmiştir (UNESCO,2009:1-28). Yerleşmeye gelen ziyaretçilerin alanı bilinçli bir şekilde gezmeleri için dönemin kazı başkanı Korfmann (1992) tarafından Türkçe, Almanca ve İngilizce olarak üç ayrı dilde alanın, gezi rehberi hazırlanmıştır.

2001 yılında başlatılan "Virtual Archaeology" isimli proje ile Troya kazılarında elde edilen bilgiler kullanılarak yerleşmenin sanal rekonstrüksiyonu hazırlanmıştır (Resim 20-21). Proje kapsamında hazırlanan Troya yerleşmelerinin 3D canlandırmaları online olarak ilgililere sunulmuştur.[21]

Dünya Miras Listesi'nde yer alan Troya yerleşmesine ilişkin 19-20 Kasım 2007 tarihinde UNESCO Türkiye Milli Komisyonu'nca (2009:1-37) güncel durumun

[21] Troya 3D canlandırmaları için bkz. http://www.uni-tuebingen.de/troia/vr/index_en.html

tespiti amacıyla arazi çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu inceleme sonucunda korumayı olumsuz yönde etkileyen sorunlar sınıflandırılmıştır. Bu sorunlar arasında yerleşmenin yönetim planına sahip olmayışı, alandan birden fazla kurumun sorumlu olması nedeniyle yaşanan yetki karmaşası, kazılar sırasında ortaya çıkarılan kalıntılarındaki bozulmalar sayılmıştır. Ayrıca Troya yerleşmesi buluntularının 50 farklı koleksiyonda bulunduğu ve bu buluntuların Troya'da yapılması düşünülen müzeye toplanması yönündeki beklentilere dikkat çekilerek müze yapımı konusundaki çalışmalara hız verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Resim 20-21: Troya II kazıklı çevre duvarının kazı sonrası özgün hali ve rekonstrüksiyonu

4. GÜVERCİNKAYASI ARKEOLOJİK MİRAS YÖNETİMİ PLANI ANALİZ ÇALIŞMALARI

4.1. ALANIN TANIMI

Çalışmamın ilk bölümünde; korumanın, gelişim sürecinin sonunda varılan çağdaş koruma anlayışında, sürdürülebilir korumanın sağlanması için kültür varlığının çevresi ile birlikte korunması gerekliliği bilincine ulaşıldığı belirtilmiştir. Güvercinkayası Yönetim Planı'nda, bu dayanak noktasından hareketle, sadece Güvercinkayası Yerleşmesi'ne ilişkin müdahale kararları önerilmemiş, ayrıca Güvercinkayası Yerleşmesi merkez alınarak yakın çevresinde bir etkileşim alanı oluşturmuştur. Hazırlanan Yönetim planında bu "Etkileşim Alanı" içerisinde kalan hem kültür varlıklarının korunmasına hem de yerel toplumların sosyal ve ekonomik koşullarının iyileştirilmesine yönelik müdahale kararları önerilmiştir. Etkileşim alanında yer alan, yerel toplumların yaşayışlarına ilişkin önerilen kararlar geleneksel yaşantının bozulamaması dikkate alınarak sınırlı tutulmuş, ayrıca yok olmaya yüz tutmuş yerel unsurların tekrar canlandırılması amaçlanmıştır.

Güvercinkayası Etkileşim Alanı tarihsel süreçte Kapadokya Bölgesi olarak adlandırılan bölgenin batısında, günümüzde Tuz Gölünün doğusunda yer alan Aksaray il merkezinin kuzeydoğusunda, Gülağaç ilçesinin batısında yer almaktadır. Çalışmamda belirlediğim etkileşim alanının güneybatı sınırı, Demirci Beldesi'nin 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'nda kentsel gelişim alanı sınırına paralel gidecek biçimde başlatılmıştır (Harita 1). Buradan batıya doğru hareketle Karasu Vadisi'ni ve bu vadinin güneyinde yer alan Gökdeş Örenyeri ile Emine Us Nekropol Alanı'nı içine alacak şekilde Mamasun Barajı'nın güney kıyısına ulaşmaktadır. Etkileşim Alanı'nın güneybatı ve batı sınırı, Gülağaç ilçe sınırları olarak kabul edilmiştir. Ancak bu sınır kuzeybatı yönünde Tepesidelik Han ve bu Hanın doğusundaki höyüğü Etkileşim Alanı içerisinde bırakmak üzere genişletilmiştir. Alanın kuzey sınırı ise Saratlı Beldesinin 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'nda kentsel gelişim alanı sınırı olarak kabul edilmiştir. Etkileşim alanı sınırı Saratlı Beldesi'nden güneydoğu yönüne doğru Toptepe Tümülüsü, Küçük ve Büyük Deller

Tümülüsleri, Zindanlık Tümülüsü, Oluklunun Kaya Yerleşmesi ile Demirci Beldesini çevreleyerek ilk başladığı noktaya ulaşmaktadır.

4.1.1. Coğrafi ve Jeolojik Özellikleri

Kapadokya özgün görünümünü Üçüncü Jeolojik zamanın 2. yarısında Neojen Dönemi'nde almaya başlamıştır (Tuncel, 1998: 24). Yaklaşık 25 milyon yıl önce yer kabuğu içerisindeki sıvı akışkan maddelerin (magma) dışarı çıkması ile Hasandağı, Erciyes ve Melendiz volkanik dağları oluşmuştur. Kapadokyanın günümüzdeki jeolojik görünümünü almasında bu dağlar başrolü oynamıştır. Ayrıca bu geniş coğrafyada bazalt lavları akıtan Karnıyarık tepe, Kalecetepe, Güneydağı tepe, Korutepe, Kocadağ, Kuzaytepe, Susam Sivrisi gibi genç volkan konileri de vardır. Erciyes, Hasandağı ve yukarıda sayılan genç volkanlar ile günümüzde yok olmuş yanardağlar tüm kapadokya bölgesini şekillendirmiştir. Bu biçimlendirme volkanların genel olarak iki değişik elementten oluşan maddeleri dışarıya fırlatmaları ile oluşmuştur. Bunlardan biri kül diğeri ise lavdır. Kül, volkanların püskürtmesi ve rüzgarın etkisiyle geniş bir alan yayılmış, aradan geçen uzun bir zaman diliminden sonra yer kabuğu üzerinde yüzlerce metre kalınlığa ulaşarak, su ile kolayca aşınan "Tüf"ü meydana getirmiştir. Genel olarak beyaz ve sarımsı bazı bölgelerde ise pembemsi renktedir. Volkanlardan akan lavlar ise bazalt veya ignimbritler gibi koyu renkte ve aşınması tüfe göre daha zor maddeleri meydana getirmiştir. Tabi ki Kapadokyanın bu günkü görünümünü alması sadece volkanizmanın etkisi ile değildir. Pluviyal Dönem'deki sürekli ve bol yağış ile aşınmanın oluşması, gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkından dolayı ayrışmanın hızlanması bu şekillenmenin başka nedenlerindendir (Tuncel, 1998: 27).

Kapadokya'nın bir çok bölgesinde rastlanan ancak daha yoğun olarak Ürgüp, Göreme ve Avanos arasındaki bölgede yoğunlaşan, ziyaretçileri oldukça etkileyen bu bölgenin simgesi haline gelmiş peri bacaları da bu etkenlerin bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Kolayca aşınabilen yüzlerce metre kalınlıktaki tüf tabakası üzerine serpişmiş, aşınması daha zor bazalt kütleler bu görünümün baş aktörüdür (Tuncel, 1998: 27). Güvercinkayası Yerleşmesi ve Etkileşim alanının yer aldığı Batı

Kapadokya bölgesinde ise bu oluşumlar seyrekleşir. Bunun yanında kolayca aşınan tüf tabakaları özellikle Melendiz vadisinde sarp kayalıklar ve sırtlar meydana getirmiştir. Etkileşim alanının güneydoğusunda yer alan ve derinliği 200 metreyi bulan Ihlara Vadisi de yine bölgedeki tüfün akarsu ile aşınması sonucu oluşmuştur.

4.1.2. Genel Hatlarıyla Bölgenin Kültür Tarihi

Değişik jeolojik zamanlarda meydana gelen Volkanik hareketlerin yoğun olduğu Kapadokya Bölgesi'nde tarihi ve tarihöncesi dönemlerde yoğun kültür hareketliliği görülmektedir. Bu durum, özellikle bölgenin coğrafi konumu ve bünyesinde barındırdığı hammadde kaynakları ile coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Orta Anadolu Bölgesinde yer alan Kapadokya doğal olarak oluşmuş yolları ile batı ve doğu arasında tarihi ve tarih öncesi her dönemin ticaret yolu güzergahında yer almıştır.

Kapadokya bölgesinin sınırları konusunda tartışmalar devam etmektedir. Sevin, (1998: 47) Kayseri, Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri ve Malatya illerinin tamamını, Ankara'nın doğusu, Yozgat ve Sivas'ın güneyi ile Adana'nın kuzey bölgesini Kapadokya'nın sınırları içerisinde göstermektedir. Esin (1998: 67) ise Kapadokya sınırlarındaki belirsizlikleri jeoloji'den yararlanarak aşmaya çalışmaktadır. Ona göre yerbilimcilerin jeolojik oluşumlara göre çizdiği sınırlar kullanılarak bu sorun aşılabilir. Buna göre Esin, Kapadokya Volkanik bölgesi olan Aksaray, Kayseri, Nevşehir ve Niğde illerini aynı zamanda kültürel sınır olarak kabul edilmekte ve "Çekirdek Kapadokya" bölgesi olarak adlandırmaktadır. Bu konuda tartışmalar devam etse de Kapadokya'nın genel olarak Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri, illerinin tamamını kapsadığı ancak değişik dönemlerde yaşanan siyasi gelişmeler nedeniyle bu sınırın genişlediği veya daraldığı söylenebilir.

Güvercinkayası Yerleşmesi'nin de sınırları içerisinde bulunan bölgeye verilen "Kapadokya" ismine, en erken MÖ VI. yüzyılın sonlarında Pers Kralı I. Dareios'un kendisine bağlı ülkeleri sıraladığı Bisitun Dağı kayalıklarında "Katpatuka" biçiminde rastlanılır (Sevin, 1998: 47). Ancak bölgenin kültür tarihi özellikle yapılan son dönem kazıları ile Alt Paleolitik Çağ'a kadar uzanmaktadır.

İstanbul Üniversitesi, Prehistorya Bölümü'nden Prof. Dr. Nur Balkan Atlı başkanlığında sürdürülen Kömürcü-Kaletepe opsidyen atölyesi kazı çalışmalarında Alt ve Orta Paleolitik Çağ'a ait acheuleen, clactonien ve alt musterien teknolojilere ait buluntular açığa çıkarılmıştır (Atlı, vd., 2008: 59-60). Kapadokya'nın Çanak Çömleksiz Neolitik Çağı ise en iyi Aşıklı ve Musular yerleşmelerinden bilinmektedir. Aşıklı Yerleşmesi'nin kazı çalışmaları 1989 yılında İstanbul Üniversitesi, Prehistorya Bölümün'den Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığında başlatılmıştır. Günümüzde kazı, araştırma ve koruma çalışmaları Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran başkanlığında devam etmektedir. Aşıklı Yerleşmesi'nde bitişik düzende bağımsız kerpiç duvarlı yapılar görülmektedir. Yerleşmede açığa çıkarılan 1,50 metre genişliğinde çevre duvarı, çakıl döşeli yol ve önemli yapılara ait kalıntılar (Esin, 1998: 89) Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'da bile sosyal yaşayışta sınıflaşmaya doğru gidildiğini göstermesi açısından önemlidir.

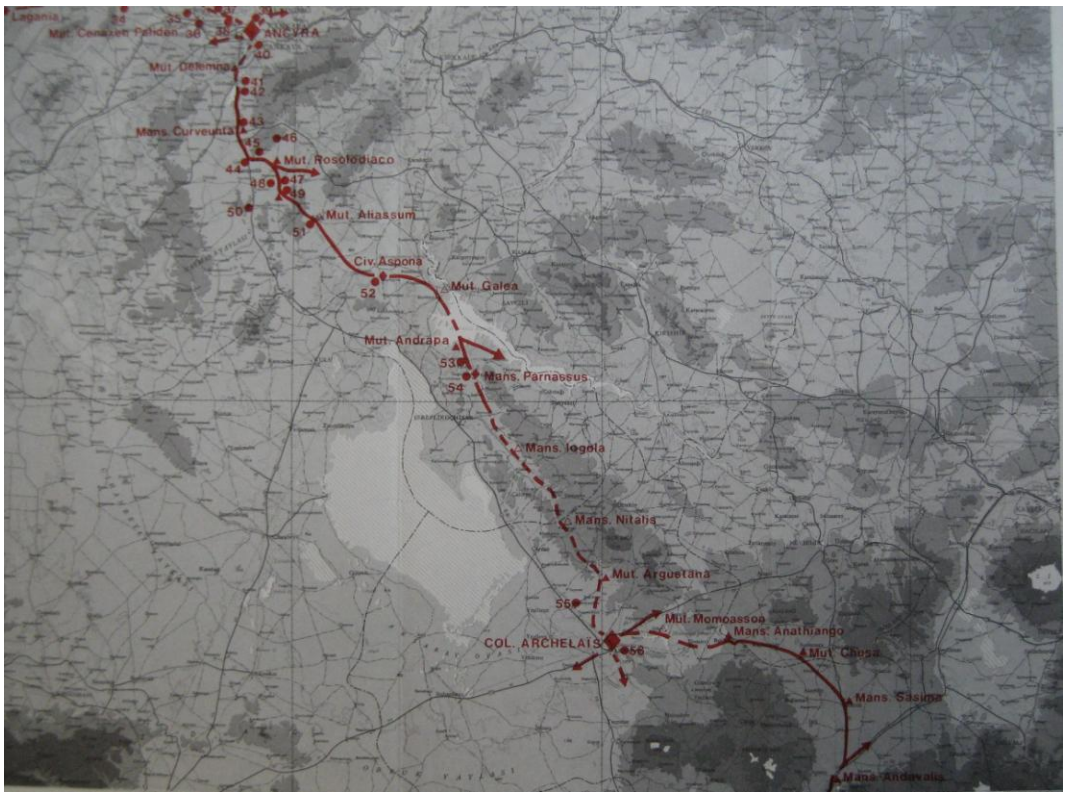
İnsanoğlunun tarihinde ilk defa kil toprağını şekillendirip pişirmesi ile başlayan Çanak Çömlekli Neolitik Çağ, Kapadokya Bölgesi'nde en iyi Köşk Höyük, Tepecik-Çiftlik yerleşmelerinden bilinmektedir. Bu dönemde üretilen, natüralistik stilde, yüksek kabartma tekniği ile yapılmış günlük yaşamdan sahnelerle, insan ve hayvan betimli çanak çömlekler dikkat çekicidir. Esin'e göre, bölgede ilk madencilik denemelerinin yapıldığı Kalkolitik Çağ'ın erken dönemleri, Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'ın devamı niteliğindedir. 2007 yılında Gülçur'un, Aksaray Müzesi Müdürlüğü adına gerçekleştirdiği Gelveri-Yüksek Kilise sondaj çalışmaları sonucunda, yerleşmenin Orta Kalkolitik Çağ'ın başlarına tarihlenmesi gerektiği önerilmiştir. Yönetim planını hazırladığım Güvercinkayası Yerleşmesi ise, Orta Kalkolitik Çağ'ın en kapsamlı araştırılan merkezidir. Güvercinkayası'nın ana yapı evreleri ile Köşk Höyük'ün I. tabakası tüm buluntular da dahil olmak üzere eş zamanlıdır

Yüzey araştırmalarından bilinmesine karşılık, arkeoloik bir kazı çalışmalası henüz yapılmadığından İlk Tunç Çağı'nın erken dönemlerine ilişkin detaylı veri yoktur. İkinci bin yılın başlarına tarihlenen Assur Ticaret Kolonileri Çağı ise, dönemlerinin en büyük merkezleri olan Aksaray il sınırları içinde kalan Acemhöyük ve Kayseri yakınlarındaki Kültepe yerleşmeleri ile temsil edilmektedir. Bu dönemde Anadolu'nun siyasi yapısının yerel beylikler şeklinde olduğu Assur kaynaklarından anlaşılmaktadır. Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu yerel beylikleri ile Assur

arasında, sistemli bir uzun yol ticaretin yapıldığı buluntular ile yazılı arşivi belgeleri ile kanıtlamıştır (Darga, 1998: 127-169). Bu ticaretin önemli bir bölümünü kalay gibi kıymetli ve egzotik malzemeler oluşturmaktadır. Ulaşım ağının, gide gele oluşan yolların varlığı tarihöncesi dönemlerden de bilinmekteydi. Assur dönemdeki ticaret ise Anadolu'yu ekonomik yönden zenginleştirmenin yanısıra yazıyı ile de tanıştırmıştır. Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nın ardından, MÖ 18. Yüzyılda, bir anlamda da Anadolu birliğinin temellerini atan, Hitit devleti kurulmuştur. Hititlerin ilk merkezi, Kültepe, *Nesa*'dır. Daha sonra, Çorum yakınlarındaki Boğazköy, *Hattussas*'ı merkez tutan bu krallık, kısa süre içerisinde yayılarak Mısır'la birlikte, eski dünyanın süper gücü haline gelmiştir. Hitit devletinin yıkılmasından sonra yerel kralların etkisi, kısa bir süre devam etmiştir. Daha sonra Kapadokya'ya Assurluların egemen olduğu görülmektedir (Sevin, 1998: 183-185). Niğde'nin Bor ilçesi yakınlarında defineci kazısıyla tahrip edilen bir tümülüsten elde edilen buluntular ile Kemerhisar'da üzerinde Frigçe yazı bulunan bir stelin varlığı (Sevin, 1998: 187) bu bölgede Frigler'in de bir süre egemen olduklarını göstermektedir. Pers egemenliğinde ise, bölge üç satraplığa ayrılmıştır. Hellenistik Dönem'de, Kapadokya yerel bir krallığın yönetimindedir. MÖ 332 yılında I. Ariarethes kendisini bölgenin bağımsız satrabı olarak ilan etmiştir. Ancak iktidarı fazla uzun sürmemiş Büyük İskender'in ölümünden sonra Makedonya ordusunun başına geçen Perdikkas MÖ 322 yılında I. Ariarethes ve ailesinin tüm fertlerini öldürerek bu bölgeyi tekrar ele geçirmiştir (Tekin, 1998, 199). Makedonya egemenliğinden sonra bir süre Seleukoslar daha sonra Perdikkas'ın baskınından kaçarak Armenia'ya sığınan II. Ariarethes tarafından bölge yönetilmiştir (Tekin, 1998, 199).

M.S. 17 yılında artık tamamen bir Roma eyaleti olan Kapadokya bölgesi M.S. 330 da ise Bizans egemenliği altındadır (Akyürek, 1998: 229). Kapadokya bu dönemde, önceleri Pers saldırılarına maruz kalır, daha sonra 7. yüzyıl Arap saldırılarıyla bölgedeki güvensiz ortam devam eder. Bu dönemlerde Kapadokya şehirleri sık sık el değiştirmiştir. IX. yüzyılda Bizans İmparatoru III. Mikhael ile başlayan güvenlikli ortam 1070 yılına kadar göreceli olsa da sürmüştür. IX. yüzyıldan itibaren hem yukarıda belirtilen güvenlikli ortamın sağlanması hem de ikonoklast etkisinin yok edilmesi nedeniyle Kapadokya bölgesinde dinsel ve kültürel faaliyetlerin arttığı görülmektedir. Bölgedeki kiliselerin bir çoğunda görülen freskler

bu dönem aittir (Akyürek, 1998: 229). Kapadokya'nın Hıristiyan dünyası ve Bizans İmparatorluğu için önemi büyüktür. Hıristiyanlık bu coğrafyada, Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak kabul edilmesinden çok önceleri, M.S. I. yüzyıldan itibaren etkili olmuştur. Ancak Kapadokya'nın Doğu Hıristiyanlığında asıl önemi IV. yüzyılda yaşayan "Kapadokyalı Babalar" olarak anılan Büyük Basileios, Nazianzoslu Gregorios ve Nyssalı Gregorios'a ev sahipliği yapmasıdır. Bu üç din adamı da Doğu Hıristiyanlık sisteminin oluşmasında önemli görevler üstlenerek Bizans Kiliselerinin en önemli otoriteleri haline gelmişlerdir (Akyürek, 1998: 231). Yönetim planı hazırladığımız alanın geçmişten gelen yol güzergahları, Bizans döneminde "Hacı Yolu" işlevini üstlenmiştir (French, 1981: map.5) (Harita 2).

Harita 2: Aksaray ve çevresinin Bizans Dönemi'ndeki hacı yolu güzergahı

1071 yılından sonra ise Malazgirt savaşını kaybeden Bizans İmparatorluğu bölgede etkisini kaybetmeye başlamıştır. XII. yüzyıldan itibaren Kapadokya artık tamamen Türk egemenliği altına girmiştir. Başlangıçta Selçuklular ile Karamanoğulları Beyliği daha sonra Osmanlı İmparatorluğu hüküm sürmüştür. Bu dönemlerde de bölgenin önemli yol güzergâhlarının kullanıldığı görülmektedir.

Özellikle Selçuklular döneminde yol güzergahları üzerine hanlar yapılmıştır. Aksaray ilinde, Tepesidelik (Öresin) Han, Ağzıkarahan, Alayhan, Sultan Hanı bu hanlardan bazılarıdır. Osmanlı İmparatoru Fatih Sultan Mehmet'in Aksaray nüfusunun büyük çoğunluğunu İstanbul'a yerleştirmesiyle bu şehir bir ölçüde önemini yitirmiştir (Akyürek, 1998: 233).

4.2. ALANININ MEVCUT DURUM ANALİZİ

4.2.1. Güvercinkayası Yerleşmesi

Güvercinkayası Yerleşmesi, bir diğer adıyla Porsuklukaya, Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Çatalsu (Apsarı) köyünün yaklaşık olarak 1 km. batısında, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir kayalığın üzerinde yer almaktadır (Resim 22). Yatağında kıvrılarak akan Melendiz Su, kayalığı batıdan sınırlamaktadır. Güvercinkayası'nın ovalimsi zirve düzlüğü güneyden ve batıdan, falezi andıran dik kayalarla korunmakta, kuzey cephesinde ise basamaklar yaparak alçalan oldukça dik eğimli bir yamaç, doğu cephesindeyse geniş bir teras yer almaktadır. Kayalığın bu formu Orta Kalkolitik Dönem'de savunma ihtiyacı duyan Güvercinkayası Yerleşmesi'nin planını da etkilemiştir. Aşağıda da değinileceği gibi, koruma duvarları ve destek yapılarının kuzey ve doğudan gelebilecek olası saldırılara yönelik inşa edildiği görülmektedir.

1/25000 ölçekli planın L32-a2 paftasında yer alan Güvercinkayası Yerleşmesi, günümüzde Mamasun Baraj Gölü'nün su tutma havzası içerisinde yer almaktadır. 1/25000 ölçekli planda Mamasun Baraj Gölü'nün maksimum su kodunun 1110 metre olarak verildiği görülmektedir. Güvercinkayası Yerleşmesi'nin nirengi kodunun 1106.08 olduğu düşünüldüğünde, yerleşmenin her sene sular altında kalma riski taşıdığı görülmektedir. Mamasun Barajı su kodunun yükseldiği kış ve bahar aylarında, yerleşme bir adacık halini almaktadır. Yağışların yeniden arttığı son yıllarda yükselen sular, açmaların içine kadar girebilmektedir. Yerleşmennin bir bölümü de su erozyonu nedeniyle akarak yok olmuştur.

Resim 22: Güvercinkayası Yerleşmesi'nin güneydoğu yönünden görünümü

4.2.1.1. Güvercinkayası Yerleşmesi'nin Bölgeye Kattığı Değer

Genel hatlarıyla Güvercinkayası, M.Ö. 5200-4750 (cal.C14) yıllarına tarihlenen bir Orta Kalkolitik Çağ yerleşmesidir. Yerleşmenin plan özelliklerine bakıldığında, insanlık tarihinde çok önemli olan İç Anadolu'da daha sonraları yerel beylikler ve sonrasında yerel krallıklara da götürecek olan öncü modellerin "nasıl" ve "hangi şartlar altında" meydana geldiği sorularına cevap verebilecek nitelikte buluntular içerdiği görülmektedir. Üzerinde yükseldiği kütlenin doğal özelliklerine de uyacak biçimde konumlanan yapılaşmanın, önceden planlanarak uygulamaya konulduğu anlaşılmaktadır. Kayalığın korunaklı formasyonu da hiç kuşkusuz yer seçiminde büyük bir rol oynamıştır.

Orta Kalkolitik Güvercinkayası Yerleşmesi'nde, Anadolu'da ilk örneklerini İTÇ'de görülen, aşağı ve yukarı yerleşme plan şeması açıkça izlemektedir. Özellikle

yukarı yerleşmeyi, aşağı yerleşmeden ayıran birden fazla yenileme evreli, anıtsal denilebilecek boyuttaki savunma hattının iki kule ile desteklenmesi, dönemdeki savunma gereksiniminin öneminin göstergesidir.[1]

Aşağı ve yukarı yerleşmenin bitişik düzende tutulmuş yerleşme düzeni, buluntu toplulukları yardımıyla savunma gereksiniminin yanısıra, sosyo-politik yaşama ilişkin bilgileri de barındırmaktadır. Orta Kalkolitik dönem öncesinde de savunma sistemlerinin varlığının bilinmesine karşılık, yukarı ve aşağı yerleşme tarzında somut bir ayırımdan söz etmek mümkün değildir. Güvercinkayası kazıları öncesinde, bu gelişimin en somut örnekleri, ancak İlk Tunç Çağı ve sonrası dönemlerden bilinmekteydi. Bu konuda Gülçur'un (2005: 18-19) şu sözleri dikkat çekicidir:

"Ekonomisi tarım ve hayvancılığa bağımlı Güvercinkayası Yerleşmesi, Orta Anadolu'nun kentleşme sürecine ışık tutabilecek verilerle donatılmıştır. Bu verilerin başında, yer seçimi, konum ve yerleşme stratejisi gelmektedir. Yerleşme stratejisindeki değişiklikler, iç devinimin göstergesidir.

Temel öğeleri arazinin doğal yapısına uyacak biçimde, önceden belirlenmiş Güvercinkayası mimarîsi, bir tasarım ürünüdür. Bir yerleşkeyi, belirli bir tasarım çerçevesinde düzenlemek ve o çizgiyi ortak paydalara saygılı davranarak sonuna kadar götürmek, modern tasarımın da ilkesidir. Tasarımdan amaç, çevre baskısı ve toplumun iç dinamiklerini yanıtlayacak en uygun düzeni sağlamaktır. Kalıcı yerleşimler birey faktörlü, çok katmanlı toplulukları barındıran yapay birimlerdir. Yerleşmelerin yaşam süresini, pek çok etmen belirler. İster çevresel, ister sosyoekonomik ya da sosyopolitik, hangi türden olursa olsun, dönüşüm noktaları köklü değişimlerin dışa vurumudur."

Gülçur'un da belirttiği gibi, ekonomik geçim kaynaklarına bağlı olarak bölgedeki sosyal gruplar arasında olası bir çatışma riskinin yüksekliği, Güvercinkayası tarzı yerleşme düzeninin filizlenmesine götürmüş[2] ve bu düzen kendinden sonraki birçok yerleşmeye örnek olmuştur.

Güvercinkayası'nın bir başka önemli özelliği de en üst tabakada, sur duvarlarının üzerinden aşarak eski yapıların molozunu temel olarak kullanan kerpiç

[1] bkz. Güvercinkayası "2009 Kazı Raporu" www.güvercinkayası.com.tr).

[2] Gülçur'un bölgedeki diğer orta kalkolitik çağ yerleşmelerini göz önüne alarak çoban-çiftçi toplulukları arasındaki olası çatışma ve bunun Güvercinkayası yerleşmesine olan etkileri hakkındaki görüşleri için bkz. Gülçur,Kiper, 2005:18-19

tuğllalardan örülü bir teras yapısının bulunmasıdır. Genel yapı malzemesi taş olan Güvercinkayası'nda, kerpiç malzemeli bu yapı bir yeniliktir. Kerpiç terasla birlikte ortaya çıktığı düşünülen yeni bir çanak çömlek grubu, bu yeni yapı tekniğinin Doğu Anadolu-Kuzey Mezopotamya gelenekli olduğunu akla getimektedir. Bu algı, son yıllarda yerleşmenin üst dolgularında ve yamaç akıntıları içinde ele geçen beş adet damga mühürlü de desteklenmektedir.

Güvercinkayası Yerleşmesi'nin en önemli özelliği ise uluslararası bilimsel bir ekip tarafından 14 yılı aşkın bir süredir kesintisiz olarak kazılması ve bunun sonucunda yerleşmenin hemen hemen tamamının açığa çıkarılmasıdır. Ülkemizde yapılan arkeolojik kazı çalışmalarının birçoğunda genel bir yerleşim planına ulaşılmadan araştırmalar sonlandırılmaktadır. Yerleşmelerin belli kısımlarında ortaya çıkarılan buluntulardan yola çıkılarak yerleşim planının geneline ilişkin yorumlarda bulunulmaktadır. Güvercinkayası kazıları, Orta Kalkolitik Çağ'a ait bir yerleşim tipini açıkça ortaya koyan verileri sağlamaktadır. Yerleşmede ortaya çıkarılan -özellikle savunma duvarının- mimari buluntuların belli bir seviyeye kadar iyi korunmuş olması Güvercinkayası'nın değerini arttıran özelliklerdendir.

4.2.1.2. Güvercinkayası Kazı Çalışmaları

Güvercinkayası kazı çalışmaları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı'nın bilimsel danışmanlığında, Aksaray Müze Müdürlüğü başkanlığında 1996 yılında başlatılmıştır (Gülçur-Endoğru, 1998: 85). 2007 yılından itibaren kazı başkanlığını İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Sevil Gülçur'a devredilmiş ve DÖSİMM kazıyı desteklemeye başlamıştır (Çaylı, 2009: 45). İlk kazı sezonlarında kazı giderleri, başta İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Fonu ve Öğrenci Harç Saymanlığı olmak üzere Aksaray Valiliği tarafından da desteklenmiştir. 2001 yılından itibaren Mercedes Benz Türk A.Ş. (Aksaray Kamyon) teknik yardım ve gıda temini bağlamında Güvercinkayası kazısının ana sponsorluğunu üstlenmiştir (Gülçur-Sağır, 2003: 49).

4.2.1.2.1. Kazı Yönetimi ve Ekibi

Güvercinkayası, 11.08.1994 tarihinde, arazi yöneticiliğini Gülçur'un yaptığı Prof. U.Esin başkanlığındaki "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri Yüzey Araştırması" sırasında saptanmıştır (1999: 111) Kazı çalışmaları, halen Gülçur'un başkanlığında südürülmektedir. Kazının alan sorumluluğu, ilk kazmanın vurulduğu 1996 yılından itibaren çalışmalara katılan Ark. MA. Pınar Çaylı tarafından yürütülmektedir.

Güvercinkayası kazı yönetimi, disiplinler arası ve uluslararası çalışmanın öneminin farkında olarak, bilim ekibine değişik ülke ve alanlardaki uzmanların katılımına büyük özen vermekte ve bu yöndeki çalışmaları da desteklemektedir. Bu güne kadar süren kazı çalışmalarına katılan uzmanların alanları şu şekildedir[3]:

- Arkeolog
- Mimar
- Sanat Tarihçisi
- Şehir Plancısı
- Restoratör
- Jeolog
- Jeofizik Mühendisi
- Zoolog
- Arkeobotanist
- Arkeolozoolog
- Kemik Alet Uzmanı

[3] Prof. Dr. S. Gülcur başkanlığında yürütülen Güvercinkayası Kazısı Uluslararası Bilim Ekibinde; Prof. Dr. E. Eruz (İ.U. Orman Fak. Emekli Öğretim Üyesi, Toprak Kimyası) Prof. Dr. C. Göncüoğlu (ODTU-Ankara, Jeoloji), Doc. Dr. V. Toprak (ODTU-Ankara, Jeoloji, Coğrafi Bilgi İşlem), Doc. Dr. U. Yalcın (Bochum Madencilik Müzesi/Almanya, Arkeometalurji), Dr. B. Arbuckle (Harvard Üniversitesi, ABD., Arkeozooloji), Dr. H. Buitenhuis (Groningen/Hollanda, Arkeozooloji), Prof. Dr. R. Cappers Ve Uzm. H. Woldring (Groningen/Hollanda, Arkeobotanik), Dr. R. Christidou Kavala/Yunanistan, Kemik Aletler Ve Kullanım İzleri), Dr. E. Coqiougniot (Fransız Bilimler Akademisi, CNRS Lyon/Fransa, Obsidiyen Alet Endüstrisi ve Kaynak Analizleri), Dr. C. Wawruschka (Viyana Universitesi; Coğrafi Bilgi Sistem ve Yerleşme Modelleme), Prof. Dr. P.Kuniholm (Cornell üniversitesi, ABD, Dendrokronoloji), Dr. V. Filip (Prag üniversitesi, Çek Cumhuriyeti, Arkeometri, Yağ Asidi Analizleri), I. Jaekova (Prag Üniversitesi, Çek Cumhuriyeti, Arkeometri, Karbon ve Nitrojen Analizleri), J. Kailova (Prag Üniversitesi, Çek Cumhuriyeti, Arkeometri, Fitolit Analizleri), Dr. Ivan Pavlů (Prag Üniversitesi ve Çek Bilimler Akademisi Emekli Öğretim Üyesi, Çek Cumhuriyeti, Öğütme Tasları), Dr. Jaroslav Ridky (Prag Üniversitesi ve Çek Bilimler Akademisi, Çek Cumhuriyeti, Sürtme Tas Aletler) yer almaktadır (Çaylı,2009:45).

- Sürtme Taş Alet uzmanı
- Eğitimci

4.2.1.2.2. Kazı Programı

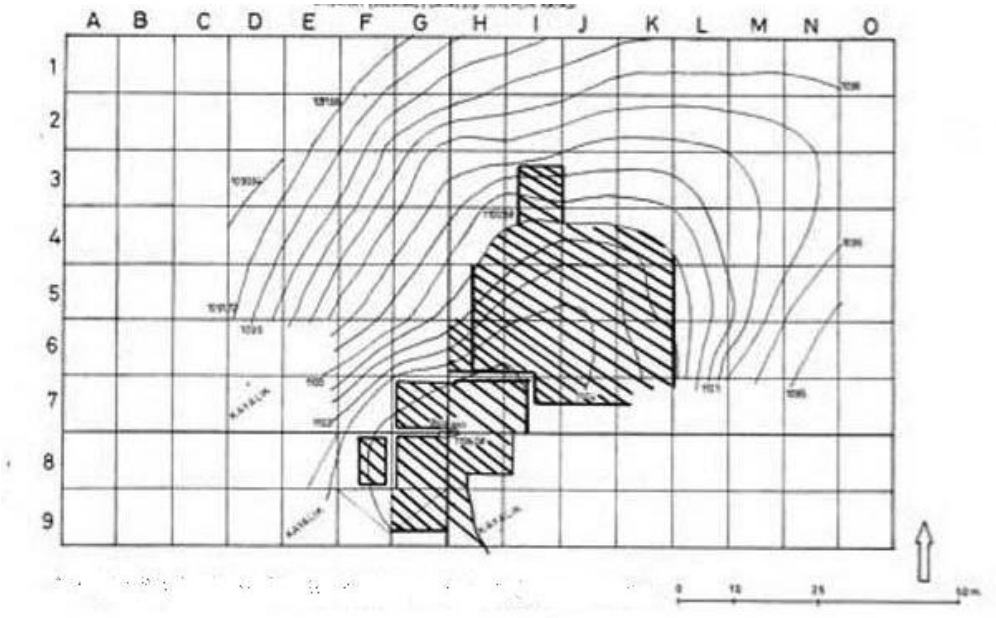
1996 yılında başlatılan Güvercinkayası kazı çalışmaları öncesinde alanın topoğrafik haritası çıkartılarak kuzey güney doğrultulu 10x10 luk plan karelerden oluşan karelaj sistemi yerleştirilmiştir (Gülçur, Endoğru, 1998: 86) (Plan 3). Bu plan kareler, gerektiğinde belgelemenin daha sağlıklı yapılabilmesi için kendi içinde 5x5 lik bölümlere ayrılmıştır. Plankaraler kuzey-güney doğrultuda Arap Rakamları, batı-doğu doğrultusunda ise büyük harflerle tanımlanmıştır. Yatay belgelemeye yönelik bu sistem dışında, dikey belgelemenin sağlanması için buluntu yükseklikleri, memleket koduna göre kayalığın en yüksek noktasında bulunan nirengiden (▼1106,08) alınmıştır.

Güvercinkayası Yerleşmesi Mamasun Baraj Gölü'nün su tutma havzası içinde kalmıştır. Her sene genel olarak sonbahar sonu, kış ve ilkbahar mevsimlerinde baraj sularının yükselmesi sonucu kara ile bağlantısı kesilmekte ve bir ada halini almaktadır. Yaz mevsiminde, baraj suyu kodunun düşmesi ile tekrar kara ile bağlantısı sağlanmaktadır. Bu nedenle, biraz da zorunlu olarak, Güvercinkayası kazı çalışmaları genel olarak temmuz ayı sonlarında başlamakta, eylül ayı sonlarına kadar devam etmektedir. 15 yıldır sürdürülen arazi çalışmalarında şu ana kadar yukarı yerleşmenin hemen hemen tümü, aşağı yerleşmedeyse doğu terastan başlayarak kuzey yamacın altına kadar uzanan bölümler araştırılmıştır (3I, 4H-K, 5H-K, 6G-K, 7F-K, 8F-I ve 9G plan kareleri).

Güvercinkayası ilk sezon kazı çalışmaları, su erozyonun sebep olduğu tahribatı en aza indirmek için, yerleşmenin dış çeperinde, özellikle de doğu teras kenarında yoğunlaştırılmıştır (Gülçur, Endoğru, 1998: 86-87). İlk adımda, yer yer açığa çıkmış mimari kalıntılar ve yerinde korunagelmiş buluntular, 1:20 ölçekli planlara çizilerek kayıt altına alınmıştır. Sabah saat 5:30'da başlayan kazı çalışmalarında, her in situ buluntu yerinden oynatılmadan önce x-y koordinatları ve nivo aleti yardımıyla yükseklik kodları alınarak belgelenmektedir. Kazı sırasında

ortaya çıkarılan mimari kalıntılar ve yerinde kalmış küçük buluntular, 1:20 oranlarında küçültülerek çizilmekte ve fotoğraflanmaktadır. Küçük buluntular ise, gerekli belgeleme çalışmaları yapıldıktan sonra kazı evi atölyesine getirilmektedir. Burada niteliğine göre sınıflandırılan buluntular, konularında uzman kişilerce değerlendirilmektedir. Örneğin hayvan kemikleri üzerinde Zoolog Dr. H. Buitenhuis (Kiper, Gülçur, 2005: 14), kemik aletler ve kullanım izi analizlerinde Dr. R. Christidou, (2002:106-110), arkeolbotanik kalıntıları üzerinde Prof. Dr. R. Cappers, öğütme taşlarında Dr. İvan Pavlu, sürtme taş alet ve nesnelerde ise Dr. Jaroslav Ridky ve Jiri Unger çalışmaktadır.

Konut ünitelerinin yavaş yavaş ortaya çıkarılarak belgeleme işlemlerinin tamamlanması, ilk yıllarda plankarelere göre düzenlenen buluntuların 2005 yılından itibaren konut ünitelerine göre sınıflandırılmasını gerekli kılmıştır (Gülçur, Kiper,2007: 112). Küçük buluntular arasında özellikle çanak çömlek, çok parçaya ayrılmış biçimde ele geçmektedir. Konut birimlerini baz alan bu uygulamanın doğruluğu, değişik kazı sezonlarında ele geçen buluntuların daha çabuk bir araya getirilerek tümlenmebilmesi ile kanıtlanmıştır.

Plan 3: Güvercinkayası Yerleşmesi topoğrafik haritaları üzerine yerleştirilen kuzey-güney doğrultulu 10x10 luk plan kareler (Kiper, Gülçur, 2008: 254)

Kazılar sonucunda ortaya çıkarılan tüm buluntular, niteliklerine göre temizlik, konservasyon ve restorasyon işlemlerinden geçirilmektedir. Örneğin, çanak çömlek arasında özel ihtimam gerektiren parçalar, su ve yumuşak fırça yardımıyla temizlendikten sonra saf su içerisinde bekletilerek zararlı tuzlardan arındırılmakta ve hava akımı bulunan gölgeli bir yerde kurutulmaktadır. Yüzeyi tahribata uğrayan parçalara tek kat (%3-5 w/v) aseton çözeltili Paraloid B 72 sürülmektedir. Daha sonra birleşen parçaların restorasyon işlemine geçilmektedir. Bu işlemde parçalar arsında (% 45-50 w/v) aseton çözeltili Paraloid B 72 bağlayıcı olarak kullanılmaktadır (Noei, 2008: 251-252). Ancak buluntulardan kemik kalıntılar üzerinde, konularında uzman kişilerce iz analizi yapıldığından temizlik ve koruma çalışmaları farklı yürütülmektedir. Bu bağlamda kemik buluntular üzerindeki kullanım izlerinin silinmemesi için mekanik temizlik yapılmamakta, ancak zorunlu durumlarda lokal olarak pamuk yardımıyla etil alkol kullanılarak toprak ve diğer kirlerden arındırılmaktadır (Noei, 2008: 252).

Her kazı sezonu sonunda elde edilen buluntulardan, konservasyon ve restorasyon çalışmaları tamamlanan envantere ayrılmış eserler Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi ile birlikte Aksaray Müzesi'ne teslim edilmektedir.

4.2.1.2.3. Taşınmaz Kültür Varlığı Buluntuları

Güvercinkayası taş mimarisinin, Orta Kalkolitik Çağ'a, M.Ö. 5200-4750 (cal.C14) yıllarına tarihlendiği bilinmektedir (Gülcur v.d. 2002: 105). Yerleşmenin dikkat çekici özelliklerinden biri de, ana kayaya diziler halinde, özenli bir şekilde açılmış, çapları ± 18 cm, derinlikleri ±10-12 cm. olan oyuklar mevcuttur. Bu oyuklar ile taş mimari arasında şimdiye değin her hangi bir bağlantı kurulamamıştır. Gülçur'a göre bu oyuklar, Güvercinkayası'nın hafif malzemeli öncü yerleşmesinin kalıntıları, ahşap dikme yuvalarıdır (Gülçur, Endoğru, 1998: 87). Buna göre bu oyuklar ile savunma duvarının üzerinden aşan kerpiç teras yapısı, Güvercinkayası'nın öncü ve ardıl yerleşmelerini yansıtmaktadır. Yine benzer şekilde, ancak temel sıraları

günümüze kadar ulaşan teras yapısının üzerinde yükselen mimari hakkında da hiç bir bilgi bulunmamaktadır (Resim 23).[4]

Resim 23: Güvercinkayası son evre teras yapısının kerpiç tuğladan temel dizileri.

Güvercinkayası'nın konut adaları içinde, bitişik düzende yerleştirilmiş tek gözlü konutları yansıtan genel mimari konsepti, kayalığın doğal formasyonuna uyacak biçimde, önceden tasarlanarak hayata geçirilmiştir (Kiper, Gülçur, 2005: 18). Ortaklaşa kullanılan çamur harçla birbirine tutturulmuş taş örgülü duvarların sınırladığı, kabaca dörtgen planlı yapılar, bir büyük oda ve odanın arkasında ince bir bölme duvarı ile ayrılan kiler hücresinden ibarettir. Güvercinkayası yapılarının değişmiz iç mimari öğeleri, cümle kapısının yer aldığı dar cephenin bir köşesinde kubbeli bir fırın, pek çok örnekte bu fırına doksan derece ile yerleştirilmiş atnalı biçimi bir közlük ile kapının aksı üzerinde oda ortasında kenarları hafifçe yükseltilmiş yuvarlak bir ocaktan oluşmaktadır (Çaylı, 2009, 60). Her konutun kiler duvarına bitişen köşelerinden birine bir tahıl silosu tutturulmuştur. Yapıların duvar sıvaları ve taban döşemeleri ile fırın ve ocak tablalarının çok sayıda yenileme evresi

[4] Kerpiç yapıya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. (Gülçur, Endoğru,2001: -4762) (Kiper-Gülçur, 2007: 111-124) (Çaylı, 2009:57-59)

içermesi, uzun süreli kullanıldıklarını göstermektedir (Gülçur, Endoğru, 1998: 88). Hem yukarı, hem de aşağı yerleşmede standart donanımın dışında boğa başlarını anımsatacak biçimde tasarlanmış, çift gözlü öğütme sekileri yer almaktadır. (Kiper-Gülçur, 2007: 115).

Aşağı yerleşmeye girişler, doğu ve kuzey yönünden gelen iki sokakla sağlanmıştır. Tüm konutlar, bu sokaklara açılmaktadır. Doğu yönündeki girişin 5K açmasından başlayarak batıya doğru ilerlediği görülmektedir (Gülçur, Sağır, 2003:50). 4İ açmasından yönlenen kuzey girişi ise, daha sonra yapılan bazı düzenlemelerle kullanım dışı bırakılmıştır (Gülçur, Endoğru, 1998: 93).

Resim 24: Güvercinkayası aşağı ve yukarı yerleşmelerinden genel görünüş (Güvercinkayası Kazı arşivi)

Yukarı yerleşmenin konut planları da aşağı yerleşmedeki konutlar ile aynı özellikleri yansıtmaktadır. Ancak sur duvarının arkasına gizlenmiş, ağır bir yangın ile sonlanmış dizinin konutları, aşağı yerleşme konutlarına göre daha geniş tutulmuş parselasyonları ve daha geniş kiler odaları ve zengin buluntuları ile dikkat çekmektedir (Kiper, Gülcur, 2005: 16) Yukarı yerleşmenin önemi salt sur yapısı

bağlamında ele alınmamalıdır (Resim 25). Bu konutlarda ortaya çıkarılan işlikler, dizinin en doğusunda yer alan 13 numaralı konutun içine sonradan ilave edilmiş silo petekleri gibi özellikler de, yukarı yerleşmenin önemine vurgu yapmaktadır (Resim 24). Gene doğu batı yönündeki savunma hattının en doğusunda ve duvarların dışında kalmış çifte silonun yarı dairesel üçüncü, çok kalın bir duvarla çevrelenerek savunma sistemi içine alınması da yukarı yerleşmenin ürünlerin idaresindeki rolüne işaret etmesi açısından önemlidir (Gülçur, Kiper, 2007: 115).

Resim 25: Güvercinkayası iç kale duvarını destekleyen bastiyon benzeri yapıdan detay

4.2.1.2.4. Taşınabilir Kültür Varlığı Buluntuları

Güvercinkayası Yerleşmesi arkeolojik kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan taşınabilir nitelikteki kültür varlıklarının başlıcaları çanak çömlek, mutfak artığı hayvan kemikleri, kemik ve böynuz aletler, öğütme taşları ve diğer sürtme taş nesneler obsidiyen aletler ve bunların artıklarıdır. Bu buluntuların yanısıra başta ocak ayakları, figürinler ve ağırşaklar olmak üzere pişmiş toprak nesneler, değişik

malzemelerden yapılma boncuklar, tek tük bakır örnekleri ve özel bir konumdaki damga mühürler sayılabilir. Bunlardan özellikle değişik mal ve biçim gruplarına ayrılan çanak çömlek buluntularının yanısıra damga mühürler, Güvercinkayası Yerleşmesi ile yakın ve uzak bölgelerdeki diğer çağdaşı yerleşmelerle sayısız karşılaştırma olanağı sağlamaktadır.

Güvercinkayası Yerleşmesi'ndeki çanak çömlek buluntularını Gülçur'a dayanarak Çaylı (2009: 108-112) 5 ana mal grubuna ayırmaktadır. Bunlardan ilki, benzerlerine Alişar ve Köşk Höyükte rastlanan Koyu Renk Açkılı Mal grubudur. Güvercinkayası'ında en yoğun olarak rastlanan bu mal grubu el yapımı, kalın cidarlı, siyah, kahverengi, kırmızı tonlarında parlak açkılıdır. Güvercinkayası Koyu Renk Açkılı Malları, ilk bakışta Doğu Anadolu Bölgesi'nden bilinen Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Karaz Kültürü çanak çömleği ile benzerlikler taşımaktadır (Gülçur, Endoğru,1998: 94). Şevron Bezemeli Çanak Çömlek grubu, bu çanak çömlek türünün bir alt grubu niteliğindedir. Genel yapım tekniği aynı olmakla birlikte yatay veya dikey basit çavuş işareti dizileri sokma tekniği ile işlenmiştir (Gülçur, Endoğru, 1998: 95). Yüzeyi Tarazlı Açık Renk Hamurlular Güvercinkayası'nda sıklıkla görülen ikinci mal grubudur. Gülçur (1998: 95) bu mal grubunun yapım özellikleri ve biçimlerinden yola çıkarak, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da Geç Obeyid-Erken Uruk Dönemi buluntuları ile benzerliklerine dikkat çekmektedir. Oldukça az sayıda günümüze ulaşan Boya Bezemeli Çanak Çömlek grubu pembemsi devetüyü renginde hamura sahip, ince bitki katkılı, açık renk astarlıdır. Bezemeler siyaha yakın koyu kahverenginden kırmızıya dönen tonlarda bezenmiş geometrik desenlidir. Bezemelerin desenleri ve boyanın koyu bölümlerde mat, açık renkli alanlarda parlak olarak uygulanması özellikleri ile Can Hasan 2A nın polikrom bezemeli çanak çömlek grubu ile benzerlikler taşımaktadır (Çaylı, 2009: 111). Güvercinkayası Yerleşmesi'nde tespit edilen beşinci mal grubu kerpiç mimari ile geldiği sanılan Ayrışık Mal grubudur (Çaylı, 2009: 111-112). Hamuru ince mineral ve bitkisel katkılı siyah, pembemsi kırmızı, ve boz rengindedir. Bu çanak çömlek grubu Güvercinkayası çanak çömlek buluntularına yabancı dışa dönen ağızlı, sıkma boyunlu, küresel gövdelidir.

Çanak çömlek buluntuları dışında Güvercinkayası kazı çalışmalarında ele geçirilen mühür buluntuları da Çekirdek Kapadokya Bölgesi ile Kuzey

Mezopotamya arasındaki ilişkileri göstermesi açısından önemlidir. 1998 yılı kazı sezonunda ortaya çıkarılan kemikten natüralist tarzda işlenmiş geyik betimlemeli, ip delikli damga mühür, Amik F-G ve Horum Höyük'te Obeid malzemesi veren bir çukurdan bilinmektedir (Gülçur, vd. 2000:59). Güvercinkayası Yerleşmesi'nin Doğu Anadolu ve Kuzey Mezopotamya ile ilişkisini gösteren diğer iki mühür ise 2006 yılı ve 2009 yılı kazı sezonlarında ortaya çıkarılan mühürlerdir. Bunlardan 2006 yılı kazı sezonunda ele geçirilen siyah taştan yapılmış mühürün damga yüzüne, ön ve arka ayakları arasına hayat ağacı yerleştirilmiş toynaklı bir hayvan işlendiği anlaşılmaktadır (Resim 26) (Kiper, Gülçur, 2008: 250). 2009 yılında ele geçirilen kemikten yapılmış ip delikli iki mühürden biri bütün, diğeri ip deliğinden kırık şekilde bulunmuştur. Tüm olarak ele geçirilen mühür üzerinde; Kuzey Mezopotamya'da yer alan Tepe Gawra Yerleşmesindeni bilinen üçgen gövdeli, kuvvetli baldırları ile torsosu cepheden, başlar ve ayaklar profilden işlenmiş karşılıklı duran iki insan betimlenmiştir[5] (Resim 27).

Resim 26: 2006 yılında elde edilen damga mühür (Güvercinkayası kazı arşivi)

[5] bkz. Güvercinkayası "2009 Kazı Raporu" www.güvercinkayası.com.tr).

Resim 27: 2009 yılında Güvercinkayası Yerleşmesi'nde bulunmuş Tepe Gawra benzeri damga mühür (Güvercinkayası kazı arşivi)

4.2.1.3. Yapılan Diğer Çalışmalar

Güvercinkayası kazı yönetimi, alanda gerçekleştirilecek salt arkeolojik kazı ile sürdürülebilir korumanın sağlanamayacağının farkındadır. Özellikle sosyal ve eğitim programlarıyla yerel halkın koruma bilincinin arttırılmasına yönelik çalışmalarda bulunulmaktadır. Yerel halka yönelik düzenlenen sosyal ve eğitim programları, -arkeolojide genel bir sorun olan- arkeoloji ile yerel toplum arasındaki kopukluğun giderilmesi dışında sosyal bilgi paylaşımını ve halk sağlığına yönelik bilgi aktarımını amaçlamıştır. Bunun dışında etnoarkeolojik çalışmalarla yok olmaya yüz tutmuş yerel unsurların belgelenmesi sağlanmakta, deneysel arkeoloji çalışmalarıyla hem arkeoloji bölümü öğrencilerinin uygulamaya yönelik deneyimleri arttırılmakta hem de yerel halka yönelik bilgi aktarımını kolaylaşmaktadır.

4.2.1.3.1. Deneysel ve Etnoarkeoloji Çalışmaları

Deneysel arkeoloji çalışmaları, kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkartılan mimari veya küçük buluntuların, dönemin teknolojik olanakları kullanılarak günümüzde özgün nitelikleriyle hayata geçirilmesidir. Bu çalışmalar sırasında hem dönemin üretim teknolojileri hakkında bilgi edinilmekte, hem arkeoloji öğrencilerinin teorik bilgilerinin pratiğe dönüştürülmesi sağlanmakta, hem de reprodüksiyonların sergilenmesi ile ziyaretçilere verilmesi amaçlanan bilgilerin aktarımı kolaylaşmaktadır. Bu amaçla Güvercinkayası kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan Orta Kalkolitik Çağ'a ait bir konut birimi, 2006 yılında inşa edilmiştir (Resim 28-29). Bu yapının inşasında öğrenciler ve işçiler herhangi bir makine kullanmaksızın kol gücüyle, kazının atık malzemelerini kullanarak, özgün mimariye sadık kalmaya çalışmışlardır.

Resim 28: Güvercinkayası deneysel evi dıştan genel görünüm

Resim 29: Güvercinkayası deneysel evi iç mimari öğeleri

Güvercinkayası kazı ekibince gerçekleştirilen etnoarkeolojik çalışmalarda, yok olmaya yüz tutmuş yerel değerlerin belgelenmesine öncelik verilmiştir. Bu amaçla 2008 yılı kazı sezonunda 1960 yılına kadar çanak çömlek üretiminin yapıldığı Aksaray ili, Güzelyurt (Gelveri) ilçesine gidilerek incelemelerde bulunulmuştur. Yapılan incelemeler sonunda, o dönemde üretim yapan hayattaki son ustalardan M. Vurgun'a ulaşılarak kendisiyle sözlü görüşme gerçekleştirilmiştir (Gülçur, vd., 2008). Yapılan görüşmede çanak çömlek üretimi ve kullanıma göre tercih edilen hammaddeye ilişkin önemli bilgilere ulaşılmıştır. Bunun dışında Güzelyurt (Gelveri) ilçesi ile Gülağaç ilçesi, Demirci Beldesi ve Çatalsu (Apsarı) Köyü'nde etnoarkeoloji temelli sorulardan oluşan anket çalışmaları Ark. MA. Işıl Demirtaş tarafından yürütülmüştür (Gülçur, Çaylı, 2010: 359).

Geleneksel kırsal kent dokusuna sahip Gülağaç ilçesi, Demirci Beldesinde, Yük. Müh. W. Schnuchel, Şehir Plancısı V. İndere ve A. Kampelmann'dan oluşan bir ekiple geleneksel yapıların rölöve çalışması başlatılmıştır. Bu bağlamda Demirci beldesinde yıkılmak üzere olan geleneksel bir yapının rölöve çizimleri 2008 yılı kazı

sezonunda tamamlanarak belgelenmiştir (Gülçur, Çaylı, 2010: 358). Bu çalışmanın bir amacı da Güvercinkayası kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan mimari yapılar ile bölgenin geleneksel mimari yapıları arasındaki olası tasarım benzerliklerinin saptanmasıdır.

4.2.1.3.2. Landscape Arkeoloji

Aksaray, Nevşehir ve Niğde illerine yönelik 1993-2001 yıllarında yapılan yüzey araştırmalarının ana hedeflerinden biri, bölge coğrafi bilgi sisteminin (GİS) hayata geçirilmesidir. Bu amaçla, 2008 yılının Şubat ayında "Orta Anadolu Tarih Öncesi Yerleşmeleri ve Kültürel Çevre" başlıklı TÜBİTAK projesi hazırlanmıştır (Gülçur, vd., 2008). Güvercinkayası kazı yönetimince hazırlanan bu proje kapsamında, yüzey araştırmaları verilerinden yola çıkarak makro, mezo ve mikro olmak üzere üç değişik ölçekte alan belirlenmiştir. Bu bağlamda Melendiz Su havzası geniş/makro, Güvercinkayası yakın çevresi orta/mezo, kazısı yapılarak büyük çoğunluğu açığa çıkarılan Güvercinkayası Yerleşmesi ise küçük/mikro ölçekli alan olarak tanımlanmıştır.

"Orta Anadolu Tarih Öncesi Yerleşmeleri ve Kültürel Çevre" başlıklı TÜBİTAK projesi'nin makro ölçekli alan çalışmasında Çanak Çömlekli Neolitik ve Orta Kalkolitik Çağ yerleşmeleri ile mevcut hammadde kaynakları, akarsular, göller, antik yolların tespit çalışmasının yapılarak elektronik ortama aktarılması hedeflenmiştir. Antik yol güzergahları, hammadde kaynakları ile yerleşmelerin çok katmanlı haritalara aktarılması ile bu girdilerin kendi ararlaında ve birbirleri ile olan bağlantılarının saptanması kolaylaşacaktır. Bölgede arkeolojik kazısı yapılan yerleşmelerin azlığı söz konusu yerleşmelerin birbirleri ile karşılaştırılmasını güçleştirmektedir. Projedeki Mezo ölçekli alan karşılaştırması buna yönelik bir çözüm olarak sunulmaktadır. Buna göre yerleşmelerin çevresinde 5 km. yarı çapında belirlenecek alanlarda yerleşmelerin geçim ekonomileri yerleşim düzenlerine yönelik incelemelerde bulunulacaktır. Tespit edilen bulgular ile bölgede kazısı yapılmış diğer yerleşmelerin verileri karşılaştırılacak ve sağlam bilgilere ulaşılacaktır. 1996 yılından beri kazılarak mimari ve küçük buluntulara yönelik belgeleme çalışmalarının

yapıldığı Güvercinkayası Yerleşmesi, proje gereği mikro ölçekli alan olarak belirlenmiştir. Projenin bu ayağında yerleşmedeki konutların planları sayısal ortama aktarılarak, yapı içinde ortaya çıkarılmış küçük buluntular tafonomik açıdan değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda projede yapı içlerinde bulunan çanak çömlek envanterleri dikkate alınarak yerleşme içi hiyerarşik yapı ve konutların değişik amaçlara hizmet edip etmediğine yönelik sorulara yanıt bulmaya çalışılacaktır. Ne yazık ki etnoarkeolojik çalışmalar hakemler tarafından konuya uygun bulunmayarak projenin yürütülmesi durdurulmuştur.

4.2.1.3.3. Toplumsal ve Eğitsel Çalışmalar

Sürdürülebilir korumanın sağlanmasında yerel halka yönelik yapılacak eğitim ve sosyal gelişim çalışmalarının ne derece önemli olduğu yukarıda belirtilmiştir.[6] Bu kapsamda aynı anabilim dalı tarafından yürütülen Güvercinkayası ve Aşıklı Höyük kazılarında yürütülen bu yöndeki çalışmalar, ülkemizde yapılan diğer arkeolojik kazılara örnek niteliğindedir.

Güvercinkayası ekibi, 2008 yılında Eğitimci Ark. MA. F. Karamısır tarafından programı oluşturulan "Kültürel ve Doğal Çevremiz 2008 Yaz Şenliği" başlığı altında, ilk öğretimi hedef alan bir dizi etkinlik başlatmıştır. Program 19-21 Ağustos arasında üç günlük olarak düzenlenmiştir (Gülçur, Çaylı, 2010: 358). İlk gün programında yerel halkın sürdürülebilir korumaya katılımının sağlanması amacıyla Güvercinkayası kazı başkanı Prof. Dr. Sevil Gülçur "Gülağaç İlçesi Kültür Varlıkları ve Önemi" konulu görsel bir sunum yapmıştır. Daha sonra İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Halksağlığı Anabilim Dalı öğrencilerinden oluşan bir grup Stj. Dr. Ş. Hamitoğlu başkanlığında öğrencilere yönelik, önemli sağlık konularını, drama teknikleriyle anlatılmıştır (Resim 30). İkinci gün etkinliklerinde

[6] Sürdürülebilir korumanın sağlanmasında yerel topluma yönelik gerçekleştirilecek faaliyetler ve bunun korumaya katkısı için bkz. "3.1.1. Kültür Mirası Yönetimi'nin Tanımı ve Amacı", "3.1.3. Kültür Mirası Yönetim Planının İçeriği", "3.2 Ulusal-Uluslararası Mevzuatta Kültür Mirası Yönetimi" başlığı

doğal çevrenin korunması konulu bir çizgi film gösterimi yapılmış, daha sonra Aksaray Müzesi ve Güvercinkayası Yerleşmesi'ne rehber eşliğinde gezi düzenlenmiştir. Yapılan bu gezilerle, öğrencilerin yaşadıkları bölgenin tarihini özümseyerek kültür varlıklarına yönelik sahiplik duygusunu edinmeleri amaçlanmıştır. Geziler sırasında Deneysel Güvercinkayası Evi de tanıtılmış ve bu yapının topluma bilgi aktarımındaki işlevinin ne denli önemli olduğunun bir kez daha farkına varılmıştır. Etkinliğin üçüncü gününde Demirci İlköğretim Okulu konferans salonunda öğrencilerden dönüt almaya yönelik atölye çalışması yapılmıştır (Resim 31). Atölye çalışmasında etkinliğe katılan öğrencilerden program çerçevesinde edindikleri bilgileri sağlanan gerekli malzemelerle yaratıcılıklarını kullanarak eserler üretmeleri istenmiştir.

Resim 30: Drama tekniği ile önemli sağlık konularının anlatılması

Güvercinkayası ekibince ilk defa Demirci Beldesi'nde 2008 yılında uygulanmaya konulan bu etkinliklerin kapsamı genişletilerek 2009 yılında Gülağaç İlçesi ve 2010 yılında da Saratlı Beldesi'nde sürdürülmüştür. Bu çalışmalara 2010 yılında üniversite rektörlüğü tarafından başlatılan "İstanbul Üniversitesi Çocuk Üniversitesi" projesi kapsamında, başlarındaki gözetmenleri eşliğinde, dört üstün

yetenekli öğrenci de katılmıştır. Bu öğrenciler, bir hafta boyunca kazı evinde misafir edilerek kazıyı ve çevresini tanıma fırsatı da bulmuşlar, deneysel çalışmalara katılmışlardır.

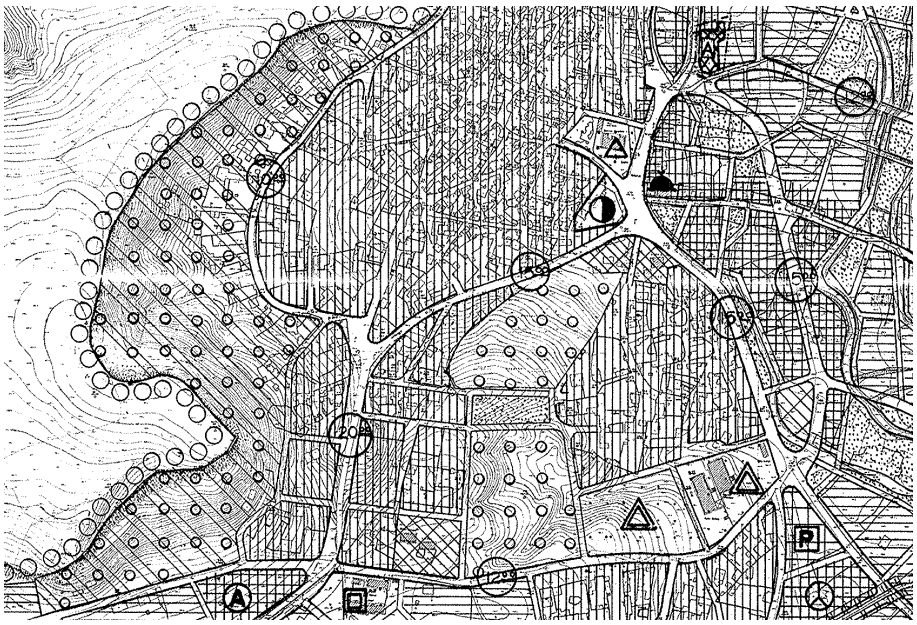

Resim 31: Öğrencilerin program sonunda ürettikleri eserlerden bazıları

4.2.2. Kazı Evi

Güvercinkayası Yerleşmesi'nin ilk kazı sezonu olan 1996 yılında Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Demirci Belediyesi'nin eski binasına yerleşilmiştir (Gülçur, Endoğru, 1998: 86). Binanın fiziksel yetersizlikleri ve kazı evi niteliğine uygun olmayışı nedeniyle daha sonra Köy İşleri Bakanlığı'nın Güvercinkayası ve Çevre Araştırmaları Projesi için tahsis ettiği Demirci Köy Grup ve Tarım Merkezi'ne yerleşilmiştir. Bu Merkezde yer alan büro ve lojmanlar İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nden sağlanan maddi kaynaklarla onarılmış, Güvercinkayası sürekli sponsoru Mersedes-Benz Türk A.Ş.'nin katkıları ile kazı evi depo birimi oluşturulmuştur (Gülçur, Sağır, 2003: 49)

Demirci Beldesi'ne ait 1/5000 ölçekli nazım imar planı ile 1/1000 ölçekli uygulama imar planında, Güvercinkayası Kazı Evi'nin batı yönündeki komşu parseli konut alanında, doğu yönündeki komşu parseli, ağaçlandırılacak alan lejantında kalmaktadır. Kazı evinin doğu yönündeki ikinci ve üçüncü parselde ise sırasıyla ortaöğretim ve ilköğretim alanları yer almaktadır. Bu durum, Güvercinkayası yönetim planının eğitim başlığı için önerilen uygulamaları kolaylaştırması yönünden ayrıca önem taşımaktadır (Plan 4).

Plan 4 : Demirci Beldesi 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın Güvercinkayası ve Çevre Araştırmaları Projesi için tahsis ettiği Demirci Köy Grup ve Tarım Merkezi, başlangıçta iki bağımsız birimden oluşmakta idi (Resim 32-33). 2001 yılından itibaren Güvercinkayası kazı ekibince kullanılan taşınmazda kazı yönetimince öncelikle atıl durumda olan arazinin güneydoğu köşesindeki kagir yapı onarılmış ve depo işlevi verilmiştir. Daha sonra 2008 ve 2009 yıllarında toplam üç bağımsız birim daha eklenmiştir. Böylece Güvercinkayası kazı ekibin çalışma mekanları genişletilerek teknik donanımlarının oluşturulacağı laboratuar ve depo alanları oluşturulmuştur. Ayrıca disiplinler arası çalışmaya önem veren kazı yönetimince bölgede araştırma

yapmak üzere misafir edilen değişik disiplinlerdeki uzmanların barınma ihtiyacı giderilmiştir.

Resim 32: Demirci Beldesinde yer alan Güvercinkayası kazı evi alanı

Resim 33: Demirci Beldesinde yer alan Güvercinkayası kazı evi alanı (Güvercinkayası kazı arşivi)

4.2.3. Etkileşim Alanı

4.2.3.1. Kültür Envanteri

Hazırladığım yönetim planında, mevcut durum analizlerinin ne denli önemli olduğunu yukarıda vurgulamaya çalıştım. Bunlar içerisinde hiç kuşkusuz yönetim planının hazırlanış gerekçesi olan "korunması gerekli kültür varlıkları"nın tespit çalışması önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle 2008-2009 yıllarında, daha önceden etkileşim alanının da içerisinde bulunduğu bölgeye yönelik Gülçur ve ekibince tamamlanan"Aksaray, Nevşehir, Niğde 1993-2001 Yüzey Araştırması" sonuçlarından yararlanılarak, bölgedeki kültür varlıklarına yönelik incelemeler yapılmıştır. Bu incelemelerin birinci aşaması arazide gerçekleştirilerek, kültür varlıklarındaki tahribat nedenleri saptanmıştır. İkinci aşamada, Aksaray ilinin bağlı olduğu Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne gidilerek bölgenin tescilli kültür envanteri alınmıştır. Resmi olarak tescilli kültür varlıklarının sayısı ile yüzey araştırmaları sonucu tespit edilen kültür varlıklarının sayısına yönelik yapılan karşılaştırmada ise çoğu kültür varlığının halen tescil kaydının olmadığı görülmüştür. Kültür envanterine yönelik yaptığım çalışmanın üçüncü aşamasında ise koordinatları alınan kültür varlıkları haritalara işlenmiştir (bkz. Harita 1). Bu çalışma sonucunda, hem kültür varlığı açısından yoğunluklu alanlar daha rahat izlenerek yönetim planında sektör oluşturmaya müsait bölgeler belirlenmiş, hem de kültür varlıklarının tescil işlemlerine yönelik önemli bir altlık oluşturulmuştur.

Tepesidelik Han

Selçuklu Dönemi'ne ait Tepesidelik Han, Aksaray ili sınırları içerisinde Aksaray-Nevşehir karayolunun 21. kilometresinde yolun kuzey kenarında yer almaktadır. Kitabesi olmayan yapının 13. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklu döneminde inşa edildiği zannedilmektedir. Taşıyıcı duvarları kesme taş kaplı, moloz taş ile örülen yapının üst örtüsü enine ve boyuna yarım daire beşik tonozdur. Üst örtüde yapı planının orta kısmında ise aydınlık feneri yer almaktadır. Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 13.07.1995 gün ve 217

sayılı kararı ile tescilli yapının, 2009 yılındaki tespit çalışmasında restorasyon uygulamasına başlandığı görülmüştür (Resim 34).

Resim 34: Tepesidelik Han restorasyon uygulaması sürerken

Tepesidelik Han Yakınındaki Höyük

Bu höyük, Aksaray-Nevşehir karayolunun yaklaşık 21. Km.'sinde yolun kuzeyinde, Selçuklu dönemi yapısı olan Tepesidelik Han'ın yaklaşık 200 metre doğusunda yer almaktadır (Resim 35). Yaklaşık 150 m çapında, 5 metre yüksekliğindeki höyüğün yüzeyi kaçak define kazılarından, etekleri ise toprağın sürülmesinden dolayı oldukça tahrip olmuştur. 1993 yılında Esin (Gülçur,1995:196) başkanlığında yapılan yüzey araştırması sırasında devetüyü, koyu kırmızı, koyu kiremit, koyu kızıl kahve, açık kiremit renginde astarlı ve açkılı Orta Tunç ve Son Tunç Çağları'na ait çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir.

Resim 35: Tepesidelik Han Höyük'ün batıdan görünümü

Gülçur, (1994: 194) Aksaray-Nevşehir ana yolu üzerinde sıralanmış her han kalıntısının yakınında bir höyük bulunduğunu belirtmektedir. İnşa dönemlerinde yol kenarlarına yapılan hanların yakınında eski yerleşmelerin bulunması, Anadolu ana yol arterlerinin uzun dönemlerden beri kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir. Hitit dönemi ve öncesine tarihlenebilecek buluntular içeren bu bu kültür varlığının yukarıda bahsedilen araştırmalara sağlayacağı katkıdan dolayı, ivedilikle tescillenerek koruma altına alınmalıdır.

Saratlı I Yeraltı Şehri

Saratlı yeraltı şehri, tüm Kapadokya Bölgesi'nde sıklıkla görülen Erken Hristiyanlık(?) Dönemi'nde, bölgedeki güvenlikten yoksun ortamda inşa edilmiş yeraltı şehirlerinden biridir. Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06.05.2005 gün ve 239 sayılı kararıyla I. ve III. derece arkeolojik sit alanı olarak ilan edilen yeraltı şehri Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Saratlı Belde

merkezinin güney kısmında yer almakta ve yaklaşık olarak 12 000 m2 lik alanı kapsamaktadır.[7]

Resim 36: Saratlı I Yeraltı Şehri'nin giriş kapısı

Saratlı I Yeraltı Şehri'nde ilgili Belediyesinin çabaları ile temizlik ve aydınlatma çalışmaları tamamlanarak ziyarete açılmıştır (Resim 36-38). Yeraltı şehrindeki galeriler, genel olarak düzensiz, köşeleri oval dörtgen planlıdır. Bu galerilerde günlük ihtiyaçları karşılamak üzere nişler oyulmuştur. Galeriler, oval sürgülü taş kapılar ve dar koridorlarla birbirlerine bağlanmaktadır.

[7] Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06.05.2005 gün ve 239 sayılı kararıyla ilan edilen I.derece arkeolojik sit alanı yaklaşık olarak 4.000 m2,III. derece arkeolojik sit alanı yaklaşık olarak 12.000 m2 alanı kapsamaktadır.

Resim 37: Saratlı I Yeraltı Şehri'ndeki galerilerden görünüm

Resim 38: Saratlı I Yeraltı Şehri koridoru ve tırhaz taşlı kapısı

Saratlı II Yeraltı Şehri

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Saratlı Belde merkezinde, Saratlı I. Yeraltı Şehri'nin kuzeybatısında yer almaktadır. 2009 yılında yapılan yerinde incelemede, bu ören yerinin çöp ve molozla dolduğu görülmüştür. Bu nedenle yeraltı şehri tam olarak gezilememiş, ancak ilgili belediye yetkilileri ile yapılan görüşmede, halen ziyarete açık olan Saratlı Yeraltı Şehri I'den daha büyük bir alanı kapsadığı öğrenilmiştir. Saratlı II Yeraltı Şehri, temizlik, aydınlatma ve turizme yönelik diğer çalışmaların başlatılmamış olmasından ziyarete kapalıdır (Resim 39-40).

Resim 39: Saratlı II Yeraltı Şehri'nin girişlerinden bir tanesi

Resim 40: Saratlı II Yeraltı Şehri'nde yer alan bir galeriden görünüm

Malayır Tümülüsü

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Gökçe (Mamasun) Köyü sınırları içerisinde yer alan tümülüs, Güvercinkayası Yerleşmesi ile Saratlı Beldesi arasında bulunmaktadır. Bulunduğu ova üzerinde, kapladığı alan ve yüksekliği ile oldukça etkileyici duran tümülüs, 1/25000 ölçekli planlarda Mamasun Barajı su tutma havzası içerisinde yer almaktadır (Resim 41).

Tümülüsün tespit çalışmaları Gülçur ve ekibince 1994 yılında yapılmıştır. Gülçur (1999: 112) tarafından anıtsallığı ve göç yolları üzerinde bulunmasına dikkat çekilen Malayır Tümülüsü'nün tescil kaydına rastlanılmamıştır. Yapılan arazi çalışmasında, Tümülüs üzerinde irili ufaklı çok sayıda defineci kazısı tespit edilmiştir (Resim 42).

Resim 41: Malayır Tümülüsü'nün güneydoğu yönünden görünümü

Resim 42: Malayır Tümülüsü üzerinde tespit edilen defneci çukuru

Bokluçöğül Antik Yol Kalıntısı

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Çatalsu (Apsarı) Köyü sınırları içerisinde Güvercinkayası Yerleşmesi'nin yaklaşık 800 metre kuzeydoğusunda yer almaktadır. Mamasun Baraj Gölü su tutma havzasında yer alan yol kalıntısının, hem baraj öncesindeki arazinin sürülme faaliyetlerinden hem de baraj sularının yükselip alçalma hareketinden dolayı döşeme taşlarının dağıldığı görülmektedir (Resim 43-44). Ancak yer yer iri köşe taşları izlenebilmektedir. Söz konusu yol kalıntısı French'in (1981: map 5) Hacı Yolu olarak belirlediği güzergaha uyması yönünden önemlidir. Gülçur da (1999: 116) French'in belirlediği yol güzergahına uygun olarak Bokluçöğül ile birlikte tespiti yapılan Çuğunözü, Taşlıbelen yol kalıntılarının, Aksaray-Gökçe (Mamasun)-Nenezi-Niğde ana yolunun kalıntıları olduğunu belirtmektedir.

Resim 43: Bokluçöğül Yol Kalıntısı ve sağ köşede görülen Mamasun (Gökçe) Köyü

Resim 44: Bokluçöğül Yol Kalıntısı köşe taşları (Güvercinkayası kazı arşivi)

Kerkezlik Örenyeri

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Çatalsu (Apsarı) Köyü sınırları içerisinde, Güvercinkayası Yerleşmesi'nin yaklaşık 700 metre güneydoğusunda yer almaktadır. Bölgedeki bir çok yerleşme gibi doğal kaya formasyonu üzerinde, çevresine hakim bir konumdadır (Gülçur, 2000: 149) (Resim 45). Yerleşmenin üzerine oturduğu doğal kayalıkta işlenmiş çeşitli oyuklar ve mezarlar ile yamaç akıntısında çok sayıda geç dönem çanak çömleği tespit edilmiştir (Gülçur, 2000: 149). Mamasun Barajı su tutma hazası içinde yer alan Kerkezlik Örenyeri'nde çevredeki diğer arkeolojik kalıntıların maruz kaldığı defineci çukurlarına rastlanmıştır (Resim 46).

Resim 45: Kerkezlik Örenyeri'nin doğu yönünden görünümü

Resim 46: Kerkezlik Örenyeri'nde tespit edilen defineci çukuru

Resim 47: Musalla Tepesi'nin Eski Mezarlık olarak kullanılan kuzey eteği

Musallatepe

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Çatalsu (Apsarı) Köyü sınırları içerisinde, Güvercinkayası Yerleşmesi'nin yaklaşık 1000 metre güneydoğusunda yer almaktadır. 1998 yılında Gülçur başkanlığında sürdürülen yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen Musallatepe'de geç dönem çanak çömleği dışında kayda değer bir buluntuya rastlanılmamıştır. Musallatepesi'nin kuzey eteği eski Apsarı Köyü'nün mezarlığı olarak kullanılmıştır (Resim 47).

Yeltentepesi Tümülüs ve Örenyeri(?)

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Çatalsu (Apsarı) Köyü sınırları içerisinde, Güvercinkayası Yerleşmesi'nin yaklaşık 2000 metre güneydoğusunda yer almaktadır. Küçük ve Büyük Yeltentepe olmak üzere iki tepeden oluşmaktadır. Büyük Yeltentepesi'nde olasılıkla defineciler tarafından tahrip edilmiş bir tümülüs yer almaktadır. Bunun yanı sıra ana kayaya oyulmuş içerisinde sütun, niş ve sekilerin

olduğu yapılar vardır (Gülçur, 2000: 150). Küçük Yeltentepesi'nde de aynı şekilde ana kayaya oyulmuş taş kesikler ve bir mağara tespit edilmiştir. Bu iki tepe arasındaki düzlükte geç dönem çanak çömleği ile yerleşme izleri saptanmıştır (Gülçur, 2000: 150).

Çardaklıtepe Örenyeri

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Çatalsu (Apsarı) Köyü sınırları içerisinde, Güvercinkayası Yerleşmesi'nin yaklaşık 2000 metre güneydoğusunda, Yeltentepe'nin kuzeyinde yer almaktadır. Bu tepede de defineciler tarafından dağıtılan olası bir tümülüsün kalıntıları ile ana kayaya oyularak işlenmiş basamaklar tespit edilmiştir. Çardaklıtepe ile Yeltentepe arasındaki düzlükte, bir yerleşmeye ait olabilecek taş dolgulu tümsekler ile uzun bir taş duvara ait kalıntılar saptanmıştır (Gülçur, 2000: 150).

Kara Tepe Tümülüsleri

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Çatalsu (Apsarı) Köyü sınırları içerisinde yer alan Kara Tepe üzerinde defineci kazıları ile dağıtılmış olası tümülüs kalıntıları saptanmıştır (Gülçur, 2000: 150).

Gökdeşöreni Roma-Bizans Yerleşmesi

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Demirci Beldesi sınırları içerisinde, eski Doğantarla (Göstük) - Demirci yolu kenarında yer almaktadır. Doğal bir kayalık formasyonu üzerinde ve yamacında kurulmuştur. Günümüzde yamaç ve etek düzlükleri bağ olarak kullanılmaktadır (Resim 48). Yapılan incelemede yer yer duvar ve temel kalıntılarına rastlanmıştır (Resim 49).

Resim 48: Gökdeşöreni ve eteklerindeki günümüzde kullanılan bağ alanı

Resim 49: Gökdeşöreni'nde tespit edilen duvar kalıntısı

Demirci Kırsal Kent/Köy Dokusu

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Demirci Yerleşmesi, Kızlarkalesi Tepe olarak isimlendirilen kayalık yükseltinin doğu yamacına kurulmuştur (Resim 50). Beldenin mimarisi Kapadokya Bölgesi'nde görülen geleneksel yerleşme dokularıyla benzerlik göstermektedir. Yapılar genellikle sarı, gri, açık kahverengi taş malzemeyle iki katlı olarak inşa edilmiştir (Resim 51-52). Yapıların alt katlarında, yerleşmenin üzerine kurulduğu yamacın topoğrafyasıdan ve bölgedeki kayaların kolay işlenebilirliğinden faydalanılarak yamaç içine uzanan depo ve silo mekanları oluşturulmuştur. Zemin katın üst örtüsü, yöreye özgü birbirine paralel uygulanmış, kara kemerlerin oluşturduğu tonoz şeklindedir. Zemin katta genellikle tandır odası ve ağıllar ile samanlık yer almaktadır. Oturulan mekanların yer aldığı ikinci katta ise köşe taşları genellikle işlenerek belirginleştirilmiştir. Demirci yapılarının kapıları ve pencereleri düz, pervazlı veya sivri kemerlidir. Pencereler ve kapı üzerlerindeki süslemelerin, her aile için özel olduğu belirtilmektedir.

Resim 50: Kızlarkalesi Tepesi'nin doğu yamacına kurulan Demirci Kırsal Yapı Dokusu

Çoğu Anadolu şehrinde olduğu gibi gerek geleneksel sosyal düzen, gerekse bu düzeni dışa yansıtan kent dokularındaki tahribat, Demirci Beldesi için de geçerlidir. Yapılan incelemelerde geleneksel yaşam tarzının kısmen de olsa devam ettiği görülmüştür. Ancak bu geleneksel yapıların bazıları bakımsızlıktan dolayı yıkılmakta, bazıları ekonomik nedenlerle bilinçli olarak tahrip edilmektedir. Demirci Beldesi geleneksel kent dokusunun yer aldığı Kızlarkalesi doğu yamacının bazı alanları bu tahribatlardan dolayı moloz döküm alanını andırmaktadır (Resim 53). Demirci Beldesindeki tescilli kültür varlıklarının sayısı ve tescil tarihi dikkate alındığında bölgede uzun süreden beri ilgili kurumlarca tespit çalışmasının yapılmadığı anlaşılmaktadır.[8]

Resim 51: Demirci Kırsal Kent Dokusundan geleneksel yapı ve sokak görünümü

[8] Konya Koruma Bölge Kurulu'ndan alınan tescil listelerinde, Demirci Beldesindeki anıtsal mimari grubunda yer alan Ağa Camisi, Eski Cami ve Yeni Cami'nin 15.12.1973 gün ve 575 sayılı kararla tescillendiği görülmüştür. 1973 yılından sonra koruma literatüründe yaşanan gelişmeleri yukarıda belirtmiş idim. Koruma anlayışındaki bu gelişmelerden sonra sivil yapılara yönelik herhangi bir tescil kararının da olmaması 1973 yılından sonra herhangi bir tespit çalışmasının yapılmadığını düşündürmektedir.

Resim 52: Demirci Beldesinde yer alan sivil mimari örnekleri

Resim 53: Demirci Kırsal Kent Dokusu'nda tahrip olarak yıkılan yapıların oluşturduğu moloz yığını

Emine Us Bağı Nekropol Alanı

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Demirci Beldesi'nin yaklaşık 1500 metre batısında, Karasu nehrinin güney kıyısında yer almaktadır. Geniş bir alana yayılan nekropol alanında kaçak define kazıları sonucunda açığa çıkarılan mezarlar saptanmıştır (Gülçur,2002:271-272). Bu mezarların bazıları kısmen say içine doğu-batı doğrultusunda oyularak taş bloklarla tamamlanmış, bazıları ise sanduka mezar şeklinde yapılmıştır. Gülçur başkanlığındaki yüzey araştırmasında çok sayıda defineci kazısı ile etrafa bu kazılar sonucu dağılan mezar parçaları tespit edilmiştir (Gülçur,2002:271-272).

Resim 54: Karabayırıniçi Antik Yol Kalıntısı ve yanı başındaki Küçük Deller Tümülüsü

Karabayırın İçi Antik Yol Kalıntısı

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Demirci Beldesinin kuzeyinde Küçük Deller Tümülüsü ile Büyük Deller Tümülüs ve Örenyeri'nin arasından geçmektedir (Resim 54). Antik yol kalıntısının bir diğer önemli özelliği de Çuğunözü ve Bokluçığıl yol kalıntılarının da bir parçası olduğu Hacı Yolu ile aynı doğrultuda yer almasıdır (Gülçur, 1999: 116). Ayrıca yine diğer yol kalıntılarından da görebildiğimiz gibi bu yol kalıntısının iki kenarında da görkemli tümülüsler yer almaktadır. Karabayırın içi yol kalıntısı, köylülerden edinilen bilgilere göre, toprağın sürülme faaliyetleri ile döşeme ve kenar taşlarının mevcut tarla sınırlarında kullanılmak üzere sökülmesinden dolayı tümüyle tahrip olmuştur (Resim 55).

Resim 55: Karabayırıniçi Yol Kalıntısı'nın sökülmüş köşe taşları

Küçük Deller Tümülüsü

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Demirci Beldesi'nin yaklaşık 1000 metre kuzeyinde, taş ocağını güneyden sınırlayan kayalık tepenin doğuya bakan kenarında yer almaktadır (Resim 56). Bu tümülüs, Büyük Deller ve Zindanlık tümülüsleri ile

birlikte Demirci'nin kuzeyinden geçen eski yol kavşaklarını da tutmaktadır. Büyük Deller ve Küçük Deler kayalıklarının arasındaki vadide tespit edilen Karabayırın içi yol kalıntısı, tümülüslerin asırlar boyunca bu yolu kullanan yolculara da rehberlik ettiğini göstermektedir.

Resim 56: Doğal bir kayalık formasyonu üzerindeki Küçük Deller Tümülüsü

Büyük Deller Tümülüsü ve Örenyeri

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Demirci Beldesi'nin yaklaşık 1000 metre kuzeydoğusunda yer almaktadır. Doğal korunaklı kayalık yükseltinin üzerinde kurulu, taş duvarların yer yer izlenebildiği kalıntıların üzerinde yükselen, defineci kazıları ile tahrip edilmiş bir tümülüs yer almaktadır (Resim 58 ve 60).

Resim 57: Zindanlık Tümülüsü üzerinden Büyük Deller Tümülüsü ve Örenyeri (önde) ile Küçük Deller Tümülüsü (arkada)

Yukarıda da kısaca değinildiği üzere. Büyük Deller'in kuzeybatısında Küçük Deller, güney doğusunda ise hemen hemen aynı yükseltide Zindanlık Tümülüsü yer almaktadır (Resim 57). Yerleşmenin doğu ve güneydoğu eteklerinde ana kayaya oyulmuş içerisinde niş ve sekilerin yer aldığı ancak bir çoğunun zamanla tahrip olduğu mekanlar saptanmıştır (Resim 59). Gülçur başkanlığında yapılan değişik tespit çalışmalarında toplanan malzemelerden Büyük Deller in tarihöncesinden başlayarak (Gülçur,1999:189), M.Ö I. Bin yıl (Gülçur,2002:272) ve Roma dönemlerinde de yerleşim gördüğü anlaşılmıştır.[9] Güvercinkayası'nın siyah açkılı çanak çömlekleri ve yoğun oranda işlenmiş obsidiyen akıntısı ile belirlenen tarihöncesi buluntuları, daha çok zirve düzlüğünün güneydoğu kesimindeki kayalık ların altında uzanan yamaçta saptanmıştır.

[9] Gülçur denetiminde yapılan 1997 yılı yüzey araştırmasında yerleşmenin güney eteğinde Neolitik Çağa tarihlenebilecek opsidyen parçaları, 2000 yılı yüzey araştırmasında ise M.Ö. I. bin boyalı çanak çömlekler tespit edilmiştir.

Resim 58: Büyük Deller Yerleşmesi'nde tespit edilen duvar kalıntıları

Resim 59: Yerleşmenin eteklerinde anakayaya oyulmuş mekanlardan görünüm

Resim 60: Büyük Deller Tümülüsü'nde tespit edilen define kazısı

Zindanlıktepe Tümülüsü

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Demirci Beldesi'nin yaklaşık 800 metre kuzeydoğusunda, Büyük Deller'in doğusunda doğal bir kaya yükseltisinin üzerinde yer almaktadır (Resim 61). Etek kısmında çok az sayıda çanak çömlek parçası bulunan tümülüsün üzerinde kaçak define kazısı tespit edilmiştir (Resim 62). Bazı yöre sakinleri tarafından Şah Tahtı olarak da bilinen bu mezar yığmasının üstünün dikdörtgen taş plakalarla kaplı olduğu, batıya bakan yamacında saptanan parçalara bakarak önerilmektedir[10] (Resim 63). Gene tümülüsün güneyinde, zirveyi sınırlayan kayalıklarda da bazı işlenme izleri olabilecek basamak biçimi kasikler mevcuttur.

[10] Gülçur, özel görüşme.

Resim 61: Zindanlıktepe Tümülüsü'nden genel görünüm

Resim 62: Zindanlıktepe Tümülüsü'nde tespit edilen kaçak define kazısı

Resim 63: Zindanlıktepe Tümülüsü'nde tespit edilen taş plakalar (Güvercinkayası kazı arşivi)

Mencilis Mevkii Kaşağı Takası

Zindanlık Tümülüsü'nün karşı yamacında, Demirci-Gülağaç yolunun kenarında bulunan yüksek kayalığın bulunduğu kesim, eteğine doğru yuvarlanmış, yüzeyinde bir soku bulunan kaya parçasına atfen, Kaşağıtakası olarak tanımlanmıştır (Resim 64). Kayalığın yola doğru uzanan burnu üzerine dikdörtgenimsi, uzunca bir taş yerleştirilmiştir. Taşın yüzeyinde ise, ortada yer alanı daha muntazam ve genişçe oyulmuş, stel yuvaları olabilecek üç oyuk bulunmaktadır. Buradan bakılınca, Zindanlık tümülüsü tüm heybetiyle görülebilmektedir. Kayalığın kuzeyinde dağıtılmış tümülüslere ait krepis taşları, doğuya doğru ise büyük bir yapı kompleksini yansıtabilecek, horosan harçlı (?) duvar kalıntıları bulunmaktadır.

Resim 64: Mencilis mevki Kaşağıtakası ve Zindanlık Tümülüsü (Güvercinkayası kazı arşivi)

Oluklunun Kaya Yerleşmesi

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Demirci Beldesi'nin yaklaşık 800 metre güneydoğusunda, Karasu Nehri'nin kuzeyini sınırlayan arazi biçimindeki kayalık sekinin üzerinde yer almaktadır. Üzerinde toplanan malzemeden, çoğunluğu akarak yok olmuş bu düz yerleşmenin Güvercinkayası çağdaşı olduğu anlaşılmaktadır (Gülçur, 1999:114). Günümüzde de süregiden tarım faaliyetleri sonucunda, mevcut ise son mimari kalıntılar da tamamen yok olacaktır.

Ağapınar Rumca Kaynak Yazıtı

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Demirci Beldesi'nin yaklaşık 2000 metre kuzeyindeki taş ocağının bitişiğinde yer almaktadır. Su kaynağının kuzeybatısına yerleştirilen dikdörtgen kitabe üzerinde geç dönem Yunanca bir yazıt bulunmaktadır. Bir zamanlar iki adet olduğu bilinen bu yazıtlardan biri sökülerek götürülmüştür.

Esin başkanlığında yapılmış 1994 yılı yüzey araştırmasında tespit edilen kitabe yakınında iş makinesiyle bir define kazısının yapıldığı da saptanmıştır (Gülçur, 1999).

Toptepe Tümülüsleri I-V

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Demirci Beldesi'nin yaklaşık 3000 metre kuzeydoğusunda eski Demirci-Deştin yolunun batısında yer almaktadır. Doğal bir kayalık yükselti üzerindeki Toptepe Tümülüsleri beş adettir (Resim 65-66). Esin başkanlığında yapılan 1996 yılı yüzey araştırmasında saptanan tümülüslerin çevresinde, çeşitli boyutlarda dikdörtgen veya yuvarlak, üzerinde ot bitmeyen alanlar bulunmaktadır (Esin, Gülçur ve Kurar, 1998: 237-238).

Resim 65: Toptepe Tümülüslerinden genel görünüm

Resim 66: Toptepe Tümülüslerinden genel görünüm

Değirmen Mevki Tümülüsü

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Demirci Beldesi'nin yaklaşık 1500 metre kuzeybatısında yer almaktadır. Kaçak defineci kazıları sonucu oldukça tahrip olmuştur.

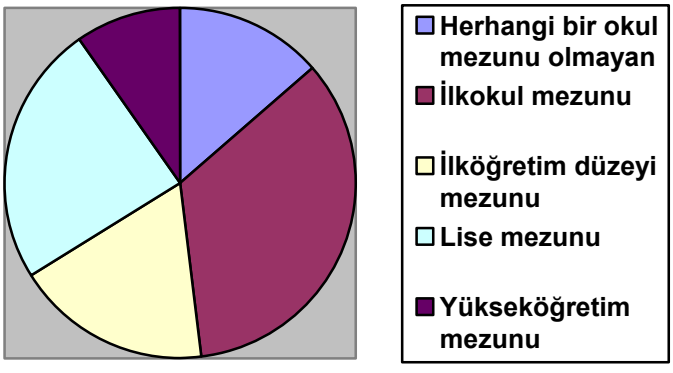
Yazıören Say Yolu ve Kaya Yerleşmesi

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Demirci Beldesi'nin yaklaşık 2000 metre kuzeybatısına yer almaktadır. Kapadokya Bölgesi'ne özgü ana kayaya oyularak yapılmış mekanlardan oluşan bir yerleşmedir. Yerleşmenin batısını sınırlayan kayalık arazide üzerinden geçen araçların aşındırarak oluşturduğu say yolu saptanmıştır Gülçur, 2000: 150).

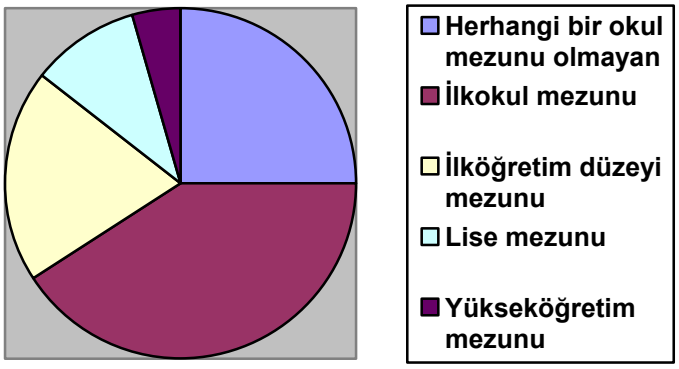
4.2.3.2. Sosyal ve Ekonomik Durum

4.2.3.2.1. Nüfus ve Eğitim Düzeyi

Akasaray ili genel nüfusu, 2000 yılı nüfus sayımında 396.084 kişi olarak saptanmıştır. Bu sayıdan 129.949' u Aksaray il merkezinde yaşamaktadır. TUİK verilerine göre 2008 yılında bu sayı Aksaray ili geneli için 370.598, il merkezi için ise 213.288 olarak saptanmıştır. 2000 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre Güvercinkayası Yerleşmesi'nin sınırları içerisinde yer aldığı Gülağaç ilçe merkezi nüfusu 4.692, Gülağaç ilçesine bağlı köy ve belde nüfusu 22.202 olmak üzere toplamda 26.874 kişidir. Gülağaç ilçesi 2008 yılı genel nüfusu ise doğum artış hızına ters orantılı bir şekilde 21.691 kişiye gerilemiştir. Gülağaç nüfusunun gerileme sebepleri arasında özellikle köylerde yaşayan bireylerin ekonomik nedenlerden dolayı yurt içi ve yurt dışına yaptıkları göçler gösterilebilir. 2008 yılı TUİK verilerinde Gülağaç ilçesindeki eğitim durumuna bakıldığında; 1260 kişinin ilkokul, 610 kişinin ilköğretim, 309 kişinin lise, 136 kişinin de yüksek öğretim mezunu olduğu görülmektedir. Gülağaç ilçesi eğitim verileri ile Türkiye ortalaması karşılaştırıldığında (Şekil 2-3) ilk bakışta, herhangi bir okul mezunu olmayan kişi oranının Türkiye ortalamasının üstünde, lise mezunu sayısının da Türkiye ortalamasının altında kaldığı göze çarpmaktadır. Diğer okullardan mezun olan kişi oranlarının hemen hemen ortalamayı tutturduğu görülmektedir.

Şekil 2: Türkiye geneli Eğitim durumu

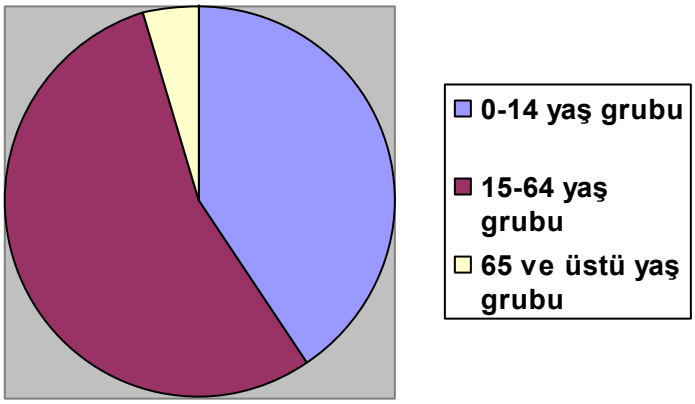
Şekil 3: Gülağaç ilçesi 2008 yılı eğitim durumu

Güvercinkayası yönetim planının müdahale kararları önerdiği etkileşim alanında kalan Çatalsu (Apsarı) Köyü, Demirci Beldesi ve Saratlı Beldesi'ne ilişkin nüfus istatistikleri ise şöyledir:

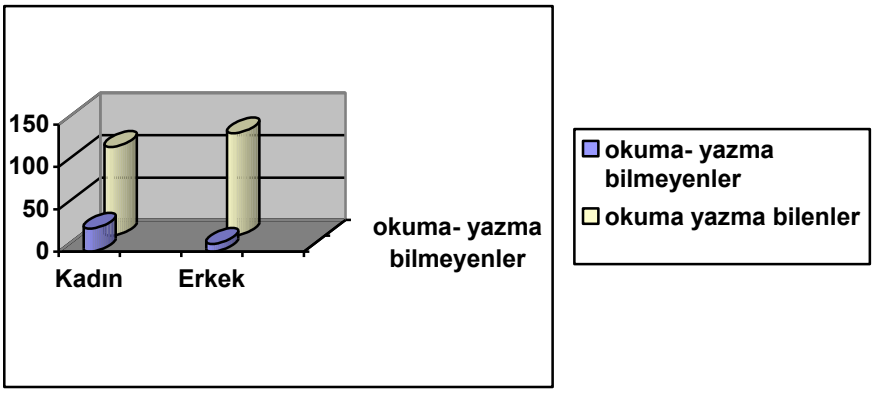
Çatalsu (Apsarı) Köyü

2000 yılı nüfus sayımlarına göre kadın nüfusu 162, erkek nüfusu 151 olmak üzere toplam 313 kişidir. Bu nüfusun 127'si 0-14 yaş, 172'si 15-64 yaş arasında, 14'ü ise 65 yaş ve üstünden oluşmaktadır (Şekil 4). 2008 yılı verilerine göre Çatalsu Köyü'nün nüfusu 50 kişi artarak toplamda 363 kişiye ulaşmıştır.

Çatalsu (Apsarı) Köyü'nde TUİK tarafından eğitime yönelik 2000 yılında yapılan istatistik çalışmalarında kadın nüfusu içerisinde 27 kişinin, erkek nüfusunda ise 9 kişinin okuma yazma bilmediği saptanmıştır (Şekil 5). Çatalsu Köyü'nde özellikle kadın nüfusundaki okuma yazma bilmeyenlerin oranının yüksek oluşu üzerinde ayrıca durulması gereken konulardandır.

Şekil 4: Çatalsu 2000 yılı yaş grupları

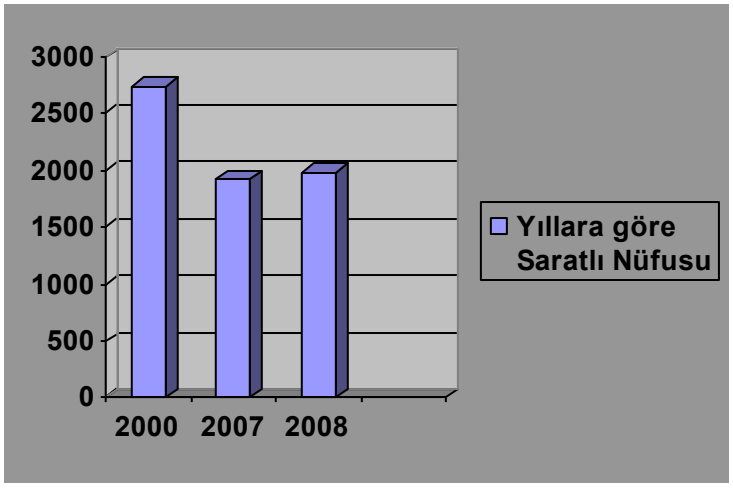

Şekil 5: Çatalsu cinsiyete göre okuma yazma oranları

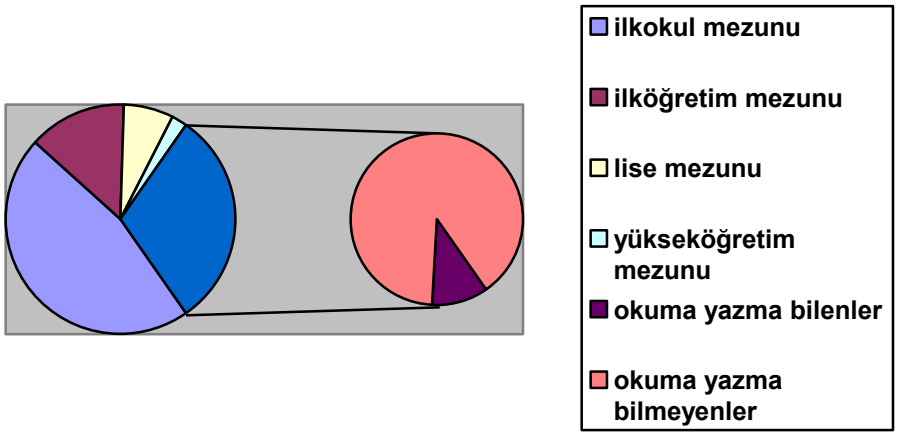
Saratlı Beldesi:

2000 yılı nüfus sayımlarına göre Saratlı Beldesi toplam nüfusu 2.742 kişidir. Kadın nüfusunun toplam nüfus içindeki yeri 1.358 kişi, erkek nüfusunun 1.384 kişidir. Bu nüfusun 769'u 0-14 yaş, 1834'ü 15-64 yaş aralığında, 139'u da 65 yaş üstündeki bireylerden oluşmaktadır. 2008 yılı verileri, Gülağaç ilçesi genelinde görülen göç sorunu, Saratlı Beldesi'nde de karşımıza çıkarmaktadır. Buna göre doğum artış hızı oranlarına göre artması gereken nüfus, göç nedeniyle azalmaktadır. 2008 verilerine göre Saratlı nüfusu 758 kişi azalarak toplamda 1.984 kişiye düşmüştür (Şekil 6).

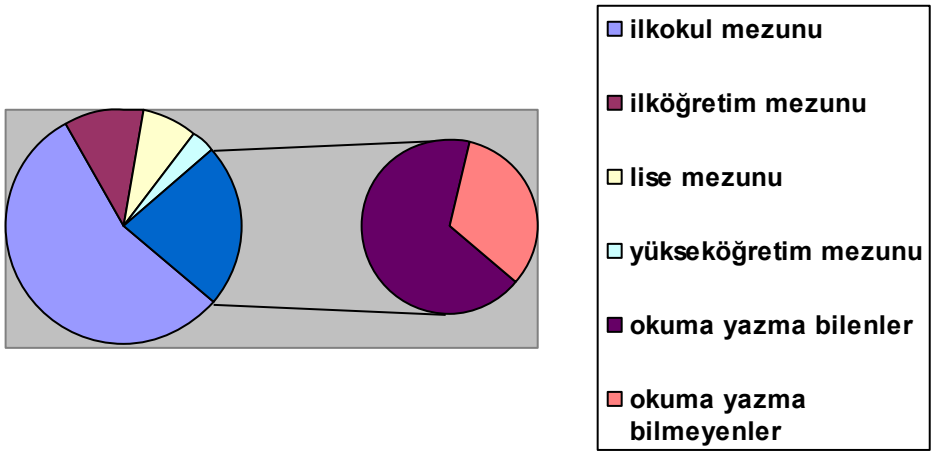
2000 yılındaki istatistik çalışmalarına göre Saratlı Beldesinde kadın nüfusundan, herhangi bir okul mezunu olmayan kişi sayısı 297, ilkokul mezunu kişi sayısı 451, ilköğretim mezunu kişi sayısı 134, lise mezunu kişi sayısı 67, yükseköğretim mezunu kişi sayısı 21'dir (Şekil 7). Aynı şekilde erkek nüfusunun 243'ü herhangi bir okuldan mezun olmayan, 593'ü ilkokul, 116'sı ilköğretim, 78'i lise, 36'sı ise yükseköğretimden mezun bireylerden oluşmaktadır (Şekil 8). Ayrıca Saratlı Beldesinde okuma yazma bilmeyen kadın nüfusu 266, erkek nüfusu ise 78 kişidir.

Şekil 6: 2000-2008 yılları Saratlı Nüfus değerleri

Şekil 7: Saratlı Beldesi 2000 yılı kadın nüfusu eğitim durumu

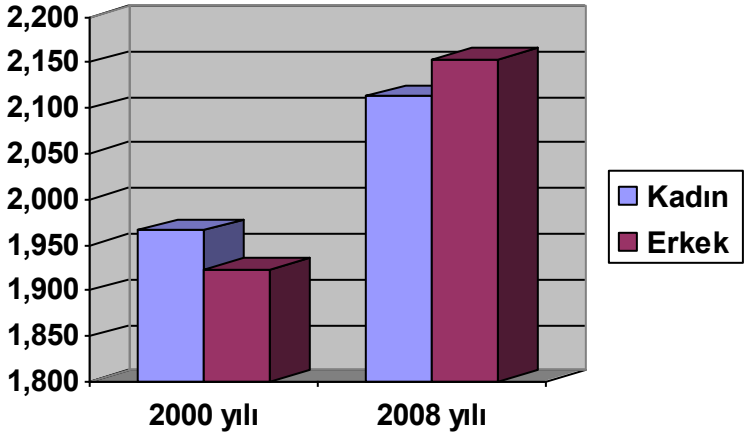

Şekil 8: Saratlı Beldesi 2000 yılı erkek nüfusu eğitim durumu

Demirci Beldesi:

Demirci Beldesi nüfusu 2000 yılı nüfus sayımlarına göre toplamda 3.889 kişidir. Kadın nüfusunun toplam nüfus içindeki yeri 1.966 kişi, erkek nüfusunun 1.923 kişidir. Bu nüfusun 1369'u 0-14 yaş, 2.332'si 15-64 yaş aralığında, 186'sı ise 65 yaş üstünden oluşmaktadır. 2008 yılı verilerinde, Demirci Beldesi nüfusu 378 kişi artarak, 4267 kişiye ulaşmıştır. Ancak Demirci Beldesinde 2008 yılı verilerinde, 2000 yılından farklı olarak genel nüfus içindeki kadın oranı fazlalığının giderek erkek nüfusu lehine geçtiği izlenmektedir (Şekil 9).

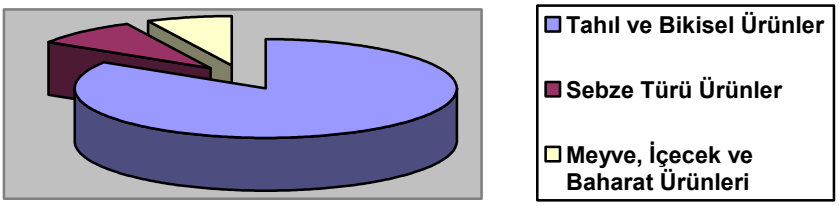
2000 yılındaki istatistik çalışmalarına göre Demirci Beldesinde kadın nüfusundan, herhangi bir okul mezunu olmayan kişi sayısı 450 (bu kişilerden 374'ü okuma yazma bilmemektedir), ilkokul mezunu kişi sayısı 716, ilköğretim mezunu kişi sayısı 87, lise mezunu kişi sayısı 81, yükseköğretim mezunu kişi sayısı 16'dır. Erkek nüfusunun ise 429'u herhangi bir okuldan mezun olmayan (101 kişi okuma yazma bilmemektedir), 636'sı ilkokul, 211'i ilköğretim, 221'i lise, 34'ü ise yükseköğretimden mezun bireylerden oluşmaktadır.

Şekil 9: Demirci Beldesinin yıllara ve cinsiyete göre nüfus oranları

4.2.3.2.2. Gelir Kaynakları

Güvercinkayası Etkileşim alanında yer alan köy ve beldelerin temel gelir kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Bunun dışında özellikle genç erkek nüfus, ülke içinde veya dışında genellikle yapı inşa sektöründe çalışmak üzere göç etmektedir. Saratlı ve Demirci Beldeleri tarım ve hayvancılığın yanında küçük işletmelere de sahiptir. Özellikle Saratlı Beldesinde yukarıda değindiğim Saratlı I Yeraltı Şehri'nin temizlenerek ziyaret açılması daha şimdiden belde ekonomisine katkı sağlamaktadır. Şu an için yılda 80 bin ziyaretçi sayısına ulaşılmıştır. Beldede yeni yeni, yerel tarzda üretilmiş el işlerinin satıldığı mekanlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Çatalsu Köyü'nde ise yerleşmenin hemen güneyindeki Mamasun Baraj Gölü'nde sürdürülen küçük çaplı balıkçılık faaliyeti dışında hemen hemen tek gelir kaynağı tarım ve hayvancılıktan gelmektedir.

Şekil 10: Aksaray ili, Gülağaç ilçesinde ekimi yapılan ürünlerin oranları

Ürün adı	Ekilen alan(dekar)	Hasat edilen alan(dekar)	Üretim(ton)
Buğday (Durum)	7.371	7.371	1.407
Buğday (Diğer)	66.405	66.405	11.607
Arpa (Biralık)	1.894	1.894	335
Arpa (Diğer)	23.757	23.757	4.552
Çavdar	1.380	1.380	276
Yulaf (Dane)	320	320	64
Patates (Diğer)	6.000	6.000	30.000
Nohut	2.000	2.000	240
Fasulye (Kuru)	2.900	2.900	580
Mercimek (Yeşil)	4.000	4.000	470
Burçak (Dane)	10	10	1

Tablo 2: Aksaray ili, Gülağaç ilçesinde ekimi yapılan başlıca tarım ürünleri ve ekim alanları

2009 TUİK verilerine göre Güvercinkayası Etkileşim Alanı'nın sınırları içerisinde yer aldığı Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, toplam tarım alanı 183.858 dekardır. Bu alanın 136.434 dekarında tahıl ve bitkisel ürünlerin, 14.664 dekarında sebze türü ürünlerin, 11.760 dekarına meyve, içecek ve baharat ürünlerinin tarımı yapılmıştır (Şekil 10). 2009 yılı TUİK verilerinde nadasa bırakılan alan ise 21.000 dekar olarak verilmiştir. Aksaray ili, Gülağaç ilçesinde ekimi yapılan başlıca ürünler ve ekim alanlarına bakıldığında tahıl ürünlerinin kapsadığı alan ve üretim miktarı olarak ağırlıklı olduğu görülecektir. Özellikle Buğday ve arpa üretimi Gülağaç tarım arazisinin hemem hemen yarısını kapsamaktadır. Bunun dışında yumrulu bitkilerden patates ile baklagillerden nohut, fasulye ve yeşil mercimek üretimi yapılan başlıca ürünlerdir (Tablo 2).

4.2.3.3. Turizm

Aksaray ili, bünyesinde barındırdığı tarihöncesi ve tarihi dönemlerin tümünü yansıtan kültür varlıkları ve bölgeye özgü jeolojik oluşumları sayesinde, ziyaretçi potansiyeline sahip bir şehirdir. Ancak Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü faaliyet raporlarından alınan turizm ziyaretçi sayıları, Aksaray'ın turizm konusunda hakkettiği düzeyde olmadığını göstermektedir. Şehirde 2009 yılı itibari ile Turizm İşletme Belgeli 11, Yatırım Belgeli 3, Belediye Belgeli 8 olmak üzere toplam 22 adet konaklama tesisi mevcuttur. 2008 yılı genelinde bu tesislerde 19.101 yerli, 103.686 yabancı toplam 122.787 ziyaretçi konaklamıştır. 2009 yılının ilk altı ayında ise toplam konaklayan ziyaretçi sayısı 50.972'dir.

Aksaray ili genelinde ziyaretçi çeken alanların başında Ihlara Vadisi, Sultanhanı, Ağzıkarahan, ve Saratlı Yeraltı Şehri gelmektedir. Bu alanların 2008 yılı ve 2009 yılı ilk altı aylık ziyaretçi sayıları Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün faaliyet raporlarına göre şöyledir:

Ziyaret alanı	Ziyaretçi sayısı (Yerli)	Ziyaretçi Sayısı (Yabancı)	Toplam
Ihlara Vadisi	187.428	71.780	259.208
Sultanhanı	134.566	123.955	258.521
Ağzıkarahan	47.369	27.521	74.890
Saratlı Yeraltı Şehri	31.420	52.357	83.777

Tablo 3: 2008 yılı Aksaray turistik yerlerin ziyartçi sayıları

Ziyaret alanı	Ziyaretçi sayısı (Yerli)	Ziyaretçi Sayısı (Yabancı)	Toplam
Ihlara Vadisi	92.562	29.700	122.262
Sultanhanı	5000	80.000	85.000
Saratlı Yeraltı Şehri	1.600	19.500	21.100

Tablo 4: 2009 yılı ilk altı ay (ocak-haziran) Aksaray turistik yerlerin ziyaretçi sayıları

Güvercinkayası etkileşim alanında ziyaretçi çeken tek alan, Saratlı Beldesidir. İlgili Belediyesinin çabalarıyla temizletilerek ziyarete açılan Saratlı I Yeraltı Şehri şu an için yılda 80 bini aşkın ziyaretçi çekebilmektedir.[11] Turizmin ekonomik bir girdi sağlayabileceğinin fark edildiği beldede yerel halkın ürettiği el işlerinin satıldığı mekanlar oluşturulmuştur. Güvercinkayası Etkileşim Alanı'na dahil edilen Saratlı Beldesi ulaşım ağlarına yakınlığı ve barındırdığı kültür varlıkları ile Güvercinkayası Sektör Alanları'na ve Yönetim Planı'na zenginlik katacaktır.

[11] Bu sayı Saratlı Belediye Başkanlığı'nda yetkililerle yaptığım görüşmeler sonucunda şifahen edindiğim bir bilgidir.

Güvercinkayası Etkileşim Alanı'nda yer alan diğer yerleşme sınırları içerisinde şu an için kayda değer bir ziyaretçi kitlesi bulunmamaktadır. Yönetim planında önerilecek kararların uygulanmaya konulması halinde, kayda değer bir turizm faaliyeti ve girdisi olmayan Çatalsu Köyü ve Demirci Beldelerine ziyaretçi çekecek sektör alanları oluşturularak bölge ekonomisine girdi sağlanacaktır.

4.2.3.4. Ulaşım

Güvercinkayası Etkileşim Alanı'nın genel ulaşım ağına geçmeden önce Yönetim planının merkezi konumundaki Güvercinkayası Yerleşmesi'nin ulaşım bilgilerini vermek yerinde olacaktır.

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Çatalsu (Apsarı) Köyü sınırları içerisinde yer alan Güvercinkayası Yerleşmesi'ne ulaşım, iki şekilde yapılabilmektedir. Bunlardan ilki, Aksaray veya Nevşehir yönünden gelen ziyaretçilerin kullanabileceği Aksaray-Nevşehir karayoludur. Buna göre, karayolunun Saratlı Beldesi yol ayrımından sapılarak Saratlı-Demirci yoluna geçilir. Yaklaşık 1km sonra, yolun sağ tarafındaki Çatalsu (Apsarı) Köyü sapağına geçilir. Çatalsu (Apsarı) Köyü'nden sonra Güvercinkayası Yerleşmesi'ne ulaşım köyün batısındaki kayalık alan ve tarlalar üzerinden sağlanmaktadır. Ancak, gide gele oluşan bu güzergahın bir bölümü, kış ve bahar dönemlerinde su altında kalmaktadır. Bu nedenle suların çekildiği, kazı sezonu öncesinde yapılacak ziyaretlerin Çatalsu (Apsarı) Köyü'nden sonra, yaya olarak yapılması gerekmektedir. Bir diğer alternatif yol da kazı ekibinin de kullandığı Demirci Kasabası üzerinden yapılan ulaşımdır. Burada da yine Demirci-Saratlı yolundan Çatalsu sapağına dönülerek köye ulaşılmaktadır.

Güvercinkayası Etkileşim Alanı ile yakın çevresindeki mevcut yollar, Harita 3' de gösterilmiştir. Buna göre, ulaşım paftasında numaralandırılmış yollar şöyledir:

- 1 numaralı yol: Aksaray-Nevşehir şehirlerarası karayolu
- 2 numaralı yol: Aksaray-Nevşehir şehirlerarası karayolunun Saratlı Beldesi sapağı
- 3 numaralı yol: Saratlı-Demirci Beldesi yolu

- 4 numaralı yol: Saratlı-Demirci Beldesi yolunun Çatalsu (Apsarı) Köyü sapağı
- 5 numaralı yol: Saratlı-Pınarbaşı-Akmezar Köyü yolu
- 6 numaralı yol: Demirci-Gülağaç ilçesi yolu
- 7 numaralı yol: Aksaray-Nevşehir karayolunun Gökçe (Mamasun) Köyü sapağı
- 8 numaralı yol: Demirci-Alanyurt Köyü yolu
- 9 numaralı yol: Demirci-Selime yolu
- 10 numaralı yol: Demirci-Kızılkaya yolu
- 11 numaralı yol:Aksaray-Kızılkaya yolu

4.3. ÜST ÖLÇEKLİ PLAN KARARLARI

Güvercinkayası Yerleşmesi ve Etkileşim Alanı'na yönelik hazırlanan üst ölçekli planlar 1/100.000 ve 1/:25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planlarıdır. Saratlı ve Demirci Beldelerine yönelik ayrıca 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planları ile 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planları hazırlanmıştır. Bu çalışmamda yalnızca 1/100.000 ve 1/25.000 ölçekli plan kararlarına değinilecektir.

1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Kırşehir, Nevşehir, Niğde ve Aksaray illerine yönelik hazırlanmıştır. Kapadokya'nın hemen hemen tamamını kapsayan plan sınırları içerisinde Ihlara Vadisi, Tuz Gölü (Bir kısmı), Çiftehan, Narlıgöl ve Hasandağı gibi kültürel ve turizm açısından önemli alanlar yer almaktadır. Güvercinkayası Etkileşim Alanı ve yakın çevresi, planın L32 paftasında yer almaktadır. 1/100.000 ölçekli planda Mamasun Baraj gölünün kıyı bölgesi "Çayır-Mera" alanında kalmaktadır. Gökçe Köyü'nden başlayarak Malayır Tümülüsü'ne kadar kıyıya paralel olarak ilerleyen bu bölge, Malayır Tümülüsü'nün yer aldığı vadi boyunca içerilere kadar sokulmaktadır. Buradan devam eden "Çayır- Mera" alanı, hemen hemen Saratlı Belde sınırına kadar dayanıp Çatalsu (Apsarı) Köyü'nü de kapsayacak şekilde, sırt boyunca devam etmektedir. Yeltentepe yakınlarında tekrar kıyıya paralel dar bir şekilde Doğantarla Köyü'ne kadar devam eder. 1/100.000 ölçekli planda yerleşim alanları ve çayır- mera alanı dışında kalan yerler "Tarımsal

Nitelikli Alanlar" sınırı içerisinde kalmaktadır. Ancak Güvercinkayası Etkileşim Alanı'ndaki üç bölge, yapı yasağının getirildiği "Jeolojik Sakıncalı Alanlar" sınırı içerisinde kalmaktadır. Büyük Deller ile Zindanlık Tümülüsü arasındaki vadiden başlayarak Demirci Beldesi'ne doğru uzanan ve buradan Karasu yatağı boyunca Mamasun Barajı'na kadar devam eden arazi parçası, bu alanlardan bir tanesidir. Çatalsu (Apsarı) Köyü'nün yaklaşık 1000 metre kuzeyinde yer alan Kengerlik Çukuru'ndan başlayarak kuzeydoğuya doğru yaklaşık 2000 metre davam eden arazi ise bu alanlardan bir diğeridir. Üçüncü bölge ise Malayır Tümülüsü'nün içerisinde bulunduğu vadiyi baraj gölünden başlayıp Saratlı Beldesi'nin güneydoğu sınırından geçerek, Pınarbaşı Köyü'nün kuzeybatısında son bulan kesimi kapsamaktadır.

1/25.000 Ölçekli Plan'ın Güvercinkayası Etkileşim Alanı için öngördüğü en önemli plan kararı, Mamasun Baraj Gölü'nün su tutma havzası sınırıdır. 1/25.000 Ölçekli Plan'a göre 1110 metre kodu Mamasun Barajının azami su seviyesi sınırıdır. Planın öngördüğü bu sınır Güvercinkayası Etkileşim Alanı'nda Gökçe (Mamsun) Köyü'nün güney eteklerinden başlar ve kuzeydoğuya doğru devam ederek Malayır Tümülüsü'nün içerisinde bulunduğu vadiyi çevreledikten sonra Enlice Tepesi olarak okunan sırt dışarıda kalacak şekilde Kengerçukuru mevkii içlerine girer ve Çatalsu (Apsarı) Köyünün güney sınırına ulaşır. Buradan Çatalsu (Apsarı) Köyü'nün güneybatısındaki Çaradaklıtepe örenyerini içine alacak şekilde Karasu nehrine doğru ulaşmaktadır. Planda öngörülen bu koddaki azami su seviye sınırına ulaşılması durumunda Güvercinkayası Etkileşim Alanı'nında yer alan bir çok kültür varlığı baraj suları içerisinde kalacaktır. Örneğin, 1106.08 metre nirengi kodundaki Güvercinkayası Yerleşmesi ve Eski Çatalsu (Apsarı) Köyü Kilisesi, Malayır Tümülüsü'nün de Mamasun Baraj Gölü içinde kalacaktır. 1/25.000 ölçekli planda 1110 metre olarak verilen azami su seviye sınırına bu güne kadar ulaşılmaması kültür varlıklarına yapacağı olumsuz etkinin yaşanmaması açısından sevindiricidir.

5. GÜVERSİNKAYASI YÖNETİM PLANI KARARLARI

5.1. Yönetim Planının Amaçları

Bu çalışmanın temel amaçları şu şekilde sıralanabilir:

a) Güvercinkayası Yerleşmesi'nde ortaya çıkarılan buluntuların sürdürülebilir bir şekilde korunarak gelecek nesillere aktarılmasının sağlanması,

b) İnsanlık tarihinin belli bir döneminin yaşayışını, iyi korunmuş görsel buluntularıyla yansıtan Güvercinkayası Yerleşmesi özelinde, Arkeoloji ile toplum arasındaki kopukluğu gidermek, ortağı oldukları insanlık tarihine yönelik bilgi aktarımını en üst düzeyde gerçekleştirmek,

c) Aynı alanda birbirinin karşıtı gibi görünen geçmiş ürünü olan kültür mirası ile şimdinin yaşayan gelenek görenekleri, sosyal ve ekonomik olgularının, birbirine katkı sağlayacak şekilde uzlaştırılmasını sağlamak,

d) Yönetim Planı sınırları içerisinde yer alan kültür varlıklarının tahrip nedenlerini ortadan kaldırarak gelecek nesillere ulaştırılmasını sağlamak,

e) Etkileşim Alanı içerisinde yer alan yerel toplumun geleneksel kültür öğelerinden taviz vermeden ekonomik ve sosyal yönden gelişmesini sağlamak,

f) Önerilen Sektör Alanları'yla, Etkileşim Alanı'nda yer alan kültür varlıklarının korunmasına katkı sağlayacak ekonomik girdiler oluşturmak,

g) Korumanın gerçekleştirilmesine ilişkin yasal düzenlemelerin uygulamada yaşanan sorunlarına çözüm üretmek,

5.2. Arazi Kullanımı

Güvercinkayası Etkileşim Alanı'nda sürdürülebilir korumaya ve ziyaretçilere yönelik bilgi aktarımının gerçekleştirilmesi amacıyla sektör bölgelerinin oluşturulması önerilmektedir. Bu sektör alanları belirlenirken özellikle Etkileşim Alanı'ndaki mevcut kültür varlıklarından yola çıkılmıştır. Mevcut halde oldukça dağınık ve tahribata açık kültür varlıklarının ziyaretçi çekebilme potansiyeli düşük görünmektedir. Önerilecek ulaşım güzergahları ile sektör alanlarının kendi bünyeleri dahilinde ve birbirleri arasında ilişkilendirilmeleri sağlanacaktır. Yönetim planının

bu başlık altında önerilen kararların uygulanması ile bölgeye gelen ziyaretçi sayısında ve buna paralel olarak ekonomik girdilerde artış olacağı düşünülmektedir.

5.2.1. Sektör I Müze Alanı

Harita 1'de gösterildiği gibi Sektör 1 Alanı sınırı, Tepesidelik (Öresin) Han, Tepesidelik Höyük, Saratlı Beldesi, Saratlı I. ve II. Yeraltı Şehri ile Malayır Tümülüsünü kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Malayır Tümülüsü'nün güney ve güneydoğusunda yer alan Enlice Tepeleri de Sektör oluşumuna katkı sağlamak üzere bu alana dahil edilmiştir. Sektör I alanı ziyaretçi profilleri yukarıda mevcut durum analizlerinde belirtilmiştir. Buna göre kayda değer ziyaretçi sayısı şimdilik sadece Saratlı I. Yeraltı Şehri'nde görülmektedir. Bu alandaki ziyaretçi sayısının arttırılması amacıyla Sektör I Alanı'nda aşağıdaki uygulamaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir:

- Güvercinkayası Yerleşmesi'nin, toplumu bilgilendirme amaçlı olarak, özgün haline uygun rekonstrüksiyon projesinin hazırlanarak Malayır Tümülüsü'nün güneyinde yer alan Enlice Tepelerinden topoğrafyası en uygun alana inşa edilmesi ve gerektiğinde alanın deneysel arkeoloji faaliyetlerinde kullanılması,
- Malayır Tümülüsü'nün "Tümülüs-Müze" tasarımına uygun olacak şekilde önceden planlanarak bilimsel kazısının yapılması,
- Saratlı I Yeraltı Yerleşmesinde, şuan için yeterli olmayan aydınlatma ve teşhirin çağdaş müzeciliğe uygun hale getirilmesi,
- Saratlı II Yeraltı Yerleşmesinde bilimsel ve konunun uzmanı bir ekip tarafından temizlik çalışmalarının yapılarak teşhire uygun hale getirilmesi,
- Kültür odakları arasındaki yol güzergahlarının ziyaretçilerin dolaşımına uygun hale getirilmesi,
- Artan kültür varlığı çeşitliliğinin radyo, televizyon, yerel ve ulusal gazeteler ile etkileyici tarzda ve yeterli düzeyde tanıtım faaliyetlerinin yapılması.

Yukarıda insanlık tarihi açısından önemine değinilen Güvercinkayası Yerleşmesi'nin özgün haliyle Malayır Tümülüsünün güneyinde yer alan Enlice tepesinin topoğrafyasına uygun bir alana rekonstrüksiyonunun yapılması ile Sektör I Alanındaki kültür varlığı çeşitlenecektir. Sektör I Alanı'nda yerli ve yabancı turistlerce sadece Saratlı I Yeraltı Şehri'ne yapılan ziyaretlerin, Güvercinkayası Açık Hava Müzesi, Malayır Tümülüsü Müzesi, Selçuklu eseri Tepesidelik Han ve Saratlı II Yeraltı Şehri kapsamında tüm alana yayılacağı düşünülmektedir. Ancak ziyaretçi sayısındaki artış, Sektör I Alanının etkileyici ve toplum açısından önemli varlıkları barındırması kadar tanıtım faaliyetlerinin de bilimsel ve yeterli düzeyde yapılmasına bağlıdır. Artan ziyaretçi sayıs, Saratlı Beldesi'nde yeni yeni başlayan el işleri satış yerlerinin gelişmesi ve genişletilmesini de gündeme gelecektir (Resim 67). Bu yöndeki müdahale kararları "Geleneksel El İşçiliğinin Geliştirilmesi" başlığı altında ayrıca verilecektir.

Resim 67: Saratlı Beldesi'nde yeni yeni başlayan el işleri satış barakaları.

5.2.2. Sektör II Kırsal Kent Dokusu ve Konaklama Alanı

Etkileşim Alanı'nda yönetim planları amaçlarına uygun olarak Demirci Beldesi merkezli Sektör II alanı oluşturulmuştur. Demirci Beldesinin merkez olarak seçilmesinde Güvercinkayası kazı ekibine ev sahipliği yapması, geleneksel kırsal mimarisini kısmen de olsa koruması ve çevresinde bir çok kültür varlığını barındırması önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Sektör II Alanı, Demirci Beldesini, beldenin kuzeyinde değişik türden kültür varlıklarını barındıran Küçük Deler, Büyük Deller, Zindanlık ve Kaşağıtakası kayalıklarının yanı sıra Demirci'nin yeni mahalleleri içinde kalan İkitepe'yi de kapsamaktadır. Zindanlığın kuzeye bakan eteğinde uzanan döşeme taşları kısmen korunmuş, üzerine sökülen taşları ile bir duvar örülmüş Roma Yolu'nun bir parçası ve Karabayırıniçi eski yol kalıntısı bu alanın önemini vurgulamaktadır. Güvercinkayası ile eş zamanlı Oluklununkaya düz yerleşmesi de bu çerçevede ele alınmalıdır (Harita 1). Bu alanda mevcut kültür varlıklarının korunmasını ve turizmin gelişmesini sağlayacak kararların uygulanması aşağıda önerilmiştir:

- Demirci Beldesi kırsal kent dokusu yapılarına yönelik tespit çalışmasının yapılarak, geleneksel yapı yoğunluğunu barındıran bölgelerin "Kentsel Sit Alanı" olarak ilan edilmesi, bu sit alanı içerisinde ve yakın çevresinde konumlanan, kültür varlığı niteliğindeki yapıların korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmesi,
- Geleneksel mimari yapılarından uygun olanların, özgün yapı karakterleri değiştirilmeden bölgeye gelecek ziyaretçilerin konaklayabileceği birimler haline dönüştürülmesi,
- Büyük Deller Tümülüsü ve Örenyeri ile Zindanlık Tümülüsünde tespit edilen kaçak kazı faaliyetlerinin önlenmesi, Büyük Deller Ören yerinin tabakalaşmasının anlaşılması için araştırma kazılarının yapılması,
- Kazı evi olarak kullanılan Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın Güvercinkayası ve Çevre Araştırmaları Projesi için tahsis ettiği

Demirci Köy Grup ve Tarım Merkezi binaları ve DÖSİMM ödenekleri ile inşa ettirilen yeni yapı ünitelerinin sürekli olarak arkeolojik ve sosyal araştırmalar merkezi niteliğinde kullanılabilmesi için İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne devredilmesi,

- Hazırlanacak bir proje ile mevcut alt yapının Kapadokya Bölgesi'nin tarih öncesi kültür değerlerini kazı çalışmalarının yanı sıra deneysel ve analitik arkeolojinin tüm yöntemlerinin, etnoarkeolojinin bir bölümünü oluşturacağı sosyal sorumluluk projelerinin de uygulanabildiği bir merkez niteliği kazandırılması,
- Bu projenin Güvercinkayası Yerleşmesi buluntularının sergilendiği deneysel bir evi de içermesi.

Sektör II Alanı, Güvercinkayası Etkileşim Alanı'nda konaklama ünitelerinin yer aldığı bölge olarak planlanmıştır. Genel olarak Saratlı-Güvercinkayası üzerinden günü birlik ziyaretçilerin beklendiği alanda, sınırlı sayıda da olsa pansiyonculuğun geliştirilmesi gerekmektedir. Pansiyonculuk faaliyetleri, bölgeye gelen yerli ve yabancı turistlerin, ziyaretlerini zaman sınırı olmadan yapmalarını sağlayacaktır. Bunun da bölgeye gelen ziyaretçi sayısında artışa neden olacağı düşünülmektedir.

Sektör II Alanı'nda yer alan Güvercinkayası Kazı Evi bölgeye yönelik arkeolojik çalışmalarda bulunan uluslar arası uzmanlara ve sosyal sorumluluk projelerine ev sahipliği yapmaktadır. Prof.Dr.Sevil Gülçur'un çabaları sayesinde ekip üyeleri ve kazı bütçelerinden ayrılan parasal destek ile gerçekleştirilen bu ve diğer faaliyetler nedeniyle Güvercinkayası Kazı Evi, bölgenin adeta araştırma ve eğitim merkezlerinden biri haline gelmiştir. Kazı evine yönelik yukarıda önerilen proje ile kazı evinin bulunduğu alana peyzaj düzenlemesi, gerekli görüldüğü taktirde yeni binaların inşası ve içerisinde Güvercinkayası küçük buluntu replikalarının sergilendiği deneysel evin yapılması amaçlanmıştır. Deneysel evin inşası, hem Güvercinkayası Yerleşmesi'ni ziyaret edememiş turistlerin yerleşme buluntuları hakkında bilgi edinmesini, hem de aşağıda "Eğitim Faaliyetleri" başlığı altında

verilecek yerel toplumun arkeolojiye bakışının olumlu yönde değişmesini sağlayacaktır.

5.2.3. Sektör III Eski Yol Güzergâhı ve Tümülüs Alanı

Sektör I ve II Alanları'nın birbirine bağlanması, Etkileşim Alanı'ndaki kültür varlığı çeşitliliğini arttırmayı amaçlayarak oluşturulmuştur. Sektör III Alanı sınırları içerisinde Etkileşim Alanı'nda yapılan yüzey araştırmaları sonucunda tespit edilen eski yol kalıntıları ve bu yolların çok eski dönemlerden beri kullanıldığına işaret eden yol güzergahlarına hakim konumdaki tümülüsler ve kaya mezarları yer almaktadır. Bu alanın kapsamlı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu amaçla yönetim planında ivedi olarak yapılması gerekenler aşağıda belirtilmiştir:

- Yapılan tespitler sonucunda tümülüsler ve benzeri mezarların hemen hemen hepsinde görülen kaçak define kazılarının önlenmesi, acil koruma tedbirleri alınması,
- Bu güne kadar tespiti yapılamamış eski yol kalıntılarının belirlenmesine yönelik ek araştırmaların yapılması,
- Eski yol kalıntılarında sergilemeye uygun temizlik, koruma ve restorasyon çalışmalarının başlatılması.

Sektör III Alanı'nda yukarıda önerilen uygulamaların gerçekleşmesi, Aksaray-Nevşehir yolu üzerinden yapılan ziyaretlerin Demirci Beldesi'ne yönlendirilebilmesi için büyük önem taşımaktadır. Bunun için yukarıda önerilen eski yol kalıntılarının temizlik, koruma ve onarım çalışmalarının yanı sıra eski yol güzergahı paralelinde gezi yollarının yapılması gerekmektedir. Bu konudaki plan kararı "Ulaşım" başlığı altında verilmiştir.

5.2.4. Güvercinkayası Yerleşmesi

Arkeolojik kazı çalışmaları devam eden Güvercinkayası Yerleşmesi'nin özel durumundan dolayı yoğun bir şekilde ziyaret edilmesi pek mümkün görünmemektedir. Bunun birinci nedeni yukarıda mevcut durum analizlerinde de

belirtildiği gibi Güvercinkayası Yerleşmesi'nin Mamasun Barajı su tutma havzası içerisinde yer almasıdır. İkinci nedeni ise, kazı süreleri dışında denetlenemeyen, doğa güçlerinin yanı sıra, her yıl periyodik olarak yükselen suyun da tahribatına açık, ören yerinin kontrol altında tutulamayan ziyaretçi grupları nedeniyle daha da büyük bir yük altına girerek insanlık tarihi açısından büyük öneme sahip kalıntıların yıpratılması riskidir. Bilindiği gibi geçen yüzyılımızın başında ekonomik getirisi yüksek olduğu için bazı arkeolojik alanlar bilinçsizce ziyarete açılmış ve bunun sonucunda kültür varlıklarında geri dönüşü olmayan tahribatlar meydana gelmiştir. Bu konuya Altamira Mağarası iyi bir örnek olarak verilebilir. 20. yüzyılın başlarında ziyarete açılan mağarada, ziyaretçi sayısı zamanla 177.000'e ulaşmıştır. Artan bu ziyaretçi baskısı nedeniyle mağara resimlerinde solmalar ve çeşitli bozulmalar meydana gelmiştir. Bu olumsuz gidiş sonucunda İspanya Hükümeti, 1982 de ziyaretçi sayısını 8500 kişi ile sınırlandırmıştır. Mağarayı gezmek isteyen ziyaretçiler randevu alarak sıraya girmektedir. Bunun dışında İspanya, Üst Paleolitik Döneme tarihlenen mağara resimlerinin bulunduğu bölümlerin replikalarını, bilgisayar yardımıyla modelleyerek uygulamıştır (Monforte-Corruchaga, 2006: 177-183). 2001-2003 yılları arasında 1 milyonu aşkın ziyaretçi sayısına ulaşan kopya mağara, İspanyanın turizm kaybını da geri kazandırmıştır.

Yönetim planında. konumu nedeniyle Güvercinkayası Yerleşmesi'nin şimdilik kaydıyla, ziyarete açılması önerilmemektedir.

Yerleşmenin tahribine neden olan en baskın unsurun Mamasun Barajı su tutma havzası içerisinde yer almasıdır. Bu konuya ilişkin yönetim planında;

- İlgili tüm kurumların (DSİ, Aksaray Valiliği, Aksaray Belediyesi ve diğer ilçe Belediyeleri) bir araya gelerek 1110 olan Mamasun Barajı azami su tutma sınırının altında ve kültür varlıklarına zarar vermeyecek daha düşük kodlarda tutulmasının karar altına alınmasının sağlanması,
- Denetimsiz ziyaretlerin önlenmesi,

önerilmektedir.

5.2.5. Ulaşım

Yönetim planının ilk bölümünde verilen mevcut durum analizlerinde Güvercinkayası Etkileşim Alanı'ndaki faal yollar tanımlanmıştır. Bu bölümde bölgenin gelişimine katkı sağlayacak en önemli faktörlerden olan ulaşım olanaklarının geliştirilmesi için önerilerde bulunulacaktır. Bir bölge ne kadar tarihi ve kültürel açıdan zengin olursa olsun eğer ulaşım imkanları kısıtlı ise, o bölgeye yapılacak ziyaretler de aynı oranda kısıtlı olacaktır. Aksaray-Nevşehir şehirler arası karayolu Güvercinkayası Etkileşim Alanı'nın kuzey sınırı içerisinde kalmaktadır. Ana artere sahip olması ile Güvercinkayası Etkileşim Alanı ulaşım imkanları yönünden şanslı bir bölge olarak değerlendirilmektedir. Ancak yönetim planı kapsamında uygulaması gerçekleştirilecek sektör alanlarının istenilen düzeyde ziyaretçi çekebilmesi, büyük ölçüde bu alanların kendi içinde ve birbirleri arasındaki ulaşımın sağlıklı yapılabilmesine bağlıdır. Aksi halde yöreye gelen ziyaretçiler, yönetim planının ön gördüğü Sektör III alanı içlerine kadar olan gezi güzergâhı yerine Sektör I Alanı ile sınırlı bir ziyaret gerçekleştirmiş olacaklardır.

Bu bağlamda Güvercinkayası Etkileşim Alanı'nda "Ulaşım"a ilişkin aşağıdaki müdahaleler önerilmektedir:

- Sektör I ile II Alanlarını birbirine bağlayacak Sektör III Alanı'nda eski yol kalıntılarının paralelinde ziyaretçi yürüyüş yollarının hazırlanması, bu yol güzergahının belli alanlarında motorlu araçların da kullanılabilmesi,
- Sektör I Alanı'nda Saratlı I ve II Yeraltı Şehirleri, Malayır Tümülüsü ve Güvercinkayası Yerleşmesi'nin rekonstrüksiyon uygulamasının önerildiği Enlice Tepeleri arasındaki ulaşım imkanlarının geliştirilmesi, bu amaçla Saratlı Beldesi'nin güneybatısından Malayır Tümülüsü eteklerine kadar varan toprak yolun iyileştirme çalışmalarının yapılması,
- Sektör II Alanında yer alan ve yapılan tespit çalışmalarında tahrip olduğu gözlemlenen Demirci Kırsal Kent dokusunun sokaklarına yönelik özgün malzeme ile yenileme çalışmalarının yütrütülmesi,

- Demirci-Saratlı asfalt yolu ile bu yolun Çatalsu (Apsarı) Köyü sapağından köye kadar olan bölmünde de iyileştirme çalışmalarının yapılması.

5.3. SÜREKLİ BAKIM, KORUMA VE RESTORASYON

5.3.1. Güvercinkayası Mimari Buluntularına İlişkin Koruma Önlemleri

Güvercinkayası Yerleşmesi'nde arkeolojik kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan mimari yapılar, bağlayıcı olarak çamur harç ile örülmüş taş malzemelidir. Aradan geçen süre zarfında, toprak altından çıkarılan bazı örneklerde çamur harç, rüzgar, yağmur, kar ve don gibi doğal nedenler ile aşınarak bağlayıcı özelliğini kaybedetmektedir. Bu güne kadar korunmasında fayda görülen yapıların ayakta kalmasında, kazı yönetiminin her kazı sezonunda uyguladığı koruma çalışmalarının önemli payı vardır. Yukarıda da belirtildiği gibi Güvarcinkayası, Mamasun Barajı su tutma havzasında yer almaktadır. Yönetim Planı'nın 5.2.4. başlığı altında bu konuya yönelik ilgili tüm kurumların katıldığı bir toplantı düzenlenmesi ve Mamasun Barajı azami su tutma sınır kodunun düşürülmesi konusunda uzlaşılması önerilmektedir. Güvercinkayası Yerleşmesi kazı çalışmaları sona erdiğinde Mamasun Barajı ile ilgili önerilen toplantının sonucuna göre yapılması gerekenlerin yönetim planı kapsamında tekrar değerlendirilmesi gerekecektir. Bunun öncesinde ise;

- Güvercinkayası Yerleşmesi'nde sürdürülen arkeolojik kazıların sonlandırılmasından sonra da, yerinde ayakta kalmış öncelikli yapıların koruma ve onarım çalışmalarının sürdürülmesi,
- Küçük buluntuların Aksaray Müzesi'ne tesliminden sonra, düzenli aralıklarla gerekiyorsa konservasyon ve restorasyon çalışmalarının tekrarlanması,

Güvercinkayası kazısında ortaya çıkarılan parçalar halindeki buluntular sistemli bir şekilde değerlendirilmiş ve bir çok eser dağınık parçaları bir araya getirilerek tümlenmiştir. Kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan küçük buluntuların

değerlendirilmesi konusunda sistemli ve titiz bir şekilde sürdürülen bu atölye çalışmalarının önümüzdeki yıllarda da aynı şekilde devam etmesi kaçınılmazdır.

5.3.2.Etkileşim Alanı Ve Yakın Çevresindeki Taşınmaz Kültür Varlığı Yapıları

Güvercinkayası Etkileşim Alanı'nda kültür varlıklarına yönelik yapılan mevcut durum analizleri "4.2.3.1. Kültür Envanteri" başlığı altında verilmiştir. Etkileşim Alanı yakın çevresindeki kültür varlıklarına yönelik tespit sonuçları ise bu çalışmada zaman darlığı nedeni ile yer almamış ancak çalışmamın ek paftalarına bu alandaki kültür varlıkları da işlenmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi yapılan tespitlerde hemen hemen tüm kültür varlıklarında tahribatlar meydan geldiği görülmüştür. Bunlar içerisinde özellikle tümülüsler ve yerleşim alanları yoğun bir şekilde define kazılarına maruz kalmaktadır. Bunun önüne geçmede ilk adım, öncelikle tescil kaydı bulunmayan kültür varlıklarının ilgili Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nca tescilidir. Tescil kaydı olmayan kültür varlığına yönelik yapılacak her türlü olumsuz müdahalenin mevzuatta bir yaptırımı bulunmamaktadır.

Etkileşim Alanı'nda yer alan kültür varlıklarının sayısı ile Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden alınan tescil listeleri karşılaştırıldığında bu alandaki tescil işlemlerinde oldukça geç kalındığı anlaşılmaktadır. Bu alanda sadece Aksaray ili, merkez ilçeye bağlı Bebek Köyü sınırları içerisinde yer alan Tepesidelik Han ile Saratlı I Yeraltı Şehri kültür varlığı olarak tescillidir. Güvercinkayası Yerleşmesi'nin de dahil olduğu,

- Tepesidelik Han Yakınındaki Höyük
- Saratlı Yeraltı Şehri II
- Malayır Tümülüsü
- Bokluçöğül Antik Yol Kalıntısı
- Kerkezlik Örenyeri
- Musallatepe
- Yeltentepesi Tümülüs ve Örenyeri(?)

- Çardaklıtepe Örenyeri
- Kara Tepe Tümülüsleri
- Gökdeşöreni Roma-Bizans Yerleşmesi
- Demirci Kırsal Kent Dokusu
- Emine Us Bağı Nekropol Alanı
- Değirmen Mevki Tümülüsü
- Yazıören Say Yolu ve Kaya Yerleşmesi
- Karabayırın İçi Antik Yol Kalıntısı
- Ağapınar Rumca Kaynak Yazıtı
- Toptepe Tümülüsleri I-V
- Küçük Deller Tümülüsü
- Büyük Deller Tümülüsü ve Örenyeri
- Zindanlıktepe Tümülüsü
- Oluklunun Kaya Yerleşmesi

gibi, 2863 sayılı yasanın 6. maddesinde belirtilen özellikleri taşıyan kültür varlıklarından hiç birinin tescil kaydı bulunmamaktadır. Bu nedenle söz konusu kültür varlıklarının tahribinin önlenmesine yönelik öncelikle:

- Tescil kaydı olmayan, yukarıda dökümü yapılan kültür varlıklarının ilgili Koruma Bölge Kurulu'nca tescil edilmesi

gerekmektedir. Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı özelliği gösteren bu varlıklar arasında yer alan Demirci Kırsal Kent Dokusu ayrıca değerlendirilmesi gereken bir alandır. Bu nedenle Demirci Kırsal Kent Dokusuna yönelik;

- Bu alanın genel olarak irdelenerek "Kentsel Sit Alanı" olarak tescil edilmesi, daha sonra parsel bazında yapılacak tespit çalışmalarıyla doku içindeki anıtsal ve sivil mimari örneklerinin belgelenerek tescili

önerilmektedir. Kültür varlıklarının salt tescil edilmesi ile tahribatın önlenemeyeceği bilinen bir konudur. İnsan merkezli tahribatın önüne geçmek için tahribatı gerçekleştiren bireylerle iletişime geçilerek bu varlıkları sahiplenmeleri sağlanmalıdır. Bu konudaki müdahale kararları "Eğitim Faaliyetleri" başlığı altında

verilmiştir. Ancak yukarıda bahsedilen define kazılarına ilişkin ivedi çözümlerin bulunması gerektiğinden;

- Tümülüs ve arkeolojik yerleşmelere yönelik güvenlik güçlerince yapılan devriye sayısının sıklaştırılması,

önerilmektedir.

5.4. BİLGİLENDİRME

Yerel halka ve bölgeye gelen ziyaretçilere, Güvercinkayas'nda yürütülen kazı çalışmaları bağlamında yönetim planı ilkeleri hakkında etkin kitle iletişim araçları kullanılarak gerekli bilgilendirme yapılmalıdır. Bu şekilde hem yerel halkın sahip oldukları değerlerin farkına varması ve kültür varlıklarını gözetmeleri sağlanacak, hem de bölgeye gelen ziyaretçilere istenilen bilgiler aktarılmış olacaktır. Güvercinkayası Yönetim Planında bilgilendirme çalışmalarına ilişkin aşağıdaki uygulamaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

- Güvercinkayası Etkileşim Alanı sınırları içerisinde yer alan günümüz köy ve belde yerleşimlerinde yerel topluma yönelik genel arkeoloji, Güvercinkayası kazı çalışmaları ve yönetim planı ilkeleri hakkında bilgilendirme toplantılarının düzenlenmesi,

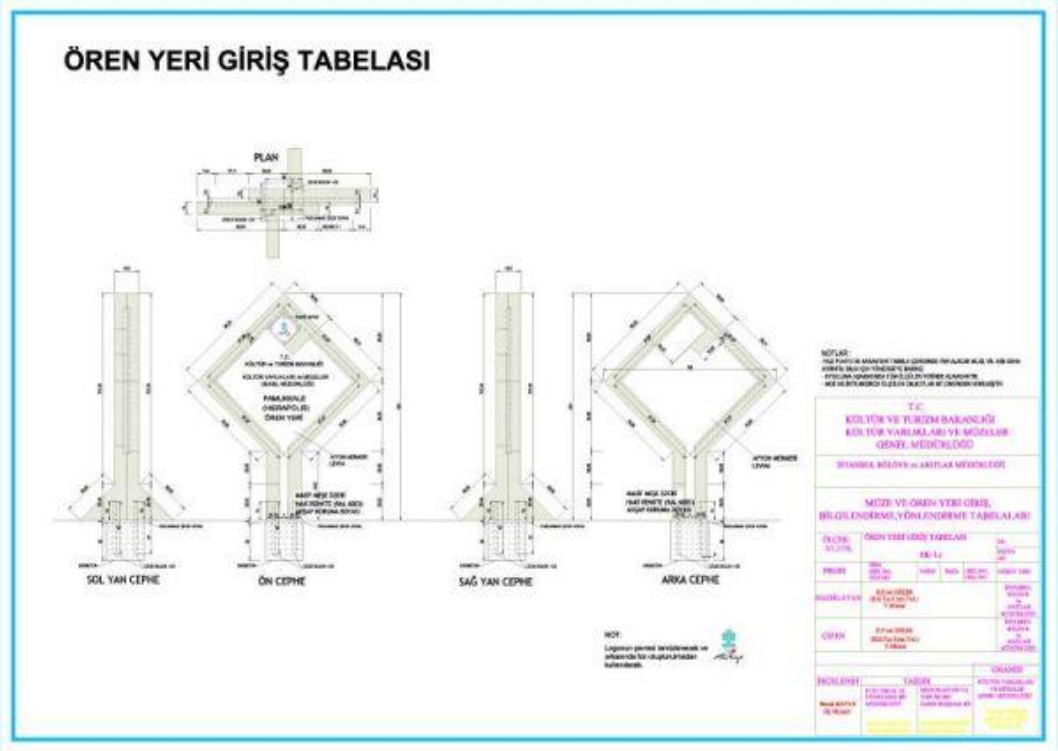
Sektör alanlarının uygulama süreci tamamlanana kadar;

- Anayol kavşak ve sapaklara Güvercinkayası Yerleşmesi ile Demirci Beldesi Kazı Evi'nin yön tabelalarının yerleştirilmesi,

Sektör alanları oluşturulmaya başladıktan sonra,

- Anayol kavşak ve sapaklara Güvercinkayası Yerleşmesi ile Sektör I, II ve III Alanları ile içlerinde barındırdıkları önemli kültür varlıklarının yön tabelalarının yerleştirilmesi,
- Sektör I Alanı'nda yer alacak Güvercinkayası Açık Hava Müzesi ile Malayır Tümülüsü Müzesine yönelik "Müze ve Ören Yerleri Giriş, Bilgilendirme ve Yönlendirme Tabelalarına İlişkin Yönerge"de belirtilen esaslara uygun olarak hazırlanacak bilgilendirme tabelalarının hazırlanması (Şekil 11),

- Yönetim planının birincil amaçlarından olan "edinilen bilginin topluma aktarılması" bağlamında, gezi güzergahlarına bölge tarihini ve kültür varlıklarını nitelikleri ile aktaran, konunun uzmanlarınca hazırlanacak etkin görsel ve işitsel bilgilendirme araçlarının hazırlanması (sesli anlatım cihazları, görsel bilgilendirme panoları, belgesel odası)
- Demirci Beldesinde Güvercinkayası Kazı Evi'nin bulunduğu alana Güvercinkayası yerleşmesinin kazı tarihçesi, önemi ile taşınır ve taşınmaz mimari buluntuları hakkında bilgilendirme tabelalarının hazırlanması,
- Demirci Beldesinde Güvercinkayası Kazı Evi'nde yapılacak deneysel Güvercinkayası evi ile içerisinde sergilenecek replika eserler hakkında bilgiler içeren panoların hazırlanması,

Şekil 11: "Müze ve Ören Yerleri Giriş, Bilgilendirme ve Yönlendirme Tabelalarına İlişkin Yönerge"de yer alan Ören Yeri Giriş Tabela örneği

5.5. SOSYAL ÇALIŞMALAR

Güvercinkayası kazı yönetimince yapılan "Sosyal Çalışmalar" çalışmamın "Mevcut Durum Analizleri" bölümünde belirtilmiştir. Yapılan bu çalışmalarla Anadolu'daki bir çok kazıda görülen, kazı ekibi ile yerel halk arasındaki kopukluk giderilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle;

- Kazı yönetimince başlatılan, temele sağlık bilgilerinin öğretici bir şekilde yerel topluma aktarılmasını amaçlayan "Halk Sağlığı" çalışmaları ile yerel topluma ekonomik katkı sağlayan hasır sepet yapımı projesine devam edilmesi,

önerilmektedir.

5.6. EĞİTİM FAALİYETLERİ

Güvercinkayası Yönetim Planı'nda eğitim çalışmalarını üç gruba ayırmak doğru olacaktır. Bunlardan ilki Arkeoloji ve diğer ilgili bilim dalı öğrencilerine yönelik verilen pratik bilgiler ağırlıklı eğitimdir. Diğer ikisi ise Yerel toplumun yetişkin bireylerine ve örgün eğitimdeki çocuklara verilen eğitimdir.

5.6.1. Arkeoloji Öğrencilerine Yönelik Eğitim Çalışmaları

Güvercinkayası Yerleşmesi kazı çalışmalarında düzenli olarak azımsanmayacak sayıda Arkeoloji ve diğer yardımcı bilimlerden stajyer öğrenciler alınmaktadır. Arazi çalışmalarında öğrencilere kazı teknikleri, belgeleme yöntemleri ve atölye çalışmaları hakkında bilgiler ile yukarıda belirtilen etnoarkeoloji, eğitim ve sosyal içerikli çalışmalarda çeşitli görevler verilmektedir. Öğrenciler bu arazi çalışmalarıyla derslerde öğrendikleri teorik bilgileri pratiğe dönüştürme imkanı bulmaktadırlar. Güvercinkayası kazı çalışmalarına katılan öğrenciler ilgileri dikkate alınarak kazı başkanı Prof.Dr. Sevil GÜLÇUR tarafından yönlendirilmektedirler. Örneğin kazı ekibinde yer alan Zoolog Dr. H. Buitenhuis ile Sürtme taş aletleri

uzmanı İvan Pavlu'nun çalışmalarına bu konulara ilgi duyan öğrenciler yardımcı öğrenci olarak katılmışlardır.

- Arkeoloji, Sanat Tarihi, Mimarlık, Şehir Planlaması vb. bölüm öğrencilerinin kazı çalışmalarına katılımının sağlanmasına ve kazı ile arazi çalışmalarında gerekli pratik bilginin verilmesine devam edilmesi,
- Öğrencilerin ilgileri doğrultusunda yönlendirilmesi ve bu ilgi duydukları araştırma ekiplerine yardımcı öğrenci olarak katılımının sağlanması,

Güvercinkayası kazı yönetimi bölgede sadece arkaolojik kazılar yaparak korumanın gerçekleştirilmeyeceğinin farkında olarak yukarıda belirtilen diğer çalışmaları da kazı paralelinde sürdürmektedir. Bunlardan biri de geleceğin kazı çalışmalarını gerçekleştirecek arkeologların yetiştirilmesi amacıyla gerekli pratik bilgisinin verilmesidir. Yönetim Planı'nda, bu amaca katkı olarak Eski Çatalsu (Apsarı) Köyü'nde düzenli gözlemler yapılması önerilecektir. Eski Çatalsu (Apsarı) Köyü 1965 yılında inşa edilen Mamasun Barajı'nın azami su sınırının 1985 yılında arttırılması nedeniyle boşaltılmıştır. Bu köyde yapılan son tespit çalışmasında evlerin bir kısmının tamamen yıkıldığı bir kısmının ise duvarlarında ve çatılarında çökmelerin olduğu, bazılarının üzerinin toprak ve taş molozlarla örtülmeye başladığı, bu haliyle tam bir ören yeri görünümüne dönüşmek üzere olduğu görülmüştür (Resim 68-69). Eski köy yapılarının geleneksel yöntemlerle ve taş malzeme kullanılarak yapılması bu görünümü almalarında büyük rol oynamıştır. Süreç içerisinde arkeologların kazı çalışmalarını gerçekleştirdiği yerleşmelere benzeyen Eski Çatalsu (Apsarı) Köyü'nde belli aralıklarla düzenli tespit çalışmalarında bulunmak, Arkeoloji öğrencilerine höyükleşmenin nasıl gerçekleştiği konusunda pratik bilgi vermekle kalmayıp yapılacak gözlemlerle Arkeoloji bilimi için çok önemli yeni bilgilere ulaşılacağı düşünülmektedir:

- Eski Çatalsu (Apsarı) Köyü genelinde herhangi bir müdahalede bulunmadan mevcut durumun tespitine yönelik çalışmaların başlatılması,

- Eski Çatalsu (Apsarı) Köyünde belli aralıklarla aynı yöntemler kullanılarak oluşan değişikliklerin kaydedilmesini esas alan gözlem ve belgeleme çalışmalarının yapılması,

Resim 68: Eski Çatalsu (Apsarı) Köyü genel görünümü

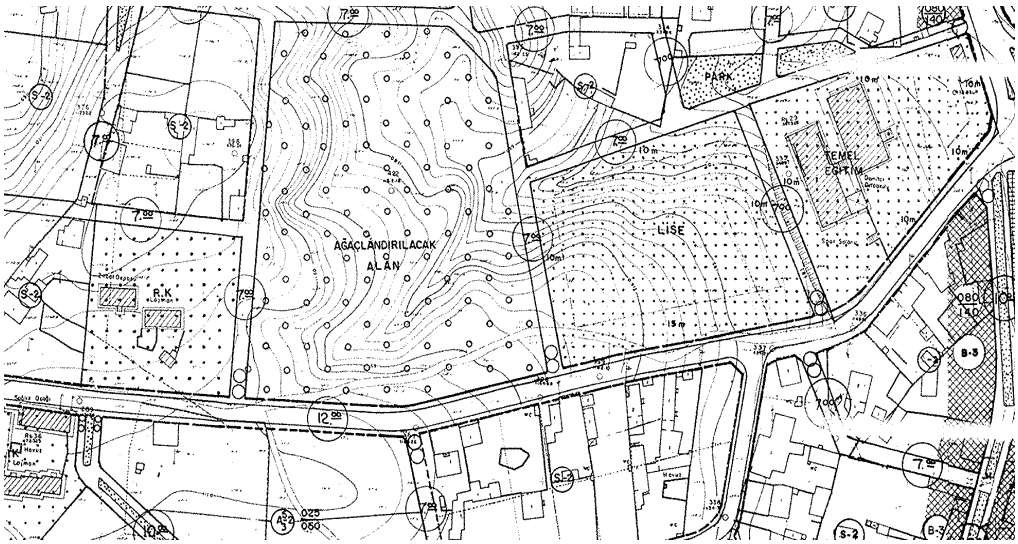
Resim 69: Bir ören yeri görünümünde olan Eski Çatalsu (Apsarı) Köyü

5.6.2. Örgün Eğitimdeki Çocuklara Yönelik Eğitim Çalışmaları

2008 yılında ilk defa uygulanmaya başlayan "Kültürel ve Doğal Çevremiz Yaz Şenliği" kapsamında sürdürülen örgün eğitim ve öğretim kurumlarındaki çocuklara yönelik düzenlenen eğitim programları 2009 ve 2010 yıllarında da kapsamı genişletilerek sürdürülmüştür. Önümüzdeki süreçte bu etkinliklerin genişletilmesi yönetim planında önerilmektedir.

- Yerel toplumun örgün eğitim kurumlarındaki çocuklarına yönelik 2008 yılından beri uygulanan "Kültürel ve Doğal Çevremiz Yaz Şenliği" programının uzman eğitimciler tarafından genişletilerek sürdürülmesi,
- "İstanbul Üniversitesi Çocuk Üniversitesi" programı kapsamında 2010 yılında ilk defa yerel toplum dışındaki çocuklara yönelik verilmeye başlayan eğitim programlarına Etkileşim Alanı yakınlarındaki il ve ilçe Belediyelerinin de katılarak genişletilmesi,

Örgün Eğitim kurumlarında okuyan yerel toplum üyelerinin Arkeoloji konusunda bilgilendirilmeleri korumanın sağlanmasında oldukça önemlidir. Dünya görüşünün şekillenmeye başladığı bu yaşlarda bireyin kültür varlığını sahiplenmesini sağlayacak şekilde eğitilmesi korumaya büyük katkı sağlayacaktır. Bu nedenle yapılacak eğitim çalışmalarının düzenli olarak, uygun bir mekanda, etkin öğretim teknikleri kullanılarak yapılması gerekmektedir. Demirci Beldesi'nde yer alan Güvercinkayası Kazı Evi, bulunduğu konum itibariyle bu eğitim programlarının en iyi şekilde uygulanabileceği bir alandır. Yukarıda mevcut durum analizlerinin verildiği başlık altında da belirtildiği üzere kazı evi, 1/5000 ölçekli nazım imar planı ile 1/1000 ölçekli uygulama imar planında örgün eğitim kurumlarının yakınında yer almaktadır. Söz konusu planlarda kazı evinin doğu yanında sırasıyla ağaçlandırılacak alan, ortaöğretim ve ilköğretim alanları yer almaktadır (Plan 5). Bu şekildeki bir planlamanın Güvercinkayası Yönetim Planı'nda öngörülmek istenen eğitim çalışmalarının sağlanmasına yönelik kullanılması gerekmektedir.

Plan 5: Demirci Beldesi'nde yer alan kazı evi ve çevresini gösteren 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı

- 1/5000 ölçekli nazım imar planı ile 1/1000 ölçekli uygulama imar planında eğitim kurumlarına yakın konumda bulanan Güvercinkayası Kazı Evi'nin bu avantajlı konumunun, eğitim çalışmalarında kullanılması için gerekli üst ölçekli planlamanın yapılması,

5.6.3. Yerel Toplumun Yetişkinlerine Yönelik Eğitim Çalışmaları

Güvercinkayası Etkileşim Alanı'nda kalan yerleşmelerdeki yetişkinlere yönelik korunması gerekli kültür varlıklarının neler olduğu, neden korunması gerektiği, arkeolojik kazıların neleri amaçladığı konularında eğitim çalışmaları yapılmalıdır. Böylece özellikle arkeolojik kazıların define bulmaya yönelik yapıldığı kanısı azalabilir.

- Yerel toplumun yetişkinlerine yönelik rehber eşliğinde Güvercinkayası Yerleşmesi, Kazı Evi ve Aksaray Müzesi'ne gezi düzenlenmesi,

- Yerel toplum yetişkinlerine “kültür varlıklarının neden ve nasıl korunması gerektiği”, “arkeolojik kazıların niçin yapıldığı” sorularına cevap niteliği taşıyan seminerler düzenlenmesi,

Bunun dışında Yönetim Planı’nda öngörülen sektör alanlarına yönelik uygulamaya başlanması ile alanda pansiyonculuk, yerel el işi ürünlerinin yapımı ve satımı gibi yeni sektörler oluşacaktır. Bu kapsamda Yönetim Planı aşağıdaki uygulamaları önermektedir.

- Yönetim planı ilkeleri gereği uygulanmaya başlayacak Sektör Alanlarına yapılacak ziyaretler ile oluşmaya başlayacak yeni taleplerin anlaşılması için gerekli etüt çalışmalarının yapılması,
- Yapılan etüt çalışmaları sonucunda tespit edilen sektörlerden korumaya ve yerel halkın ekonomik durumuna katkı sağlayacak alanlarda, halkın eğitimi için kurslar düzenlemek, (pansiyonculuk, işletmecilik, geleneksel el sanatları ve yöresel ürünlerin geliştirilmesi vb. kurslar)

5.7. BELGELEME ÇALIŞMALARI

Güvercinkayası Yönetim Planı’ndaki belgeleme çalışmalarını üç kısma ayırabiliriz. Bunlardan ilki Güvercinkayası kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan buluntulara yönelik yapılan belgeleme çalışmasıdır. Bu güne kadar süren kazı çalışmalarında elde edilen buluntular arazide bulunduğu özgün yerlere göre x, y’si alınarak koordinat sistemine aktarılmıştır. Ayrıca yerleşmenin nirengi noktasından her bir buluntunun nivo ile kodları alınmakta gerekli belgeleme çalışmaları (çizim, fotoğraf vb.) yapıldıktan sonra kazı atölyesine getirilmektedir. Burada da bilimsel esaslara göre yapılan sınıflama çalışmalarından sonra buluntular konularında uzman kişilerce değerlendirilmektedir. Bu nedenle Yönetim Planı’nda Güvercinkayası kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan buluntuların belgelenmesine yönelik sürdürülen dikkatli ve titiz belgeleme çalışmalarının devam etmesi önerilmektedir.

Yönetim planında yapılması öngörülen bir diğer belgeleme çalışması bölgedeki kültür varlıklarının tespitine yönelik yapılandır. Prof.Dr. Sevil GÜLÇÜR ve ekibi bugüne kadar bölgedeki bir çok kültür varlığının tespitini yaparak literatüre kazandırmıştır. Bu nedenle Yönetim Planı'nda;

- Etkileşim Alanı'nda ve yakın çevresinde kültür varlıklarının tespitine yönelik yapılan yüzey araştırmalara devam edilmesi,

önerilmektedir. Güvercinkayası kazı ekibince 2008 yılında başlatılan Etnoarkeolojik çalışmalar ise bölgenin yok olmak üzere olan kültür öğelerini belgelemesi açısından ayrıca önem taşımaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi yapılan ilk çalışmalarda bile geleneksel yaşam tarzına yönelik önemli bilgilere ulaşılmıştır.

- Bölgedeki geleneksel yaşam tarzının belgelenmesine yönelik yapılan Etnoarkeoloji çalışmalarına ayrıca önem verilmesi ve geleneksel kültür öğelerinin yok olma riski nedeniyle bu çalışmaların hızlandırılması,

5.8. EKONOMİK KAYNAK ARAYIŞLARI

Etkileşim Alanı'nda planlanan uygulamaların yapılabilmesi için ciddi ekonomik kaynak gereksinimine ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu ekonomik kaynakların sadece turizm ile elde edilecek gelirlerle sağlanması şuan için mümkün görünmemektedir. Bu nedenle farklı ekonomik kaynakların araştırılması kaçınılmazdır. İl etapta, Yönetim Planında öngörülen uygulamaların gerçekleştirilmesi için yukarıda belirtilen sorumlu kurumların bütçelerine bu uygulamalar için kaynak ayırmaları, bu amaca uygun bir çözüm olarak önerilebilir. Bunun dışında özellikle Etkileşim Alanı'ndaki kültür varlığı niteliğindeki mimari yapıların rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması ve uygulamasına yönelik "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payına Dair Yönetmelik" ile "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik" kapsamındaki yardımlardan yararlanmak doğru bir çözüm olarak gözükmektedir. Bu kapsamda yerel toplum ve idarecilerine yönelik rehberlik yapmak gerekmektedir. Ayrıca Sektör I Alanı için önerilen Tümülüs

Müzesi ile Güvercinkayası Açıkhava Müzesi projeleri için Kültür ve Turizm Bakanlığı ile yapılacak görüşmelerle söz konusu Bakanlığın desteğinin sağlanması gerekmektedir.

- Demirci ve Saratlı Beldesi sınırları içerisinde yer alan korunması gerekli sivil mimari örneği yapıların mülkiyet sahipleri ile ilgili yerel yöneticilere, yönelik 2863 sayılı yasa ve ilgili yönetmelikler hakkında rehberlik çalışmalarının yürütülmesi,
- İlgili Valilik ve Belediyelerin koruma çalışmalarında kullanılmak üzere bütçelerinde pay ayırması,
- Özellikle sosyal çalışmalar için Avrupa Birliği fonlarından yararlanılmak üzere korumaya katkı sağlayacak projelerin hazırlanması,
- Sektör I Alanında önerilen Güvercinkayası Açık Hava Müzesi proje çalışmalarının başlatılması için Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile iletişime geçilmesi,
- Yönetim Planı hedefi uygulamalarının gerçekleştirilmesi için sponsor bulunması,

5.9.UYGULAMA

Yönetim Planında öngörülen müdahalelerin gerçekleştirilebilmesi için uygulamadan sorumlu kurumların ve uygulama süresinin netleştirilmesi gerekmektedir. Çalışmamın bu kısmında Güvercinkayası Yönetim Planı Kararları, karaları uygulayacak sorumlu kurumlar ve zaman süreci verilmiştir.

5.9.1. Uygulamadan Sorumlu Kurumlar

Güvercinkayası Etkileşim Alanı'na yönelik hazırlanan Yönetim Planı müdahale kararlarının uygulanmasından sorumlu kurumlar aşağıda verilmektedir.

- Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (KVMGM)

- Güvercinkayası Kazı Başkanlığı (GKB)
- Aksaray Valiliği (AV)
- Devlet Su İşleri Müdürlüğü (DSİ)
- Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (AKTM)
- Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Aksaray Müzesi (AKTMAM)
- Aksaray Belediye Başkanlığı (ABB)
- Gülağaç Belediye Başkanlığı (GBB)
- Demirci Belde Başkanlığı (DBB)
- Saratlı Belde Başkanlığı (SBB)
- Çatalsu (Apsarı) Köyü Muhtarlığı (ÇKM)
- Emniyet Güçleri (EG)
- İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü (İÜ)

5.9.2. Eylem Planı

Mevzuatımızda, korumadan sorumlu kurumların görev ve sorumluluk tanımlarındaki belirsizlikler, yetki karışıklığı doğurmaktadır. Bu durum ise ülkemizde yer alan kültür varlıklarının en önemli tahrip nedenlerindendir. Yukarıda belirttiğim gibi Kültür Mirası Yönetim Planı'nda yer alacak müdahale kararlarının hangi kurum tarafından, hangi süre içerisinde yapılacağının açıkça belirtilmesi gerekmektedir. Böylelikle ülkemizde yaşanan kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği giderilerek, korumaya katkı sağlayacak müdahalelerin herhangi bir yetki karışıklığına mahal vermeden gerçekleşmesi sağlanacaktır. Güvercinkayası Yönetim Planı'nda kültür varlıklarının korunmasına yönelik önerdiğim kararların hangi kurumlarca, hangi süreler içerisinde uygulanacağı çalışmamın ekinde yer alan Uygulama Takvimi Tablosu'nda verilmiştir.

DEĞERLENDİRME-SONUÇ

Çalışmamda hazırladığım Güvercinkayası Yönetim Planı, Güvercinkayası Yerleşmesi merkez olmak üzere, yukarıda sınırları belirtilen (Harita 1) Etkileşim Alanı'ndaki kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilir bir şekilde korunmasını amaçlamaktadır. Güvercinkayası Kültür Mirası Yönetim Planı'nın sağlıklı bir temele oturması için çalışmamın ilk bölümde çağdaş koruma bilincinin tarihsel gelişimi üzerinde durulmuştur. Bu amaçla öncelikle Arkeoloji'nin gelişim süreci ve bu süreç içerisinde gelişen arkeolojik buluntuları koruma yaklaşımları verilmiştir. Daha sonra ise arkeolojik kazılar ile ortaya çıkarılan taşınmaz kültür varlıklarının çağdaş koruma yaklaşımına katkıda bulunan çeşitli akımların ve koruma örgütlerinin görüşleri verilerek, özellikle çağdaş koruma anlayışının tarihte yaşanan diğer koruma türlerinden (dinsel veya ideolojik) farkı dile getirilmiştir. İkinci Bölümde çağdaş koruma literatüründe kabul edilen korunması gerekli kültür varlıklarının tanımları yapılmış, korumadan sorumlu ulusal ve uluslararası kurumlar etüt edilmiştir. Ayrıca çalışmamda Güvercinkayası Etkileşim Alanı'nda yer alan korunması gerekli kültür varlıklarına yönelik önerdiğim müdahale kararlarının oluşturulmasında önemli rol oynayan kültür varlıklarının günümüzde artan tahribat nedenlerinin analiz çalışması da bu bölümde verilmiştir.

Ülkemizde Kültür Mirası Yönetimi'nin yeni bir kavram olması nedeniyle ve yukarıda değindiğim gibi çalışmamda önereceğim müdahale kararlarının sağlam bir temele oturması için Üçüncü Bölümde, Kültür Mirası Yönetimi'nin kuramsal tanımı, tarihsel gelişimi ve bir yönetim planı içeriğinde olması gerekenler genel olarak verilmeye çalışılmıştır. Yönetim planı kararları oluşturulurken kısıtlayıcı ve uyulması gereken ulusal ve uluslararası mevzuatta yer alan tüzükler, sözleşmeler, kanunlar ve yönetmelikler de bu başlık altında yer almıştır. Miras yönetimine ilişkin tüm bu ideal teorik bilgiler yanında, pratikte karşılaşılabilecek güçlüklerin tanımlanması ve edinilen deneyimlerden yararlanılması amacıyla yurt dışı ve yurt içi uygulama örnekleri verilmiştir.

Çalışmamın ilk üç bölümünde yaptığım inceleme ile tarihsel süreç içerisinde yaşanan tüm olumlu gelişmelere rağmen modern çağda kültür

varlıklarındaki tahribatın giderek artmasının önüne geçilmek üzere 1970'li yıllardan sonra Kültür Mirası Yönetimi uygulamalarının başladığı anlaşılmıştır. Ülkemizde ise bireysel çabalar dışında "Kültür Mirası Yönetimi" halen uzak durulan bir konudur. Ülkemiz mevzuatına bile 2004 yılında zoraki bir şekilde, Efes Arkeolojik Yerleşmesi ile Mardin Kenti'nin Dünya Miras Listesi'ne yapılan adaylık başvuru sürecinde girmiştir. Kültür Mirası Yönetimi'nin koruma mevzuatına girmesine rağmen gerek uzman eksikliği, gerekse de alt yapı eksikliğinden halen kurumsallaşmamıştır. Bu durumun değişmesine katkıda bulunacağını düşündüğüm Güvercinkayası Yönetim Planı'nda, yukarıda belirtilen ilk üç bölümde verdiğim hususlar genel olarak dikkate alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle yönetilen alanın kesin sınırları, tanımlanarak alanın jeolojik ve kültürel tarihi irdelenmiştir. Daha sonra "Etkileşim Alanı" olarak nitelendirdiğim alan içerisinde kültürel, sosyal ve ekonomik mevcut durum analizleri yapılmıştır. Kültürel alandaki mevcut durum analizleri içerisinde kültür ve tabiat varlıklarının tespit çalışması önemli bir yer tutmuştur. Yapılan tespit çalışmalarında alanda daha evvel yüzey araştırması yapan Prof.Dr. Sevil Gülçur'un çalışmalarından, sosyal ve ekonomik alandaki durum tespitlerinde ise kamu kurumlarından alınan bilgi ve belgelerden yararlanılmıştır. Yapılan mevcut durum tespitleri Güvercinkayası Yönetim Planı kararlarının oluşturulmasında büyük rol oynamıştır. Bunun dışında yönetim planı kararları oluşturulmadan önce kısıtlayıcı nitelikte olan ve mevzuat gereği uyulması gereken üst ölçekli planlar ve plan notları incelenmiştir.

Güvercinkayası Yönetim Planı Kararları, ilişkili oldukları alan göz önünde bulundurulursa genel olarak üç kısma ayrılabilir. Bu kararlar Kazı Evi, Güvecinkayası Yerleşmesi, ve Etkileşim Alanı'na ilişkindir. Yönetim planında Kazı Evine ilişkin olarak, peyzaj düzenlemesi, ziyaretçi birimleri ve sergi alanlarının düzenlenmesine yönelik kararlar alınmıştır. Güvercinkayası Yerleşmesi'nde ise, baraj su havzası alanında kaldığından ortaya çıkarılan taşınmaz mimari yapıların gelecek kuşaklara aktarılması için alınması gereken koruma önlemleri üzerinde durulmuştur. Yönetim Planı'nda belki de en cesaretli kararlar Etkileşim Alanı için alınmıştır. Bu alana ilişkin, öncelikle yapılan tespitlerde tahribata uğradıkları belirlenen kültür varlıklarının koruma altına alınmaları için kararlar oluşturulmuştur. Çünkü yapılan araştırmalarda, Etkileşim Alanı'ndaki çoğu korunması gerekli kültür varlığının tescil kayıtlarının olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca Etkileşim Alanı'nda, kazı

ekibince sürdürülen sosyal çalışmaların devam etmesi Yönetim Planı'nda yer almıştır. Bunun dışında sürdürülebilir korumanın ekonomik boyutuna katkı sağlayacak sektör oluşturmaya yönelik önerilerde bulunulmuştur. Bunlar içinde en önemlisi Malayır Tümülüsü ve Güvercinkayası Yerleşmesi rekonstrüksiyonunun yer alacağı bölgeyi açık hava müzesine dönüştürmeye yönelik proje oluşturma kararlarıdır. Bu kararla "Açık Hava Müze Alanı" halen ziyaretçi çekebilen Saratlı Yeraltı Yerleşmesi'nin bir kültür sektörü oluşturarak yöre halkının ekonomik girdilerini arttırması ve bunun dolaylı olarak sürdürülebilir korumaya katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Yönetim Planı'nda Sektör III Alanı olarak nitelendirilen alanda yer alan Bizans Dönemi'ndeki "Göç Yolu"na ait, bölgedeki kalıntılardan daha eski dönemlerde de kullanıldığı bilinen eski yol kalıntıları ve güzergahlarının korunması ve onarılması için kararlar alınmıştır. Bu alandaki, kısmen günümüzde de kullanılan eski yol güzergahlarının Demirci Beldesi'ne doğru devam etmesi, Yönetim Planı arazi kullanımını da şekillendirmiştir. Buna göre Etkileşim Alanı'nın kuzeyinden -Aksaray-Nevşehir karayolundan- "Açık Hava Müze Alanı"na giriş yapacak ziyaretçilerin, Bizans "Göç Yolu"na paralel oluşturulmuş güzergahtan geçerek Sektör III Alanı ile Demirci Beldesi'ne girişleri sağlanacaktır. Böylece Demirci Beldesi kırsal kent dokusu ile beldenin kuzeyindeki anıtsal nitelikteki tümülüslerin ziyaret edilmeleri sağlanacaktır. Bu türde bir uygulamayı Hadrian Duvarı'nın 2002 ile 2007 yılları arasındaki müdaheleri düzenleyen yönetim planında görmekteyiz. Bu plan kararı 2003 yılında "National Trail" ismiyle uygulanmıştır. Hadrian Duvarı ve yakın çevresinden geçen 140 km'lik bu yürüyüş güzergahına katılan ziyaretçiler, alan ekonomisine sağladıkları girdilerle, korumaya dolaylı olarak katkı sağlamaktadır. Güvercinkayası Yönetim Planında önerdiğimiz bu ziyaret güzergahı ile aslında günübirlik ziyaretlerin beklendiği bölgede ziyaretçilerin konaklamaları sağlanacaktır. Bu durum konaklama hizmeti, geleneksel el işlerinin üretimi ve satımı gibi bir çok hizmet sektörünün gelişmesini tetikleyecektir. Bu nedenle Yönetim Planı'nda yerel halka yönelik gelişebilecek hizmet sektöründeki bazı alanlarla ilgili kurslar verilmesi planlanmıştır.

Uluslararası alanda kültür varlıklarına yönelik hazırlanan yönetim planlarının karşılaştığı en büyük sorun, ekonomik girdilerin arttırılması uğruna kültür

varlığının özgünlüğünü yitirmesine neden olmaktır. Güvercinkayası Yönetim Planı'nda ekonomik girdilerin arttırılmasına ilişkin önerilen kararlar, müdahale edilen nesnenin "korunması gerekli kültür varlığı olduğu"nun bilincinde olunarak oluşturulmuştur. Kültür varlıklarına sırf kapitalist anlayışla bakılması korunmaları yönünde bazı tavizleri beraberinde getirmektedir. Bunlardan en tehlikelisi, insanlığın ortak mirası olarak değerlendirilen kültür varlıklarının para kazandırabilen ve para kazandırmayan olarak ikiye ayrılması olacaktır. Bu ayırım kaçınılmaz olarak ekonomik getirisi olmayan kültür varlıklarının korunmasında bazı sorunları birlikte getirecektir. Bu ise insanlığın ortak mirası anlayışıyla tamamen çelişmektedir. Örneğin böyle bir kapitalist mantıkla para kazandırmayan işlevsiz bir kültür varlığının korunmasına ihtiyaç olup olmadığı sorgulanabilecektir. Oysa biz biliyoruz ki görsel, estetik veya sanatsal bir değeri olmayan kültürel varlıklardan bazıları insanlık tarihinin herhangi bir karanlık dönemine ait aydınlatıcı bir belge olabilmektedir. Bu nedenle özellikle arkeolojik alanlara yönelik hazırlanacak yönetim planlarının Üniversitelerin Arkeoloji Bölümleri ile Kamu'nun korumadan sorumlu ilgili kurumları denetiminde yapılması doğru olacaktır.

Bu çalışmamda hazırladığım yönetim planı kararlarının sorunsuz ve ivedi bir şekilde uygulanabilmesi için hiç şüphesiz mevzuat gereği "Yönetim Alanı" olarak ilan edilmesi gerekmektedir. Yukarıda "3.2.2.2. Ulusal Mevzuatta Kültür Mirası Yönetimi" bölümünde belirtildiği gibi arkeolojik alanlarda bir alanın "Yönetim Alanı" olarak ilan edilmesi, 5226 sayılı yasa ile değişik 2863 sayılı yasanın Ek 2. maddesi gereği Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yetkisindedir. Bu aşamadan sonra "Alan Yönetimi İle Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri İle Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmeliği" kapsamında "Alan Başkanı" görevlendirilerek, Denetleme Kurulu ile Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu oluşturulmalıdır. Mevzuat gereği yapılması gereken bu bürokratik işlemlerin Ülkemiz alan yönetimi uygulamalarını zorlaştırıp zorlaştırmadığı ayrıca irdelenmesi gereken bir konudur.

Çalışmamın "3.3.1. Yurtdışı Uyulama Örnekleri" başlığı altında verdiğim Petra Yerleşmesi, "Planlama"nın yanında "Uygulama"nın da ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Petra'ya yönelik 1968 yılından itibaren uluslararası kurumlarca defalarca yönetim planları hazırlanmış ancak çeşitli nedenlerle

uygulanamamıştır. Ülkemizdeki Kültür Mirası Yönetimi uygulamalarının yaygınlaşması için yukarıda değinilen mevzuat hükümlerinin -uygulamada başarılı ülkeleri örnek alarak- tekrar gözden geçirilmesi doğru olacaktır. Çünkü Ülkemizde yönetilmesi gereken kültür varlığı ve alanların sayısı ile mevzuat maddeleri karşılaştırıldığında, yönetim alanı ilan etmekle ve yönetim planı hazırlamakla yetkili Kültür ve Turizm Bakanlığı ile diğer yetkili kurumların teknik ve idari alt yapılarının şu an için oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Bu soruna çözüm olarak; kazısı devam eden arkeolojik alanlarda, yönetim planı hazırlamak için uygun ekibe sahip kazı yönetimlerine yetki ve sorumluluk verilmesi önerilebilir.

Güvercinkayası Yönetim Planı, Güvercinkayası Yerleşmesi ile Etkileşim Alanı'nda yer alan diğer kültür öğelerinin sürdürülebilir bir şekilde korunmalarına yönelik, azımsanmayacak değerde müdahaleler önermektedir. Özellikle önerilen müdahalelerin hangi kurumlarca, hangi süreler içerisinde yapılacağının belirtilmesi ülkemiz koruma mevzuatından kaynaklanan yetki karmaşasının önlenmesine yöneliktir. Ancak her planın olduğu gibi Güvercinkayası Yönetim Planı'nın da belli aralıklarla gözden geçirilmesi, zamanın koşullarına uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Özellikle süre kısıtlılığı nedeniyle dar tutulan Etkileşim Alanı'nın genişletilmesi kaçınılmazdır. Süreç içerisinde bu amaçla Güvercinkayası Etkileşim Alanı'nın da içerisinde bulunduğu tüm Batı Kapadokya Bölgesi için bir yönetim planı hazırlanmalıdır. Böylece, hem insan merkezli hem de doğal nedenlerle yoğun tahribata maruz kalan bölgenin tüm katmanlar ile doğal yapısı ve çevreden bağımsız düşünülmesi olanaksız arkeolojik alanları gelecek nesillere ulaştırılabilecektir. Ayrıca hazırlanacak bu yönetim planı, insanoğlunun yeryüzündeki serüveninin hemen hemen her dönemini yansıtan Kaletepe, Aşıklı Höyük, Köşk Höyük, Tepecik-Çiftlik, Güvercinkayası, Acemhöyük ve diğer medeniyetlere ait yerleşmeleri bünyesinde barındıran Batı Kapadokya Bölgesi'ni edinilen bilginin toplum ile paylaşıldığı "İnsanlık Tarihi Açık Hava Müzesi"ne dönüştürmeyi amaçlamalıdır.

KAYNAKÇA

Ahunbay, Z.:2005 "Tarihi Çevre Yönetimi ve Yönetim Planları" **Tarihi Kentlerin Yönetimi** Panel, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, s.35-50.

2007 **Tarihi Çevre, Koruma ve Restorasyon,** İstanbul,Yem Yayınları.

Akrawi,A.**:**2006 "NGO and Government Collaboration in Archaeological Site Management: The Case of Petra, Jordan", Agnew,N., Bridgland, J. (Ed), **Of The Past For Future İntegration Archaeology and Conservation,** Los Angeles, The Getty Conservation İnstitute,s.29-34.

Akyürek, E.:1998 "M.S.IV-IX. Yüzyıllar:Kapadokyadaki Bizans", M. Sözen (Ed.), **Kapadokya**, İstanbul, Ayhan Şahenk Vakfı, s.226-395.

Antikacılar ve Eski Eserleri Sevenler Derneği,

1976 **1710 sayılı Eski Eserler Kanunu Yorumlar İncelemeler** İstanbul, AEESD.

Arı, İ.: 2009 "Tarihöncesi Sit Alanlarında Kültür Mirası Yönetimi Kırklareli Höyüğü Sit Alanı ve Kültür Mirası Yönetimi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Artun, A.: 2006 **Müze ve Modernlik.Tarih Sahneleri-Sanat Müzeleri1,** İstanbul, İletisim Yayınları.

Asatekin, N. G.:2004 **Kültür ve Doğa Varlıklarımız: Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız?,** Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Aslan, R.:2006 "Troya Arkeolojik Siti" G.Pulhan (Ed.), **Dünya Mirasında Türkiye,** Ankara, s. 441-491.

Atlı, N.B., Slimak,L., Kuhn, S.,
Açıkgöz, F.: 2008 "Kömürcü-Kaletepe Obsidyen Atölyesi Paleolitik Dönem 2006 Yılı Kazısı" X**XIX. Kazı Sonucları Toplantısı 2,** Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.53-72.

Bahn, P. 1999 **Arkeoloji'nin ABC'si**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.

Biörnstad, M.: 2000 "The İCOMOS İnternational Committee on Archaeological Heritage Management", H. Cleere (Ed.), **Archaeological Heritage Management in the Modern World** Londra ve New York, Routledge, s.70-75

Ceram, C.W.:2003 **Tanrılar Mezarlar ve Bilginler,** İstanbul, Remzi Kitabevi

Christidou, R.: 2002 "The Güvercinkayası Project. The Bone Industry", **XXIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 106-108.

Cleere, H.: 2000 "Introduction: the Rationale of Archaeological Heritage Management", H. Cleere (Ed.), **Archaeological Heritage Management in the Modern World** Londra ve New York, Routledge, s.1-19.

Comer,D.C.: 2006 "İdeology, Economics, and Site Management", Agnew,N., Bridgland, J. (Ed), **Of The Past For Future İntegration Archaeology and Conservation,** Los Angeles, The Getty Conservation İnstitute,s.23-28

Cooper, M. A., Firth A.,Carman, J., Wheatley D.: 1995 **Managing Archaeology,** Londra ve New York,Routledge.

Corruchaga, J.L.A., Monforte, P.F.: 2006 "The New Museum of the Altamira: Finding Solutions to Tourism Pressure", Agnew,N., Bridgland, J. (Ed), **Of The Past For Future İntegration Archaeology and Conservation,** Los Angeles, The Getty Conservation İnstitute,s.177-183

Çambel,H.: 1993 " Das Freilichtmuseum von Karatepe-Aslantaş" **İstanbuler Mitteilungen 43,** s. 495-509

Çambel,H.: 2001 "Karatepe-Aslantaş Öyküsü", F.Canpolat (Ed.), **Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi,** İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Çaylı, P.: 2010 "Güvercinkayası 14 Numaralı Evin Çanak Çömlek Verilerinden Yola Çıkarak Yerleşme Düzeni ve Toplumsal Yapılanmanın Değerlendirilmesi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Darga, M.:1998 "M.Ö. II Binyıl Orta ve Son Tunç Çağı", M. Sözen (Ed.), **Kapadokya**, İstanbul,Ayhan Şahenk Vakfı, s.195-225.

Dinçer,İ.
Akın, O.: 1994, "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kapsamında Koruma Planı ve İdari Yapısı", **2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulama Kollokyumu,**İstanbul, 127-131.

English Heritage,: 2009 **Stonehenge Worl Heritage Site Management Plan,** Londra, English Heritage.

Erder, C.: 1977 "Venedik Tüzüğü Bir Anıt Gibi Korunmalıdır", Ankara, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi,** Sayı:2, C:3,

2007 **Tarihi Çevre Bilinci,** Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

Eres, Z.: 1999 **Tarihöncesi Kazı Yerlerinin Koruma, Restorasyon, Sergileme ve Çözüme Yönelik Bir Uygulama Kırklareli – Aşağıpınar Örneği** İstanbul Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Eres, Z.: 2001 "Kırklareli - Aşağı Pınar Açık Hava Müzesi" **Arkeoloji ve Sanat**, 101-102, s.19-36.

Eres, Z.: 2010 "Tarihöncesi Kazı Alanlarında Koruma ve Sergileme Kavramının Gelişimine Kısa Bir Bakış" **Türkiye Bilimler Akadesimisi Kültür Envanteri Dergisi 8**, s.119-130.

Esin, U.:1998 "Paleolitik'ten İlk Tunç Çağı'nın Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokyası", M. Sözen (Ed.), **Kapadokya**, İstanbul, Ayhan Şahenk Vakfı, s.45-61.

Esin, U., Gülçur, S.
Kurar, H.: 1998 "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1996 Ortak Yüzey Araştırması", **XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.233-246.

Euromed Heritage,: 2004 **Çatalhöyük Yönetim Planı,**

Fagan, B.:1985 **The Adventure of Archaeology**, Washington, National Geographic Society.

Feilden, B. M.,
Jokilehto, J.: 1993 **Guidelines for the Management of World Cultural Heritage Sites,** Roma, ICCROM.

FRENCH D.: 1981 **Roman Roads and Milestones of Asia Minor I. The Pilgrims Road**, BAR Int. Ser. 105, Oxford

Golding, F.N.: 2000 "Stonehenge-Past and Future", H. Cleere (Ed.), **Archaeological Heritage Management in the Modern World** Londra ve New York, Routledge, s.256-264

Greenhill, E. H.: 1992 Museums and The Shaping of Knowledge, Londra, Routledge.

Gülçur, S.:1995 "Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1993 Yüzey Araştırması",**XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.191-213.

1997 "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1995 Ortak Yüzey Araştırması", **XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.401-412

1999 "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1994 Ortak Yüzey Araştırması", **Anadolu Araştırmaları XV,** İstanbul, s.105-136.

2000 "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1998 Ortak Yüzey Araştırması", **17. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.149-162

2000 "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1999 Ortak Yüzey Araştırması", **18. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.141-150

2002 "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 2000 Ortak Yüzey Araştırması", **19. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.271-281

Gülçur,S., Çaylı,P., Demirtaş,İ.
Wawruschka, C, "Yüzey Araştırması 2008" (Çevrimiçi) www.guvercinkayasi .com.tr, Ağustos 2010

Gülçur,S.,
Çaylı,P.: 2009 "Güvercinkayası 2007 Yılı Kazısı", **30. Kazı Sonuçları Toplantısı 4**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.267-285.

2010 "Güvercinkayası 2007 Yılı Kazısı", **31. Kazı Sonuçları Toplantısı 4**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı,

Gülçur,S., Endoğru,M.
Demir,F.: 2002 "Güvercinkayası 2000 Kazısı ve Çevre Araştırmaları", **XXIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.101-114.

Gülçur,S.,
Endoğru,M.:1998 "Güvercinkayası 1996 Kazısı",**XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Ankara, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.85-111.

2001 "Güvercinkayası 1999 Kazısı",**22. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Ankara, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.47-62

Gülçur,S., Endoğru,M.
Kara,D.: 2000 "Güvercinkayası 1998 Yılı Kazısı", **XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı II**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.55-70.

Gülçur, S.,
Kiper,Y.: 2004 "Güvercinkayası 2002 Yılı Kazısı", **XXV. Kazı Sonuçları Toplantısı I**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.425-440

Gülçur, S.,
Sağır,G.: 2003 "Güvercinkayası 2001 Yılı Kazısı", **XXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı I**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.49-58

Gülersoy, N.Z.,
Günay, Z.: 2005 "Avrupa'da Kültürel Miras Koruma Yaklaşımları ve Avrupa Birliği Üyeliği Sürecinde Türkiye'de Koruma Politikaları" **Tarihi Kentlerin Yönetimi** Panel, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şub.Yayını, s.35-50

Hadrian's Wall Heritage Ltd., 2008
Frontiers of the Roman Empire World Heritage Sites Hadrian's Wall Management Plan 2008-2014

Harmankaya,S.:1996 "Türkiye Paleolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme",Harmankaya,S.,Tanındı,O. **Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-1 Paleolitik/Epipaleolitik,**İstanbul, Ege Yayınları,s.7-21.

Herakleitos: 2005 **Fragmanlar,** İstanbul, Kabalcı Yayınevi.

Hodder, İ.: 2006 "Çatalhöyük: Yerleşme, Proje ve Sergi için Kısa bir Giriş" M. Haydaroğlu (Ed.), **Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük,** İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Jokilehto, J.: 1999 **A History of Architectural Conservation:** İngiltere, Butterworth-Heinemann.

Gülçur, S.:2005 "Güvercinkayası 2003 Yılı Kazısı", **XXVI. Kazı Sonuçları Toplantısı 2**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.13-24

2007 "Güvercinkayası 2005 Yılı Kazısı", **28. Kazı Sonuçları Toplantısı 2**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.111-124

2008 "Güvercinkayası 2006 Yılı Kazısı", **29. Kazı Sonuçları Toplantısı 2**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.243-260

Kerber, J. E. (1994) "Introduction", J. E. Kerber (Ed.), **Cultural Resource Management: Archaeological Research, Preservation Planning, and Public Education in the Northeastern United States,** Londra, Bergin&Carvey, s.1-14

Keyman, F. 2004 "Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye", **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No:4** İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi.

King,T. F.: 1995 **Doing Archaeology: A Cultural Resource Management Perspective,** California, Left Coast Press

Kohl, P. L.: 1998 "Nationalism and Archaeology: On the Constructions of Nations and the Reconstructions of the Remote Past", *Annual Review of Anthropology*, 27,s. 223-246

Korfmann, M.:1992 **Troia: Gezi Rehberi**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları

2001 "Konuya Giriş" S.B. Gün (Çev.) **Düş ve Gerçek Troia** s.4-25, İstanbul, Homer Kitabevi

2006 "Troia", W. Radt **(**Ed.), **Stadtgrabungen und Stadtforschung im Westlichen Kleinasien. Geplantes und Erreichtes. Internationales Sypmosion 6./7. August 2004,** İstanbul, Ege Yayınları, s. 383- 393

Kristiansen, K.: 1999 "Between Rationalism and Romanticism Archaeological Heritage Management", **Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu, 1996,** İstanbul, Ege Yayınları, s.295-302.

2000 "Perspective on The Archaeological Heritage: History and Future", H. Cleere (Ed.), **Archaeological Heritage Management in the Modern World** Londra ve New York, Routledge, s.23-29.

Kuban, D.: 1962 "Restoraston Kriterleri ve Carta Del Restauro", **Vakıflar Dergisi CV,** s.149-152

2000 **Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu,** İstanbul, Yem Yayınları.

Mellaart, J.: 2003 **Çatalhöyük: Anadolu'da Bir Neolotik Kent,** İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Mansel, A. M.: 2004 **Ege ve Yunan Tarihi,** Ankara, Türk Tarih Kurumu.

NOEİ,S.:2008 "Güvercinkayası Koruma Onarım Çalışmaları", Güvercinkayası 2006 Yılı Kazısı Raporu, **29. Kazı Sonuçları Toplantısı 2**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.251-253.

Öz, A. K.,
Güner, S.(E.d.):2007 **Uluslararası Kültürel Miras Mevzuatı,** İstanbul KÜMİD.

Özdoğan, M.:
2006a **Arkeolojinin Politikası ve Politik bir Araç Olarak Arkeoloji,** İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

2006b "Organizing Prehistoric Sites As Open Air Museums: Two Experimental Cases Çayönü and Kırklareli" Z.Ahunbay-Ü. İzmirligil (Ed.), **Management and Preservation of Archaeologial Sites,**s. 50-57, **ICOMOS**

2008 **Türk Arkeolojisi'nin Sorunları ve Koruma Politikaları,** İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

2010 "Çayönü: Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e Tarihlenen Bir Yerleşim Yerinde Koruma ve Alan Düzenleme Uygulaması" **Türkiye Bilimler Akadesimisi Kültür Envanteri Dergisi 8**, s.141-154.

2011 "Çanak Çömleksiz Neolitik", **Arkeo-Atlas 2011/01** s.56-61.

Özyarkent, H.:2007 **Yakındoğu'da Yerleşik Yaşamın Başlangıcı ile İlgili Kuramlar ve Bunların Alan Çalışmalarını Yönlendirici Etkileri, G. Childe ve R. J. Braidwood'un Görüşleri ve Arkeolojik Çalışmalara Etkisi,** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Pavlu, I., Rldky, J. Wawruschka, C.,
Gülçur, S.: 2007 "Grinding Stones and Handstones From The Chalcolithic Site of Güvercinkayası (1996-2004)", **Anatolia Antiqua XV**, s.17-48.

Ploeg,R.:2000 "The Management of the Archaeological Heritage" Williems,W.(Ed.)" **Challenges for Eoropean Archaeology,** Publication of the Neterlands Ministery Education, Culture and Sciense, s.46-50.

Pomian, K.: 1990 Collectors and Curiosities Paris and Venice, 1500-1800, İngiltere, Polity Press.

Pryor, F.:1995 "Management Objectives",**M. Cooper, A. Firth, J. Carman, D. Weatley (Ed.), Managing Archaeology** Londra ve Newyork, Routledge. s. 224- 234.

Ronan, C.A.: 2005 **Bilim Tarihi:Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi,** Ankara, TÜBİTAK Yayınları.

Seeher, J. 2006 **Hattuşa Rehberi: Hitit Başkentinde Bir Gün,** İstanbul, Ege Yayınları.

Seeher, J. 2007 **Hattuşa Kerpiç Kent Suru: Bir Rekonstrüksiyon Çalışması,** İstanbul, Ege Yayınları.

Sevin, V.:1998 "Tarihsel Coğrafya", M. Sözen (Ed.), **Kapadokya**, İstanbul, Ayhan Şahenk Vakfı, s.45-61.

Sevin, V.:1995 **Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı,** İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Smith,F.W.:1995 "Square Pegs İn Round Holes: Problems of Managing the Palaeolithic heritage",**M. Cooper, A. Firth, J. Carman, D. Weatley (Ed.), Managing Archaeology** Londra ve Newyork, Routledge. s. 147-162.

Sözen M., Tanyeli, U.:1996 **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi,

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı,

2004 **2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu,** Ankara.

2005 **Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik,** Ankara.

2009 **Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararları,** Ankara.

Tekin, O.:1998 "M.Ö. IV.- M.S.VI. Yüzyıllar:Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Döneminde Kappadokia Krallığı", M. Sözen (Ed.), **Kapadokya**, İstanbul,Ayhan Şahenk Vakfı, s.195-225.

Trigger, B. G.:1989 **A History of Archaeological Thought**, Cambridge, Cambridge University Press.

TUNCEL, M.:1998 "Olusum Çağları: Yanardağların Armağanı", M. Sözen (Ed.), **Kapadokya**, İstanbul, Ayhan Şahenk Vakfı, s.17-43.

UNESCO: 1994 **Petra National Park Management Plan,** Paris, UNESCO.

UNESCO: 2009 **Türkiye'nin Dünya Miras Alanları,** Ankara, UNESCO.

U.S. National Park Service,:2000 **Petra Archaeological Park Operating Plan,** Amman, Petra National Trust.

Wainwright,G.:2000 "A Future For European Archaeology" Williems,W.(Ed.)" **Challenges for Eoropean Archaeology,** Publication of the Neterlands Ministery Education, Culture and Sciense, s.53-56.

Williems, W.J.H.:1999 "Proposals For A Practical System of Significance Evaluations in Archaeological Heritage Management", **Europen Journal of Arghaeology,** (Çevrimiçi) http://eja.sagepub.com/cgi/content/abstract/2/2/177, Haziran 2010.

Wilmott(Ed.), 2009 **Hadrian's Wall Archaeological Research by English Heritage 1976–2000,** English Heritage

Yanis, E.: 2006 "İntroduction" Archaeology and Tourism: A Viable Partnership", Agnew,N., Bridgland, J. (Ed), **Of The Past For Future İntegration Archaeology and Conservation,** Los Angeles, The Getty Conservation İnstitute,s.175-176.

İNTERNET KAYNAKLARI

Council of Europe, (Çevrimiçi), http://www.coe.int/aboutCoe/default.asp, 07.12.2010

Çatalhöyük, (Çevrimiçi), http://www.catalhoyuk.com/, 11.12.2010

English Heritage, (Çevrimiçi), http://www.english-heritage.org.uk/daysout/properties/stonehenge/, 12.12.2010

İnternational Center for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property, (Çevrimiçi), http://www.iccrom.org/, 01.12.2010.

İnternational Committee of Museum, (Çevrimiçi), http://icom.museum/who-we-are/the-organisation/icom-in-brief.html, 02.12.2010

İnternational Council on Monuments and Sites, (Çevrimiçi), http://www.international.icomos.org/home.htm, 02.12.2010

İnternational Council on Monuments and Sites, (Çevrimiçi), http://www.icomos.org.tr/, 02.12.2010

International Scientific Committee on Archaeological Heritage Management, (Çevrimiçi), http://www.icomos.org/icahm/documents/OBJECTIVES_AND_PROCEDURES_ OF_THE_INTERNATIONAL_COMMITTEE.pdf, 04.12.2010

Petra National Trust, (Çevrimiçi), http://petranationaltrust.org/ui/default.aspx, 10.12.2010